

A.E. 1824.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

ΕΠΕΤΗΡΙΣ
ΤΟΥ ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΟΥ ΑΡΧΕΙΟΥ

ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ

ΤΟΥ ΔΙΕΥΘΥΝΤΟΥ ΤΟΥ ΑΡΧΕΙΟΥ

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

ΠΕΜΠΤΟΝ ΚΑΙ ΕΚΤΟΝ ΕΤΟΣ

1943-1944

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

*Ἔνεκα τοῦ πολέμου καὶ τῆς μακρᾶς κατοχῆς τῆς Πατρίδος ἡ ἔκδοσις
τῆς ΕΠΕΤΗΡΙΔΟΣ ΤΟΥ ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΟΥ ΑΡΧΕΙΟΥ, ὡς καὶ τῶν λοιπῶν δημο-
σιευμάτων τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, διεκόπη ἐν ἔτει 1943.*

*Βελτιωθείσης ὅπως οὖν τῆς οἰκονομικῆς καταστάσεως τῆς χώρας, κατέ-
στη ἤδη δυνατὴ ἡ συνέχισις τῆς ἐκδόσεως καὶ τῆς ΕΠΕΤΗΡΙΔΟΣ ταύτης,
ἥτις διὰ τὰ διαρρέυσαντα ἔκτοτε ἔτη θὰ ἐκδοθῇ εἰς διπλοῦς τόμους.*

Ἐν Ἀθήναις τῇ 26ῃ Ἰουλίου 1948

Ὁ Διευθυντὴς

ΓΕΩΡΓΙΟΣ Α. ΜΕΓΑΣ

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

ΜΑΓΙΚΑΙ ΚΑΙ ΔΕΙΣΙΔΑΙΜΟΝΕΣ ΣΥΝΗΘΕΙΑΙ ΠΡΟΣ ΑΠΟΤΡΟΠΗΝ ΕΠΙΔΗΜΙΚΩΝ ΝΟΣΩΝ

(ΤΡΥΠΟΠΕΡΑΣΜΑ. ΚΑΙΝΟΥΡΓΙΑ ΦΩΤΙΑ - ΔΙΑΒΟΛΟΦΩΤΙΑ. ΣΙΔΕΡΟ)

ΥΠΟ

ΓΕΩΡΓΙΟΥ Α. ΜΕΓΑ

Αἱ εἰδήσεις, τὰς ὁποίας παρέχω κατωτέρω, ἀναφέρονται εἰς τὰ τελούμενα ἐν Θράκῃ πρὸς θεραπείαν ἢ ἀποτροπὴν ἐπιδημικῶν νόσων ἰδίᾳ τῶν ζώων, προέρχονται δὲ κατὰ τὸ πλεῖστον ἐκ τῶν περιοχῶν Σουφλίου καὶ Διδυμοτείχου, τὰς ὁποίας περιῆλθον διὰ λαογραφικοὺς σκοποὺς κατὰ τὴν ἀνοιξιν τοῦ 1922 (ἀριθ. 1—18)¹⁾. Εἰς ταύτας προστίθενται σφαιρὶς πληροφορίες, συλλεχθεῖσαι ὑπ' ἐμοῦ τὸ 1912 παρὰ χωρικῶν, καταγομένων ἐκ τῶν περὶ τὴν Μεσημβρίαν, Ἀγαθούπολιν καὶ τὸ Κεφαλλί πῆς βορείου Θράκης ἐλληνικῶν χωρίων (ἀριθ. 19—30), ὡς καὶ παλαιότεραι τινες περιγραφαὶ τῶν τελουμένων εἰς ὅσα ἄλλα θρακικὰ χωρία, τὰς Φεράς καὶ τὸ Τσορέκκιον, ὀφειλόμεναι εἰς τὸν ἱερεῖα Συμεὼν Μανασσείδην (ἀριθ. 31—32).

Ἐν τέλει παρατίθενται τὰ ἐν Σκοπέλῳ Πέτρῳ καὶ Σκοπῷ, χωρίοις τῆς Ἀνατ. Θράκης, τελούμενα κατὰ περιγραφὴν τοῦ Α. Πετροπούλου (ἀριθ. 33), ὡς καὶ συνήθειαι τιγες τῶν ποιμένων τῆς Δυτ. Μακεδονίας καὶ Αἰτωλίας, καταγραφεῖσαι τὸ μὲν ὑπ' ἐμοῦ, τὸ δὲ ὑπὸ τοῦ μακ. Δ. Λουκοπούλου (ἀριθ. 34—35).

Εἰς τὰς εἰδήσεις ἀκολουθοῦν σημειώσεις περὶ τῶν τελουμένων.

¹⁾ Περὶ τῶν χωρίων τῶν περιοχῶν τούτων βλ. τὰ σημειωθέντα ὑπ' ἐμοῦ ἐν Λαογραφίᾳ, τόμ. Ζ' 1923 σ. 465 σημ. 1 καὶ ἐν Ἑπετ. Λαογρ. Ἀρχείου Α' 1939 σ. 6 κ. ε. ὅπου καὶ σχετικὸς τοπογραφικὸς χάρτης.

Αἱ ἀφηγήσεις τῶν χωρικῶν εἶναι πιστῶς καταγεγραμμέναι, ἀλλ' ὅλα τὰ κείμενα ρὲν ἀποδίδουν ἀκριβῶς καὶ τὴν φωνητικὴν τοῦ τοπικοῦ ἰδιώματος.

Τὰ κείμενα (1—18) παρετέθησαν κατὰ τὴν γεωγραφικὴν θέσιν τῶν χωρίων, ἐκ τῶν ὁποίων προέρχονται.

1.

Τριφύλλι (Πασμακτσί). Παρά Ἀθ. Μαργαζιόγλου, ἐτῶν 76.

Γιανὶ καρὰ¹⁾ πιάν' τ' ἀγιλάδια. Τό 'πιασι αὐτὴ ἡ ἀρρώστεια τ' ἀγιλὰδ'; φουσκών' ἀμέσους, οἱ μισὴ ὥρα μέσα φουφάει πέφτ' καταῖ, 'πὸν τοὺν κώλου τ' γαῖμα τρέχ'. Κείνου τοῦ πρᾶμα νὲ²⁾ τοῦ γδέρουν, νὲ τὰ σκυλιά τοῦ τρῶν' τοῦ παραχώνουν.

«Μέγας εἶσαι, Κύριε...! Πῶς μᾶς ἀκόλλ'σι αὐτὸ τοῦ κακό!» χωρατεύουμε ἕνας τοὺν ἄλλον μας. Καλημέρα δὲ λέγ'μισι καὶ αὐτὸν τοῦ λόγον λέμι. Οὐλ' οἱ χουριανοί, καὶ γέροι καὶ νέοι, ἔχουμ' ἕναν λόγον, τί νὰ κάνουμε...

Ἀξαφνα ἔριτι³⁾ τοῦ κακό. Ἀπὸ βρουκόλακα μᾶς φαίνιτι αὐτὸς οὐ πάθους ἀνθρουπους πιθαίν', δὲ προυφταίνουν νὰ τοὺν κοῖουνήσουν, νὰ τοὺν ξιμουλουήσουν, γένιτι βρουκόλακας. Κι ἅμα εἶνι πιδὶ ἀθάφτιστον, δὲν τοῦ κοιουνάει παπᾶς· κι αὐτὸ γένιτι βρουκόλακας κι πασιν' σιὰ πράματα κι τὰ φουφάει.

Ἀρρώστεια ἀξαφνη 'πέκ'⁴⁾ γένιτι, λέν' παπποῦδης. "Υστια, τς φαίνιτι, ἀκουλνάει κι τς ἀνθρῶπ' ἀρρώστεια, ἀλλὰ εἶσι νὰ πινάι τς πειράζουνταν' ἔχαναν τῇ: σειρά τς, ἅμα ἔρουνταν⁵⁾ αὐτὸ τοῦ κακό.

«Τι νὰ κάνουμε, πιδιά;» ἔλιγαν οὐναται τς οἱ γειτόν', ἕνας τοὺν ἄλλον. «Νὰ μάσσουμε ἀπὸν τρία χουριά παπάδης, νὰ διαδάσουν τοῦ Μόδεστου τῇ φυλλάδα κι κατόπ' νὰ βγάλουμε κι κινούργια φουτιὰ». Εἶσι τὴν ἤλιγαν παπποῦδης.

Πάβαιναν στῆς ἐκκλησιᾶς τοῦ χαγιατ'⁶⁾ καὶ ἔδχαναν κινούργια φουτιὰ μὲ ἀρντίτσια⁷⁾... "Οποίους τύχ', ὅποιους θέλ' ἄς εἶνι κονμμάτ' νὰ ξέρ' ἀπ' τεκείν' τῇ δουλειὰ κι νὰ εἶνι ζερβός, νὰ εἶνι καὶ στῆς θάλασσας τὰ καρᾶδια ἀνεβαστός, νὰ εἶνι πιρασμένους 'πὸν τῇ θάλασσα· τότ' γένιτι καλλιγώτιρα. Ἀμα ξέρ' τῆς θάλασσας τὰ πράματα, θὰ τοὺν πάρουν τέτοιουν ἀνθρουπον. Καὶ νὰ μὴν ἔχ' ἄλλον ὄνουμα τέτοιου μέσα σιτὸν χουριό· νὰ τοὺν λέν' Ἀδρία, μαναδ⁸⁾ κείνους νὰ εἶνι μέσα σιτὸν χουριό. Κ' ἕνα πιδὶ νὰ εἶνι, νὰ μὴν γινηθῇ ἄλλον ἢ μάννα τ', μουνουγενής. Τότ' θεραπεύιτι αὐτὴ ἡ ἀρρώστεια. "Εἶσι εἶν' τοῦ συνήθειον τάχα.

Παίρνουν ἀρντίτσια ξύλα, κέδρα, κι τὰ ζεύτουν⁹⁾ ἔτσι: μπήγουν ἕνα παλούκ' ἰδῶ κ' ἕνα ἰδῶ, τὰ τρυπᾶν 'πὸν μιὰ τρυπα, κι φκιάνουν ἕνα ξύλον, ἴσια-ἴσια νὰ χουράει στέκεινες τὶς τρυπες, νὰ ἔριτι³⁾ σφιχτὸ-σφιχτὸ στέκεινα τὰ ντιρέκια¹⁰⁾ πὸν λέν. Τρυπᾶν κι μιὰ τρυπούδα μὲ μιὰ μικρὴ ἀρίδα¹¹⁾ κι τὴ βγάνουν στέκειν' τὴν τρυπα

¹⁾ Λέξεις τουρκ. σημαίνουσα μαυροκαμένος καὶ συνεκδοχικῶς τὴν λοιμώδη νόσον τῶν ζώων, τὸν ἀνθρακα. ²⁾ οὔτε—οὔτε ³⁾ ἔρχεται ⁴⁾ ἀπὸ ἐκεῖ, ἐκ τούτου ⁵⁾ ἔρχονταν, ⁶⁾ ὑπόστεγον, σιτὰ ἀνοικτὴ, ἐδῶ νάρθηξ ἐκκλησίας ⁷⁾ λ. τουρκ. κέδρα ⁸⁾ μοναχὰ ⁹⁾ ζευγνύουν· βλ. κατωτέρω τὴν εἰκ. 2 ¹⁰⁾ στύλους ¹¹⁾ τρυπάνη.

πὺν σέροντι τοὺν ξύλον. Στέκειν' τὴν τρυπούδα χύνουν καμπόσου μπαρότ¹⁾, χώνουν κὶ καμπόσ' γίσκνα ἱκεῖ, τὴν τσιακτίζουν²⁾ καὶ στὰ δυὸ τὰ ντιρέκια, κλώνουν κὶ μιὰ τριχιά³⁾ στοὺν ξύλον, πὺν εἶνι ἀνάμισα στὰ παλούκια, κ' ἕνας ἀνθρουπους κάθιτι ποδῶ κ' ἕνας ποδῶ κὶ τραυᾶν τὴν τριχιά. Γύρνα-γύρνα, τοὺν ξύλου ζισταινιτι, ἀνάφτ' τοὺν μπαρότ', ἀνάφτ' κ' ἡ γίσκνα ποὺ τοὺν μπαρότ' πακ κάμν⁴⁾, φουρλαντίζ⁵⁾ κείν' ἡ γίσκνα ἔχουν κ' ἔτοιμες πέτισες πὸ κέδρα φτινὰ φτινὰ⁶⁾, τίς βάζουν ἱκεῖ μέσα κὶ ἀνάφτουν κείνες οἱ πέτισες... ἔδγαλαν τὴν κινούργια τὴ φουτιά!

Θὰ τὴν πάρουν ὕσιρα νὰ τὴν πάνουν ὅξ' ἀπ' τοὺν χουριό. Θὰ εἶνι στράτις σταυρουτές, μιὰ στράτια θὰ πασίν' ἔτο', μιὰ ἔτο', μέσα στοὺν μιρᾶ⁷⁾, (σ' ἄλλου χουριὸ δὲ σὲ βάνουν, δὲ σὲ θέλουν). Τέτοιον ἕνα μέρους θὰ βροῦν, θ' ἀνάφουν δυὸ φουτιές ἀπ' τέκειν' τὴ φουτιά κὶ θὰ πιράσουν τ' ἀγιλάδια πανάμισα ποὺ τίς φουτιές.

Κεῖ στοὺν σταυρουδρόμ' ἀνοίγουν κὶ μιὰ τ ρ ὕ π α στοὺν μπαίρ', ὅσον νὰ χουρέσ' ἕνα βόδ' μὶ τοὺν ζόρ' νὰ πιράσ'. Μπρουστὰ θὰ πιράσ' ν' πὸ τὴν τρυπα πᾶπ'κάτ' κ' ὕσιρα ποὺ τίς φουτιές.

Μὰ θὰ τὰ κάμουν ἀγιασμό μπροσουτήρα μὲ τοὺν παπᾶ. Θὰ διαβάσ' τοῦ Μόδεστου τὴ φυλλάδα παπᾶς ἱκεῖ ὅξ' ἀπ' τοὺν χουριό, στοὺν σταυρουδρόμ'. Φέρ'ν κὶ τοὺν κόνισμά τ'.

Θὰ εἶνι οὐλλους οὐ κάσμιους ἱκεῖ μάστιγες, ἀνθρουπους δὲ θὰ μείν' μέσ' στοὺν χουριό, ζουντανὴ ψυχὴ μέσ' στοὺν χουριό δὲ θὰ εἶνι — κὶ γάτις κὶ σκυλιά, θὰ τὰ πάρουν μαζί. Θὰ τὴ βάλ'ς μέσ' σ' ἕνα σακί τῆ γάτα σ', θὰ τὴν πάρ'ς κὶ τὴ γάτα σ', γιὰ νὰ μὴν εἶνι ζουντανὴ ψυχὴ μέσ' στοὺν χουριό καὶ μείν' βρουκόλακας σιτὴ ζουντανὴ τὴν ψυχὴ ἱκεῖ. Τὰ πουντίκια θὰ μέινουν, δὲν πιάν'νται καί!

Φουτιά παλιὰ δὲ θ' ἀπουμείν' μέσ' στοὺν χουριό. Οὐ λόγους πὸ μπρουστὰ ἀκόμα. Ἀμα χιρήσουν νὰ λέν', θὰ βγάλουμι κινούργια φουτιά, διαταὴ τοῦ χουριοῦ, νὰ σβήσουν οἱ φουτιές οὔλες.

Ἔχουν κ' ἕνα σίδερον, πάππο μ' πρὸς πάππο μ' τό' χουν, δὲν τοὺν θ' μοῦντι ποιδὺς τό' καμὶ, τοὺν παίρνουν κὶ αὐτὸ ἱκεῖ στοὺν σταυρουδρόμ'.

Κεῖνον τοῦ σίδερον κλιμμένον εἶνι. Κεῖνους μάστιγας ποὺ τό' καμὶ κλιμμένον τό' χ': θὰ πάρ' σίδερα πὸ δώδικα χουριὰ κὶ ὅταν τοὺν δουλεύ', δὲ θὰ χουρατεύ' χίτς⁸⁾ κὶ θὰ εἶνι τοὺν μαγαζὶ κλεισμένον, θὰ θέλ' ⁹⁾ μέρα, θὰ θέλ' νύχτα, σιοὺν¹⁰⁾ ἀνθρουπους νὰ μὴν εἶνι ἄλλους ποὺ τς καλφάδης τρεῖς ἀνθρουπ' θὰ εἶνι χουρις ἄλλον, μὰ δὲ θὰ χουρατεύουν' μὶ φαίνιτι γιὰ νὰ εἶνι ἕνας γκουλιόμπαρους¹¹⁾, κὶ θὰ

1) πυρτίτις

2) πιέζουν

3) περιτυλίσσουν καὶ ἕνα σχοιῖ

4) κάμνει κρότον

5) παίρνει φωτιά

6) λεπτά

7) περιοχὴ χωρίου

8) διόλου

9) σὰν θέλῃ

10) φθάνει

ἀρκεῖ 11) γυμνός.

φκιάξουν μιὰ θέργα, στήν ἄκρα θὰ γέν' σταυρός. "Υστια, ὅποι κανουν αὐτὴν τὴν πρᾶξ' κείνου τοῦ σίδερου τοῦ καὶν' ἱκεῖ σὴ φουτιά μέσα.

Εἴπαμι πὼς οὐλα τὰ πράματα, πρῶτα τ' ἀγιλάδια, τὰ πινᾶν 'πανάμισα 'πὸ τὶς φουτιές· δυὸ φουτιές καὶν' μεγάλες, δεκαπέντι—εἴκουσ' ἀμάξια οὐλο κέδρα, κὶ κείνους πὸν εἶνι ζέρβας, κείνους θὰν' ἔχ' κείνου τοῦ σίδερου μὲ τοὺν σταυρὸ κὶ πινῶντα (εἶνι καμένου κεῖ σὴ φουτιά), οὐλα τ' ἀγιλάδια θὰ τὰ βάν' νταμκᾶ¹⁾, κὶ ἄλλ' δυὸ ἀνθρῶπ' στέκουντι στὶς φουτιές, ἓνας 'πεδῶ ἓνας 'πεκεῖ, παίρν'ν κέδρα καμένα κὶ τὰ κουντιᾶν²⁾ τ' ἀγιλάδια, τὰ καφαλίζουν' θὰ κάψουν τὴν τριῖα τς καμπόσον.

Θὰ³⁾ τελειώσουν τ' ἀγιλάδια, ὅστιρα θὰ φέρουν τ' ἄλουγα, τὰ γκατζόλια⁴⁾· κὶ κείνα ἔισ' θὰ τὰ κάμουν τοῦ σταυρὸ κὶ θὰ τὰ καφαλίσουν μὲ τὰ κέδρα. "Αμα σω-θοῦν αὐτά, θὰ πιδάσουν τὰ πρόβατα κὶ τὰ κατοίκια.

Τὰ κατοίκια μὲ τοὺν σταυρὸ δὲν τὰ καίει· περνᾶν ἀγλήγουρα μὲ τοὺν σίδερου μαναὰ ἔισ' τὰ βλουγάει τὰ κάμ' ἔισ' στοὺν ἄερα θὰ⁵⁾ σταυρὸ κὶ τὰ καφαλίζουν μαναὰ μὲ τὰ κέδρα. Κὶ τὰ πρόβατα ἔισ' τὰ κάμουν.

Τόσους κόσμους μαζομένους, ἄντιο⁶⁾, γ'ναῖκς, κουρίτσια κὶ πιδιά, τὰ τ' λῖγουν τ' ἀγιλάδια κὶ τὰ κατοίκια, στέκουντι μὲ τὰ ἔβλα' στοὺν χέρ', δὲν τ' ἀφίν'ν νὰ κασιρ-ντίσουν⁷⁾ 'πέκ'· δὲ γέν'ται γιατρικό.

Τὰ πράματα μαζομένα εἶνι κατὰ βασίλεια ἡλίου κὶ πιδάμενα κατὰ δύν'τα ἡλίου⁸⁾· θὰ τὰ χαῖντιᾶν⁹⁾ 'σιακεῖ, καθὼς βράν' ἡλίου καρσί¹⁰⁾, πονλὺ προῦτ', νύχτια, σκουτ'νὰ ἀκόμα θὰ πᾶν' ἔισ' εἶν' διαταμέν' ἔσθ'· "Αμα πιδάσουν τὰ πράματα, τότε νὰ βγῇ οὗ ἡλίου. Κὶ τό 'χουν λόγο, π' ἀρίστη μεριά νὰ πααίν'τι. Θὰ πιδάσουν πρῶτα 'πὸ τὴν τρυπα ποκάτ' κ' ὅστιρα κατὰ δύν'τα ἡλίου εἶν' οἱ φουτιές· θὰ πιδά-σουν κὶ ἀπὸ τὶς φουτιές. Καὶ νὰ φυσάη βορρᾶς, εἶνι καλλιγώτερα, νὰ πάη 'σιακάτ' τοῦ κακό, νὰ μὴν ἀκλουθῇσ' ξανά.

"Αμα τελειώσ' αὐτό, ὅστιρα χιονάει¹⁰⁾ οὗ κόσμους νὰ πινᾶν, 'πανάμεσ' ἀπ' τεκείνες τὶς φουτιές, γ'ναῖκς, κουρίτσια, ἄντιρ, ἀνακατομέν'· σβαρνίζ'¹¹⁾ κὶ τοὺν σκυλί τ' κὶ τὴ γάτα τ' στοὺν νόμου μὲ τοὺν σακκί· κάμουν χάχανα¹²⁾ ἱκεῖ. Αὐτὸς πάλι κάμ' ἔισ' μὲ τοὺν σταυρὸ στοὺν ἄερα κ' οἱ ἄλλ' τς καφαλίζουν μὲ τὰ κέδρα κατὰ τὰ πον-δάγια τς, κατὰ τὸ κεφάλ' τς, ὅπ' τύχ'· "Ε, μπέ, μ' ἔκαρις! Πινᾶν οὗ κόσμους, τελειών' αὐτό.

"Υστια ἓνα γ'ρουνάκ' τ' ἀλείφουν κατράν' κὶ τοὺν δύνουν φουτιά. Κείνου κου'σεύ'¹³⁾ μέσ' στοὺν κόσμου, στ' ἀγιλάδια γιλάει οὗ κόσμους, τὰ πιδιά, ὥσπου νὰ καῖ κείνου τοῦ γ'ρουνάκ'· "Αμα πέσ', τοὺν παίρνουν κόσμους κὶ τοὺν παραχώνουν, νὰ μὴν

¹⁾ σημάδι, σφραγίδα

²⁾ κεντοῦν, κτυποῦν ἀκροστιγῶς

³⁾ σὰν ⁴⁾ γαιδούρια

⁵⁾ ἄντροι, ἄνδρες

⁶⁾ ξεφύγουν

⁷⁾ κατὰ δύνοντα ὁ ἥλιος, κατὰ τὴν ἀνατολὴν τοῦ ἡλίου

⁸⁾ παρορμῶν, ὀδηγοῦν μὲ φωνές

⁹⁾ ἀντικρὺ

¹⁰⁾ ἀρχίζει

¹¹⁾ σέρνει

¹²⁾ γέλια

¹³⁾ τρέχει.

τοὺ φᾶν' τὰ σκυλιά· λυσσάζουν ὕσιρα τὰ σκυλιά. Ἀπ' ταὐτὸ λυσσάζουν τὰ σκυλιά, ἔλιγαν παπποῦδης, κι ἀπὸν τὰ σκυλιά ἀκουλνάει κι τς ἀνθρῶπ'. Κι τοὺ γκουτζιούν' ¹⁾ μὲ τὴν κινούργια τὴ φουτιά τ' ἀναφταν.

"Ὑσιρα παίρουν ἀπ' τὴ κείν'να τὴ φουτιά οἱ γ'ναίικς σ' ἓνα τσουκάλ' μέσα ἢ σ' ἓνα θυμνιατὸ λόγου χάρ' κι πᾶν' σπῖτ'.

Τὴ στάχτ' τὴν παλιά θὰ τὴ μάσουν, θὰ τὴ ρίξουν. Κ' ὕσιρα ὅποια ἀμπέλια καίγουντι κι ὅποια δέντρα ἀνοίγουν κι τὰ ρίχνουν τὰ λουλούδια, τὰ τ'νάζουν, ἔλιγαν παπποῦδης, 'πὸν τὰ κείν'να τὴν κινούργια τὴ στάχτ' νὰ βάλουν στὴ ρίζα τὰ δέντρα, τ' ἀμπέλια.

Σαράντα μέρις τὴν ἔχουν χρήσιμα κείν'να τὴ στάχτ' τὴν ἔχουν μαζεμένα νὰ νὴ βάλουν στὰ δέντρα. Διαταῖμέν' μέρα Τεσσαράκοντα μαρτύρων, τὶς ἐννιά τοῦ Μάρτ'. Μιά χαρούμεν' μέρα τὴν ἔχουν, θὰν ²⁾ παναγύρ' τὴν ἔχουν κείν'να τὴ μέρα. Ἀμα τελειώσουν, ὕσιρα μαζεῦουντι κι κάθουντι σ' ἓνα φαροδὸν μέρους· κάμουν χου-ρουδὶς ὕσιρα, πιάνουντι χορὸ· θὰ μᾶς δώσ' Θεὸς καρπὸ γι' αὐτὸ πὸν ἔρρ'ξαμ.. Θὰ παλαίφουν πελεθανέοι ³⁾).

Τὰ πράματα πηγαίζουν νὰ βασκῆσούν· ὕσιρα δὲν τὰ φέρνουν στοὺ χουριό· ὅσον νὰ κοπῇ κείν' ἡ ἀρρώστεια, τ' ἀγιάδια δὲν τὰ λένουν, στὰ μπαῖρια θὰ κοι-μούντι, ὅσον ν' ἀρρώσ' ⁴⁾ αὐτὸ τοῦ κακοῦ. Κι ὅσα πράματα πουφῆσούν, τὰ παραχω-νουν, νὰ μὴν τὰ φᾶν' τὰ σκυλιά· μολεῦνουντι τὰ σκυλιά, μολεῦνουντι οὐ κόσμους. Μεγάλ' προφύλαξ' τοῦχαν' λύσσα προέδρατι παγούκλα 'πὸ ταὐτὸ προέρχουνταν...

Μὲ ταὐτὰ τὰ καμώματα πιρνάει αὐτὸ τοῦ βρουγκόλακα τὸ πάθ'. Αὐτὸ εἶν' τοῦ γιατρικοῦ τ'.

"Ἄν εἶν' χ'μώνας κι τύχ' νιρό, τὰ πιρνᾶν κι 'πὸν νιρό. Κι κείνου καλὸ εἶνι Τυχαιν' τοῦ καλονκαῖρ' κι δὲν ἔχουν τὰ ρέματα νιρό, τριχσῆμινα νιρά. Ποῦθι νὰ τὰ πιράσουν; Ἀλλὰ τοῦ καλύτιρου εἶνι νὰ πιράσουν κι ἀπ' τοῦ νιρό κι ἀνθρῶπ' κι οὔλα τὰ πράματα. Ἔτο' εἶν' ἡ τάξ'. Ὅπου τρέχ' τοῦ ποντάμ', τοῦ νιρό, ἔτσ' κι αὐτὸ τοῦ κακοῦ νὰ τρέξ' ἀπ' τὰ πράματα, ἀπ' τς ἀνθρῶπ'.

Κ' ὕσιρα θὰ νὰ καθαρίσ' καθένας, νὰ κάψ' τὰ κέρατα, νὰ θυμνιατίσ' τ' ἀχούρια.

Σάββατον μέρα τὰ κάμουν αὐτά. Σήμερα Σάββατον, νὰ ποῦμι, τὰ πέρασαν 'πὸν τὴ φουτιά, τ' ἄλλον Σάββατον θὰ τὰ πιράσουν πάλι 'πὸν τοῦ νιρό.

2.

Κι οὐπλί. Παρὰ Γ. Παπάζογλου, ἐτῶν 86.

Πόταν ἔρουνταν ⁵⁾ καμνιά ἀστένεια στὰ ζῶα, ἤλιγαν: ἀγλήγουρα, νὰ προυλάδ'τι, νὰ τὰ θγάλ'ι ἀπ' τοῦ χουριό ὄξον, μακριά, σὶ μέρους πὸν νὰ μὴν ἀκούγιτι δριγθα.

¹⁾ γουρουνάκι

²⁾ σάν

³⁾ παλαισταί

⁴⁾ ἀραιώση

⁵⁾ ἔρχονταν.

Κεῖ ἔσκαβαν τῇ γῆς κ' ἔκαναν ἓνα πέραμα. Ὑστισα δυνὸ ἄντρ', νὰ εἶναι ζέρεβ', ζερεβόχιρ', ἔπιαναν ξύλου ἀπὸν κέδρον, τὸ ἔκρυβαν κὶ τοὺν περνοῦσαν σὰν ἀδράχτ' ἀπουμέσ' ἀπὸν δυνὸ ἄλλα ξύλα· τὰ ξύλα τὰ ἔμπηγαν στὴ γῆς σὰ στῦλο, κὶ μὴ τοὺν σκοινὶ ἓνας ἀπουδῶ κὶ ἄλλους ἀπουκεῖ τρανοῦσαν. Γυρνοῦσι τ' ἀδράχτ', τὸ στριβαν κ' ἔπιανι φουτιὰ ἄναβιν αὐτὸ κὶ τοῦχαν, ὅτι «οὐρανόθεν» ἀνάβ', ἄναβιν ἀπὸ τὸ «ἀνεσπέρου φωτός».

Ὅμοιους φουτιὰ δὲ θὰ ἦταν ἀναμμέν' στοὺν χουριό. Ὑστισα ἀνὰ γύρ' ζαν στὰ σπίτια κὶ τηροῦσαν. Ἄν θὰ ἦταν φουτιὰ ἀναμμέν' στοὺν χουριό, δὲ θὰ ἐνεργοῦσι.

Κεῖ στὸ στῦλο ἔπιανι φουτιὰ, μὲ τὴν ἴσκηνα τὴ βαστοῦσαν. Ὑστισα ἄλειφαν πίσσα ἓνα γ' ρουνοῦδ', τ' ἄναβαν μὲ κείν' τὴ φουτιὰ καὶ καίγοντιαν τοὺν γ' ρουνοῦδ'. Ἀμα καίγοντιαν τοὺν γ' ρουνοῦδ', ἔβαναν δυνὸ ξύλα δυνὸ ζερεβόχιρ' ἀνθρῶπ', πάλε ἄναφτιαν τὰ δαυλιὰ κεῖ στὴν πίσσα ποὺ καίγοντιαν τοὺν γ' ρουνοῦδ' καὶ περνωῶντας τὰ ζῶα ἓνα πρὸς ἓνα ἀπ' τὸ πέραμα μὲ κείνα τὰ δαυλιὰ τὰ χροιοῦσαν, ὥστε τὰ μύρωναν ὡς μύρον τοῦχαν, νὰ προφυλαχτοῦν ἀπ' τὴν ἀστένεια κείν' να, ὡς ἱερὸ ἓνα πρᾶγμα τοῦχαν.

Μ' αὐτὸν τὸν τρόπο ἐξάλειψαν τὴν ἀστένεια. Τοὺν παραδέχοντιαν κόσμους σὰν θαματουργό. Ἐσθῆσαν ὅλες τὶς φουτιὰς κ' Ὑστισα ἔπιοναν ποχεῖ φουτιὰ κὶ ἄναβαν στὰ σπίτια. Λιτανεῖα καὶ ἀγρυπνία τὰ παρατοῦσαν. Θὰ νὰ κάμουν αὐτό.

Γιὰ τὰ βουβάλια τὴν ἀστένεια (τὸν χιολαμά¹⁾), πήγαιναν νὰ κλέβουν τρεῖς ζέρεβ' ἀνθρῶπ' ἑνὸς ἓνα ἐργαλεῖο ἀπ' τὸ χιολαμά τοῦ γεωργοῦ (τὰ ἔκρυβαν τότε στὸ χιολαμά τὰ ἐργαλεῖα), θὰ νὰ βροῦν καὶ ζέρεβο σιδηροουργὸ νὰ κόψ' κὶ ἀπ' τὰ τρία τὰ ἐργαλεῖα ἓνα κουμμάτ', νὰ κάμ' ἓνα σίδερο μακρὸν ὅσο δυνὸ π'θαμές, νὰ τὸ χῶσ' σ' ἓνα ξύλον, νὰ τὸ κάμ' σὰ λόγχ'. Ὑστισα ἓνας τὸ βαστοῦσε σὰν ἱερὸ στὸ σπίτι καὶ τὸν μνηνοῦσαν νὰ ἔρτ' νὰ κάψ' τὸ χιολαμά. Πήγαινε αὐτὸς στὰ σπίτια, ζέσταινε τὸ σίδερο στὴ φουτιὰ καὶ τσιτοῦσε²⁾ τὰ βουβάλια· ἔτσι ἓνας χρῆσιμος ἦταν.

3.

Δ α δ ι ά. Παρὰ Θανάση Ἀλεξίου, ἐτῶν 80.

Εἶναι μιὰ ἀστένεια, γιανὶ καρὰ τὴ λέν': τὸ δέν'ς ἔποβραδὺς τὸ ζῶο, καλὸ τὸ πρῶτ' τὸ βροίσκ'ς πρόφιο, κὶ ὅταν θὰ πάρ'ς τὸ πετσί τ', θὰ ἔχ' ἓνα κομμάτ' μαῦρο κρέας ἀπάν' στὰ πουσινά, στὴ νουρά, σὰ νὰ εἶναι χτυπημένο.

Ἀμα τὰ πιάσ' αὐτὴ ἡ ἀστένεια, μαζεῦουν ὅλα τὰ γελάδια τοῦ χωριοῦ, μικρὰ μεγάλα, (ψυχὴ νὰ μὴν ἀπομείν'), καὶ τὰ πᾶν' σ' ἓναν ποταμὸ καὶ τὰ περνοῦν στὴν ἄλλ' μεριὰ π' τὸν ποταμὸ· ψυχὴ πὸ δῶθε δὲν ἀφίνουν.

¹⁾ Χιολαμάς, ὁ πονόλαιμος βουβάλων καὶ χοίρων, βλ. κατ. ἀρ. 6

²⁾ κεντοῦσε.

‘Ο ποταμός θά ἔχ’ γιάρ, νόχτο. Ἀπ’ τοῦ νεροῦ τὸ μέρος φκιάν’ν μιὰ τρυῖπα, πὺν νὰ περνοῦν τρία—τέσσερα γελάδια μαζί· τὸ ἕνα στόμα νὰ γλέπ’ στὸ νερό, τὸ ἄλλο στόμα νὰ γλέπ’ στὰ χωράφια.

Ἀφοῦ θὰ γέν’ ἡ τρυῖπα αὐτή, θὰ σβήσουν πρώτα τὶς φωτιές ἀπ’ τὰ σπίτια οὔλες, ὕστερα θὰ συναχτοῦν τρεῖς—τέσσεροι ἄντροι, ζέρβοι, καὶ θὰ βγάλουν καινούργια φωτιά.

Νύχτα τὴ βγάνουν· μπηγουν δυὸ παλούκια στὴ γῆς ἀπὸ κέδρο κι ἀνάμεσα περνοῦν ἕνα ἄλλο ξύλο, κεδρήσιο, καὶ μ’ ἕνα σκοινὶ τὸ γυρνοῦν γλήγορα γλήγορα, χωρὶς νὰ χωρατεύουν. Γυρνοῦντα γυρνοῦντα τὰ ξύλα ἔκείνα μέσα στὶς τρυῖπες ἀπ’ τὰ παλούκια ἀνάβουν καὶ μὲ μιὰ ἴσκα πιάνουν φωτιά.

Ὑστερα ἀπ’ αὐτὴν τὴ φωτιά κάνουν δυὸ φωτιές κοντὰ στὴν τρυῖπα πρὸς τὸ μέρος τοῦ ποταμοῦ, μιὰ ἀπὸ δῶ καὶ μιὰ ἀπὸ κεῖ. Τὸ πρῶτ’ ὕστερα πααίνουν καὶ περνοῦν τὰ πράματα ‘πομέσ’ ἀπὸ τὴν τρυῖπα. Ἐκεῖ στὴ φωτιά στέκουν δυὸ ἀνθρῶπ’ ζέρβ’, παίρουν ‘πὸ ἕνα δαυλί, γκλοκ’νιά¹⁾, καὶ περῶντα τὸ τοιτάει²⁾ τὸ πρῶμα ρίχνεται μέσ’ στὸ νερό τὸ πρῶμα, ὕστερα, αὐτὸ σὲ τοῦτ’ τὴ μεριά. Κι ἀνθρῶπ’ πού ναι στὰ πράματα κοντὰ κι αὐτοὶ περνοῦν πο καὶ πὸ μέσα, θὰ ριχτοῦν κι αὐτοὶ μέσ’ στὸ νερό· τυχαίν’ καὶ βαθὺ καμὰ φορά, ἕνα ζῷον³⁾ νερό, τέσσερ’ς πέντε π’ θαμὲς νερό, θὰ ριχτῇς μέσα καὶ νὰ μὴ ριχτῇς, θὰ σὲ μαζέψουν⁴⁾ οἱ ἄλλ’ γιὰτὶ τὰ ζῷα περνοῦν πανωτὰ.

Μόνε γιὰ τὰ πράματα⁴⁾ εἶναι αὐτὸ, γιὰ τὸν ἄνθρωπο δὲν εἶναι. Ὑστερα παίρνουν ἀποκεῖ φωτιά καὶ ἀνάβουν στὰ σπίτια.

Γιανὶ καρὰ ἀπὸ Τοῦρκο γίνεται, κι ἀπὸ σκυλὶ γίνεται. Ἀπὸ κεφάλ’ ἑνας μυαλὸς γκουτλάει⁵⁾ μέσ’ στὸ νερό, σὲ κάνα μπατάκ’⁶⁾, ζουντανεύει, φωτιά γίνεται. Γιανὶ καρὰ κεῖνο λέμε.

Μιὰ γάτα ἄμα νὴ ρίξ’ς μέσα στὸ νερό, κεφάλ’ εἶναι, ὁ μυαλὸς φουσκών’. Τὶ γίνεται; γίνεται ἕνα θερίο, πετάει στὸν ἀέρα· γίνεται ἀέρας ὕστερα. Εἶναι μερικοὶ πὺν τὴ γλέπουν τὴ φωτιά· ἀνάβ’, σβάει. Κεῖνος ἀπού’ ναι σαββατιανός, κεῖνος τὰ γλέπ’ αὐτὰ.

Τὸ πρῶμα πὺν θὰ τὸ μπογκουνλντίσ’, πὺν θὰ τὸ βυζάζ’ ἀπ’ τὴ ζερβιά τὴ μεριά, τὸ μανρίζ’ τὸ γιόμα τ’, τὸ σαπίζ’. Σὲ εἰκοσ’τέσσερ’ς ὥρες δὲ βαστάει. Τὸ γιόμα τ’ τὸ πίν’ κι ἀπ’ τὸ κεῖνο τὸ μέρος ἀπ’ τὸ βυζάν’, σαπίζ’. Δὲν ἔχ’ πλιά γιόμα, γίνεται νερό.

¹⁾ εἶδος τι δένδρου, ἀγνωστὸ ποῖον

²⁾ κεντῶ

³⁾ θὰ σὲ σπρώξουν

⁴⁾ τὰ ζῷα

⁵⁾ κυλάει

⁶⁾ ἔλος, τέλμα.

4.

Φυλαχτὸ (Σιμενλί¹⁾. Παρὰ Στεργίου Χριστοδούλου, ἀγροφύλακος ἐκ Λευκίμης, ἐτῶν 42.

Θὰ ἔχ' τῶρα ἀπάν' κατ' δυὸ μῆνες πὺν τὸ κἀναμε²⁾.

Τὰ ζῶα φοφοῦσαν κάθε μέρα ἔπο' ἕνα, ἔπο' δύο.

Ἀποβραδὺς εἶπαν, ὅτι θὰ βγάλουμε γενὶ ἀτῆς, καινούργια φωτιά, γιὰ νὰ περάσ' αὐτὴ ἡ ἀστένεια. Τὸ πρωτὶ σ' κώθ' καν καὶ μαζεῦ' καν ὅλ' στὸ καφενεῖο ἀπόξω, Τοῦρκ' καὶ Βουργάρ'. Δυὸ τρεῖς νομάτ' ἔβαλαν ἕναν μακαρῶ³⁾ μὲ τριχές⁴⁾, πῆραν καὶ κατ' πέτσες ἀπὸ κέδρο καὶ τραῦα τραῦα αὐτὸ τὸ σκοινί, μὲ ἀριστερὸ χέρ', ἔπιασαν φωτιά. Ἀλλὰ ὁμως τὰ φῶτα, τὰ τσιγάρια σθησμένα' φωτιά στὰ σπίτια δὲ θὰ ἔχ', ὅλα τὰ σβένουν κι ἀνάβουν ἀπ' αὐτὴ τὴν καινούργια τὴ φωτιά μὰ φωτιά ὅξω στὴν ἄκρη τοῦ χωριοῦ. Ὑστερα μάζεψαν τὰ ζῶα ὅλα, μικρὰ μεγάλα, (βόδια, ἄλογα, γομάρια), δὲν ἀφήκαν τίποτα.

Ἦταν ν' ἀνοίξουν τρυπα, μὰ δὲν ἀνοῖξαν. Ἦταν ἕνα μέρος σιενὸ κι ἀπὸ ἕνα ἕνα ζῶο τὰ περνοῦσαν.

Εἶχαν ἕνα καζάν' νερό, (νερὸ ἀπὸ πηγῶν⁵⁾) τὰ ἔριχναν ἀπὸ μιὰ γούφα νερό, τὰ βρέγαν καὶ κατὰ μ' ἕνα δαυλὶ ἀπ' τὴ φωτιά τὰ τσίταγαν⁶⁾ καὶ πάγαιναν ὅλα στὴ δ' λειά τς. Ὑστερα ἀπ' αὐτὴν τὴ φωτιά ἀναψαν καὶ στὰ σπίτια.

Ἀλλὰ ὁμως εὐθύς, κάμοντας τὴ φωτιά, κόπ' κεν ἡ ἀστένεια κανένα δὲν ψόφ' σε πλιά.

5.

Λευκίμη (Καβατζίκι). Παρὰ Γεώργη Καφετζῆ, 65 ἐτῶν.

... Ἄλλοι πιάνουν τὴ φωτιά κι ἄλλοι φκιάνουν τὴ γούρα. Μαζεύονται τρεῖς ζέρβοι ἀνθρῶπ' καὶ γυρνοῦν τὸ τσικρίκ' κι ἀνάφτ'. Ἀποκεῖ βγάνουν καινούργια φωτιά καὶ παίρνουν κι ἀνάφτουν ἐκεῖ στὴ γούρα. Τὶς ἄλλες τὶς φωτιὲς τὶς σβοῦν.

Ἕνας στέκ' δέξια, ἄλλος ζέρβα καὶ μ' ἕνα δαυλὶ ἔπο' κείν' τὴ φωτιά τὰ καφαλίζουν. Ὑστερα ἕνα τ' φέκ' πατλαντίζουν⁷⁾, γιὰ νὰ πάψ' τὸ κακό.

Αὐτὸ κάθε λίγο τὸ κἀν' νε. Γιὰ τὰ χαϊδάνια μαναχά' γιὰ τς ἀνθρῶπ' φωτιά δὲ θ' μάμαστι.

¹⁾ Συνοικισμὸς Τούρκων καὶ Βουλγάρων, προσφυγόντων ἐκ Πανόρμου καὶ Μπαλούκ κσεσέρ ²⁾ δηλ. τέλος Δεκεμβρίου 1922 ³⁾ τροχαλία ⁴⁾ σχοινιά ⁵⁾ κεντιούσαν

⁶⁾ ἐκπυρσοκροτοῦν.

Καμπόσες φορές γέν'ται καλό, καμπόσες δὲ γέν'ται. Καμπόσες φορές φέρ'ν χοιζάδες, τὰ γράφουσιν, γιὰ νὰ πάν' ἡ ἀρροουσιὰ.

Φωτιὰ βγάντας δὲν πααίν'ν ἄλλ' ἀνθρῶπ' ἐκεῖ. Κόσμος λογιούν τοῦ λογιού' παίρν' μάτ' λέν' καὶ δὲν ἀνάφτ'.

6.

Δογαντζί. Παρὰ Πολυχρόνη Μόσχου, ἐτῶν 60.

Τὸ σίδερο μόνο γιὰ τὰ βουβάλια εἶναι, γιὰ τὸ χιρλαμᾶ. Τὰ πιάν' χιρλαμᾶς, μπογαζλαμᾶς πὸ τὸ λαιμὸ κι ἀρχινοῦν χίρ, χίρ...

"Ενας μάστορας θὰ νὰ τὸ κάμ' τὸ σίδερο αὐτὸ γκόλιαβος ¹⁾, ὅπως γεννιέται. Θὰ νὰ καθίσ' μέσα στ' ἀργαστήρ' νὰ τὸ κάμ' μαναχός τ'. — Ἀνάφτ' τὸ σίδερο, ἅμα εἶναι κ' ἡ κυρά τ' μαζί. — Κ' ἔπρεπε τὸ σίδερο νὰ εἶναι πὸ ἐννιά καζάδες κλεμμένο. "Εχω, νὰ ποῦμε, πεταῖμένα σιδεράκια ἐγώ, αὐτὸς τὸ παίρ' νὰ μὴν τὸ ξέρω ἐγώ, πὸν θὰ τὸ πάρ'ς.

"Αμα τό'καμνε τὸ σίδερο κεῖνο, τὸ παίρν' μάστορας κ' ἤβγαίξε νύχτα γκόλιαβος καὶ γύριζε τὸ χωριὸ οὐλο τρεῖς φορές, σημερώντα Σάββατο. "Υστερα φώναζε:

νὰ φέρ'τε τὰ πράματα αὐριο νὰ τὰ κάμουνε. Πρῶτ' πρῶτ', πρῶν νὰ θῶς' ἥλιος, τὸ Σάββατο, πᾶναιν τὰ πράματα κι αὐτὸς τὸ 'καιγε τὸ σίδερο στὴ φωτιά καὶ τὰ τραποῦσε μιά στὸν λαιμό, μιά στὸν κῶλο πίσω καὶ σταματοῦσε ἡ ἀστένεια αὐτή.

Τὸ Σάββατο πρῶτ' τὰ 'καιγε, ἄλλ' μέρα δὲν ἔκαμνε. Τὰ μεσάνυχτα κ' ὕστερα τὰ πααίναμε. Τὴ νύχτα ὅλο τὰ καίγαμε.

Καὶ τὰ βόδια τὰ περνοῦσαν ἀπ' τὴ θέργα αὐτήνα: Νὰ μὴ μολέσουν καὶ τὰ βόδια δὲ φέρν' κακὸ τὸ σίδερο κεῖνο. Ἡῦραν τὰ χωριά καλὸ, ὄφελο μὲ τὸ σίδερο.

7.

Λάβαρα (Σαλτίκι). Παρὰ Γιάννη Σιδερά, ἐτῶν 58.

Κάναν κιρὸ παππούς μ' τὸ 'φκιανι τοὺν σίδιρου.

Τοὺν φκιάς' μου δέ'ναι τίπουτας. Τοὺν δύσκουλου εἶνι τοὺν σίδιρου νὰ τοὺν μᾶς'ς ¹⁾. Πὸν ἐννιά καζάδης ²⁾ θὰ παίρ'ς πὸν ἓνα κουμματάκ' σίδιρου: πὸν ἓνα κάρρου θὰ πάρ'ς τοὺν ταινέ τ' (δηλαδή τοὺν καρφὶ πὸν βάν'ν, γιὰ νὰ μὴ βγαίν' ἡ ρόδα), πὸν κᾶνα ἄλουγου τοὺν πέταλό τ' ἢ νὰ τοὺν βρῆς ἢ νὰ τοὺν κλέψ'ς τοῦδρις, τοὺν πῆρις, τοὺν τ' μάρεψις ³⁾.

"Ενας μάστουρας μὲ τὴ γυναικα τ', ἀντρώγενα, τὸ φκιάν'ν γκόλιαβ' ⁴⁾.

¹⁾ νὰ τὸ μαζέψης

²⁾ περιφέρειες

³⁾ τὸ ἐξησφάλισες

⁴⁾ γυμνοί.

Τῇ νύχτα τοῦ φκιάν'ν θὰ σφαλίσ'ν τὶς πόρτις, ἀλλὰ μαζῶντι κὶ διαβόλ' ἐκεῖ. Μὲ νόημα θὰ τοῦ φκιάν'ν, δὲ μιλοῦν. Ἡ γυναῖκα τρανάει τὸ μουνχάν' ¹⁾. Θὰ τὰ μάσ' αὐτός, τοῦ κάμ' τόσο γιά ²⁾, θὰ τοῦ πιράσ' καὶ σλιάρ' ³⁾, μανίκ' ⁴⁾.

Θὰ πάρ'ν ὅστιρα τοῦ σίδιρου κὶ οἱ δυὸ τς θὰ γυρίσ'ν μιὰ βόλτα ἀπόξ' ἀπόξου τοῦ χουριό' ἀντρας θὰ παγαίξ' μπρουστά, ἀντρας θὰ τό 'χ'· φ'λάγεται νὰ μὴν τοὺς δγῇ κανένας.

Κάθε ἓνας δὲ μπορεῖ νὰ τοῦ φκιάσ'. Πρέπ' νὰ μὴ φουβ'θῇς, νὰ κοιτᾷς ὅλου ν' ἐργασία σ'. Βγαίν'ν διαβόλ' νὰ σὶ μιλήσ'ν γιὰ νὰ χάσ'ς, γιὰ νὰ μὴ γέν' γιατρικό, γιὰ νὰ σὶ γυρίσουν κατ' ἐκείνους. Ἄμα καταπιαστοῦν σὲ τέτοια, τ' ἀντρώγενα νησιεῦ' οὐλα τὰ πράματα διαβολιὰ δὲ χωράει.—Γὼ ἄμα δῶ ντὴ γριά μ' γκόλιαθ', δὲ μπορῶ, θὰ μπῶ στὴν ἁμαρτία. Θὰ 'χ' καὶ ζουντιανὸ διάβολο ἐκεῖ. Διαβόλ' θὰ γλέπ'ς ἐκεῖ γύρω.

Σίδιρον εἶνι γιὰ τὰ β'θάλια, γιὰ τὸ χιρλαμᾶ. Νύχτα θὰ περπατήξ' σπὶτ' σὲ σπὶτ'. Καινούργια φουτιὰ δὲ χρειάζεται. Στὴ φουτιὰ θὰ τὸ κάψ'ς, νὰ γέν' κόκκ'νον· ὅσου νὰ σβήσ' θὰ καῖς τὰ πράματα πόν' στοῦ γκιουρντάν' ⁵⁾ κὶ πιρνάει χιρλαμᾶς. Καίοντι καίοντι, νά, τόσο γιὰ πόν'ν.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

8.

ΑΘΗΝΩΝ

Ἀμόριοι (Καρὰ Μπεηλί). Παρὰ Βαγγέλη Παπάζογλου, γέροντος.

Καρὰ γιανίκ δὲν ἔχ' θεραπεία· ὅπ' θὰ τοῦ χιτυπῇς τὸν πρᾶμα, ἄλλον μαυρίζ', ἄλλον κιτρινίζ'. τοῦ αἵμα τ' νιρὸ γέννι. Κεῖ π' θὰ τοῦ θαρέσ' σαπίξ'.

Ἐναν κιρὸ ἔπιαναν κινούργια φουτιὰ. Πρώτου γιατρικό αὐτὸ ἦταν. Πήλαιζαν, ἀνοιγαν μινὰ τρυπὰ σ' ἄλλον μιρᾶ ⁶⁾, κεῖ πού συνουρεύουνταν δυὸ χουριὰ. Ὅστιρα σβοῦσαν τὶς φουτιὲς στοῦ χουριό, νὰ μὴν εἶνι φουτιὰ ἕς ⁷⁾, διόλ', στὰ σπίνια. Ὅστιρα ἔβαζαν δυὸ ξύλα ἔτσ' (ὄρθια) κὶ στὴ μέσ' ἓνα ἄλλου, σὰ μηχανὴ τό 'κ'ναν κὶ τρανοῦσαν μὲ τοῦ σκοινι' κ' ἔβγαίζαν κινούργια φουτιὰ 'πὸ κείνου τοῦ ξύλου, τοῦ κέδρου. Κὶ ὅσου νὰ βγῇ ἡ φουτιὰ, ἓνας ἀπ' αὐτοὺς θὰ νά 'ταν γκόλιατους ⁸⁾, ξεγυμνουμένους κὶ αὐτὸς πιρνοῦσι γκόλιατους πρώτους 'πὸ τὴν τρυπὰ κ' ὅστιρα τὰ πράματα.

Εἶχαν κ' ἓνα σίδιρου, τό 'καιγαν στὴ φουτιὰ καὶ μὲ κείνου τοῦ σίδιρου τὰ καιγαν τὰ πράματα πού πιρνοῦσαν 'πὸ κείνη τὴν τρυπὰ τὰ βαρνοῦσαν μὲ τοῦ σίδιρου γιὰ καλό.

Τώρα ἀπαγορεύ'καν κεῖνα· τώρα φέρ'ν τὴν Παναγία 'πὸ τοῦ μαναστήρ· ἀλλ' φέρ'ν τὸ χότζα καὶ τὰ διαβάξ'.

¹⁾ φουσερὸ ²⁾ τόσο δά ³⁾ στυλιάρι ⁴⁾ λαβή ⁵⁾ στὴ λαιμαργιά, λουρεὶ γύρω
στο λαιμὸ ⁶⁾ περιοχὴ ⁷⁾ χίτες, λ. τουρκ.—καθόλου ⁸⁾ γυμνός.

9.

Πετράδες. Παρὰ Λουλούδη Βασιλείου, 74 ἐτῶν.

Ἀρρώστεια πὺν θὰ ἔχουν τὰ χαϊδάνια¹⁾, φανάζουν οἱ κιχαγιάδης²⁾: Ἀῦριον θὰ βγάνουμι κινούργια φουτιά... .

Θὰ βάλουν τέσσερ'—πέντε ἀνθρώπ'· αὐτοὶ θὰ κάμουν τσιγκρίκ'³⁾ μὲ χωρὶς λάδ' καὶ γυρνῶντα γυρνῶντα ἀνάφτ', κορών'⁴⁾, θὰ βγάν' φουτιά: δυὸ ξύλα θὰ τὰ κἀν' νὰ γυροῦν χωρὶς λάδ'· πῶς εἶνι τοῦ τσάρκ'⁵⁾, μύλους νὰ ποῦμι γυρνῶντα γυρνῶντα θ' ἀνάψ'. Ὁ, τ' ξύλου καὶ νὰ 'ναι, καὶν'⁶⁾ παραπάν', ὅλου θὰ τοῦ γυροῦν, ὅσον ν' ἀνάψ', χίτς νὰ μὴ σταθῇ. Κι αὐτὸ ὅξον στοὺν μπαῖρ⁷⁾, στοὺν σύνουρον ἀπάν', μωρᾶς πὺν χωρίζ', ἐκεῖ.

Στὸ Κούλελι, ἅμα φανῇ ἀρρώστεια σιὰ πράματα, κάμνουν μυιὰ τρυπα σ' ἕνα σύνουρον ἀπάν' κι μαζώνουν τὰ πράματα τρία—τέσσερα χουριά, ὅσα εἶνι γύρου κι τὰ πιροῦν κι τὰ καὶν' μὲ κείν' τῇ φουτιά. Καὶν' τὰ χουριά πὺν θὰ πᾶν' νὰ τὰ πιράσουν, σβοῦν τίς φουτιές οὐλῖς, νὰ μὴν ἔχ' κανένας φουτιά.

10.

Κωστί (Διδυμοτείχου). Παρὰ Παράσχου Ἀλ. Μπαρμπάκη, 66 ἐτῶν.

Ἐχ'μι κἀτ' σίδιρα κι τὰ σταυρών' μὲ τὰ πράματα, τὰ καῖμι. Πὸ ἐννιὰ καζάδης⁸⁾ εἶνι κείνου τοῦ σίδιρου, κλεφτικό: πῆγῖς στοὺν Διμότχον, πῆγῖς ἕνα κουμμάτ' σίδιρου, πιταλουκάρφ', ὅ, τ' εἶνι, πῆγῖς στοὺν Σουφλί, καζᾶς εἶνι, πῆγῖς κι ἀπουκεῖ ἕνα κουμμάτ', πῆγῖς στοὺν Κιουπρί⁹⁾, σιτὴν Ἐντιρνέ¹⁰⁾, πὸ ἐννιὰ καζάδης σίδιρου. Ὑστιρας τὰ δένουν¹¹⁾ στοὺν ντεμερτζή¹²⁾, μιὰ βέργα τὰ κάμουν. Σιδιρᾶς γκόλιους¹³⁾ τοῦν δέρν', ἀντρας κι γυναῖκα γκόλιοι τοῦν κάμουν νύχτα, νὰ μὴν τίς δῇ κανένας.

Ἐρθ' ἕνα ζουλούμ', ἀνημπουριά, μέσ' στοὺν χουριό. Τοῦν Σαββάτου, προμὴ θγῇ νήλιους, πααίν'ν στοὺν ντεμερτζή οὐλ' μὲ τὰ πράματα. Τοῦν κονκ'νίξ' ντεμερτζῆς τοῦν σίδιρου, τοῦν βγάν' ὕστιρα, τοῦν τρανάει ἔτσ' σ' ἀστήθ', σιτὴ μέσ' ἀπάν' κι ἀνάμεσα σιὰ μπούτια τ', τοῦν σταυρών' τρεῖς μεριές.

Κινούργια φουτιά βγάν'ν οἱ ξένουν μωρᾶ μὲ τοῦν ξύλου. Ξῶντα, ξῶντα, ξῶντα τῇ βγάν'ν κυζδίξ' τοῦν ἀρντίτς¹⁴⁾, βάν'ν ἴσκα καὶ πιάν'ν φουτιά. Ἀκ'γῇ¹⁵⁾ τό 'χω μείς δὲν τὸ κἀν'με. Στὸ Καράμζα τὸ κάμαν.

1) ζῶα, κτήνη 2) κοινοτικοὶ κλητῆρες 3) ροδάνη 4) πυρακτοῦται 5) ρόδα, τροχός 6) πεῦκο 7) ράχῖς βουνοῦ 8) ἐπαρχίες 9) Μακρὰ Γέφυρα 10) Ἀδριανούπολις 11) ἀνταμώνουν, σφυρηλατοῦν 12) σιδηρουργός 13) γυμνός 14) ἀνάβει τὸ κέδρο 15) ἀκοή.

11.

Καρωτή (Κορουτζί). Παρά Παν. Πάλα, ἐτῶν 76.

“Αμα εἶνι καμνιά ἀστένεια στὰ ζῶγα, μεις γυρίζουμι στὰ σπία, νὰ μὴ βροῦμι φουτιὰ ἀναμμέν’, νὰ βγάλουμι κινούργια. Χουρὶς κάφ¹⁾, χουρὶς σπέρτου, ἀπ’ τοῦ ξύλου βγάν’μι φουτιὰ. Τὰ πιρνοῦμι κι ἀπ’ τῇ γῆς, γιὰ νὰ βροῦμι θεραπεία.

Δυὸ ἀνθρῶπ’ ζέρεβ’ μονουνόματ’ (μονάχα ἓνα ὄνουμα θὰ νά ’ναι μέσα στοὺ χουριό’ ἓνας Ἡλίας, νὰ ποῦμι, ἄλλουν Ἡλία στοὺ χουριό μας νὰ μὴν ἔχ’), αὐτοῖν’ οἱ ἀνθρῶπ’ θὰ πᾶν’ στοὺ μπαῖρ, θὰ πάρ’ν δυὸ κομμάτια κέδρου ξερό, (π’ ἄλλον ξύλου δὲ βγαίξ’), θὰ τὰ τρυπήσ’ν ἀπάν’ ἀπάν’, θὰ τὰ χτυπήσ’ν στὴ γῆς θὰν²⁾ παλούκια κι θὰ πιράσ’ν στὶς τρυπὶς ἓνα ἄλλου κέδρου. Ὑστισα θὰ πάρ’ν μυιὰν ἀλ’σίδα κι θὰ τὴν τ’λίξουν στοὺ κέδρου κεῖ κι θὰ καθίς’ ἓνας ἀπουδῶ κι ἓνας ἀπουκεῖ, ἀντίκρα κι ἀντίκρα’ κι τῶρα ἓνας θὰ τρανάη καταδῶ κι ἄλλους κατακεῖ σὺν θὰ τραυᾶς, γὼ θ’ ἀπουλνῶ, θὰν³⁾ τοὺ πριγιόν’ κι ἓνας ἄλλους θὰ ἔχ’ τοὺ κάφ’ (=γίσκνα). Ἀπ’ τὸν πολὺ τὸν τραῦο κυζιντζ’⁴⁾, χ’νάει⁵⁾ νὰ βγάλ’ καπνὸ βᾶσκ’⁶⁾ αὐτὸς τότε τοὺ κάφ’ κι χ’νάει κι ἀνάφτ’ τοὺ κάφ’ κι πᾶν’ φουτιὰ. Κι ἅμα δὲ βγαίξ’, τότε ξιντύνουσι αὐτοῖν’ οἱ δυὸ, γκόλιαθ’⁷⁾ χαρὶς ροῦχα, τίποτι, καθὼς γεννέει ’πὸ τὴ μάνα τ’ κι τρανοῦν τὴν ἀλ’σίδα.

Ἀνοίγ’μι κι μυιὰ τρυπα ἱκεῖ στοὺ μπαῖρ, ἀπὸ ξένου σύνουρου, κι πιρνοῦμι τὰ ζῶγα. ἱκεῖ βρίσκουμι μυιὰ ψηλάλα κι κἀνάουμι μυιὰ τρυπα πονκάτ’, θὰ²⁾ γιουφύρ’, κ’ ἱκεῖ ἀπάν’ φκιάνουμι κινούργια φουτιὰ. Τότε φανάζουμι τοὺν κόσμου κι κάθε ἓνας πιρναίε’ ποκεῖ τὰ ζῶγα τ’ κ’ ἐκεῖν’ οἱ ἀνθρῶπ’ οἱ ζέρεβ’ κάθονται ’κεῖ ἀπάν’ κι τὰ κἀν’ν ἓνα σταυρὸ μὲ τοὺ δαυλὶ στὴ ράχ’ μὲ τέκεῖνο τοὺ δαυλὶ ποὺ θὰ πάρουν φουτιὰ μὲ τέκεῖνο τὰ σταυρών’ν τὰ ζῶγα οὔλα κι λέν’: οὐ Θιὸς γιαιτρός!

Πρῶτα πρῶτα πιρναῖ γιλαδάς καὶ δῆθεν γκόλιος (χουρὶς ροῦχα, τίποτις) κ’ ὕστισα οὔλα τὰ πράματα μὲ τὴ σειρά. “Αμα τελειώσουν τὰ πράματα, σφαλοῦμι τὴν τρυπα, κόφτουμι τσαλιά⁸⁾, ξύλα, δι,τι δῆποτι κι τὴν στουπώνουμι, νὰ μὴ μὲν’ ἀνοιχτή, νὰ μὴν πιράσ’ ἄλλον προᾶμα. Σὶ λίγουν κινὸ ξεγέρε⁹⁾ καὶ μόνο του, γιὰτ’ εἶνι μικρό.

Ἀπουκεῖ θὰ πάρουνι ὕστισα φουτιὰ νὰ φέρουμι στοὺ χουριό κι ἀνάβ’ κάθε σπία ’πὸ κείν’ τὴν κινούργια τὴ φουτιὰ.

Τ’χαῖν’ μερικὲς φουρὲς καὶ παναμερνάει⁸⁾ ἡ ἀρρώστεια, φεγ’ καὶ γένεται θεραπεία στὰ ζῶγα.

¹⁾ προσάναμμα ²⁾ σάν
ἀκανθώδεις ⁷⁾ κρημνίζεται

³⁾ ἀνάβει ⁴⁾ ἀρχινάει
⁸⁾ παραμερίζει.

⁵⁾ βάζει ⁶⁾ θάμνους

12.

Ἀμπελάκια (Κούλακλί). Παρὰ Στέργιου Ἀσημάκη, ἐτῶν 65.

Σάββατον, σώνουντας ἡ βδουμάδα, τότε γένονταν αὐτό, ἀλλ' ἔμερα δχ'. Ἐκαμναν ἀπουκάτ' ἀπ' τῇ γῆς τρυῖπες, ὅστιρα μάζευαν ὅλα τὰ πράματα, τὰ πάαιναν ἀπ' τέκεϊ καὶ τὰ περνοῦσαν.

Πρῶτα σβοῦσαν τίς φουτιές μέσα στοὺν χουριό, ὅστιρα δυὸ ἀνθρῶπ' ζερβοί, μονονόματ', ἔβαναν δυὸ πόδια κεδρήσια κ' ἓνα κέδρο ἀδράχτ' σιτὴ μέσ', περνοῦσαν μιὰν ἀλ'σίδα στ' ἀδράχτ' κὶ τρανοῦσαν ἓνας πὸ δῶ, ἓνας πὸ κεῖ κόρωνε ἀπὸ μονάχο, ἐπιανε φουτιά κὶ τὴν ἤλιγαν κινούργια φουτιά κ' ἡπαιρναν ἀποκεῖ κι ἀναφταν. Ὑστια πάαιναν σιτὴν τρυῖπα, κόρωναν ἓνα ξυλάκ' καὶ περνοῦντα τὰ ζῶα, σολάκ'ς¹⁾ ὅποιος ἦταν, ἓνας ποδῶ, ἓνας ποκεῖ, καρσί—καρσί²⁾, τὰ σημάδευαν μὲ τοὺν δαυλὶ κ' ἤλεγαν: ντεφ ὀλοσὺν (=νὰ λείπ' ἡ ἀρρώστεια). Τὸ γιατρικὸν ἦταν αὐτό.

Ἀπὸ κείν' τῇ φουτιά ἡπαιρναν σ' ἓνα τσουκαλάκ', σ' ἓναν τενεκὲ καὶ πάαιναν στὰ σπίτια τς κι ἀναφταν φουτιά.

Γιὰ τὰ β'βάλια πάλι, εἶχαν ἓνα αἶδερο, τὸ εἶχαν μαζεμένο ἀπὸ ἐννιά καζάδης: ἓνα κομμάτ' ἀποδῶ, ἓνα κομμάτ' ἀποκεῖ, κλεμμένο ἓνα πέταλο, ἓνα καρφί, ὅ,τι νὰ γαι ὅστιρα ἓνας ντεμερετζῆς τὸ ὄρεγε καὶ τὸ φουτιε βέργα. Ὑστια κείνου τοὺν βράδ', Σάββατον, κείνου πονοῖ τοὺν σολάκ'κου³⁾ τοὺν γῆρ', πάαινε στὰ σπίτια καὶ τὰ καιγι τὰ β'βάλια μὲ τὴ βέργα.

13.

Βρυσικὸ (Καρὰ Μπουνάρο). Παρὰ Κωνστ. Γκρόντογλου, 72 ἐτῶν.

Ἄντα ξετ' κάνα χασταλίκ' ⁴⁾ στὰ πράματα⁵⁾, ἀνάφτ'ν φουτιά κὶ τὰ περνοῦμι πὸ ντὴ γῆς. Νά! προχτὲ τὰ πέρασάμι.

Γυρίζουν μουχτάρς⁶⁾ κι ἄλλ' χουριανοὶ στοὺν χουριό κὶ σβοῦν τίς σιές ὅτι, σὰν εἶνι σιὰ κὶ καίγ' ὀδῶ, δὲν ἀνάβ' κολαί⁷⁾... Ποβραδὸν φανάζ' κιχαγιᾶς⁸⁾ στοὺν χουριό νὰ μὴ πάγ' κανένας σιτὴν πλύσ', νὰ μὴ ζ'μῶσ' τὸ φουμί! ἔ! θὰν⁹⁾ πάρουν ποκεῖ φουτιά, ὡς τοὺν θράδ' ἃς ζ'μῶσ'.

Βάν'ν δυὸ παλούκια ἔτσιαγιά, κεδρήσια ὅστιρα κόφ'ν κι ἓνα ἄλλου ξύλου, κεδρήσιου κὶ κείνου, κὶ τοὺν βάν'ν ἔτσ' ἀνάμσα. Ὑστια κάθουντι δυονοὶ καρσί—καρσί, ἀπέδου κι ἀπέκ' κ' ἔχ'ν μιὰν ἀλ'σίδα τὴν ἑλγ'ν γύρου στοὺν ξύλου αὐτὸ κὶ τρανοῦν ν' ἀλ'σίδα 'σιαδῶ—'σιακεῖ. Καὶ κείν' πού θὰ τρανοῦν, μόν' κεινοὶ νὰ εἶν' τὰ νόματά τς στοὺν χουριό. Μερικὰ χουριὰ πιάν'ν γκολιόμπαρ¹⁰⁾. Πὸ τοὺν τραῦ τοὺν πουλὺν

¹⁾ ζερβός²⁾ ἀντικρουστά³⁾ ἀριστερὸ⁴⁾ τουρκ. λ. ἀσθένεια⁵⁾ ζῶα⁶⁾ πρόεδρος κοινότητος⁷⁾ εὐκολα⁸⁾ κοινοτικὸς κλητῆρ⁹⁾ σὰν¹⁰⁾ γυμνοί.

κυζντίζ¹⁾ τοῦ κέδρου, χ'νάει²⁾ νὰ καπνίζῃ· κὶ οἱ κείνα τὰ παλούκια ἔχ'ν κὶ τὴ γί'σκηνα κείν' πὸν τσιακίζ³⁾ κὶ ἀνάβ' τοὺν κάφ'.

Ἄμα θ' ἀνάψ' ἱκείνου, ἄρον ἄρον φκιάχνουν μιὰ σιὰ οὐδεκεῖ. Θὰ βροῦν κ' ἓνα μέρους κεῖ π' ἔχουμε τοὺν σύνουρου, οἱ ξένου μωῶ, κὶ θ' ἀνοίξουν μιὰ τρῦπα. Ὑσιρα φέρ'ν τὰ πράματα κὶ τὰ περνοῦν πὸ ντὴ γῆς κὶ κείν' πὸν τρανοῦν κὶ πιάν'ν τὴ φουτιά, κεῖν' τὰ σ'μαδεύουν τὰ χαϊβάνια· στέκουν κεῖ ἀπάν' κὶ μ' ἓνα δαυλὶ τὰ μαυρίζουν. Κὶ ὅλα μὶ τοὺν ζέρθου τὰ κάμουν αὐτοί. Γίλαδάρ'ς τοὺν κατόπ' θὰ πιράσ'.

Τὴν τρῦπα ὕσιρα ὕσιρα τὴ στουπάν'ν· βάν'ν τσαλιά⁴⁾ κ' ὕσιρα βρέχοντας πέφτ'. Γιὰ τὰ χαϊβάνια⁵⁾ γένηται αὐτό, ντεφ ὀλοσὺν⁶⁾ καὶ γένηται σεμπέπ⁷⁾, γιατρικό.

Ἄμα εἶνι ἀρρώστεια σὺς ἀνθρῶπ', γένηται καὶ γιὰ τς ἀνθρῶπ'.

Τώρα, μιὰ γ'ναῖκα ἔχ' ἓνα μ'κρό, θιρμα'σιὰ τοὺν πιάν'. Θὰ πάη στοὺν σύνουρου μὶ τοὺν ἄντρα τς, θὰ κάμ' μιὰ τρυπούδα τέτοια κὶ θὰ πιράσ' τοὺν γκζάν'⁸⁾ τς ποκεῖ κὶ τότε κεῖ ἀφίν' ἓνα ποκαμσουδ'. Σιέμᾶς αὐτὸ εἶνι. Πὸ ντ' γῆς θὰ τοὺν πιράσ' θὰ τοὺν ξιντύσ', γκολιόμπαρο θὰ τοὺν πιράσ' κὶ θ' ἀφίγ' ἓνα ποκαμσουδ', ἓνα βρακουδ'.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

14

ΑΘΗΝΩΝ

Παλιότυρι. Παρά Δημ. Μαγγίρα, 51 ἐτῶν.

Εἶνι μιὰ ἀστένεια, καρὰ γιανὶκ τοῦ λέν'. Κεῖνον νὰ μὴν τοὺν δώσ' Θεός! Ἄμα τοὺν πιάσ' τοὺν ζῶου, τοὺν κόφτ'· κακὸ ποῦμα, τοὺν πνίγ' τοὺν γαῖμα κὶ ψουφάει. Μέσα γαίματα, ὅλου μαύρου γένιτι. Ἀνθρουπους κὶ κείνους πεθαίν', μὰ δὲν τοὺν σκίζουμι νὰ ἰδοῦμι τί ἔχ' μέσα. Τοὺ ζῶου τοὺν σκίζουμι...

Τὰ περνοῦμι πὸ τὴ σιὰ καὶ βλέπουμι γιατρικό. Ἀνοίγ'μι καὶ τρῦπα καὶ τὰ περνοῦμι, Σαθβάτου μαναχά, ὅχ' ἄλλ' μέρα.

Ποβραδὺν θὰ φανάξ' κιχαγιᾶς: Ἀκοῦτι χουριανοί! Ταχειὰ θὰ κάμ'μι καρὰ γιανί. Νὰ ἔρι νὰ πιράσ'μι τὰ πράματα...

Κεῖ στὴ σιὰ μὸν γκιουρέκ'κοι⁹⁾ ἀνθρῶπ' πααίν'ν. Σιὰ θέλ' δύναμ'· δὲν πᾶν' πρόστυχ'... Πααίν'ν σ' ἓνα παράμρου μέρους, νὰ μὴ βλέπ' κανένas, κρού'ν δυὸ παλούκια, βάν'ν κ' ἓνα τσιβί¹⁰⁾ πὸ κέδρου καὶ χιρνοῦν, χάρτα — χάρτα μὲ ν ἄλ'σίδα, γκονλιόμπαρ'. Ξερό κέδρου, ἓνα — δυὸ χρονώs θὰ εἶναι, χλωρὸ δὲν πιάν'. Ἀπ' τοὺν χουριό, ἀπ' τς πλοκοί¹¹⁾ τοὺν παίρνουμι. Μεῖs ἤμαστιαν τέσσερ', γιὰτὶ ἀποσταίνουν οἱ δυὸ νομάτ' ὕσιρα πιάν'ν οἱ ἄλλ' δυὸ.

¹⁾ ἀνάπτει, παίρνει φωτιά ²⁾ ἀρχινάει ³⁾ βγάζει σπινθήρας ⁴⁾ θάμνους ἀκανθωτοὺς ⁵⁾ ζῶα ⁶⁾ νὰ ἐξαλειφθῇ ⁷⁾ ἔλεος ⁸⁾ βυζανιάρικο, βρέφος ⁹⁾ ἀξιοί, δυνατοί ¹⁰⁾ ξύλινο καρφί, ἐνδιάμεσον ξύλον ¹¹⁾ φράχτες.

Κεῖ στή φουτιὰ ὅποιον ὄνουμα νά 'ναι κάμ'. Μαναχὰ νά ἔχ'ς δύναμ' νὰ τραυᾷς μὲ δυὸ χέρια. Μ' ἓνα χέρ' δὲ μπορεῖ νὰ δώσ' δύναμ'.. Κι ἂ δέ'ναι οθησμέ-
ρες οἱ σιῆς μέσα στοὺν χουριό, δὲν πιάν' φουτιὰ. Κι ν ὥρα πού θά πᾶν' νὰ βγάν'ν
σιὰ κινούργια, τὰ πιδιά γυρνοῦν μέσα στοὺν χουριό κι σβοῦν τῖς σιῆς.

"Αμα ἰδοῦν πού δὲν ἀνάβ' τοῦ ξύλου μαναχό τ', βάσκουν γί'σκα, μαζώνουν κι
χουριάρια ξιρὰ κι πιάν'ν φουτιὰ. Πᾶν' ὅστιρα πᾶν' στήν τρῦπα κι φκιάνουν σιὰ ἱκεῖ.
Ποκεῖ παίρν'ν ὅστιρα κινούργια σιὰ καὶ φέρν'ν στοὺν χουριό.

"Οσον νὰ κᾶν'ν τρῦπα, νὰ βγῇ ἡ φουτιὰ, βαῖζ' ¹⁾ ἡ μέρα. Οὐ πλήθους ὅλους,
ὅλου τοῦ χουριό, μαζεῦνι τότις ἱκεῖ μὲ τὰ πράματα, κι τὰ περνοῦν στήν τρῦπα.
Πρῶτα κᾶν'μι ἀγιασμό, φουτιζ' οὐ παπᾶς τὰ πράματα μὰ βουλά κ' ὅστιρα
τὰ περνοῦμι.

Κεῖ στήν τρῦπα, π' θά περνοῦν τὰ πράματα, εἶνι δυὸ νομάτ', δυὸ 'νόματα
μαναχὰ — ἓνας Καραφύλλ'ς, ἓνας Λογαρνὲς μέσ' στοὺν χουριό — κεῖν' σταυρῶν' ν τὰ
πράματα, τὰ καῖν' λίγου μὲ τοῦ δαυλί.

Μὲ τὰ ζῶα μαζὶ κ' οἱ ἀνθρώπ' περνοῦν καὶ τς ἀνθρώπ' τς ἔκρουγε λίγου
Καραφύλλ'ς μὲ τοῦ δαυλί πᾶν σιὰ φουτιὰ τς. Κεῖνους πού στέκ' ζέρβα λέει: Νέ
γιακάρισ; (=τί καίς;) Κεῖνους πού στέκ' δεξά λέει: Κεῖνὰ γιανίκ γιακάριμι (ν' ἀρρώ-
σταται καίγω, λέει). ²⁾ Γιατὰ κι τὰ μ' κ' τὰ πιδιά τὰ περνοῦν, γυναῖκες περνοῦν,
ἀρρωστ', μὲ τ' ἀμάξ' τῖς πααίν' ν.

"Εχουμι καὶ σίδερα παλιά, ἀρχαῖα σίδερα. Παπποῦ Λογαρνὲς τὰ 'χι τῶρα
τὰ 'χ' τοῦ πιδί τ', οὐ Γιολάν'ς. Βουργάτ', Τούρκ' ποδῶ παίρν' ν τὰ σίδερα, σ' ἄλλου
χουριό δέ 'νι Δέ 'νι τωερνὰ πράματα, εἶνι ζεμαν'κά ³⁾, παμπάλια πράματα. Τὰ καίει
τὰ σίδερα στή γουνιά, κοκκ'νίζουν καὶ κάμ' σιάμπα τὰ πράματα. Πῶς βουτᾷς τὴν
πέννα στοὺν μελάν' κι γράφ', ἔτσ' μὲ τοῦ σίδερου τοῦ σταυρῶν' λίγου κι φεύγ' τοῦ
ζῶον. "Οποὶ τὰ κάμ'μι, βρίσκουμι γιατρικό· αὐτὴ γῆ ἀρρώστεια π' αὐτοῦ περνάει,
μὲ τὴ σιὰ κι τοῦ χῶμα πού περνοῦμι πὸ τὴ γῆς. "Ετσ' τοῦβραμι.

15.

Ἀφήγησις Γιάννη Λογαρνέ, 65 ἐτῶν, ἀπὸ Παλιούρι.

Δυὸ σίδερα εἶνι, π' ἀνάμ'σ' πιθαμή, δέξου καὶ ζέρβου. Εἶνι στὰ ξύλα περα-
σμένα· ἀλλιῶς δὲ πιάνουντι, καίγιτι ἀνθρουπους. Τὸ ἓνα εἶχι νταμκά ³⁾, τοῦ ζέρβου
τοῦ ἔφτασα, εἶχι χαλκᾶ τὰ μ'σὰ τὰ γκαγκάτσια ⁴⁾ τοῦ χαλκᾶ τὰ 'φτασα καίουντας
καίουντας χάθ'καν, ἀνέλ'σαν τῶρα μόν' τὸ κορμὶ πόμκε· δὲν ἐνιτι ⁵⁾ τῶρα νὰ τοῦ
κάμ'ς νταμκά. Τῶρα, ὥς νὰ σωθῇ καλούτσκα, ἔτσ' θά εἶνι· δὲν ἐνιτι μέτα· κεῖνου

¹⁾ κλίνει

²⁾ παλαιῶν χρόνων

³⁾ σῆμα, σφραγίδα

⁴⁾ σκέλη

⁵⁾ γένεται

μιὰ βολὰ ἔνιτι. Ἄμα τοὺν ζ' μῶσον τῶρα μετὰ, θὰ χαλᾶς' τοὺν χειρ' κό τ', τοὺν τελεσίμ' τ'¹⁾. Πόας φορὲς μ' εἶπαν νὰ τοὺν ζ' μῶσον, νὰ τοὺν ματίσουν! Γὼ πὸ τὸ μπαμπᾶ μ' τέτοιον ἔχω λόγο, κείνους πὸ τὸ μπαμπᾶ τ': καθὼς εἶν' τα, νὰ μὴν τὰ ξαναφκιάσι' θὰν τοὺν πιδὶ πὸν θὰ γέν' μιὰ βολὰ καὶ θὰ βαφτιστῇ, μιὰ βολὰ κι αὐτὸ ἔνιτι.

Ἄπ' τὸν πάππο μ' τὰ ἔχμι, τριακόσια χρόνια τὰ ἔχμι. Πάππος μ' ὀγδόντα χρονῶ, πατέρας μ' ὡς ἐβδομήντα χρόνια καὶ παραπάν' μπελί²⁾, ἔγὼ ξηνιαπέντε χρονῶ γέν' κα, τρεῖς σκάλες τὰ ἔχμι. Πὸ τὸν πάππο μ' σιὸ μπαμπᾶ μ', πὸ τὸ μπαμπᾶ μ' σι' ἐμένα πὸ τὸ Σταυράκ' σιὸ Λογαρνέ, πὸ τὸ Λογαρνέ σιὸ Γιοθάν, τρεῖς σκάλες. Στὴν Ἑλλάδα πήγαμε στὴν Αἴγινα, σιτὴ Φήβα' ἐκεῖ βραμι ψουμάκ', ὡς τὴν Τρίπολ' πήγα, μαζί μ' τὰ ἔχα τὰ σίδερα, τὰ φύλαγα, τὰ φεργα μέσ' στοὺν ταγάρ'.

Αὐτὰ τὰ σίδερα εἶν' ἀπὸν ἐφτὰ καζάδες, μὰ εἶναι κλεμμένα' ἀπ' τὴ Γκιουμουριζίνα ἕνα κουμμάτ', ἀπ' τὸ Οὐζρὸν κιουπρὸ ἕνα κουμμάτ', οὐλα κρυφὰ εἶναι παρμένα' ἀπ' τὸ Διμότ' χο εἶναι, ἀπ' τὴν Ἀντινιόπολ' εἶναι, ἀπ' τὴν Πόλ' εἶναι, ἀπ' τὴ Σαλονίκ' εἶναι, ἀπὸ ἱφτὰ καζάδες. Κεῖνος μοῦφτος ἀπὸν τὰ ἔκαμε μιὰ τούρκισσα λίρα πῆρε' ἔστ' μοῦ' πε μπαμπᾶς μ' τὰ ἔκαμε μὲ τὴ γυναικα τ', μὲ τὴ γριά τ' νίπ νίπ τοῖσιδ', νὲ μαντήλ', νὲ πανταλόν', νὲ π' κάμ' σο, χίτς. Τὰ ζύμουσαν τὰ κουμμάτια κῆνα, τὰ κάμαν βέργις βῶ — βῶ παντ', παρὸς νὰ μ' λοῦν, ἄντα κ' μᾶται νύχτα νὲ ἀρνίθ' ἀκούγεται τότε, νὲ σ' αἶ, νὲ ἀνθρώπος σὲ μυὰ ὥρα μέσα τὰ κάμαν μπρουστά π' τ' ἀρνίθια τί ἤσυχους καιρὸς εἶναι! Χίτς δὲν ἀκούγεται τίποντα κέν' ν ὥρα, καημένε, καὶ τὸ νερὸ κοιμᾶται! Τὰ τέλειονσαν μὲ τὸν πέτνον, τὰ βάφτισαν: Σαββάτο καὶ ν Τρίτ' νὰ καῖς, Τρίτ' καὶ Σαββάτο, δ' λειά σας αὐτὴ νὰ εἶναι.

Εἰκουσ' τέσσερ' ὥρες εἶναι ἡ δ' λειά τς. Σημερῶντα Σαββάτο γίν' καν, Σαββάτο πάλε καὶν τὰ πράματα — χιτὲ Σαββάτο νὰ ἔρχουσαν θὰ νὰ τὸ ὀγγῆς γὼν πράματα χιτὲ ἔκαιγα —. Ἐνα Σαββάτο δὲ προφταίν', καίγ' καὶ τὴν Τρίτ'. Τὰ νομάτ'σαν τότε, ὅταν τὰ βγαζαν πὸ τὴ σιὰ — δὲν ξέρω μὲ τί τὰ σθησαν μὲ τὸ λάδ' βαφτισμένα εἶναι — τὰ ἔπαν: τὸ Σαββάτο καὶ τὴν Τρίτ' νὰ εἶν' ἡ δ' λειά σας, τὴ βδουμάδα δυνὸ μέρες. Τὴν Παρασκευὴ τὴ νύχτα, ξημερῶντα Σαββάτο, τὰ ἔκαμαν ἅμα λαλήσ' ν τ' ἀρνίθια τὸ Σαββάτο ἀρχ' νίς' νὰ καῖς πρᾶμα, δ'τ' ψῆ εἶναι, γιαλάδια, γκατζόλια, γίδια, πρῶβατα, ἄλογα, γ' ρούνια, ἀνθρώπ' ἀνημπόργ', ἅμα ἀπ' κάσ' ν κ' εἶναι αὐτὴ ἡ ἀρρώστεια. Καίω ὅλ' μέρα Σαββάτο ὡς τὴν Κεργιακὴ νὰ λαλήσ' ν τ' ἀρνίθια λάλ'σαν τ' ἀρνίθια, θὰ σκολάσ'ν. Ντίπ, χίτς δὲ μιλοῦν' μοὺν ὄντα τὰ βάφτισαν μίλ'σαν: Σαββάτο καὶ Τρίτ' θὰ τὰ κάψ'ς αὐτὰ, θὰ εἶναι δ' λειά τς.

Στιὰ φκιάν' ν, ἔτοιμ' ν ἔχ' ν τὰ βάνω, ζεσταίνονται, ἄντε, καίω τὰ ζά: τὸ ζέρβου στὸν πλάτ', τὸ δέξου στ' ἀστήθ', ὅστιρα τὸ δέξου σιὰ πόδια, τὸ ζέρβου σιὸ δέξου τὸ γόφου.

¹⁾ Τὸ στοιχείο, ἐδῶ ἡ δύναμις του. Περί τῆς λ. βλ. Πολίτου, Παραδόσεις Β' 1102. ²⁾ Ἰσως.

Αὐτὴ ἡ ἀρρώστεια, τὸ καράγιανικ', ἅμα τὰ πιάσ', τ' ἀσθήθ' τ' μανρίζ'. Σὲ οὐλα τὰ ζά, δ,τ' ψή εἶναι, σὲ οὐλα πιάν'. Ἔπесе κἀνα πρῶμα, β'βάλ', γελάδ' κ' εἶναι μαῦρο; ἀπ'κάξ'ν, ἀλλ' γιαιτρειά γιόκ¹⁾. Ξέρω πὸ τί εἶναι; πὸ τίς ζέσις εἶναι; πὸ τὸν ἀέρα εἶναι; πὸ τίς βροχὲς εἶναι; Παραπάν' πὸ τίς ζέσις εἶναι. Βρικόλακας δέ ναι.

Ἄμα κάψουμε μὲ τὰ σίδερα καὶ δὲν πάψ' τὸ κακό, θὰ πᾶμε τ' ἄλλο τὸ Σαβ-βάτο νὰ κάμουμε τρυπά, νὰ περάσουμε τὰ πράματα, ἀνθρῶπ', δ,τ' ψή, δ,τ' ζά εἶναι. Ἀλλ' θὰ φκιάν'ν τὸ καράγιανικ, τὴν τρυπά, κι ἀλλ' θὰ βγάλ'ν τὴν καινούργια τὴ φουτιά. Αὐτὴ ἡ φουτιά μὲ τὰ ψέματα δὲ θγαίν'. Θὰ σβήσ' σιὸ χωριὸ οὐλ' ἡ φου-τιά, καντιλ' χιούτις, καὶ θὰ βγοῦν δυὸ-τέσσερα παιδιά, θὰ συναλλαχτοῦν... Χουντιρὸ κέδρο, χάριτα-χάριτα, κιζδίζδας-κιζδίζδας πὸ μανάχα θ' ἀνάψ'ν. Θὰ πάη μιὰ ὥρα, δυό, πρέπ' νὰ βάλ'ν καὶ οὐλ' πίστ' οὐλ' νὰ ποῦν: μὲ τοῦ Θεοῦ τὸ θέλημα νὰ τὸ κάμ'με αὐτό· μὲ τὰ κοροϊδέματα δὲ γέν'ται αὐτό. Μὲ πίστ' πολεμοῦν, ὅχ' μὲ διαουλιά, νὰ τρανήξ'ν σπύριον! Κεῖν' ἀπὸν βγάζ'ν σιὰ, ὅποιους καὶ νά ναι κάμ'. Μοῦνε γὰρ μὲ τὰ σίδερα ποὺ καίω, ἄλλο ὄνομα δέ ναι, Γιοβάν'ς, μέσ' σιὸ χωριό. Καὶ κεῖν' πρὸ κάθονται πάν' σιτὴν τρυπά καὶ τὰ καῖν' μὲ τὰ θανιλιά, καὶ κεῖν' ἓνα ὄνομα εἶναι, ἓνας Γιουβάνους κ' ἓνας Πέτρους μέσ' σιὸ χωριό ἄλλο τέτοιο ὄνομα νὰ μὴν εἶναι. Σιτὴ Φήβα χίρσαν νὰ πέφτουν τὰ πρόβατα. Λέω ἓναν ἱσομπάνο· αὐτὸ καρά-γιανικ εἶναι. Δὲν ἤξερε καμιὰ γιαιτρειά. Μεῖς Θρακιώτες τὰ ξέρομε...

16.

Μεταξάδες (Τοκμάκκιου). Παρὰ Ἀναστ. Ντιρυντούδη, 60 ἐτῶν.

Μεῖς ἔκαμνάμε τρυπά καὶ περνούσαμε ὅλ'. Ἀρρώστεια ἅμα ἦταν σις ἀνθρῶπ' μόνε, μόν' ἀνθρῶπ' περνοῦσαν ἅμα ἦταν καὶ σιὰ χαϊβάνια²⁾, καὶ τὰ χαϊβάνια τὰ περνοῦσαν τὰ σταύρωναν καὶ τὰ χαϊβάνια καὶ τς ἀνθρῶπ'.

Κιχαγιᾶς φώναζε ποθραδύς: «Ταχειὰ θὰ τὰ περάσ'με πὸ τὸ καράγιανικ. Νὰ σβῆστε ὅλες τίς σιτιές³⁾. Νὰ μὴ λέτε δὲν ἤξεράμε. Ἄ, α, α!» Διαταή! Ψωμί νὰ ἔχ' θὰ τ' ἀφήκ'.

Τὸ ταχειὰ ὅλ' τρέχουν μαναχοί τς καένας ἅμα δὲν πάη, φοβᾶται, θὰ πεθάν'.

Πααίζουν δυὸ νουμάτ' μέσα σιὸ ρουμάν'⁴⁾ σὲ ξένο τοπράκ⁵⁾ κι ὅπου βροῦν δυὸ κέδρα νὰ εἶναι κοντὰ κοντὰ, τὰ τρυποῦν μὲ τὴν ἀρίδα καὶ περνοῦν σιτις τρυπες ἓνα ἄλλο κομματ' κέδρο, γλωρὸ πάλε. Τότε τὸ κόφτουν, ἀποκεῖ τὸ παίρουν, ἀπ' τὸν ξένο τὸ μερᾶ δὲν κάμ' νὰ εἶναι ἀπ' τὸ χωριό. Καὶ μὲ μιὰν ἀλ'σίδα, τὴν τ'λίζουν ἔτσι γιὰ, τρανοῦν γκολιόμπαρ⁶⁾ ν ἀλ'σίδα ἓνας πέκ' κ' ἓνας πέκ' καὶ κιζδίζ' τὸ κέδρο.

¹⁾ δὲν ὑπάρχει

²⁾ ζῶα

³⁾ φωτιά

⁴⁾ δάσος

⁵⁾ χῶμα.

⁶⁾ γυμνοί.

“Υστερα ἕνας ἔχ’ ντὴ γίσκνα, τοιμάζ’ πὸ μπροστά τὰ ξερὰ τὰ ξύλα, τὶς φλοῦδες τὰ κέδρα καὶ πιάν’ φωτιά.

“Αμα βγάλ’ ντὴ φωτιά, ἀρχινοῦν, φανάζουν, χαίρουνται οἱ γι ἄλλ’ ὅξον χαίρουνται, σὰν ποὺ βγαίν’ Καλὸς Λόγος στὴν Ἐκκλησία. Φανάζ’ ν «βῆκε σιὰ», χαίρουνται.

“Ολο τὸ χωριό, μικροὶ μεγάλ’ καὶ κόμα ἀστενεῖς νὰ εἶναι — γιὰ τς ἄρρωστ’ τὸ κάμ’ ν γιά! — τοὺς πᾶν’ ἐκεῖ. Περιμέν’ ν νὰ περάσ’ ν πέκ’. “Ολ’ περνοῦν, θὰν τὰ πρόδατα, πὸ ἕνας, πὸ, δυὸ, συμπρώχνονται.

Σιὰ καίει πᾶν’. Περνοῦντας τὸν σταυρὼν’ ν στὴ ράχ’ μὲ τὴ φωτιά καὶ μὲ τὸ ξερὸ τὸ χέρ’, ὅχ’ μὲ τὸ δεξιό. Κι ὁ ἕνας λέει: τί καῖς; “Ο ἄλλος: Καράγιανίκ. Θὰ καπνίσ’ λιγούτσ’ κο, θὰ τὸν ἀκκονμπήσ’ μὲ τὸ δαυλὶ στὴ ράχ’ ἔις’ σὰ σταυρό. Κι ἡ ἀρρώστεια ἔπαφτεν ὕστερα.

17.

Ἀλεποχωρι. Παρὰ Βασιση Στραμπολή, ἐτῶν 65.

Πααίζουμι, τρυποῦμι τὴ γῆς ἀπὸ ἕνα τόπου¹⁾, καῖμε καὶ φουτιά πᾶν στὴν τρυπα. Θὰ περάσ’ κατὰ κεῖ τὸ βῶδ’ στέκεται ἕνας ὀιαδῶ, ἕνας ὀιακεῖ — θὰ ναι ὀγνῶμά τς ἕνα σιὸ χωριό, ἄλλος δὲ θὰ βελαίνεται — καὶ τὸ σταυρὼν’ ν. Κεῖν’ π’ (θὰ τὴν ἀνάψ’ ν τὴ φωτιά κεῖν’ θὰ τὰ σταυρὼν’ ν, ἄλλος δὲ χωράει.

Παίρουν κέδρα πὸ τὶς φράχτες καὶ χτυποῦν δυὸ καζίκια²⁾, βάν’ ν μπαρότ’ στὴν τρυπα καὶ γυρίζ’ ντας ἀπᾶν’ κατ’ σὰν τὸ τσιγκὶ μορὼν’³⁾ τὸ μπαρότ’ κι ἀνάβ’.

“Ανθρωπος ποὺ θὰ περνᾷ ποκάτ’ μὲ τὰ χαϊβάνια θὰ ρωτιά: «τί καῖτε;» «Καρὰ γιανίχ καῖμε» λὲν’ κεῖν’ πού ’ναι ἀποπάν’. Πρόδατα, γελᾶδια, γαϊδούρια, δλα τὰ πράματα θὰ περάσ’ ν. Μὲ τὸ πέραςμα μαζὶ κόβεται ψόφος.

18.

Τσαούσκιοῖ (ἐπαρχ. Ὁρτιάκιοι), Παρὰ Δημ. Τσουγιάννη, στρατιώτου.

Στὸ Τσαούσκιοῖ, ἕξ ὥρες ἀπ’ τὸ Διμότχο, τέλια Φεβρουαρίου (1922) ἔκαναν φωτιά γιὰ τὸ καράγιανάκ’.

Μόλις εἶδαν τὴν ἀστένεια αὐτὴ, εἰδοποιήθ’ καν ὅλ’ γιὰ τὴν ἄλλ’ μέρα τὸ πρῶτ’ νὰ εἶναι ἔτοιμοι. Πρὶν νὰ μαζωχτῇ ὁλος ὁ κόσμος, δυὸ νομάτ’ μονονόματ’ — ὁ ἕνας λέγονταν Βενιώτης, ὁ ἄλλος δὲ μπορῶ νὰ θυμ’θῶ — πῆγαν νὰ ετοιμάσουν τὸ μέρος. Βρῆκαν ἕναν λάκκο καὶ τρύπ’σαν κατ’ ἀπᾶν’, ὥστε νὰ περνᾷ ἄνθρωπος, ὕστερα γδύθηκαν κι ἀναψαν τὴ φωτιάν αὐτὴν μὲ τὰ ξύλα τρίβοντας τρίβοντας ἀναψαν.

¹⁾ χῶμα, τόπος

²⁾ πάσσαλοι

³⁾ ζεσταίνεται

“Αμα βγήκεν ἡ φωτιά, ἔβαναν κι ἄλλα ξύλα καὶ τὴν πῆγαν στὴν ἄκρη τῆς τρύπας πού ’ταν νὰ περάσουν. Οἱ δυὸ αὐτοὶ στέκαν ἐκεῖ, ὁ ἕνας ἀπ’ τὴ μιὰν ἄκρη κι ὁ ἄλλος ἀπ’ τὴν ἄλλη καὶ κρατοῦσαν ἀπὸ ἕνα ξύλο στὸ χέρ’ ἀναμμένο καὶ τὸν καιρὸ ποὺ περνοῦσεν κάποιοι ἔλεγαν μιὰ λέξ’ «μακριὰ τὸ καραγιανάκ’», μιὰ τέτοια λέξ’ καὶ μὲ τὸ ξύλο, λιγάκ’ κάρβουνον νὰ χ’, τὸν ἀκκουμποῦσαν λίγο ἀποπίσω.” Εἶτο’ πέρασεν ὅλος ὁ κόσμος· εἶναι ὑποχρεωμέν’ ὅλ’ νὰ περάσουν. Μὲ ζήτησαν καὶ μένα. “Ὅλο τὸ χωριὸ ἔπεσεν ἀπάνω μου, γιὰ νὰ περάσω· ἔλα νὰ περάσ’ς, μοῦ ἔλεγαν, γιατί θὰ σὲ βρῇ τὸ καράγιανάκ’», ἀλλὰ δὲν πέρασα. “Ἄλλοι ὁμως σιτραϊῶτες, κατὶ χωριάτες, πέρασαν. Ἀποκεῖ πῆραν ὕστερα φωτιά ὅλα τὰ σπιτία κι ἀναψαν, γιατί εἶχαν σβημένους τὶς φωτιὲς ὅλες.

Γίνεται χωριστὰ γιὰ τοὺς ἀνθρώπους καὶ χωριστὰ γιὰ τὰ ζῶα. Ἄν παρουσιαστῇ ἀστένεια στὰ ζῶα, νὰ μελαινιάζουν καὶ νὰ ψοφοῦν, γίνεται καὶ γιὰ τὰ ζῶα. Ἐγὼ εἶδα γιὰ τοὺς ἀνθρώπους.

Μεγάλον Μπογιαλίκι (περιφ. Καβαλῶν) Παρὺ Ἀργύρη Στανκούδη, ἐτῶν 76.

“Ὅταν τὰ ἴπικα ἀρρώστεια τὰ ζῶα τὰ πιάνουσα ἀπ’ τὴ φωτιά. Θὰ νὰ χονιάξ’¹⁾ καὶ καμῖς νὰ σβῇ τὶς φωτιὲς ἀπ’ τὴν παρασιτιά. Γύστρια δυὸ νομματοὶ, ποὺ ἄλλα νόματα δέ ’ναι τοὺν χονριό, θὰ ἐξοικονοθοῦν καὶ θὰ πολεμήσουν οὐλ’ νύχτα, γιὰ νὰ βγάλουν κινούργια φωτιά.

Πάαιναν ο’ ἕνα σπὶν παστικό, νὰ μὴ χωρατεύει γυναῖκα γῆ ἄντρας κεῖ μέσα, νὰ μὴν ἔχ’ ν κακὸ ὄνουμα, κ’ ἐπιρναν δυὸ ξύλα ἀπὸν χλαμπούρια²⁾ καὶ τὰ κάρφουναν στὰ παρασιτόματα³⁾ στὸ μέσα τὸ χτήμα, (στὴ μέσα τῇ θύρᾳ τοῦ σπιτιοῦ μὲ τὸ ἀμπάρ). Λίγουν τὰ κάρφουναν, γιὰ νὰ μὴ φεύγουν τὰ ξύλα, κ’ ἕνα ἄλλου ξύλου τὸ χώνευαν καλὰ σιὲς τρυῖπες, γιὰ νὰ γυρίξ’. Ἐπειτα ἕνας θὰ κάτῃ πομέσ’ ἀπ’ τὴν πόρτα ντάντιαλος, γυμνός, κι ἄλλους ἕνας ἀπέξου, ντάντιαλος κι αὐτός, κ’ οἱ δυὸ ἀρχινοῦν νὰ τρανοῦν ἕνας πομέσα κι ἄλλος ἀπέξου τὴν τριχιά βάζουν καὶ στὴν ἄκρη λίγο ἴσκα. Τρανῶντας τὸ ξύλο χωνεύει, ἀνάδ’ ἡ ἴσκα κι ἀποκεῖ πιάνουν φωτιά. Ἀλλὰ ὅσο νὰ τὴ βγάλουν τὴ φωτιά, φωνὴ δὲν ἀκούηταν, λουφαχτιά. Ἀμα μιλήσ’να, δὲ βγαίν’ φωτιά.

Ἐπειτα ποὺ κείν’να τὴ φωτιά θὰ πᾶν ν’ ἀνάψουν, ὅξου τοὺν σταυρουδρόμ’ μιὰ τρανὴ φωτιά, νὰ πιάσουν τὰ ζῶα οὐλα.

Πάαιναν τοὺν σύνουρου ποὺν σταυρώνοντι οἱ δρόμ’. Ἰκεῖ, ἂν δὲν ἔχ’ οὐ τόπους κλαριά, θὰ φέρουν ἀπ’ ἀλλοῦθι ξύλα, τρία — τέσσερα ἀμάξια βοδινά, νὰ

¹⁾ φωνάζει

²⁾ φλαμουῖρι

³⁾ παραστάδες θύρας

κάμουν φουτιά κ' ἔπειτα ἀελάρ'ς ἀπὸν τὰ φύλαγι, ξιγυμνώνουνταν οὐλουςδιόλου — ἀκόμα δέ χώνευιν ἡ φουτιά — μιδουσι ἀπουπάνον κ' ὕσιρα οὔλα τ' ἀελάδια ἀπιρνοῦσαν ἀπουπάν' ἀπ' τῇ φουτιά. Τὰ φουβιρίζαν, τὰ δέριαν, τὰ σιρουμῶναν. Ποῦ θὰ πᾶν; Θὰ πιράσουν, θὰ 'πουμείν' ἡ ἀρρώστεια μέσ' στὴ φουτιά.

Κόμα γήλιους δὲ θὰ γενν'θῃ, θὰ πιράσουν τ' ἀελάδια. Ἐπειτα θὰ πᾶν οἱ κόσμ' οὐλ' νὰ πάρ'ν ἀπὸν κείν'να τὴν κινούργια τὴ φουτιά ν' ἀνάψουν στὴν παρᾶσι. Ἔτσ' μᾶς φαίν'ταν, ἀπαραιοῦσιν ἡ ἀρρώστεια ἡδλεπάμι ὠφέλεια.

Εἴχαμε κ' ἓνα σίδερο, ἀπὸ ἐννιά καζάδες μαζεμένο. Κεῖνο ἦταν γιὰ τὰ βουβάλια καὶ τὰ γουρούνια. Ἀμα τὰ 'πιανε αὐτὴ ἡ γκίρλιτσα, τὰ θαρούσαμι ἓνα νταμκᾶ μ' αὐτὸ τὸ σίδερο...

20.

Καβακλί. Παρὰ Πασχάλῃ Μπουχώρη, ἐτῶν 67.

Τό καμα καὶ τὸ ξέρω... Ἀρρώστεια πλάκωνε στὰ χαϊδάνια, στὰ γελάδια, στὰ βουβάλια, σὲ κεῖνα.

Δυὸ - τρεῖς ἀνθρῶπ' γυμνοί, ὅπως τοὺς γέν'σεν ἡ μάμμα τς, παίρνουν ἓνα ξύλο φιλιουριά (φλαμούρ') καὶ τυλίγουν ἓνα σκόνι γιδωμᾶλλήσιο στὸ ξύλο αὐτὸ καὶ τὸ πιάκουν δυὸ ἀνθρῶπ', ἓνας πὸ κεῖθε κ' ἓνας πὸ κείθε, καὶ τρανοῦν ἀπάνον - κάτον ὅσο κ' ἀνάψ' ἐκεῖνο τὸ ξύλο. Βάνουν μιά ἰσκιὰ κι ἀνάψ'. Ἔτσ' πιάκουν φωτιά καὶ τὴ λέν' καινούργια φωτιά.

Πᾶνε ὕστερα στὸν κασιᾶ, κεῖ ποὶ μετρίσκουν τὰ γελάδια κι κἀν'ν ἐδῶ μιά φωτιά κ' ἐκεῖ μιά φωτιά κι ἀπ' τὴ μέσ' περνοῦν τὰ γελάδια, γιὰ νὰ γερέψουν.

Οἱ φωτιᾶς σ' ὅλο τὸ χωριὸ εἶναι σθησμένες. Ὑστερα πιάκουν φωτιά σ' ὅλα τὰ σπίτια ἀπὸ κείν' τὴν καινούργια τὴ φωτιά.

Οἱ ἀνθρῶπ' καὶ νὰ μὴν περάσουν, τόσο κἀν'.

21.

Καβακλί. Παρὰ Ἠλία Σαρούδη.

* Τὰ πρόβατα ἅμα ἔχουν σπλήνα, πρέπει ν' ἀνάψουν γύρω στὸ γρέκι φωτιᾶς ἀπὸ πυξάρι. Κεῖνος ὁ καπνὸς εἶναι πικρὸς κ' εἶναι γιαιτρικὸ γιὰ τὴν ἀρρώστεια αὐτὴ.

Νὰ μὴ ρωτᾶς γιαιτρον, νὰ ρωτᾶς παθόν.

22.

* Ἀηβλάσης (χωρίον τοῦ Αἷμου παρὰ τὴν Μεσημβρίαν).

Παρὰ Κυριάκου Βαλασάκη, 1912.

Ὅντας ἀρρωστήσ'νε τὰ ζᾶ μας — δὲ ξέρ'με πῶς ντὴ λένε ντὴν ἀρρώστεια, ὁτιδήποτε ἀρρώστεια — διαλέγ'με δυὸ ἀνθρῶποι μέσ' ἀπ' τὸ χωριὸ μας ποὺ ἔχ'νε

ἓνα ὄνομα, μονονόματ' ντεμέκ¹⁾, καὶ παγαίν'νε μέσ' σ' ἓνα σταυροδρόμ' κι ἀνάφ'νε φωτιά. Παίρν'νε δυὸ ξύλα ξερά, γιὰ φλαμουριά γιὰ²⁾ λεφτοκαρυνά, γιατί μόν' κείνα τὰ ξύλα κολλοῦν ἔτσ' καὶ τὰ δύο τὰ κομμάτια τὰ ξύλα τὰ βάν'νε πάν' πανωτὰ καὶ βασιῶντας τὰ τὰ σέρουν καὶ τραυῶντας μὲ δύναμ' ἀνάθ'νε.

"Ἄμα ἀνάψ'νε τὰ ξύλα, βάν'νε πάν' τσαλιὰ κι ἄλλα ψιλὰ ξύλα καὶ γέν'ται μεγάλ' φωτιά. Δά³⁾ γέν' ἡ φωτιά, χ' γιά ζνε (φωνάζουν) νὰ μᾶς'νε τὰ πράματα οὐλα μὲ τὴ σειρὰ καὶ τὰ περνοῦν πάν' πὲ ντὴ φωτιά. Ἐτσ' ἔχ'νε τεμπίχ⁴⁾, νὰ μὴ γκολλήσ'νε κάγκανεις φωτιά στοὺ χωριό, ὅσο δὲ γέν' ἡ διαβολοφωτιά καὶ περάσ'νε τὰ πράματα, δεξιὰ ντεμέκ νὰ περάσ'νε τὰ ζὰ μας, νὰ σθῆσ' ἡ φωτιά, νὰ σθῆσῃ κ' ἡ ἀστένεια ντους.

"Ἐλεγαν οἱ παλιοὶ ἀνθρώπ', ἀπὸ τότε, ποὺ δὲν εἶχε παπάδες στοὺ χωριό μας, ἅμα τελεύτιζε κανένας καὶ δὲν ντὸ διάβαζε παπᾶς, κι ἅμα γεννιοῦνταν κανένα παιδί καὶ πέθνησκεν ἀβάφτιστο, τέτοιες ἀστένειες ἄκουγαμ' ποὺ φαίν'τας, μὰ ἀφόντας ἔχ'με παπᾶ, τέτοια πράματα δὲ μπιστεῦνε γειτόν' μας οὔτε γέν'ται.

23.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ζαμπουνλίκ⁵⁾ ἅμα φανῇ στα χαϊβάνια, θὰ πάν' σ' ἓνα τσαυτρίλκ', σὲ κἀνα σταυροδρόμ' δυὸ ὄρες πιρμῆ⁶⁾ νὰ φῆς καὶ κᾶν'νε ντὴ φωτιά ἐκεῖ.

Κάθε ἄθρωπος δὲ ντὴ κᾶν' ἐκεῖν' ντὴ φωτιά θὰ εἶναι μονονόματ'. ἄλλο ὄνομα νὰ μὴν ἔχ' τέτοιο μέσ' στοὺ χωριό. Σεβαστὸς ντεμέκ⁷⁾ γιὰχούντ⁸⁾ Ὁρθόδοξος· κείν' οἱ δυὸ μονάχα θὰ νὰ ναι. Τοίτσιδοι⁹⁾ πάαιναν κι ἀναφταν ντὴ φωτιά.

Τὴν ἀναφταν μὲ δυὸ φιλιουργές¹⁰⁾ τὶς τρίβανε, τὶς τρίβανε κι ἀναφταν μονάχες. Ὅσο δὲ γέν' ἡ φωτιά, νὰ χιρῆσουν τὰ χαϊβάνια νὰ περνοῦν, δὲ μιλοῦσαν. Τότες κόφτιουνταν ἡ ἀρρώστεια.

Θὰ νὰ φωνάξ' ποβραδὺ κεχαγιᾶς νὰ μὴ κολλήσ'νε φωτιές τὸ πρωτ'. Μούν' περάσ'νε τ' ἀγελάδια, ἀνάφτουν τὴ φωτιά στὰ σπίτια.

24.

Μπάνα (χωρίον Αἴμου). Παρὰ Δράκου Μιχ. Τερζῆ.

"Ἐνα γκαϊρὸ, πιρμῆ νὰ βρεθοῦν αὐτοὶ οἱ γιατροί, τὸ γιατρικὸ αὐτὸ ἦταν. Θὰ νὰ σκάσουν ντὴ γῆς νὰ κάμουν τρυπᾶ· χρειάζντανε νὰ ἔχ' τούμπα, ἓνα μπαίρ' (νὰ

1) δηλαδὴ 2) ἡ — ἡ 3) σάν 4) διαταγή 5) ἀδιαθεσία, ἀσθένεια 6) πρίν
7) δηλαδὴ 8) ἡ 9) γυμνοὶ 10) φιλύρα, τιλία, φλαμουριά

ἔχ' ῥέμμα πὸ τὸ ἓνα μέρος καὶ ῥέμμα πὸ τὸ ἄλλο μέρος, νὰ γέν' μιὰ τρυπα σὰν τοῦνελ), γιὰ νὰ περάσουν ὁ κόσμος καὶ τὰ χαϊδάνια πὸ τὰκείν' τὴν τρυπα.

Ὑστερας δυὸ ἀθρῶπ' τοῖσιδοὶ καὶ ζερβοὶ θὰ νὰ πάρ'ν δυὸ κονταρίδια καὶ μὲ χωρὶς χωρατὰ, πωρὴ νὰ πάρ' χαραή¹⁾, ἀναβαν φωτιά μπροστὰ στὴν τρυπα μὲ κείνα τὰ κονταρίδια, τίς φιλιουργές. Χρειάζ'ντανε ν' ἀνάφουν μονάχα, τότες γέν'ταν γιατρικό, ὅχ' νὰ βάλουν κάρβουνο. Ὅσο δὲ γέν' ἡ φωτιά, δὲ μιλοῦσαν.

Ἄμα ἀναφτε ἡ φωτιά, θὰ νὰ φύγ'ν πεκεῖ αὐτοί, οἱ τοῖσιδ' οἱ ἀθρῶπ', κ' ἔπειτα θὰ νὰ πᾶν τὰ βωκά²⁾, τὰ χαϊδάνια οὔλα, νὰ τὰ περάσ'ν πὸ τὰκείν' τὴν τρυπα. Ἀρα-διάζουντας οὔλ' οἱ ἀθρῶπ' πεδῶ καὶ κεί, γιὰ νὰ πᾶν τὰ πράματα οὔλα νὰ περάσ'ν πεκεῖ. Κι οὔλ', μικροὶ-μεγάλ', μὲ τὰ παιδιά τς, ὡς καὶ τὰ σαλά³⁾ τς μὲ τὸ βυζί, πεκεῖ τὰ περνοῦσαν.

Ἄμα περνοῦσαν κι οἱ ἀθρῶπ' οὔλ', θὰ νὰ κόψουν τὴν τούμπα κείνη τὴ βούλιαζαν, γιὰ νὰ μὴ περάσ' τίποτα μήτε πουλί μήτε ἄθροπος μήτε διάβολος.

Κι αὐτὸ ὅχ' νὰ πῆς ψέματα! Νά, δῶ, σοῦ Γιαννακοῦ τὸ σπὶτ' κόσμος πέρασαν. Θυμήθ' κα ἓνα σιὸ μῦλο, ἓνα σιὸ κομῶ⁴⁾, σιὸν κοροὺν τσεσμέ... πέντε διαβολο-φωτιές. Ἦταν γιατρικό, αὐτὸ γιὰ οὔλα τὰ πράματα. Τὰ βωκά δὲ ψοφοῦσαν, οἱ ἀθρῶπ' δὲ πέθνησαν.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

Μπάνα. Παρὰ Βασίλη Ἀλεξίου, (1912).

Αὐτοὶ ποὺ θὰ βγάλουν ντὴ φωτιά πρὸς νὰ εἶναι ὁ ἓνας ὁ πρῶτος ἀπ' τ'ἀδέρ-φια κι ὁ ἄλλος νὰ εἶναι ὁ τελευταῖος ἀπ' τ'ἀδέρφια τ', καὶ νὰ εἶναι ζερβοὶ καὶ οἱ δυὸ. Ἀφοῦ ξεγυμνωθοῦν, ὁλόγυμνοι ἀναφτουν τὰ ξύλα μὲ ὅποιον τρόπο τ' ἀνά-φτουν καὶ σιὸν Ἀηβλάση. Τὸ μέρος ὅπου θὰ γίνῃ ἡ φωτιά, πρέπει νὰ εἶναι στενὸ καὶ ἂν δὲν ὑπάρχῃ κατάλληλο, τότε σκάβουν ἓνα μέρος κ' ἐκεῖ μπροστὰ κάμουν τὴν φωτιά καὶ θὰ περάσουν καὶ τὰ ζῶα.

26.

Ναίμονας, χωρ. Αἷμου παρὰ τὴν Μεσημβρίαν.

Παρὰ Εὐγένη Δ. Πραματευτῇ, ἔτων 65.

Ἄμα τύχ' ἀστένεια σιὰ ζῶα, κάμουν τὴ διαβολοφωτιά. Σβήνουν τίς φω-τιές καὶ κάμουν νέα φωτιά. Ὑστερα θὰ πάρουν τρία ξύλα ἀπ' τὴν φωτιά κείνηνα καὶ θὰ τὰ ρήξουν ἀναμμένα σὲ τρία σταυροδρόμια. Ἐκεῖ πέρα ποὺ τὰ ρήχνουν τὰ ξύλα

1) χαραγγή

2) βόδια

3) μωρά

4) δάσος

λένε: ὅπως ἄναψε ὁ διαβολάνεμος αὐτός, νὰ κάψῃ τὴν ἀρρώστεια πομέσ' ἀπ' τὸ χωριό μας, νὰ φύγ'.

Εἶναι μόν' γιὰ τὰ ζῶα.

27.

Ραβδᾶς (παρὰ τὴν Μεσημβρίαν). Παρὰ Μιλτ. Πανταζῆ.

Πρεμὴ νὰ πᾶς στὸ Ραβδᾶ, σι' ἀγιάρ', ἀντίκρᾳ σιοῦ Ζαχάρ το πηγιάδ', ἄν' ξανε μιὰ τρυῖπα, ἔκαμαν ἓνα οὐλούκ' (= ὑπόνομον) κι ἀπὸ τὸ ἡλιοκάθισμα ἄναψαν φωτιά μὲ φλαμουριά· πὲ τὸ τρίψιμο-τρίψιμο ἤρτε καὶ κίτσε τὸ ξύλο κι ἄναψε φωτιά καὶ ντὴ λέν' καινούργια φωτιά καὶ πέρασαν τὰ ζῶγα τς ποκάτου, γιὰ νὰ γιάνουνε. Ὅποτε τὰ ἔβρη τὰ ζῶγα ἀστένεια, τότες τὸ κάνε.

28.

Μπουρουντζοῦκι (τουρκ. χωρίον Ἀρχαίου). Παρὰ Μόσχου Κρομμύδα.

Γενί ἀτέξ (= καινούργια φωτιά).—Στὸ Μπουρουντζοῦκι, διὰν ὑπάρχῃ ἀστένεια στὰ ζῶα, βγάζουν νὰ φωτιά. Διαβάζουν στὸ χωριὸ νὰ σβήσουν τίς φωτιές ὅλες, νὰ μὴν ὑπάρχῃ φωτιά ἀναμμένη. Ὅποτερα παίρνουν δυὸ ἀδρεφτά διδύμα δυὸ ξυλαράκια ἀπὸ φουντουκιά καὶ τὰ τυλίγουν κ' ἓνα σκοινὶ εἴτε πὲ λουρί: τὰ φέρν' ν βόλτα πὲ τὸ σκοινὶ καὶ κρατάει ὁ ἑνὺς μὲ τὸ ἓνα μέρος κι ὁ ἄλλος μὲ τὸ ἄλλο μέρος τὸ σκοινὶ καὶ τὰ τρίβουνε. Τρίβοντας ἀνάβουνε κ' ἔπειτα παίρν' ν ὅλ' οἱ ἀθρῶποι καὶ ἀνάβουν τὴ φωτιά τους. Στὸ μέρος ποὺ θ' ἀνάψουν τὴ φωτιά σκάβουν σὲ μιὰ τούμπα μιὰ τρυῖπα πὲ τὸ ἓνα μέρος καὶ περνάει πὲ τὸ ἄλλο, σὰν τοῦνελ. Πεκεὶ περνοῦν τὰ ζῶα τους καὶ τό'χουν σὰν φάρμακὸ αὐτό.

29.

Μπροντίβο (ἐπαρχ. Ἀγαθουπόλεως). Παρὰ Ἀλ. Π. Μποντομτσίδη, ἐτῶν 52, παντοπώλου ἐκ Βασιλικοῦ.

Ὅταν ὑπάρχῃ ἀρρώστεια στὰ χαϊδάνια—καράγιανικ'—ὀνομάζεται καὶ εἶναι ἀπὸ γούστρελο· τὸ βράδυ τὸ ζῶο εἶναι καλά, τὸ πρωὶ βρίσκεται ψόφιο—τότες θὰ νὰ γέν' συνεδρίαση, νὰ κάμουνε τὴ φωτιά κείνη, τὴ διαβολοφωτιά.

Ἦθελ' ἀ σηκωθοῦν δυὸ ἀθρῶποι νὰ ξεγυμνωθοῦνε γυμνοί, θὰ νὰ βγοῦνε ἔξω πὲ τὸ χωριό, θὰ νὰ πάρ'νε δυὸ ξύλα ξερά καὶ νὰ τὰ τρίβουνε τὸ ἓνα πᾶν' στ' ἄλλο· τὰ τρίβαν ὥρα πολλή ὥς ποὺ ἄναβαν κείνα τὰ ξύλα καὶ πὲ κείνη τὴ φωτιά ἄναβαν μεγάλη φωτιά.

Τὸ πρῶτὶ θὰ περνοῦσαν ὅλα τὰ ζῶα ποπὰν³ πὲ ντῆ φωτιά καὶ θὰ νὰ τὰ πααί-
ρουν σ' ἄλλο μέρος νὰ κοιμηθοῦν, ν' ἀλλάξουν μέρος. Ἔτσι θεραπεύουντας τὰ ζῶα,
δὲ φοφοῦσαν πιά. Ἦμαν ἐκεῖ πὸν τὸ κάμασι πρὶν εἴκοσι χρόνια.

Τὰ παλιά χρόνια ντῆ γκάμναμε καὶ στὸ Βασιλικὸ αὐτῇ ντῆ διαβολοφωτιά.
Ἐπειδὴς ἔβγαине μονάχη ντῆς, διχῶς σπέρτο γῆ τσακμάκι, γι' αὐτὸ ντῆ λέγαμε
διαβολοφωτιά.

Καὶ στὸ Βούργαρι (βουργάρικο χωριό, δυὸ ὥρες ἀπὸ τὸ Κωσι) εἶδα δια-
βολοφωτιά. Ἀνάψαν μιὰ φωτιά μεγάλη στὸ στόμιο τῆς μάντρας κι' ὅστερα χτυποῦ-
σαν τὰ ζῶα καὶ πηδοῦσαν ποπὰν πὲ ντῆ φωτιά γιὰ τὴν ἀρρώστεια. Καὶ θάμαζα,
τί πρᾶμα ἦταν αὐτό. Θὰ τὰ κάν'τε, βρε, τοὺς εἶπα.

Τῇ διαβολοφωτιά τὴν εἶχαμε σὰ παιχνίδι. Ἐμεῖς, ὅταν ἤμαστε μικρά, παίζαμε
καὶ κάναμε διαβολοφωτιά. Παίρναμε δυὸ ξύλα, ὁτιδήποτε, στεγνὰ νὰ εἶναι καὶ
παλιά, τὰ τρίβαμε πολλὴ ὥρα κι ἀνάβανε. Πάγαιναν τὰ παιδιὰ στὸ βουνὸ καὶ φύλαγαν
τὰ βουδάλια. Πολλὲς φορὲς, πὸν δὲ βρισκόταν σὲ κανένα φωτιά, οὔτε τσακμάκι
οὔτε σπέρτο, τί νὰ κάνουνε; ἀναγκάζονταν νὰ κάνουνε διαβολοφωτιά. Πολὺ
δύσκολο εἶναι. Θέλ' μιὰ ὥρα νὰ τὰ τρίβῃς τὰ ξύλα.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

30.

ΑΘΗΝΩΝ

Μπροντίβο. Παρὰ Ἀντ. Π. Μαιοντομτσίδη.

Ἄμα ἔρχονταν καμιά ἀρρώστεια, θὰ νὰ πάρουνε τὰ εἰκονίσματα οἱ ἀνεστε-
νάρηδες καὶ οἱ χωριανοὶ μαζὶ καὶ θὰ νὰ πᾶνε γύρω τὸ χωριό, νὰ φράξουν τὸ χωριό,
ὅπως λέγανε. Ἐπειτα θὰ νὰ πάρουνε δρόμο ν' ἀκολουθήσουνε τὴν ἀρρώστεια, νὰ
ντῆ βγάλουνε πὲ τὸ χωριό, νὰ ντῆ διώξουν στὰ βουνά, καμιά μισὴ ὥρα δρόμο.

Πρβλ. Ἀ. Χουρμουζιάδου, Περὶ τῶν Ἀναστεναρίων καὶ ἄλλων τινῶν παραδόξων
ἐθίμων. Κων/πολις, 1873, σελ 16 καὶ 26, Ἰ. Μαγκριώτου, Ἐθιμα Εὐκαρύου, Ἑρρακικά Η' 385-
386, καὶ Ζ. Ἐθιμα Σαμακοβίου, Ἑρρακ. ΙΓ' 390 - 1.

31.

Αἶνος. Παρὰ Συμ. Μανασσείδου, Ἐθιμα Φερρῶν Αἴνου,
Φιλ. Σύλλ. Κων. Η' (1873 - 4) σ. 550.

Ἐὶς ὅταν ὑπάρχη ἐπιζωτοία, εἰς τὴν εἵσοδον τοῦ χωρίου ἀνάπτουσι πυρὰς τινας
ἐκ νέου πυρὸς καὶ διὰ μέσου αὐτῶν ἀναγκάζουσι τὰ κτήνη νὰ διέλθωσι. Τοῦτο δὲ
εἶδον ἰδίους ὁμμασι ἐν Φέρρα περὶ τὰ τέλη Ὀκτωβρίου μηνός. Ἐνίοτε ἀλείφουσι
πίσσαν ἓνα χοῖρον καὶ ἀφ' οὗ ἀνάψωσιν αὐτὸν ἀπὸ νέου πυρὸς ἀφίνουσιν αὐτὸν
μεταξὺ τῆς ἀγέλης τῶν κτηνῶν ὃ δὲ χοῖρος τρέχει ἐν μέσῳ αὐτῶν ἐνθεν κακεῖθεν
γρυλλίζων ἐν ὅλαις δυνάμεσιν, ἕως ὅτου γένηται παρανάλωμα μὲν τοῦ πυρὸς, θῦμα

δ' οἰκτρὸν τῆς ἀνθρωπίνης δεισδαίμονίας. Λέγεται δ' ὅτι δι' αὐτῶν ἡ ἐπιζωοτία ἐκλείπει. Τὸ δὲ νέον πῦρ ἀνάπτουσι διὰ τῆς τριψέως δύο ξηρῶν ξύλων, βάλλοντες πυρίτιδα καὶ ἔναυσμα εἰς τὸ μέρος, ὅπερ ἐλπίζεται οὕτω ἀναφθῆναι.

32.

Τσορέκ-κιοϊ. Παρὰ Συμ. Μανασσείδου (Λαογρ. Ἀρχεῖον ἀρ. χειρ. 34 σελ. 126)

«Κατὰ τοὺς ἀρχαιοτάτους χρόνους διὰν ἐπιδημική τις νόσος ἐπεσκέπτετο τὸ χωρίον. Τσορέκ-κιοϊ, συνήθιζον, διὰ ν' ἀπομακρύνωσιν αὐτὴν νὰ πράττωσι τὸ ἐξῆς : ἐξελέγοντο δύο χωρικοί, ὧν ἑκάτερος ἔφερεν ὄνομα μὴ εὗρισκόμενον παρ' ἄλλω, οἷτινες, ἀφ' οὗ προηγουμένως ἐγυμνοῦντο ἔξω τοῦ χωρίου ὁλοτελῶς, ἔσκαπτον μέγαν λάκκον εἰς τι ἀπόκεντρον μέρος τοῦ χωρίου καὶ ἤναπτον πῦρ ἐν αὐτῷ ἐκ ξύλων κέδρων καὶ πεύκης· ἀκολούθως ἄλλοι τινὲς ὠδήγουν τὰ ζῶα τοῦ χωρίου πρὸς τὸ μέρος ἐκεῖνο καὶ τὰ ἡνάγκαζον νὰ διέλθωσι διὰ τοῦ λάκκον ἐκείνου καὶ νὰ πλησιάσωσι πρὸς τὸ πῦρ. Τότε εἰς τῶν δύο ζώων ἡγγίξε τὰ ζῶα δι' ἀνημμένον δαυλοῦ, ἐν ᾧ ὁ ἕτερος ἀπέτεινε διαφώσεως ἰστίαν πρὸς τὸ φᾶσμα τῆς ἀσθενείας, παρακαλῶν αὐτὸ νὰ παρέλθῃ, χωρὶς νὰ κακοποιήσῃ τὰ κτήνη, ὑπὲρ ὧν ἐγίνετο καὶ ἡ λαιρεία αὐτῇ. Ἡ σὴνηθεσιτέρα πρὸς τὸ φᾶσμα παρούσης ἦτο αὕτη «μετὰ ἀρρώστεια ἀπουκουντὰ πέργα, μὴν τὰ πεύκας εἶς».

33.

Πέτρα καὶ Σκόπελος Ἀνατολ. Θράκης. Παρὰ Δ. Πετροπούλου (Ἀρχεῖον θρακ. λαογραφ. καὶ γλώσσ. θησαυροῦ, τόμ. Η' (1941-42) σ. 164-6)

«Καράγιανι. Μιὰ ἀπὸ τίς πιδ γνωστὲς καὶ φοβερὲς ἀρρώστιες ποὺ προσβάλλει τὰ ζῶα εἶναι τὸ λεγόμενον Καράγιανι. Οἱ σάρκες τῶν ζώων καὶ κυρίως τῶν βοδιῶν μαυρίζουν μετὰ τὴν προσβολή καὶ ἂν δὲν ληφθῇ φροντίδα γιὰ τὴν θεραπεία, γρήγορα τὸ ζῶο προφάει. Γιὰ νὰ θεραπεύσουν τὴν ἀρρώστια αὐτή, οἱ Πειρινοί, Σκοπελινοί καὶ ἄλλοι κοντοχωριανοὶ τοὺς κάνουν τὸ ἐξῆς : Τρεῖς ἄνδρες ἀπὸ τὸ χωριὸ ποὺ ἔχουν ὀνόματα ποὺ δὲν τὰ ἔχουν ἄλλοι ἐκεῖ, κάνουν τὴν λεγόμενὴ «διαβολόστια» (διαβολοφωτιά). Πρῶι πρῶι (πὲ τὰ πουργοῦ) μιᾶς ἡμέρας, προτοῦ ἀνατελῆναι ὁ ἥλιος, βγαίνουν ἔξω ἀπὸ τὸ χωριὸ σ' ἓνα σταυροδρόμι. Ἐκεῖ ἐξυμνῶνονται ὁλότελα (ταῖς τσιδοί), παίρνουν τρία μικρὰ ξύλα ἀπὸ φουντουκιά, στερεώνουν τὰ δύο κάθετα καὶ παράλληλα στὸ ἔδαφος καὶ τὸ τρίτο στὴ μέση ὀριζόντια τὸ περνοῦν σὲ δύο τρυπες ποὺ φκειάνουν στὸ μέσο σχεδὸν στὰ δύο κάθετα ξύλα, ἔτσι ποὺ νὰ σχηματίζεται τὸ σχῆμα Η. Στὴ μέση στὸ ὀριζόντιο ξύλο εἶναι δεμένα δύο μικρὰ σκοινάκια. Ὁ ἓνας ἀπὸ τοὺς τρεῖς γυμνοὺς μένει ἐφεδρεία, ἐνῶ οἱ δύο ἄλλοι πιάνουν τὰ σκοι-

νιά, κι ὁ ἕνας ἀπὸ τὸ ἓνα μέρος κι ὁ ἄλλος ἀπὸ τὸ ἄλλο τρανοῦν ἔτσι πὺν ν' ἀλέθῃ μὲ συχνὴ ταχύτητα τ' ὀριζόντιο ξύλο μέσα στὶς τρυπες, γιὰ νὰ παραχθοῦν σπινθῆρες καὶ ν' ἀρχίσουν νὰ καίγονται τὰ ξύλα. Ἄμα πάρουν φωτιά, ρίχνουν κατόπιν καὶ ἄλλα ξύλα κι ἔτσι σχηματίζεται μιὰ μεγάλη πυρὰ (σιτιά, διαβολόσιτια). Ντύνονται ὕστερα καὶ περιμένουν. Οἱ χωρικοὶ πὺν ἔχουν ζῶα ἀρρωστημένα ἀπὸ τὸ Καρά-γιανι, τὰ ὀδηγοῦν ἐκεῖ, τὰ περνοῦν ἐπάνω ἀπὸ τὴ διαβολόσιτια καί, καθὼς λένε, θεραπεύονται (γειανίσκνα).

Ὅταν ἡ ἴδια ἀρρώστια ξαπλώνεται καὶ προσβάλλῃ καὶ τὰ βουβάλια, ἔχουν καὶ ἄλλο τρόπο θεραπείας: Στέλνουν ἓνα χωριανὸ καὶ μαζεῦει ἀπὸ ἑπτὰ περιφέρειες (καζάδες) ἑπτὰ κομμάτια σίδερο (γεδὶ καζὰ δεμίρ). Τὰ κομμάτια αὐτὰ τὰ δίνουν σ' ἓνα σιδερά πὺν ξεγυμνώνεται καὶ τὰ λειώνει ἀπάνω στὴ φωτιά. Ἀπὸ τὸ μεῖγμα αὐτὸ φκειάνει ὁ σιδεράς βέργα, πὺν εἶναι ἡ μαγικὴ βέργα καὶ τὴ μεταχειρίζονται γιὰ τὴ θεραπεία τῆς ἀρρώστιας ὡς ἐξῆς: Τὴ βάζουν στὴ φώτιά, μέχρις ὅτου κοκκινίσῃ κι' ἔτσι ὅπως εἶναι πυρακτωμένη τὴν ἐπιθέτουν κάτω ἀπὸ τὴν οὐρὰ τοῦ ἀρρωστοῦ βουβαλοῦ στὰ πσινα. Πόδια τὴ ἐπάνω αὐτῇ ράχη του καὶ ἀπὸ τὸ κάπνιμο ἀφίνει μιὰ γραμμὴ. Μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ, λένε, τὸ ζῶο θεραπεύεται. Τὴ θεραπευτικὴ αὐτὴ σιδερένια βέργα τὴν κρατοῦν σ' ἓνα χωριὸ καὶ στέλνουν καὶ τὴν παίρνουν ἀπὸ ἐκεῖ καὶ ἄλλα τὰ γειτονικά χωριά, ἕνα ποτὶς τυχὴ ἡ ἀρρώστια

Λύσσα. Ἄμα δαγκάσῃ λυσσασμένος σκύλος ἓνα ἄλλο ζῶο καὶ λυσσάξῃ, μαζεῦουν ὅλα τὰ ζῶα τῆς ἀγέλης, τὰ περνοῦν ἀπὸ ἓνα ποτάμι καὶ τὰ πηγαίνουν σ' ἓνα μέρος ἀνοιχτό. Ἐκεῖ ἕνας πὺν θεωρεῖται εἰδικὸς γιὰ τὴ δουλειὰ αὐτὴ, μπαίνει στὴ μέση τῶν ζώων ὀλόγυμνος. Παίρνει δυὸ ξυλαράκια ἀπὸ φουντουκιά, τὰ τρίβει τὸ ἓνα μὲ τὸ ἄλλο καὶ βγάζουν φωτιά (διαβολοφωτιά). Ἀπὸ αὐτὸ τὸ σπινθῆρα ἀνάβουν μεγαλύτερη φωτιά καὶ περνοῦν ἀπὸ πάνω ὅλα τὰ ζῶα. Ἐπειτα καίνε ἐπάνω στὴ φωτιά τὸ λυσσασμένο σκύλο, καθὼς καὶ τὸ ζῶο πὺν ἐδάγκασε».

34.

Βελίστι (περιφ. Κοζάνης). Παρὰ Σερέφα, κτηνοτρόφου ἐκ Σιατίστης.

Μιὰ βολὰ μᾶς ψοφοῦσαν τὰ πρόβατα, εἶχαν σπλῆνα, καὶ μᾶς εἶπαν νὰ τὴν κάνουμε αὐτὴ τὴ φωτιά. Ἀλλὰ αὐτὰ τὰ ξύλα νὰ εἶναι ἀπὸ ἀγριοκερασιά καὶ τὸ μέρος, ὅπου μεγάλωσε τὸ ξύλο αὐτό, ἡ ἀγριοκερασιά, πρέπει νὰ μὴν ἀκούγεται πετεινός· τόσο ἀλάργα νά'ναι καὶ ἀνώμαλο τὸ μέρος· δηλ. τσακιστός τόπος, νὰ μὴ πατιέται. Καὶ τὴν ἡμέρα πὺν θὰ κόψουν αὐτὸ τὸ ξύλο εἶναι ὥρισμένη μέρα, τὴ Μεγάλῃ Πέφτῃ. Καὶ κεῖνος πὺν θὰ παγαίν' νὰ τὸ κόψῃ, πρέπει νὰ εἶναι καθαρὸς κι ἀπὸ ροῦχα καὶ νὰ μὴ συμχτῇ μὲ γυναῖκα· ὅπως ὄντας πηγαίν' νὰ μεταλάβ' καὶ δεῦτερο νὰ εἶναι ἀριστερός· καὶ ἂν θὰ τὸ κόψῃ, νὰ τὸ πηγαῖν στὴν ἐκκλησία, νὰ τὸ

λειτουργήσῃ καὶ νὰ τ' ἀφήσῃ καὶ σαράντα μέρες στὴν ἐκκλησία νὰ ἐγκαινιαστῇ. Κι ὄντας θὰ συμβαίῃ τίποτα, νὰ παγαίνουν στὴν ἐκκλησία νὰ τὰ παίρνουν ἄντρες καθαροί. Βάν'ν σκοινὶ ἀπὸ γιδόμαλλο καὶ τὴν κάνουν αὐτὴν τὴ φωτιά ἀπ' τὰ ξύλα.

Ὅντας θέλουν νὰ κάνουν αὐτὴν τὴ δουλειά, θὰ παγαίνουν νὰ διαλέξουν μέρος κατάλληλο, γιὰ νὰ τὰ περάσουν τὰ ζῶα αὐτὰ τὰ ἐνόχλούμενα. Πρῶτα θὰ κάνουν μιὰ τρυπα. Ἡ ἄκρα τοῦ βουνοῦ θὰ εἶναι καὶ ἀπὸ μιὰ χαράδρα τρυποῦν τὴ μὲν'κα ὅσο νὰ χωράῃ τὸ ζῶο ποὺ θὰ περάσ'. Ἄν εἶναι γελάδι, θὰ γέν' ἡ τρυπα τρανύτερη, ἂν πρόβατο, μικρότερη καὶ στὴν ἔξοδο θὰ ὑπάρχουν οἱ φωτιές, μιὰ ἀριστερά, μιὰ δεξιὰ κι ἀποκεῖ θὰ διαβαίνουν καὶ στο τέλος θὰ τὰ μᾶς' ὁ ἱζομπᾶνος βιαστικῶς καὶ ὑποχρεωτικῶς καὶ νὰ μὴ γυρίσ' νὰ κοιτάξῃ πίσω ὁ ἱζομπᾶνος πλεό τῶν δύο χιλιάδων μέτρων. Καὶ κείνοι ποὺ ἔχουν τὰ ξύλα θὰ τὰ πάρουν πάλι νὰ τὰ πᾶν στο μέρος τους, στὴν ἐκκλησία.

Πρακτικῶς δὲν τό κανα. Μὲ τοῦπε ἕνας γέρος ἀπὸ τὸ Βελλίστι, εἶναι τώρα ἐξ χρόνια.

35.

Μικρὰ Παλούκοβα Ναυπακτίας. Δ. Λαυκοπούλου, Σύμμεικτα αἰτωλικά λαογραφικά ἐκ Λαογραφ. τ. Α (1912-13) σ. 414 κς.

«Κουλουπᾶν'ς εἶνι ξουτκό¹⁾· ἦτανε νὰ βουλά κι τιάινι κι μαρκάλαϊ τὰ πράματα κι νόφαγαν. Κ' ἔθγινι'ς τῇ κακῇ σάρα τ' αἰ. Οὐξενούλις. Ὁμοιαζι σὰ σκ'λί, σὰμ πρόβατον... κι βέλαζι σὰ βόιδ, σὰ γιλὰδ... ἔθγινι τ' ἡύχτα παρὰ δέ... Θεραπεία: Ἄμα τῇ ἐμφανίσει του πρέπει νὰ σχηματισθῇ πλησίον τῆς στρούγκας ἐντὸς τῆς γῆς ὁπὴ μὲ δύο στόμια. Διὰ τῆς ὁπῆς εἶναι ἀνάγκη νὰ διέλθωσι τὰ ὑπὸ τοῦ ξωτικοῦ προσβληθέντα πρόβατα. Ὡσαύτως συντελεστικὸν εἶναι νὰ ἀναφθῇ ξυλοφωτιά, ἄνωθεν τῆς ὁποίας νὰ διέλθωσι τὰ ζῶα. Ξυλοφωτιά δὲ εἶναι τὸ διὰ τῆς τριβῆς ξηρῶν ξύλων ἀναπτόμενον πῦρ, ὕπερ βεβαίως χρησιμεύει ὡς καθαρτήριο».

¹⁾ ἔξωτικὸ, δαιμόνιον

²⁾ ἄδενδρος ἀνωφέρεια ἐπικλινής

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

Συχνὰ ὁ περιοδεύων ἀνὰ τὴν Θοράκην συναντᾷ εἰς μέρη, ὅπου συνορεύουν δύο χωρία «τρῦπες ὁποὺν τὲς κατασκευάζουν», κατὰ τὴν φράσιν τοῦ νομοκάνονος τῶν Ἰβήρων τοῦ ΙΖ' αἰῶνος, «εἰς τοὺς ὄχθους τῆς γῆς» ἀπὸ τὰς ὁποίας «περοῦσι τοὺς ἀνθρώπους» ¹⁾).

Τοιαύτη «τρῦπα» εἶναι ἡ δεικνυομένη εἰς τὸ παρατιθέμενον σχεδιάσμα, τῆς

ὁποίας φωτογραφίαν ἐδημοσίευσα εἰς προγενεστέραν μελέτην μου ²⁾). Αὕτη διωρύχθη τὴν ἀνοιξιν τοῦ 1922 εἰς τὸ σύνορον Ἑλληνοχωρίου καὶ Καρωτῆς, χωρίων, κειμένων παρὰ τὸ Διδυμότειχον, ἐπειδὴ γρίπτη ἐμάστιζε τοὺς Ἑλληνοχωρίτας.

¹⁾ Ν. Γ. Πολίτου, "Ἐν κεφάλαιον νομοκάνονος, Λαογραφία, τ. Γ' σ. 385, 17.

²⁾ Γ. Α. Μέγα, Παραδόσεις περὶ ἀσθενειῶν, Λαογραφ. Ζ' 500 - 501.

Ἄνωθεν τῆς ὀπῆς φαίνονται τὰ λείψανα τῆς καινούργιας φωτιᾶς, τὴν ὁποίαν διὰ τριβῆς ξηρῶν ξύλων κέδρου ἤγαψαν τὴν νύκτα δύο ἄνδρες *μονονόματοι, γυμνοί*, ὀλίγον δὲ περαιτέρω, πρὸς τὴν ἔξοδον τῆς ὑπογείου διόδου οἱ *σφῆνες*, δύο συγκλίνοντες κλάδοι ἰτέας. Τὴν πρωΐαν συνήχθησαν ἐκεῖ ὅλοι ἀνεξαίρετως οἱ κάτοικοι τοῦ Ἑλληνοχωρίου καὶ ἐπέρασαν ἀπὸ τὴν ὀπὴν. Καθὼς δ' ἐξήρχοντο οὗτοι σκυφτοὶ ἀναβαίνοντες τὰς βαθμίδας τῆς κλίμακος, ἣ ὁποία ἦτο ἐσκαμμένη ἐν τῇ διόδῳ, οἱ δύο ἐκείνοι ἄνδρες, κρατοῦντες διὰ τῆς ἀριστερᾶς δαυλὸν ἀναμμένον ἀπὸ τὴν καινούργια φωτιά, τοὺς ἠγγίζον εἰς τὰ ἐνδύματά των· εὐθύς δὲ κατόπιν περνοῦσαν καὶ ἀπὸ τῆς σφῆνης, ὡς ὑπὸ ἀψίδα. Εἶχον δὲ μεταφερθῇ ἐκεῖ καὶ οἱ ἄρρωστοι ὅλοι, διερχόμενοι δ' οὗτοι διὰ τῆς ὀπῆς, ἄφινον κατὰ γῆς ἀπὸ τὸ φόρεμά των ῥάκος τι ἢ κλωστήν. Οὕτως ἐτετέσθη γενικὸς καθαρισμὸς τῶν κατοίκων πρὸς ἀπαλλαγὴν αὐτῶν ἀπὸ τῆς ἀσθενείας.

Συνηθέστεραι ὅμως εἶναι ἄλλαι, μεγαλύτεραι ὁπαί, διοργανώμεναι ἐπίσης εἰς τοὺς ὄχθους τῆς γῆς, διὰ τῶν ὁποίων οἱ χωρικοὶ περνοῦν τὰ ζῶα των, ὅταν ἐπιζωοτία ἐνσκήψῃ εἰς τὸ χωρίον. Τραυτίας μεγάλας ὁπὰς παρετήρησα κατὰ τὴν αὐτὴν περιοδεῖαν μου παρὰ τὰ σύνορα τοῦ χωρίου Παλιοῦρι, μίαν ἐπὶ τῆς ὁδοῦ, τῆς ἀγοῦσης πρὸς τὸ Χερμυλί, καὶ ἑτέραν πρὸς τοὺς Μεταξάδες Αἴται μετὰ τὴν κομμαιοποίησίν των ἐφράσθησαν δὲ ἀκανθὰς δένδρων θάμνων, διὰ νὰ μὴ περάσῃ κατόπιν δι' αὐτῶν ἄλλο ὑγιὲς ζῶον.

Ὅθεν τὸ «*τρυποπέρασμα*», τὸ ὁποῖον προκειμένου ἰδίᾳ περὶ ἀσθενειῶν τῶν ἀνθρώπων, ἐνεργεῖται καὶ ὑπὸ ἄλλας μορφάς (ὡς πέρασμα ἀπὸ ὀπὴν φυσικὴν ἢ τεχνικὴν βράχων ἢ ἀπὸ σχισμάδα δένδρων ἢ ὑπὸ ζῶον ἢ ἀπὸ σφῆνης ἢ ἀπὸ *μονομερίτικο πουνκάμισο* κλ.) ἀποσκοπεῖ τὴν μεταβίβασιν τῆς ἀσθενείας ἀπὸ τοῦ ἀνθρώπου ἢ τῶν ζώων εἰς τὴν γῆν, τὸν βράχον, τὸ δένδρον ἢ εἰς ἀντικείμενόν τι καὶ τὴν ἀπαλλαγὴν αὐτῶν ἀπὸ τῆς δαιμονικῆς ἐπηρεείας¹⁾. Διὰ τοῦτο καὶ ὡς τόπος ἀποθέσεως τοῦ κακοῦ ἐκλέγεται *ξένος μερᾶς*, ἥτοι τόπος ἄλλου, γειτονικοῦ χωρίου ἢ μέρος μακρινόν, *ποῦ νὰ μὴν ἀκούγεται ὄρνιθα* (ἀριθ. 2), ἢ *ἓνα σταυροδρόμι* ἢ τὸ σύνορον μεταξὺ δύο ἢ τριῶν χωρίων, τὸ ὁποῖον ὑπολαμβάνεται ὡς *σταυροδρόμι* ἢ *τρίστρατο* ἥτοι ὡς τόπος ὅπου φοιτοῦν τὴν νύκτα τὰ πονηρὰ πνεύματα²⁾, διότι ἡ μαγγανεία τελεῖται οὐχὶ ἐρήμην, ἀλλὰ παρουσίᾳ τοῦ δαίμονος, τοῦ ὁποίου ἀκριβῶς ἐπιζητεῖται ἢ ἐξολόθρευσις. Διὰ τοῦτο καὶ ὡς χρόνος τελέσεως τῆς πράξεως προτι-

¹⁾ Βλ. Γ. Α. Μέγαν, ἐνθ' ἀν. σ. 497 καὶ 499 - 503, Κ. Ρωμαίων, Ἑπεὶρ. Χρ. 6 (1931) 287 κέ.

²⁾ «*Σταυρώνονται οἱ δρόμοι ἐκεῖ. Οἱ διαβόλ' πᾶν κ' ἔχουντι· σιὸν σταυροδρόμ' κάμουν σιὰς· κι αὐτοὶ κι ἅμα τυχ' ἄθροῦπους ἐκεῖ τὸν περᾶζον*» (Τριαντάφυλλος Χατζόπουλος ἐκ Μάνδρας Σουφλίου, ἐτῶν 57). «*Στὸ τρίστρατο δὲν κάθονται, διότι εἶναι πόζηλο. Ἐκεῖ στρώνει ὁ διάολος τὸ τραπέζι του καὶ τρώγει*» (ΛΑ ἀρ. 62, σ. 208 Αλεξανδρῆς, Κύμη).

μᾶται ἡ νύκτα καὶ μάλιστα τοῦ Σαββάτου, ὅτε κατὰ τὴν πίστιν τοῦ λαοῦ οἱ βρικόλακες καὶ ἐν γένει τὰ πονηρὰ πνεύματα εἶναι ἐξησθενημένα ¹⁾ καὶ τελεσφοροῦν αἱ μαγικαὶ πράξεις.

Ἐκ τούτου ἡ ὑπόγειος δίοδος, εἰς τὴν ὁποίαν, ὡς εἰκάζεται, ἐναπετέθη τὸ μίasma, ἐκπεσὼν ἀπὸ τῶν ζώων ἢ τοῦ ἀνθρώπου, ὡς εἵπομεν, φράσσεται ἢ κατακρημνίζεται, διὰ νὰ μὴ διέλθῃ δι' αὐτῆς κατόπιν ζῶσα ψυχὴ καὶ σηκώσῃ τὴν κατακειμένην ἐκεῖ ἀσθένειαν. Ὡς ὁμως ἐμφαίνεται ἐξ ἄλλων περιπτώσεων, τῶν ὁποίων τινὰς ἐσημείωσα εἰς τὴν μνημονευθεῖσαν μελέτην μου ²⁾, ἡ πρώτη ἀρχὴ τῆς δεισιδαίμονος ταύτης συνηθείας οὔτε μία μόνη ἦτο οὔτε εὐκόλως ἀναγνωρίζεται, «κυριωτάτη ὁμως καὶ ἐπικρατοῦσα φαίνεται ἡ σημασία τοῦ καθαρμοῦ» ³⁾.

Τὸν καθαρτήριον σκοπὸν ἐμφαίνει σαφέστερον ἡ πράξις, πὺν ἀκολουθεῖ εἰς τὸ τρυποπέρασμα, τὸ πέραςμα ἀνθρώπου καὶ ζώου ἐπάνω ἀπὸ τὴν φωτιά ἢ ἀνάμεσα ἀπὸ δύο φωτιῶν, πὺν ἀνάπτονται εἰς τὴν ἔξοδον τῆς ὑπογείου διόδου, καὶ τὸ καπάλισμα ἢ τὸ κάψιμο μὲ ἀναμμένον δαμόν. Ἐπίστε εἰς ταῦτα ἐπακολουθεῖ καὶ πέραςμα ἀπὸ *τρεχούμενο νερό* ἢ καὶ ἄλλως οὐρανισμὸς μὲ νερό.

Ὡς γνωστόν, *φωτιά* καὶ *νερό* εἶναι τὰ δύο κατ' ἐξοχὴν ἀποτροπιαστικά καὶ καθαρτήρια μέσα ⁴⁾, ὁ δ' ἄνθρωπος πὺν ἀγωνιᾷ ὅπως ἀσφαλίσῃ τὴν ζωὴν του καὶ τὴν ζωὴν τῶν ζώων του ἀπὸ τὴν ἐνέργειαν κακοποιῶν δαιμόνων, δὲν ἀρκεῖται εἰς ἐν μέσον ἀποσοβήσεως αὐτῶν, ἀλλὰ μετέχεται τὰ πάντα, ὅπως ἐπιτύχῃ τὴν ἀπαλλαγὴν του ἀπ' αὐτῶν.

Διὰ τόσον ἀγωνιώδη προσπάθειαν, ἔναντι τόσον πονηροῦ καὶ σκοτίου ἐχθροῦ, τὰ κοινὰ καὶ συνηθῆ μέσα δὲν φαίνονται εἰς αὐτὸν ἐπαρκῆ. Τὸ πῦρ τῆς ἐστίας καὶ ὁ συνηθῆς καὶ εὐκόλος τρόπος τῆς παραγωγῆς του, τὰ πυρεῖα καὶ αὐτὰ τὰ πρὸ τῆς εὐρέσεώς των συνηθιζόμενα μέσα, ὁ χάλυψ καὶ ὁ πυρίτης λίθος, πὺν εἶναι καὶ σήμερον ἀκόμη ἐν χρήσει παρὰ τοῖς χωρικοῖς, δὲν κρίνονται πρόσφορα διὰ τὸ ἀνάμμα τῆς φωτιᾶς, πὺν μέλλει νὰ καύσῃ τὸ μίasma, νὰ ἐξολοθρεύσῃ τὸν δαίμονα, τὸν κακοποιοῦντα ἀνθρώπους καὶ ζῶα. Ὡς διὰ τὴν τέλεσιν ἀγιασμοῦ πρέπει ν' ἀντληθῇ νωπὸν ὕδωρ ἐκ τῆς πηγῆς ⁵⁾, ἔτσι καὶ διὰ τὴν καταπολέμησιν τοῦ πονη-

¹⁾ Ὁ βρικόλακας τὸ Σάββατο χάνεται... μπαίνει στὸ μνήμα (Λαογρ. Δ' 472. 474).

²⁾ Γ. Α. Μέγας, ἐνθ' ἀν. σ. 502.

³⁾ Βλ. Ν. Γ. Πολίτην ἐν Λαογρ. Γ' 311=Λαογρ. Σύμμ. Β' 292.

⁴⁾ «Τὸ πῦρ καθαίρει καὶ τὸ ὕδωρ ἀγνίζει» Πλουτάρχ. Ζητ. Ρωμ. 1.

⁵⁾ Πρβλ. τὴν συνηθειαν τῶν γυναικῶν τῆς Σκύρου «νὰ χύνουν ἀπὸ τὸ βράδυ τῆς Πρωτοχρονιᾶς ὅλο τὸ νερὸ ἀπ' τὶς στάμνες καὶ τὸ πρῶτὸ νὰ φέρουν τὸ νερὸ ὅ, γιὰ νὰ θροοίσουν τὰ σπῖτια τους» (Ν. Πέρδικα, Σκύρος Ι σ. 129). Ὁμοίως γίνεται ἀνανέωσις τοῦ ὕδατος τῶν ὑδριῶν κατὰ τὴν πρώτην τοῦ ἔτους ἐν Ἀραχόβῃ Παρνασσίδος, Αἰτωλῖα, Σινώπῃ κ.ά.

ροῦ πνεύματος πρόπει τὸ πῦρ νὰ εἶναι νέον, ν' ἀναφθῇ ἀπὸ τὴν ἀρχικὴν καὶ ἀκήρατον φλόγα, τὴν πηγὴν τοῦ καθαροῦ καὶ ἀειζώου πυρός, διὰ νὰ ἐνεργήσῃ μὲ ὅλην τὴν δύναμιν καὶ τὴν καθαρότητα τῆς φύσεώς του¹⁾. Διότι καὶ τὸ πῦρ, τὸ ὁποῖον ἐπὶ χρονικόν τι διάστημα ἐχρησίμευσεν εἰς τὰς χρεῖας τῶν ἀνθρώπων, καὶ αὐτὸ «παλιώνει» καὶ ἐξασθενεῖ²⁾. Ἰσως καὶ τὴν φορὰν αὐτὴν νὰ ἔχῃ μιανθῇ ἀπὸ τὴν ἀσθένειαν, ἡ ὁποία εἶτε ἀπροσώπως λαμβανόμενη ὡς μίανσις τοῦ ἀέρος³⁾ εἶτε προσωπικῶς ὡς ἐνέργεια κακοποιῦ δαίμονος⁴⁾ εἰσεχώρησεν εἰς τὸ χωρίον καὶ πιθανῶς ἔφθασε καὶ μέχρις αὐτῆς τῆς ἐστίας τῶν οἰκιῶν.

Δι' αὐτὸ καὶ κάθε παλαιὸν πῦρ πρέπει νὰ σβεσθῇ εἰς ὅλας τὰς ἐστίας⁵⁾ τοῦ

1) [Κατὰ τὴν τελετὴν τῆς ἐνάρξεως τῆς ἸΔ Ὀλυμπιάδος ἐν Ὀλυμπίᾳ (17 Ἰουλίου 1948) «ἡ ἀφῆ τῆς ἱερᾶς Ὀλυμπιακῆς φλογὸς ἐγένετο εἰς τὸ ἀρχαῖον στάδιον... Ἡ νεάνις Μ. Α. ἐνδεδυμένη ὡς ἱέρεια μὲ λευκὴν ἐσθῆτα ἤναψε δῶδα ἐλαίας διὰ τῶν ἡλιακῶν ἀκτινῶν τῇ βοηθείᾳ κοίλου κατόπτρου». Ἐφ. Καθημερινή 18 Ἰουλίου 1948].

2) H. Freudenthal, Das Feuer im deutschen Glauben und Brauch, Berlin 1931 σ. 2 κέ.

3) Γ. Α. Μέγας, ἐνθ' ἀν. σελ. 482. Ὑ. Αὐτ. σελ. 483 κέ. 519.

4) Πρβλ. τὴν σβέσιν τῶν πυρῶν, ὡς μιανθέντων ἀπὸ τῶν βαρβάρων, κατὰ τὴν χώραν τῶν Πλαταίων μετὰ τὴν μάχην καὶ τὴν ἀνανέωσιν αὐτῶν ἐκ τοῦ καθαροῦ πυρός τῆς ἐν Δελφοῖς κοινῆς ἐστίας πρὸ τῆς ἐπὶ τῇ νίκῃ θυσίας (Πλούτ. Ἀθιστ. 20). Ὡς δαιμόνιον δαίμονα ἐπιγράφει, συχνὰ οἱ Ἀθηναῖοι ἐκομίζον πῦρ ἐκ τοῦ βαίμου τοῦ Πυθίου Ἀπολλωνος (M. Nilsson, Griech. Feste 1906, 173 κ.έ.) Ἐν Ἀργεὶ ἐν τῇ οἰκίᾳ ἐν ᾗ συνέβη θάνατος, ἔσβηνον τὸ πῦρ, πρὸς παράσκειν δὲ τοῦ νεκρικοῦ δείπνου ἐλάμβανον πῦρ ἐκ γειτονικῆς οἰκίας (Paul Stengel, Griech. Kultusaltertümer, 1920, σελ. 97 κ.έ.) Σβέσιν τοῦ πυρός ὡς μιανθέντος ἐκ θανάτου παρ' ἀφρικαν. λαοὺς βλ. ἐν Folk - Lore τ. 26 (1916) 366 κ.έ.

Πρβλ. τὸ ἔθιμον τῶν ἀρχαίων Λημνίων νὰ σβήνουν κατ' ἔτος ἐπὶ ἐννέα ἡμέρας τὸ πῦρ τῆς ἐστίας καὶ νὰ τὸ ἀνανεώσουν ἐκ τοῦ ἱεροῦ πυρός, τὸ ὁποῖον διὰ πλοίου ἐκομίζετο ἐκ τῆς νήσου Δήλου. Μὲ τὸ νέον αὐτὸ πῦρ οἱ Λήμνιοι ἐπανήρχιζον μίαν νέαν ζωὴν (Φιλοστράτου Ἡρωϊκά XX, 24). (M. Nilsson Griech. Feste 1906 σελ. 470). Ὁμοίως εἰς τὴν ἀρχαίαν Ρώμην ἐκάστην πρώτην Μαρτίου, ἥτις ἐλογίζετο ὡς ἀρχὴ τοῦ παλαιοῦ ρωμαϊκοῦ ἔτους, τὸ πῦρ τοῦ ναοῦ τῆς Ἑστίας ἀνενεοῦτο κατὰ πανάρχαιον τρόπον διὰ προστριβῆς ἐνὸς τεμαχίου ξύλου ἐπὶ σανίδος ἐκ τοῦ ξύλου τοῦ δένδρου τῆς τύχης (arbor felix) (G. Wissowa Religion und Kultus der Römer² München 1912 σ. 159 κέ.). Καὶ ἡ τελετὴ τοῦ νέου ἡ ἀγίου φωτός τῆς Ἀναστάσεως ἐν τε τῇ Ὁρθοδόξῃ καὶ τῇ Καθολικῇ Ἐκκλησίᾳ εἶναι πιθανῶς κατάλοιπον παλαιοτάτου ἐθίμου ἀνανεώσεως τοῦ πυρός κατὰ τὴν ἐαρινὴν ἰσημερίαν, ὅτε ἐτίθετο παρὰ πολλοῖς μεσογειακοῖς λαοῖς ἡ ἀρχὴ τοῦ νέου ἔτους (J. Frazer, The golden Bough³ X 120 κέ. 128 κ.έ. 139 κέ.). Σβέσιν τῶν πυρῶν κατὰ τὴν πρώτην τοῦ ἔτους ἡ ἄλλην ὠρισμένην ἡμέραν καὶ ἀνανέωσιν αὐτῶν ἐκ μιᾶς νέας καὶ ἡγιασμένης φλογὸς παρὰ λαοῖς τῆς Ἀμερικῆς, Ἀφρικῆς καὶ Ἀσίας, ὡς καὶ παρὰ ἀρχαίοις Ἰρλανδοῖς καὶ Ρώσοις βλ. παρὰ Frazer, ἐνθ' ἀν. X 132 - 138. Σβέσιν τοῦ πυρός τῆς κοινῆς ἐστίας, ὡς φθαρέντος καὶ ἀποβαλόντος τὴν ἀρχικὴν αὐτοῦ δύναμιν, καὶ ἀνανέωσιν αὐτοῦ παρὰ διαφόροις λαοῖς βλ. ἐν M. Ebert, Reallexikon der Vorgeschichte, τ. 3 (1925) σ. 276 καὶ Folk - Lore τ. 26 σ. 369 - 372. Πρβλ. W. Liungman, Traditionswanderungen Euphrat - Rhein, Teil II (FfC Nr. 119) Helsinki 1938 σελ. 473 κέ.

χωρίου και κάθε κάτοικος ὀφείλει νὰ συμμορφωθῇ πρὸς τὴν διαταγὴν, ἡ ὁποία ἀπὸ τῆς προτεραίας ἐξαγγέλλεται ὑπὸ τοῦ δημοσίου κήρυκος. Ἄλλως τὴν ἐκτέλεσιν τῆς διαταγῆς ἐποπτεύουν ὄργανα τῆς κοινότητος, οἱ ἀγροφύλακες, ἢ ἄλλα πρόσωπα, περιερχόμενα τὰς οἰκίας τοῦ χωρίου (ἀρ. 2.11.13.14). Διότι ἡ ἀπόφασις διὰ τὸ ἀναμμεν τῆς καινούργιας φωτιᾶς δὲν εἶναι ὑπόθεσις ἀτομικῆ ἢ μονομερῆς, ἀλλὰ λαμβάνεται ἀπὸ τὴν κοινοτικὴν ἀρχήν, ἐπειδὴ ἡ ἰδίᾳ ἀπειλὴ ἐπικρέμαται ἐξ ἴσου ἐπὶ τῶν κτηνῶν ὁλοκλήρου τοῦ χωρίου. Ἐνίοτε μάλιστα εἰς τὴν ἀπόφασιν αὐτὴν προσέρχονται τρία καὶ τέσσαρα χωρία ἀπὸ κοινοῦ (ἀρ. 9). Μόνον δ' ἀφοῦ βεβαιωθῇ ἡ σβέσις ὅλων τῶν πυρῶν, εἶναι δυνατόν νὰ τελεσφορήσουν αἱ προσπάθειαι διὰ τὴν παραγωγὴν τοῦ νέου πυρός. Δι' αὐτό, ὅταν αἱ προσπάθειαι τῶν ἀποτυγχάνουν, συμπεραίνουν ὅτι κάπου εἰς τὰ περίξ ὑπάρχει φωτιὰ ἀναμμένη καὶ προβαίνουν εὐθὺς εἰς ἐρεῦνας ἀνὰ τὸ χωρίον¹⁾. Ἀφοῦ τέλος ἡ φωτιὰ ἀναφθῇ καὶ συντελεσθῇ ἡ καθαρτήριος τελετὴ, τότε θὰ λάβουν ὅλοι ἀπὸ τὸ νέον, τὸ καθαρὸν πῦρ, καὶ θ' ἀνανεώσουν τὸ πῦρ εἰς τὰς ἐστίας τῶν. Εἶναι λοιπὸν ἡ χρῆσις νέου πυρός ἐν τῶν κυρίων, ἂν μὴ τὸ κυριώτατον στοιχεῖον τῆς ὅλης τελετῆς καὶ διὰ τοῦτο αὕτη ἔλαβε τὸ ὄνομα ἐκ τῆς καινούργιας φωτιᾶς²⁾. Ὅπως δὲ ἡ φωτιὰ αὕτη, ἔτσι καὶ ἡ καινούργια στάκτη ἔχει ἐξαιρετικὰς ἰδιότητας δι' αὐτὰ φυλάσσεται ἐπὶ 40 ἡμέρας καὶ χρησιμεύει εἰς προφύλαξιν τῶν ὀπωροφόρων δένδρων, τῶν ἀμπελῶν καὶ ἄλλων φυτῶν ἀπὸ φθοροποιῶν σκωλήκων καὶ ἄλλων ἀσθενειῶν³⁾.

Ὁ τρόπος τῆς παραγωγῆς τοῦ νέου πυρός ἀνήκει εἰς τὰς μεθόδους τῶν πρωτογόνων, συνιστάμενος εἰς τὴν προστριβὴν ξύλων ξύλων, καὶ προφανῶς εἶναι καθιερωμένος ἐκ παλαιότητος χρήσεως⁴⁾. Ἡ προστριβὴ τῶν ξύλων γίνεται ὡς ἑξῆς:

¹⁾ Κατὰ τὸν Fraser G. B³. X 298 ἡ περιεργος ἀντίληψις, ὅτι ἡ καινούργια φωτιὰ δὲν εἶναι δυνατόν ν' ἀνάψῃ, ἂν ὑπάρχῃ εἰς τὰ περίξ ἄλλη φωτιὰ ἀναμμένη, δηλοῖ ὅτι τὸ πῦρ ὑπολαμβάνεται ὡς μία ἐνότης, ἡ ὁποία διασπᾶται εἰς τμήματα καὶ συνεπῶς ἐξασθενεῖ ἀναλόγως τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ἐστιῶν, εἰς τὰς ὁποίας καίει. Ὅθεν, διὰ νὰ διατηρήσωμεν τὸ πῦρ εἰς τὴν πλήρη αὐτοῦ ἀκμήν, πρέπει νὰ ἀνάψωμεν τὴν φωτιὰ εἰς ἓν μόνον σημεῖον· διότι ἔτσι ἡ φλόξ θ' ἀναρριπισθῇ μὲ μίαν συγκεντρωμένην δύναμιν, προσερχομένην ἀπὸ τὰ πυρὰ, τὰ καίοντα ἐφ' ὅλων τῶν σβεσθεισῶν ἐστιῶν τῆς χώρας.

²⁾ Μὲ τὸ ὄνομα τοῦτο δηλοῦται ἡ συνθήκη αὕτη καὶ παρὰ τοῖς Τούρκοις (*yenî ateş* = καινούργια φωτιὰ, ἀρ. 4.28). Περὶ τῶν ὀνομάτων *διαβολοφωτιὰ* καὶ *ξυλοφωτιὰ* γίνεται λόγος κατωτέρω (σελ. 44 καὶ 46). Τοῦναντίον ἀπὸ τὸν τρόπον τῆς παραγωγῆς τοῦ πυρός, ὅστις ἀπαιτεῖ μεγάλας προσπάθειας καὶ κόπους, οἱ Γερμανοὶ ἐκάλεσαν τὴν ὅλην συνθήκη *Notfeuer* τ.ἔ. ἀναγκαστικὴ φωτιὰ ἢ φωτιὰ ἐξ ἀνάγκης· λέγεται ὁμως αὕτη καὶ *wildes Feuer*, ἀνήμερη φωτιὰ, κατ' ἀντιδιαστολὴν πρὸς τὴν ἡμερη φωτιὰ τῆς οἰκιακῆς ἐστίας.

³⁾ Ὅμοιαν χρῆσιν τῆς στάκτης αὐτῆς βλ. παρὰ Fraser, G. B³. X 273 καὶ H. Freudenthal, *Das Feuer im deutschen Glauben u. Brauch* 1931 σ. 299.

⁴⁾ Περὶ τῶν πρωτογενῶν τρόπων τῆς παραγωγῆς τοῦ πυρός βλ. J. A. Pauschmann, *Das Feuer und die Menschheit. I. Feuererfindung u. Feuererzeugung*, Erlangen 1908,

Δύο πάσσαλοι, κατεσκευασμένοι ἐκ ξηροῦ ξύλου κέδρου (ἢ φιλύρας ἢ λεπτοκαρύας ¹⁾), ἐμπηγνύονται εἰς τὸ ἔδαφος εἰς μικρὰν ἀπ' ἀλλήλων ἀπόστασιν, ἔχοντες ἑκάτερος πρὸς τὸ ἄνω ἄκρον αὐτοῦ καὶ ἀπέναντι ἀλλήλων μίαν ὀπήν. Μεταξὺ τῶν πασσάλων τίθεται κυλινδρική ράβδος ἐκ τοῦ αὐτοῦ ξύλου, ἀπολήγουσα εἰς ὀξέα ἄκρα ἐν εἴδει ἀτρακτοῦ οὕτως, ὥστε τὰ ἄκρα αὐτῆς νὰ δύνανται νὰ περιστρέφονται κατὰ τελείαν ἐφαρμογὴν ἐντὸς τῶν ὀπῶν τῶν πασσάλων. (Δύο πόδια

κεδρήσια κ' ἕνα κέδρο ἀδράχ' στή μέσ', ἀρ. 12). Ἡ περιστροφή γίνεται διὰ σχοινίου (ἢ ἀλύσεως), τὸ ὁποῖον περιελίσσεται περὶ τὴν ἀτρακτον ἥτοι τὸ ὀριζόντιον ξύλον καὶ τοῦ ὁποίου τὰ ἄκρα κρατοῦν δύο ἄνδρες, ἱστάμενοι ἑκατέρωθεν τοῦ ξύλου καὶ ἀπέναντι ἀλλήλων. Οὗτοι σύρουν μὲ ὀρμὴν τὸ σχοινίον, καθεὶς πρὸς τὴν διεύθυνσιν, εἰς τὴν ὁποίαν ἴσταται. «οὐ θὰ τραυᾶς, γὰρ θ' ἀπουλῶ, θὰν τοῦ προγιόν'» (ἀρ. 11). Οὕτω θέτουν εἰς ταχεῖαν περιστροφικὴν κίνησιν τὴν ἀτρακτον. Ἐνίοτε μεταχειρίζονται καὶ τροχαλίαν (μακαρά) (ἀρ. 4), ἡ ὅλη δὲ συσκευή ὁμοιάζει μὲ ροδάνην (ταικρίκ') ²⁾ (ἀρ. 5. 9. 17).

H. Schurtz, Urgeschichte der Kultur 1900, 309 κέ. K. Weule, Die Kultur der Kulturlosen, Stuttg. 1910 σ. 60-94. Ebert, Reallex. d. Vorgesch. 3, 278 κέ. Περὶ τῶν ἐν χρήσει καὶ σήμερον ἀρχηγόνων τρόπων παραγωγῆς τοῦ πυρὸς βλ. Folk-Lore τ. 26 (1916) 355 κέ. G. Buschan, Ill. Völkerkunde Stuttg. 1922, I 24, 571, 578 κ. ἀ.

¹⁾ Ὡς κατ' ἐξοχὴν πυρφόρα ξύλα ἐθεωροῦντο ὑπὸ τῶν ἀρχαίων ἡ δάφνη, ἡ φιλύρα, ἡ κυπάρισσος, ὁ κισσός, ἡ συκῆ, ὡς ἐγκλείοντα δ' ἐν ἑαυτοῖς τὸν δαίμονα τοῦ πυρὸς εἶναι ἀποτρεπτικά τοῦ κεραυνοῦ, ὅστις, ὡς οὐράνιον πῦρ, δέν ἐνοχλεῖ τὸν συγγενὴ δαίμονα. (Ἄντ. Κεραμοπούλλου Φυσιολατρεία ἐν Ἡμερολ. τοῦ Ὁδοιπ. Συνδέσμου ἔτ. Β' 1926, ἐν Ἀθ. σ. 50).

²⁾ Ὁ τρόπος τῆς διὰ περιστροφικοῦ κυλίνδρου παραγωγῆς τοῦ νέου πυρὸς, ἀπαντῶν ἀπαράλλακτα παρὰ Βουλγάροις καὶ Σέρβοις καὶ Μαυροβουνίοις (M. Arnaudoff, Die bulgar.

Ἄν ἐξαίρεσώμεν τὴν περιοχὴν Καβακλί, ὅπου ξύλα φιλύρας προσαρμόζονται εἰς τὰς παρασιτάδας τῆς ἐσωτερικῆς θύρας ἑνὸς σπιτιοῦ «*παστρικοῦ*», «*ποὺ νὰ μὴ χωρατεύεται γυναικὰ γῆ ἄντρας κεῖ μέσα*» (ἄρ. 19), καὶ τὸ *χωρίον* Τριφυλλί, ὅπου αἱ ἐργασίαι διὰ τὴν παραγωγὴν τοῦ νέου πυρὸς γίνονται εἰς τὸ *χαγιάτι* ἦτοι τὸ προστώον τῆς ἐκκλησίας (ἄρ. 1), τόπος προσδιωρισμένος διὰ τὰς ἐργασίας αὐτὰς εἶναι τὸ ὑπαιθρον καὶ μάλιστα μέρος τι ἀπόκεντρον τοῦ δάσους ἢ τοῦ βουνοῦ, χρόνος δὲ κατάλληλος δι' αὐτὰς ἢ νύκτα. Κατὰ τὴν ἐκ Μεταξάδων μάλιστα ἀνακοίνωσιν (ἄρ. 16) ἐκλέγονται εἰς τὸ δάσος δύο πλησίον ἀλλήλων φυόμενοι κέδροι. τῶν ὁποίων οἱ κορμοὶ διατρυνπῶνται εἰς τὸ αὐτὸ ὕψος καὶ χρησιμεύουν ἀντὶ πασσάλων· καὶ τὸ κυλινδρικὸν δὲ ξύλον, τὸ παρεντιθέμενον μεταξὺ αὐτῶν, κόπτεται ἐκείνην τὴν στιγμήν ἐκ γλωροῦ δένδρου κέδρου. Καὶ δὲν συμφωνεῖ μὲν ἡ ἀνακοίνωσις αὕτη πρὸς τὰς ἐξ ἄλλων θρακικῶν χωρίων μαρτυρίας, καθ' ἃς εἰς παραγωγὴν τοῦ νέου πυρὸς χρησιμοποιοῦνται ξηρὰ ξύλα κέδρου¹⁾, λαμβανόμενα συνήθως ἀπὸ τοὺς φράκτας τῶν οἰκιῶν, ἀλλ' ἡ χρῆσις τῶν κορμῶν ζώντων δένδρων πρὸς τὸν αὐτὸν σκοπὸν μαρτυρεῖται καὶ ἐκ ξένης χώρας, τῆς Γερμανίας²⁾.

Πλὴν τούτου καὶ ἄλλος, ἀπλουστερός αὐτὸς καὶ μᾶλλον πρωτογενής, τρόπος παραγωγῆς τοῦ νέου πυρὸς μαρτυρεῖται ἐκ τοῦ παλαιῦ τῆν Μεσημβρίαν καὶ Ἄγανθουπολιν ἐλληνικῶν χωρίων, ὃ διὰ τῆς προστιθεμένης δύο ξηρῶν ξύλων. Κατὰ τὰς εἰδήσεις ταύτας τὰ δύο προστριβόμενα ξύλα εἶναι τοῦ αὐτοῦ εἶδους ἦτοι δένδρου φιλύρας ἢ λεπτοκαρύας, καὶ τὰ δύο ἐξ ἰσοῦς σάκας (γερά)' «*καὶ τὰ δύο τὰ κομμάτια τὰ ξύλα τὰ βάν'νε πὰμ πανωτὰ καὶ βαστώντας τα τὰ σέρνονν καὶ τραυῶντας μὲ δύναμ' ἀνάβ'νε*» (ἄρ. 22). Αἱ ἄλλαι ἀνακοινώσεις περιορίζονται εἰς γενικὰς ἐκφράσεις: «*Τὶς τρίβανε, τὶς τρίβανε (τὶς φιλιουργιές) κι ἀναφταν μονάχες*» (ἄρ. 23) «*δυνὸ*

Festbräuche 1917 σ. 74, Schrader, Reallexikon I 309, Fraser, The golden Bough³ X 281-6). εἶναι καὶ παρὰ τοῖς Γερμανοῖς ὁ ἐπικρατέστερος, διατηρηθεὶς ὡς παιδιὰ τῶν ποιμενοπαίδων μέχρι τῆς σήμερον (πρβλ. ὁμοίαν συνήθειαν τῶν παίδων τοῦ Βασιλικοῦ τῆς Θράκης, ἄρ. 29)· τοῦναντίον παρὰ τοῖς κατὰ φύσιν ζῶσι λαοῖς ἡ μορφή αὕτη τοῦ ὀργάνου δὲν ἀπαντᾷται (βλ. Freudenthal, Das Feuer σ. 195 κέ.).

¹⁾ Ὅτι καὶ κατὰ παλαιὰν δοξασίαν ὁ δαίμων τοῦ πυρὸς ἐνοικεῖ ἐν τῷ ξηρῷ κυρίως ξύλῳ βλ. Ἀν. Κεραμόπουλλον, ἔνθ' ἄν.

²⁾ H. Freudenthal, Das Feuer 197: «Ἐν τῷ βενδικῷ χωρίῳ Schleife (περ. Rothenburg) οἱ νέοι διεσκέδαζον καθ' ὃν τρόπον καὶ οἱ ποιμενόπαιδες τοῦ Uri· ἤνοιγον δηλ. διὰ μαχαίρας εἰς τὰς ἑναντι ἀλλήλων ἐστραμμένας πλευρὰς δύο πλησίον ἀλλήλων φυόμενων κορμῶν πεύκης ἀνὰ μίαν κοιλότητα, ἐνέβαλλον μεταξὺ τῶν ἑνα ἐγκάρσιον ρητίνουχον πάσσαλον, πάχους δακτύλου, καὶ τὸν περιστρέφον δι' ἑνὸς λωρίου, κατεσκευασμένου ἐκ δύο συνεστραμμένων δερματίνων ἱμάντων, τὸ ὁποῖον περιετύλισσον περὶ αὐτόν, ἕως ὅτου ἀνεδίδετο πῦρ. Δύο ἄνδρες· ζῶντες ἀκόμη τὸ 1882 ἐν Schleife, ἐβεβαίωνον, ὅτι κατὰ τὴν νεότητά των εἶχον κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἐκτρίψει «ζωντανὸν πῦρ», ἂν καὶ ἐν τῷ μεταξύ εἶχον κοπῇ πολλοὶ δερματινοὶ ἱμάντες».

ξύλα ξερὰ τὰ τρίβουνε τὸ ἓνα πᾶν' στ' ἄλλο» (ἀρ. 29). «πὲ τὸ τρέψιμο - τρέψιμο ἦρτε καὶ κίτσε τὸ ξύλο κι ἄναψε φωτιά» (ἀρ. 27)¹⁾.

Καὶ οἱ ἄνδρες ποὺ θ' ἀναλάβουν «νὰ βγάλουν φωτιά» ἐκλέγονται ἐπιμελῶς: «σιὰ θέλ' δύναμ', δὲν πᾶν πρόστυχ'» (ἀρ. 14). Ἀλλὰ δὲν ἀρκεῖ νὰ εἶναι οὗτοι μόνον ἄξιοι, ἰσχυροὶ καὶ ἐπιτήδαιοι, διὰ νὰ ἐπιτύχουν εἰς τὸ δύσκολον καὶ ἐπίπονον ἔργον τῶν· πρέπει καὶ νὰ πληροῦν ὠρισμένους ὅρους, ἀπαραιτήτους πρὸς ἐπιτυχίαν μιᾶς μαγγανείας. Πρέπει δηλ. νὰ εἶναι α) *μονονόματοι* ἦτοι νὰ ἔχουν ὄνομα, τὸ ὁποῖον κανεὶς ἄλλος ἐκ τῶν κατοίκων τοῦ χωρίου δὲν ἔχει²⁾, β) ἀριστερόχειρες καὶ μὲ τ' ἀριστερὸ χέρι νὰ σύρουν τὸ σχοινίον³⁾, γ) γυμνοὶ, ἀλλὰ δ) καὶ καθαροὶ ἀπὸ

¹⁾ Καὶ ὁ τρόπος οὗτος ἦτο ἐν χρήσει παρὰ τοῖς Γερμανοῖς διὰ τὴν παραγωγὴν τοῦ Notfeuer, ἀλλ' ἡ συνήθεια παρ' αὐτοῖς ἦτο νὰ προστριβεται σκληρὸν ξύλον (δρυς, ὄξυα) ἐπὶ μυλακοῦ (λευκής, ἱτέας, πεύκης). (Freudenthal, Das Feuer 197-8). Ὡς γνωστόν, καὶ ὑπὸ τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων ἡ ἀρετὴ τῶν ξύλων διὰ τὴν παρασκευὴν τοῦ πυρὸς ἐκρίνετο κατὰ τῆς μαλακότητος ἢ σκληρότητος αὐτῶν· ἐπειδὴ τὸ πῦρ παρήχθη διὰ τριβῆς ἐνὸς ξύλου σκληροῦ (τρύπανον, φαλλὸς) καὶ ἐνὸς 'μαλακοῦ (ἐσχάρα, σπορέν, ἱεροσπορέν, Φυτ. Ἰστ. 5, 9, 7: Δεῖ δὲ τὴν ἐσχάραν ἐκ τούτων (κιττοῦ, ἀθραγένης). παρὶν τοῦ δὲ τρύπανον ἐκ δάφνης· οὐ γὰρ ἐκ ταύτου τὸ ποιοῦν καὶ τὸ πᾶσχον ἄλλ' ἕτερον ἐκτὺ δὲ κατὰ φύσιν καὶ τὸ μὲν δειπνητικὸν εἶναι, τὸ δὲ ποιητικόν. Οὐ μὴν ἡ δάφνη καὶ ἐκ τοῦ αἵματος γίνεται καὶ ὥς γὰρ τινες ὑπολαμβάνουσιν οὐδὲν διαφέρει. Γίνεται γὰρ ἐκ ράμνου καὶ πρίνου καὶ σιλύρας καὶ σχεδὸν ἐκ τῶν πλείστων πλὴν ἐλάας...). Ὅτι ἡ ἔκτριψις τοῦ πυρὸς εἰς τὴν ἀντιληψιν καὶ ἄλλων λαῶν παρωμοιώθη πρὸς τὴν γενετήσιον πρᾶξιν βλ. Ebert, Reallex. d. Vorgesch. 3, 277 § 7 (Hopi-Indianer) M. Plank, Die Feuerzeuge der Griechen und Römer und ihre Verwendung zu profanen und sacralen Zwecken, Stuttg. 1884, σ. 8 κέ. 16 κέ. καὶ Ant. Κεραμόπουλλον, ἐνθ' ἀν. σ. 50.

²⁾ Ἐξηγήσιν τοῦ ὅρου τούτου δὲν ἤκουσα παρὰ τῶν χωρικῶν. Πιθανῶς ἔχει σχέσιν πρὸς τὴν συνήθειαν ν' ἀποφεύγουν νὰ καλέσουν τινὰ ἐξ ὀνόματος ἐπὶ παρουσίᾳ πνεύματος ποιηροῦ, ἵνα μὴ τὸν παραδώσουν εἰς αὐτό· διότι ἡ γνώσις τοῦ ὀνόματος καθιστᾷ τὸν φέροντα αὐτὸ ὑποχείριον εἰς τὸν γινώσκοντα (Λαογραφ. Ζ 485). Οὕτως ἐξηγεῖται καὶ ἡ συνήθεια τῶν Βουλγάρων νὰ μὴν ἐκφωνοῦν τὰ ὀνόματα τῶν δύο ἀνδρῶν, ποὺ ἐπιφορτίζονται μὲ τὸ ἄναμμα τῆς καινούργιας φωτιᾶς, ἐφ' ὅσον ἡ προσπάθειά τῶν διαρκεῖ. (A. Strauss, Die Bulgaren 1898 σ. 198, Frazer, G. B.³. X 285). Ὅθεν ἡ ἔλλειψις προσώπων συνωνύμων πρὸς αὐτοὺς μεταξὺ τῶν κατοίκων τοῦ χωρίου αἶρει τὴν περίπτωσιν ἐκφωνήσεως τοῦ ὀνόματος τῶν καὶ οὕτως ἀσφαλίζει αὐτοὺς ἀπὸ τῆς δαιμονικῆς ἐπηρείας. Ἄλλως τε καὶ ἡ σπανιότης τοῦ ὀνόματος ἀπαντᾷται εἰς τὰς μαγγανείας. Πρβλ. Γουσίου, Ἡ κατὰ τὸ Πάγγαιον χώρα, Λειψία 1894 σ. 76: ὁ σπάνιον ἔχων ὄνομα γαυγίζει τὴν κριθαρίτσα. Περὶ τῆς δυνάμεως, ἣν ἀποκτᾷ τις διὰ τῆς γνώσεως τοῦ ὀνόματος ἐπὶ τοῦ φέροντος τοῦτο βλ. Bächtold - Stäubli, Handwörterbuch des d. Aberglaubens VI, 956 κ.έ λ. Name.

³⁾ Διὰ τῆς ἀριστερᾶς χειρὸς γεμίζονται τὰ ὄπλα καὶ καταπυροβολεῖται τὸ στοιχεῖο ἡ τὸ ζουῖδιο (Πολίτιον, Παραδόσεις Α' ἀρ. 496.500 Β' σ. 1115 - 1120, Λαογραφ. Γ' 671). Ὅμοίως μὲ τὸ ξερβὶ μάτι σημαδεύεται (Λαογρ. Β' 697).

σαρκικής μείξεως¹⁾, ε) νὰ ἐνεργοῦν χωρὶς νὰ ὀμιλοῦν (λουφαχιά, ἀρ. 19, μὲ χωρὶς χωρατά, ἀρ. 24). Κατὰ τινες οὗτοι πρέπει νὰ εἶναι ἀδελφοὶ καὶ δὴ ὁ πρῶτος²⁾ καὶ ὁ τελευταῖος τῶν ἀδελφῶν (ἀρ. 25) ἢ δίδυμοι (ἀρ. 28), κατ' ἄλλους νὰ εἶναι μονογενεῖς (ἀρ. 1). Εἰς τὴν ἐπιτυχίαν συμβάλλει καὶ τὸ νὰ εἶναι «καὶ στῆς θάλασσας τὰ καράβια ἀνεβαστοὶ... νὰ εἶνι περασμένους πὺν τῇ θάλασσα... Ἄμα ξέρ' τῆς θάλασσας τὰ πράματα, θὰ τὸν πάρουν τέτοιουν ἄνθρωπον». Πολλάκις εἰς τούτους προστίθεται καὶ τρίτον πρόσωπον, ὡς βοηθός.

Μὲ τὴν ταχεῖαν καὶ συνεχῇ περιστροφικὴν κίνησιν τὰ ξύλα περὶ τὰ χεῖλη τῶν ὀπῶν τῶν πασσάλων θερμαίνονται πολὺ. Ἡ ἀναπτυσσομένη θερμότης μετὰ παρέλευσιν μιᾶς ἢ δύο ὥρῶν κατὰ τὸ σημεῖον τῆς τριβῆς ὑπολογίζεται εἰς 232° K³⁾, ὅταν δὲ φθάσῃ τὸ σημεῖον τῆς πυρακτώσεως, ἀρχίζουν τὰ ξύλα νὰ καπνίζουν καὶ τότε εἶναι εὐκόλον νὰ μεταδοθῇ πῦρ εἰς τὴν ξηρὰν καὶ εὐφλεκτον ὕλην (ἴσκαν), τὴν ὁποίαν κρατοῦν. πλησίον τῆς ὀπῆς. Ἀπ' τὸν πολὺν τὸν τραῦο κυζνιζ' τὸ ξύλο, χ'νάει νὰ βγάλλ' καπνὸν· βάσκ' αὐτοὺς τοὺς κάφ' κι ἀνάφτ' (ἀρ. 11). Πρὸς διευκόλυνσιν τούτου εἰς τινες τόπους ἀκούοντο διὰ λεπτοῦ τρυπάνου ὀπὴν ἐκ τοῦ ἄνω ἄκρου τοῦ πασσάλου μέχρι τῆς μεγάλης ὀπῆς, ἐντὸς τῆς ὁποίας περιστρέφεται τὸ ἄκρον τοῦ ὀριζοντίου ξύλου, καὶ αὐτὸν ἐντὸς αὐτῆς κόκκους πυρίτιδος (ἀρ. 17, 31). Τοὺς παραγομένους κατόπιν σπινθήρας εἰς αὐτῶν συνεργοῦμένων ἀνδρῶν προσπαθεῖ νὰ συλλάβῃ εἰς τὴν εὐφλεκτὴν ὕλην ἥτοι τὴν ἴσκαν. Ἀφοῦ τοῦτο ἐπιτευχθῇ καὶ ἀναρριπισθῇ φλόξ μὲ τὴν βοηθεῖαν φρυγάνων ἢ ἀχύρων ἢ ἄλλων προσαναμμάτων, ἀνάπτειται ἡ καινούργια φωτιά. Ἡ ἐπιτυχία τώρα γεμίζει τὴν καρδίαν ὅλων ἀπὸ χαρὰν. Ἄμα βγάλ'ν τὴ φωτιά, ἀρχиноῦν, φανάζουν, χαίρουνται· καὶ οἱ γι ἄλλ' ὅξου χαίρουνται σὰν πὺν βγαίν' Καλὸς Λόγος στὴν ἐκκλησία (ἀρ. 16). τοῦχαν ὅτι «οὐρανόθεν» ἀνάβ'· ἄναβεν ἀπὸ τὸ «ἀνεσπέρου φωτὸς» (ἀρ. 2)⁴⁾.

Ἀπὸ τὴν καινούργια φωτιά, ἐνῶ ἀκόμη ἐπικρατεῖ σκότος, ἀνάπτουν τώρα

¹⁾ Περὶ τῆς γυνόνητος εἰς τοὺς ἀποτροπιαστικούς καθαροὺς καὶ τὰς μαγικάς ἐν γένει πράξεις βλ. Bächtold-Stäubli Handwörterbuch d.d. Abergl. VI 847 κέ. 877 κ.έ. λ. nackt, καὶ Λαογραφ. Ζ' 491 σημ. 1. Ἀγνεία καὶ τελεία καθαρότης εἶναι ἐπίσης ὅρος πρὸς ἐπιτυχίαν πάσης μαγγανείας· βλ. Bächtold-Stäubli, ἐνθ' ἄν. IV, 1291. Fraser, G. B³ X 132.

²⁾ Πρβλ. Λαογρ. Γ 495, 2. 3. 664 κέ. Δ' 42,3. 45,2. ³⁾ Freudenthal, Das Feuer σ. 192.

⁴⁾ Δημῶδεις δοξασίαι περὶ τοῦ πυρὸς ἐν γένει ὑπόκεινται εἰς ὄρκους, ἔξορκισμούς καὶ διάφορα ἔθιμα τοῦ λαοῦ. Π. χ.: Μὰ τὸν ἄγγελο τῆς φωτιάς (Κεφαλλ.). Μὰ τὰ ἄγια πὺν σηκώνει ἐντὶ ἡ φωτιά (Ἀπύρανθος Νάξου) κτλ. Φεύγα, ρουσούμπελη, σὲ κυνηγὰ ἡ φωτιά, τὸ σιουρνάρι καὶ ὁ πυριόβολος. Προσκύνσεις τῆς ἐστίας ὑπὸ τῆς νύμφης, λοιβαὶ οἶνου καὶ ἐλαίου εἰς τὴν ἐστίαν, δεισιδαιμονίαι κλ.: δὲν δανείζουν τὴ νύχτα φωτιά· εἶναι ἡ δύναμη τοῦ σπιτιοῦ (Μα- νιάκι). Ἀναλόγους δοξασίας καὶ ἔθιμα παρ' ἄλλοις λαοῖς βλ. ἐν Ebert, Reallex d. Vorgesch. 3, 275 κέ. 277, Freudenthal, ἐνθ' ἄν. 53 κέ. 68.

μίαν ἢ δύο μεγάλας πυρὰς εἰς τὴν ἔξοδον τῆς ὑπογείου διόδου, τὴν πρὸς ἀνατολὰς ἐστραμμένην (ἀρ. 1) ἢ εἰς κοίλην τινὰ ὁδὸν πλησίον σταυροδρομίου, συσσωρεύοντες πολλὰ φορτώματα ξύλων. Ἡ ἀγέλη, εἰς μερικοὺς τόπους καὶ τὰ ποιμνία τοῦ χωρίου, εὐρίσκονται συνηγμένα εἰς θέσιν κειμένην δυτικῶς τοῦ τόπου τῆς πυρᾶς. Ὅταν καταπέσουν αἱ φλόγες καὶ ἀπλωθῇ ἡ καρβουνιά, τότε μὲ φωνὰς καὶ μὲ ξύλα συνωθοῦν ὅλα τὰ κτήνη, ἀσθενῇ καὶ ὑγιᾶ, ἀναμείξ πρὸς τὴν ὀπὴν ἢ τὴν κοιλότητα τοῦ ἐδάφους. Οὕτω τὰ ζῶα ἀναγκάζονται νὰ διέλθουν ἀπὸ τὴν ὑπόγειον διόδον, ἔξερχόμενα δ' ἐξ αὐτῆς καὶ ἔχοντα ἀπέναντι τὸ σημεῖον τῆς ἀνατολῆς περνοῦν ἐπάνω ἀπὸ τὴν καρβουνιά ἢ ἀνάμεσα ἀπὸ τὰς δύο πυρὰς. Ὁ ἥλιος δὲν ἔχει ἀκόμη ἀνατεῖλῃ (ἀρ. 1) καὶ πρῶτος ὁ ἀγελαδάρης γυμνὸς πηδᾷ ἐπάνω ἀπὸ τὴν φωτιά καὶ ἀκολουθεῖ ἡ ἀγέλη (ἀρ. 11. 19). Ἔτσι ὑπάρχει ἡ βεβαιότης, ὅτι ἡ ἀσθενεία ἢ μᾶλλον ὁ δαίμων τῆς ἀσθενείας θὰ πέσῃ εἰς τὴν πυρὰν καὶ θὰ καῇ· θὰ *ῥοιμείν'* ἢ ἀρρώστεια μέσ' στή φωτιά (ἀρ. 19). Πρὸς ἐκφόβισιν δ' αὐτοῦ καὶ πυροβολοῦν (ἀρ. 5) καὶ θόρυβον προκαλοῦν μέγαν. Ὅταν δὲ ἡ διάβασις τῶν ζώων διὰ τῆς πυρᾶς εἶναι πραγματικὴ, βεβαιώνει αὐτῶν τὴν μάστις· *χιτυοῦσαν τὰ ζῶα καὶ πηδοῦσαν ῥοιμάν' πέ ντὴ φωτιά. Καὶ ἀσθενεία, τί πρᾶμα ἦταν αὐτό. Θὰ τὰ κάψ' τε, βρέ!* τοὺς εἶπα (ἀρ. 29).

Ἐνίοτε καὶ μόνος ὁ καπνὸς ὑπολαμβάνεται ἀρκετός, διὰ νὰ ῥαλιση καὶ ἐξουθενώσῃ τὸν δαίμονα τῆς ἀσθενείας. Διὰ μεγαλυτέραν ὁμως ἀσφάλειαν καὶ μὲ τὴν ὑπόνοιαν, ὅτι τὸ πονηρὸν πνεῦμα δύναται νὰ λανθάνῃ κρυπτόμενον εἰς κάποιον ἀπὸ τὰ ζῶα, ἐπιχειρεῖται ὁ καθαρισμὸς ἑκάστου ἐξ αὐτῶν χωριστὰ διὰ δαυλοῦ ἀνημμένου ἀπὸ τὴν καινούργια φωτιά¹⁾. Καὶ ἐπειδὴ εἰς τὸν πόλεμον κατὰ τῶν δαιμόνων μόνον ἡ μαγεία ὑπερισχύει, ἐφαρμόζονται καὶ πάλιν μέθοδοι καὶ τρόποι μαγικοί: χρῆσις τῶν δαυλῶν μὲ τ' ἀριστερὸ χέρι, σταύρωμα καὶ λόγοι ἐξορκιστικοὶ (τί καὶς; — *καρὰ γιανίε' καίω ἢ ντέφ ὀλσούν* (λ. τ.=νὰ ἐξαλειφθῇ) ἢ ὁ θεὸς γιατρος κ.τ.τ.), ἐνίοτε δὲ καὶ σφράγισις τῶν ζώων μὲ καμένο σίδερο, μαγικῶς παρασκευασθὲν (ἀρ. 1. 8. 14). Μόνον δ' ἀφοῦ περάσουν τ' ἀγελάδια καὶ τ' ἄλλα μεγάλα ζῶα, περνοῦν εἰς μερικοὺς τόπους διὰ μεγαλυτέραν ἀσφάλειαν καὶ τὰ πρόβατα· καὶ τὰ γίδια καὶ ὄλος ὁ ζῶν πληθυσμὸς τοῦ χωρίου (ἀρ. 1). Διὰ νὰ εἶναι δὲ πληρέστερος ὁ καθαρισμὸς «*τὰ περνοῦν καὶ πὸ νερό* (ἀρ. 1). *Τὸ ἓνα στόμα* (τῆς τρύπας) *γλέπ' στο νερό... περνώντας τὸ πρᾶμα ῥίχνεται μέσ' στο νερό... τυχαίν' καὶ βαθὺ καμιά*

¹⁾ Περί τοῦ ἀνημμένου δαυλοῦ καὶ τοῦ πυρὸς ἐν γένει εἰς τὰς πρὸς ἀποδιοπόμψιν δαιμονικῶν ὄντων πράξεις καὶ τοὺς καθαρισμοὺς βλ. *N. Γ. Πολίτου*, Παραδ. Β' σ. 1315 κέ. *W. Blackman*, The magical and ceremonial uses of fire ἐν Folk - Lore τ. 26 (1916) 359-365, *H. Freudenthal*, Das Feuer σ. 2 κέ. *Bächtold - Stäubli*, Handwörterb. d. Aberggl. II 1111 1400 λ. Fackel, Feuer.

φορά, ἓνα ζ'νάρ' νερό (ἀρ. 3). Ἐνίοτε καὶ ἁπλοῦς ραντισμός μὲ νερό ἀρκεῖ (ἀρ. 4).¹⁾

Εἰς τὰ νότια τῆς Θράκης (Τριφύλλιον, Κιουπλί, Φεραί) ἐπακολουθεῖ καὶ ἄλλη μαγικὴ συνήθεια. Ἐν χοιρίδιον, ἀφοῦ ἀλειφθῇ καλῶς μὲ πίσσαν²⁾, ἀνάπτεται ἀπὸ τὴν καινούργια φωτιά καὶ ἀφίνεται ἐλεύθερον νὰ τρέχῃ ἀναμέσον τῆς ἀγέλης, ἕως ὅτου καταπέσῃ γενόμενον παρανάλωμα τοῦ πυρὸς (ἀρ. 1. 2. 31). Τὸ ταλαίπωρον ζῶον καίεται ζωντανὸν ἀπὸ τὴν λαίμαργον φλόγα τῆς πίσης, διὰ νὰ καῇ μαζὶ ὁ δαίμων τῆς ἀσθeneίας, ποὺ πιστεύεται ἐνοικῶν εἰς τὰ ἀσθενοῦντα ζῶα τοῦ χωρίου³⁾.

Συγχρόνως τὸ χοιρίδιον χρησιμεύει καὶ ὡς σκεῦος καθαρμοῦ ὡς δηλ. ὁ σπόγγος, μὲ τὸν ὁποῖον καθαρίζομεν τὴν τράπεζαν, ἀπορροφᾷ πάντα ρύπον τῆς τραπέζης, οὕτω καὶ τὸ ζῶον αὐτὸ περιφερόμενον ἐδῶ καὶ ἐκεῖ ἐν τῷ μέσῳ τῆς ἀγέλης περισυνάγει τὸ μίasma, τὸ διακεχυμένον ἐπὶ τοῦ ἐδάφους· διότι ἐνδέχεται τὸ πονηρὸν πνεῦμα νὰ λανθάνῃ που κατὰ γῆς ἐκπεσὼν ἐκ τῆς ἀγέλης. Δι' αὐτὸ τὸ χοιρίδιον, ὡς φορεὺς πλέον καὶ ἐνσάρκωσις τῆς ἀσθeneίας, δὲν πρέπει νὰ παραμείνῃ ἐκτεθειμένον εἰς βορὰν τῶν κυνῶν (λυσσιάζουν ἡμετέρα τὰ σκυλιά, ἀρ. 1), ἀλλ' ἀφανίζεται θιαπτόμενον βαθέως εἰς τὴν γῆν⁴⁾.

Εἰς τὸ Κιουπλί ὅμως, ἴσως δὲ καὶ ἀλλοῦ, τὸ χοιρίδιον, ἐνῶ ἀκόμη εὐρίσκειται ὑπὸ τὰς φλόγας, χρησιμεύει διὰ νὰ χυθῶσιν δι' αὐτοῦ ὅλα τὰ ζῶα τῆς ἀγέλης, ἐμβαπτομένου τοῦ δαυλοῦ εἰς τὴν μάζαν τούτου. Ἡ ἐξηγήσις τὴν ὁποίαν ὁ γερὸν Παπάζογλου δίδει, ὅτι δηλαδή τοῦχον ὡς μύρον, ὡς λεγὸ ἓνα πρᾶγμα καὶ μ' αὐτὸ τὰ χροῦσαν, τὰ μύρωναν τὰ ζῶα πρὸς καθαγιασμόν (ἀρ. 2) δὲν ἀπέχει, ὡς φαίνε-

¹⁾ Τὸ νερὸ ποὺ τρέχει ἀποτελεῖ φραγμὸν ἀδιάβατον εἰς τὰς ἀσθeneίας καὶ τὰ ξωτικά (Λαογρ. Ζ' 496 σημ. 7), ὁ δὲ ραντισμός, ὡς καὶ ἡ ἐκχυσις ὕδατος κατὰ τὰς κηδεῖας, σκοπεῖ τὸν καθαρισμὸν τοῦ μιάματος. Πρβλ. Λαογρ. Ε 647, 4 ἂν εἶναι εὐκόλο, νὰ περάσῃ ὁ τσοπάνος μὲ τὰ πρόβατα ἀπὸ κανένα ρέμα.

²⁾ Περὶ τῆς ἀποτροπιαστικῆς δυνάμεως, τῆς ἀποδιδομένης καὶ ὑπὸ τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων εἰς τὴν πίσσαν, βλ. Λαογρ. Ζ' 493 σημ. 1.

³⁾ Περὶ τῆς συνηθείας ἐν γένει νὰ καίεται ἢ νὰ θάπτεται ἐν μόνον ζῶον ζωντανὸν πρὸς τὸν σκοπὸν νὰ σωθῇ τὸ ὑπόλοιπον τῆς ἀγέλης βλ. τὰ σημειωθέντα εἰς τὰς Παραδόσεις περὶ ἀσθeneiῶν ἐν Λαογρ. Ζ' σ. 510 κέ. ὅπου καὶ παραπομπαὶ εἰς ἀναλόγους συνηθείας ἄλλων λαῶν. Πρόσθετος *H. Freudenthal*, *Das Feuer* 213 κέ. Πρβλ. *κάρφωμα* ἐνὸς ἐκ τῶν πασχόντων προβάτων μ' ἓνα ἄβαλο καρφί σ' ἓνα σταυροδρόμι, διὰ νὰ σωθοῦν τὰ λοιπὰ ἀπὸ τὸν τρισκατάρατο ποῦ γίνεται σὰν ἄσπρο ζαγάρι καὶ τὰ μαρκαλαί (Λαογρ. Ε 647,4). "Ὅτι ἡ καῦσις ἀρρωστημένων ζώων ἔχει τὴν ἔννοιαν οὐχὶ θυσίας πρὸς τὸν δαίμονα τῆς ἀσθeneίας, ἀλλὰ μᾶλλον τοῦ φόνου αὐτοῦ τούτου τοῦ δαίμονος διὰ τῆς παμφάγου δυνάμεως τοῦ πυρὸς βλ. *Freudenthal*, ἐνθ' ἂν. σ. 216. Περὶ συνδυασμοῦ πυρὸς καὶ ὀλοκαυτώματος βλ. *W. Liungman*, ἐνθ' ἂν. 480 κ.έ.

⁴⁾ Περὶ ζώων χρησιμευόντων εἰς ἀποδιοπόμπησιν τοῦ κακοῦ καὶ περὶ καθαρμάτων ἐν γένει βλ. τὰ σημειωθέντα ὑπ' ἐμοῦ ἐν Λαογραφ. Ζ' σ. 507 - 512 καὶ *W. Liungman*, ἐνθ' ἂν. Teil I 1937 (FFC 118) σελ. 62 - 66.

ται, τοῦ ὀρθοῦ. Διότι εἰς τὴν προᾶξιν αὐτὴν ὑπόκειται πιθανῶς ἡ πίστις, ὅτι τὸ καιόμενον ζῶον, καθαρθὲν διὰ τῆς θεραπευτικῆς δυνάμεως τοῦ πυρός, ἐνεργεῖ ὡς μέσον καθαρμοῦ ἢ ὡς ἱατρικὸν ἐπὶ τῶν ἀσθενούντων ζώων τῆς ἀγέλης¹⁾. Διὰ τοῦτο καὶ ἡ φωτιά ξδῶ λέγεται *γουρουνήσια φωτιά*.

Τέλος συντελεστικός διὰ τὴν ἀπαλλαγὴν ἀπὸ τὸν δαίμονα τῆς ἀσθενείας εἶναι καὶ ὁ καπνός, ὅταν ἀναφθῇ ολόγυρα εἰς τὴν μάνδραν τοῦ ποιμνίου φωτιᾶς ἀπὸ πιξάρι: *καῖνος ὁ καπνός εἶναι πικρὸς καὶ εἶναι γιαιτρικὸ γὰ τὴν ἀρρώστεια αὐτῇ* (ἀρ. 21)²⁾. Οὕτω σχηματίζεται μαγικὸς κύκλος, ἀποφράσσων εἰς τὸν δαίμονα τῆς ἀσθενείας τὴν εἴσοδον εἰς τὸ χωρίον³⁾. Ὁ μαγικὸς δ' αὐτὸς φραγμὸς εἰς τὸ χωρίον Μπροντίβο (ἀρ. 30) δημιουργεῖται διὰ τῆς περιαγωγῆς τῶν ἁγίων εἰκόνων περὶ τὸ χωρίον⁴⁾. Ἐννοεῖται ὅτι δὲν λείπουν καὶ τὰ διαβάσματα καὶ τ' ἄλλα ἀγικά: *πάδες ἀπὸν τρία χουργιά νὰ διαβάσουν τοῦ Μόδεστου τὴ φυλλάδα* (ἀρ. 1. 14). Ὡς γνωστόν, ὁ Μόδεστος εἶναι ὁ προστάτης ἅγιος τῶν ἀροτριώντων κτηνῶν. Σύμφωνα ὅμως μὲ τὴν κοινὴν πίστιν, ὅτι τῶν ἀλλογλώσσων καὶ ἀλλοθρήσκων ἡ μαγικὴ τέχνη εἶναι τελειότερα⁵⁾, γίνεται πολλοῦ προσηγορῆς εἰς τὰ διαβάσματα καὶ τὰς μαγγανείας Τούρκων χοτζάδων *γὰ τὰ πᾶν τὴ ἀρρώστειά* (ἀρ. 5. 8).

Ὡς τελευταία προᾶξις εἰς τὴν δεισιδαίμονα αὐτὴν συνήθειαν ἀκολουθεῖ γεγνημένος καθαρισμὸς τῶν σπύλων καὶ θυμιάσις αὐτῶν, καίσις τῶν ἀπεροκίμενων κεράτων κλ. (ἀρ. 1).

¹⁾ Ὁμοίως ὡς ἱατρικὸν κατὰ ἐπιδημικὰ νοσήσας ζώων ἐχρησίμευεν ἐν Γερμανίᾳ ἡ κόνις, εἰς τὴν ὁποίαν μετεβάλλετο ἐν ἑκ τῶν νοσοῦντων ζώων, καιόμενον ἐντὸς κλιβάνου, καὶ ἡ ὁποία ἀνεμειγνύετο κατόπιν εἰς τὴν τροφὴν τῶν ζώων. Τὰ ὑπολείμματα αὐτοῦ καὶ ἡ τέφρα, ὡς καθαρθέντα καὶ θεραπευθέντα διὰ τοῦ νέου πυρός, ἔχουν καὶ ἀποτρεπτικὴν δύναμιν κατὰ τοῦ κακοῦ (*Freudenthal, Das Feuer* 214. 215).

²⁾ Περὶ ἀποτροπῆς δαιμονίων διὰ δυσώδους καπνοῦ βλ. *N. Γ. Πολίτου*, Παραδ. Β' 1233, II. *Freudenthal, Das Feuer* 112 κέ. *Bächtold - Stäubli, Handwört.* VII 524.

³⁾ Ὁμοίον μαγικὸν φραγμὸν παρὰ Σλοβένους βλ. παρὰ *Frazer*, G. B.³ X 281.

⁴⁾ Πρβλ. τὸ σταύρωμα τῶν τεσσάρων ἄκρων τοῦ χωρίου διὰ τῶν ἁγίων εἰκόνων εἰς τὸ γειτονικὸν Κωστί (*Α. Χουρμουζιάδου*, Περὶ τῶν ἀναστεναρίων ἐν Φιλοθέου Βρυεννίου, Ἐκθεσις τῆς καταστάσεως τῆς Μεγ. τοῦ Γένους Σχολῆς, ἐν Κωνσταντινουπόλει 1873 σ. 17). Πρβλ. *N. Γ. Πολίτου*, Παραδ. Α' σ. 315 ἀρ. 563. Περὶ μαγικοῦ κύκλου, δημιουργουμένου διὰ περισοινισμού, περιφερικῆς ἀροτριάσεως, περιαγωγῆς τῶν ἱερῶν καὶ διαφόρων ἄλλων τρόπων βλ. *Γ. Α. Μέγα*, Παραδ. περὶ ἀσθενειῶν ἀρ. 11 - 15 καὶ τὰς σημειώσεις ἐν Λαογρ. Ζ σ. 471 - 5. 480 κέ. 492 κέ. 495 κέ. 506 καὶ 514 κέ. Ἐνίοτε καὶ δύο ἢ πλείονες τύποι τοῦ μαγικοῦ φραγμοῦ συνεννοῦνται πρὸς ἐπίτευξιν μεγαλυτέρας δραστικότητος. Κλείδωμα καὶ περιζώσιν τοῦ χωρίου καὶ ἀκολουθῶς δίοδον ὅλων τῶν κατοίκων δι' ὑπογείου ὁπῆς καὶ μεταξὺ δύο πυρῶν, τὰς ὁποίας ἤναψαν διὰ τριβῆς ξηρῶν ξύλων παρὰ Σέρβοις, βλ. ἐν *Frazer G.B.³ X 282* κέ. Πρβλ. *Bächtold - Stäubli, Handwört. d. Abergl.* VI 847 λ. *nackt*.

⁵⁾ Βλ. Λαογρ. Θ, 1926, 6 σημ. 4.

Ἡ ἀσθένεια, ἀπὸ τὴν ὁποίαν ζητοῦν οἱ Θρᾷκες ἀγρόται μὲ τοὺς μαγικοὺς αὐτοὺς τρόπους ν' ἀπαλλάξουν τὰ ζῶα των, προπάντων τὰ μεγάλα (βοῦς, ἄλογα, χοίρους κλ.) λέγεται μὲ τουρκικὴν λέξιν κατὰ γιάνικ' ἢ γιανὶ καρᾶς¹⁾, εἶναι δ' αὕτη ἡ λοιμώδης νόσος τῶν ζώων, ὁ ἄνθραξ.

Κατὰ τὴν φράσιν τῶν χωρικῶν φωτιά καίει τὸ γελάδ²⁾ σαπαίν³⁾ καὶ γένηται μαῦρο . . . Τὸ αἷμα τ' νιρὸ γένιτι (ἄρ. 8). "Οταν θὰ πάρῃς τὸ πετοῖ τ', θὰ ἔχῃ ἓνα κομμάτ' μαῦρο κρέας ἀπάνου στὰ πισινά, στὴ νουρά, σὰ νὰ εἶναι χτυπημένο . . . τὸ μαυρίζ' τὸ γιόμα τ', τὸ σαπίζ' (ἄρ. 3)· τὸ πνίγ' τὸ γαῖμα καὶ φοφάει (ἄρ. 14).

Αἱ σχετικαὶ μὲ τὸ αἷτιον τῆς ἀσθενείας δοξασαί δὲν διατυπώνονται εἰς ὅλας τὰς καταχωρισθεῖσας ἀφηγήσεις σαφῶς. Συνήθως τὸ αἷτιον ἀγνοεῖται ἢ ἀναζητεῖται εἰς φυσικὰς ἐπηρεῖας: πὸ τίς ζέστις εἶναι; πὸ τὸν ἀέρα εἶναι; πὸ τίς βροχὲς εἶναι; Παραπάν' πὸ τίς ζέστις εἶναι (ἄρ. 15). Δὲν λείπουν ὅμως καὶ αἱ σαφεῖς διαγνώσεις τοῦ αἰτίου: ἄξαφνα ἔρχεται τὸ κακό. Ἀπὸ βρουκόλακα μᾶς φαίνεται αὐτὸς ὁ πάθος . . . Πααίν' στὰ πράματα καὶ τὰ φοφάει (ἄρ. 13).

Κατὰ τὰς κράτους καὶ ἐν Θείῃ δοξασίᾳ ὁ βρικόλακας προέρχεται εἴτε ἀπὸ νεκρὸν ποὺ δὲν ἐπρόφθασαν νὰ κοινωήσῃν εἴτε ἀπὸ βρέφος, ἀποθανὸν ἀβάπτιστον (ἄρ. 1. 22). Οἱ ποιμενικοὶ δαίμονες ὁλοκατέβησαν εἰς τὸν ὅλοσχερὸς πρὸς τοὺς βρικόλακας, ὡς καὶ ἐν Μασεδονίᾳ⁴⁾. Ἐπειδὴ δὲ καὶ αὐτοὶ συνταύτιζονται πρὸς τὸν διάβολον, τὸν αἷτιον ἀσθενειῶν, καὶ δὴ τῶν αἰφνιδίων, ὅστις παριστάνεται καὶ ὡς ἄνεμος ἢ καπνός⁵⁾, καὶ ἡ καινούργια φωτιά, ποὺ ἀνάπτεται πρὸς καταπολέμησιν αὐτοῦ, λέγεται καὶ διαβολοφωτιά (ἄρ. 22.24.26.29) ἢ διαβολόσπια (ἄρ. 33) ἢ ἀνεμοφωτιά ἢ διαβολάνεμος (ἄρ. 26).

Εἰς τὰ παρὰ τὴν Ἀγαθούπολιν χωρία Κωστὶ καὶ Μπροντίβο τὸ δαιμόνιον, εἰς τὸ ὁποῖον μετατρέπεται τὸ ἀβάπτιστον νεκρὸν βρέφος λέγεται σμερδάκι ἢ γούστρελος, ἐπιφαίνεται δὲ «ὡς ἄσπρος μέλας, πλήρης αἵματος⁶⁾». Δὲν διαφέρει δηλαδὴ κατ' ὄνομα καὶ ὄψιν ἀπὸ τὸ χαμοδράκι ἢ σμερδάκι τῶν ἀρκαδικῶν παραδόσεων, κατὰ τὰς ὁποίας παιδία, θνήσκοντα ἀβάπτιστα, γίνονται σμερδάκια καὶ βλάπτουν τὰ βοσκήματα⁷⁾, ἐπιφαίνονται δὲ ὡς φλόγια ἢ ὡς φωτιά.

¹⁾ Πρβλ. τὴν Ποντιακὴν κατάραν: *Νὰ τρώῃ σε ὁ Γουρζουλᾶς* (τ.ἔ. ἡ Πανοῦκλα) *κι ὁ μαῦρον ὁ Γιανίκαρ* (Δέφνερ Μ. Γλωσσ. Τραπεζουντιακὸν (ἀνέκδ) ἐν λ. *γουρζουλᾶς*.

²⁾ *Abbot*, Mac. Folklore 221. Συνταύτισιν τῶν ποιμενικῶν δαιμόνων καὶ πρὸς τοὺς καλλικαντζάρους βλ. ἐν Λαογρ. Β 478 - 9 καὶ Ν. Γ. Πολίτου, Παραδ. Β, 1313 κέ.

³⁾ Περὶ τῆς παραστάσεως τοῦ διαβόλου ὡς ἀνέμου ἢ καπνοῦ βλ. Λαογρ. Ζ 482.

⁴⁾ Α. Χουρμουζιάδης, ἐνθ' ἀν. σ. 17.

⁵⁾ Περὶ τῶν ὀνομάτων, τῶν μορφῶν καὶ τῆς ἐπηρείας τοῦ ποιμενικοῦ τούτου δαίμονος, ὡς καὶ περὶ τῶν μέσων τῆς ἀποτροπῆς αὐτοῦ, βλ. Ν. Γ. Πολίτου, Παραδόσεις ἄρ. 560 - 578.

Ἐνδιαφέροντα εἶναι ἰδίᾳ ὅσα περὶ τῆς γενέσεως τοῦ δαιμονίου τούτου καὶ τῆς ἐπηρείας αὐτοῦ ἐπὶ τὰ βοσκήματα παραδίδει ἡ ἐκ Λαδιᾶς διήγησις (ἀρ. 3). Κατὰ ταύτην *γιανὶ καρὰ ἀπὸ Τοῦρκο γένεται, κι ἀπὸ σκυλὶ γένεται*. Ὡς γνωστόν, αἱ ψυχαὶ τῶν ἀλλοφύλων κατὰ τὰς δημώδεις δοξασίας, ἐπανερχόμεναι μετὰ θάνατον, λαμβάνουν τὴν μορφήν κυνός, ἐπειδὴ δὲ ὑπὸ μορφήν κυνὸς ἐπιφαίνονται καὶ οἱ ποιμενικοὶ δαίμονες, διὰ τοῦτο συγγέονται ἐνίστε πρὸς τούτους καὶ λέγονται ἐπίσης σμερδᾶκια ¹⁾).

Ἡ δοξασία περὶ γενέσεως τοῦ ποιμενικοῦ δαίμονος ἀπὸ σκύλον ἢ ἀπὸ γάταν φαίνεται ἔχουσα τὴν ἀρχὴν ἀπὸ τὰ φλόγια, τὰ ὁποῖα ἐπιφαίνονται εἰς ἐλώδεις τόπους ἢ νεκροταφεῖα ἢ τόπους, ὅπου ἀπόκεινται πτώματα ζώων, καὶ τὰ ὁποῖα ἐν Γορτυνίᾳ κ.ἄ. καλοῦνται *χαμοδράκια* ²⁾. Ἴδου ἡ ἐξήγησις κατὰ τὸν ἄνθρωπον τοῦ λαοῦ: ἀπὸ *κεφάλ' ἑνας μυαλὸς γκουτλάει μέσ' στὸ νερό, σὲ κἀνα μπατάκ', φουσκών' ... ζωντανεύει, φωτιά γένεται ... γένεται ἕνα θερίο, πετάει στὸν ἀέρα, γένεται ἄερας ὕστερα. Τὸ θερίο αὐτὸ ἐπιβαίνει ἐπὶ τὰ βοσκήματα, κι ἀπομυζᾷ τὸ αἷμα τῶν· τὸ πρᾶμα πού θὰ τὸ βυζᾷξ' ἀπ' τὴ ζερβιά τὴ μέση τοῦ κορμιοῦ, τὸ γιόμα τ' τὸ σαπίζ', σὲ εἰκοστέσσερς δὲ βαστάει ... Δὲν ἔχ' πλιὸ γιόμα, γένεται νερό* (ἀρ. 3· πρὸβλ. ἀρ. 8) ³⁾.

Ἡ χορηγία τῆς κατεργασίας φωτιάς πρὸς καταπολέμησιν τοῦ κακῆφιδίου τοῦ τὰς ἀγέλας δαίμονος, ὡς φαίνεται ἐκ τῆς γενομένης ἐρεῦνης, εἶναι διαδεδομένη καθ' ὅλην τὴν Θράκην, νότιον καὶ βόρειον· ἀνηθίζεται δὲ ὅχι μόνον ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ τῶν Τούρκων καὶ Βουλγάρων κατοίκων αὐτῆς (ἀρ. 4.28.29).

καὶ τὰς σχετικὰς σημειώσεις τ. Β' σ. 1211 κέ. Ἴδου τί διηγεῖται μιὰ γραῖα γιδοβοσκοῦ ἀπὸ τὴν Ἀπύρανθο τῆς Νάξου γιὰ τὴν *σπλῆνα* (ἔτσι λένε ἐκεῖ τὸν ἄνθρωπα τῶν ζώων) πού ἔπεσε στὸ κοπάδι τῆς. «... Εἰσὲ καιρὸ, τοῦ Δημήτρη τοῦ Νικολάκη, μουρὲ Ιάννη, μὰ τὰ ἄγια, πού σηκώνει εὐτὴ ἡ φωτιά, κι' αὐτὴ δὲν ἐχάσασι ἑκατὸ κεφάλια...» «... Μὰ 'φτὴ ἡ σπλῆνα, ὁ Θεὸς νὰ βλέπη, τὴν ἔχουνε πολλοὶ θωρησμένη. Ἰνεται σκύλλος, δαμάλι, βούδι, τράος, πιὸ μεγάλος ἂ 'τσοὶ τράοι. Καὶ δὲ σκοτώνεται, λέει, κιόλα. Ἰὰ νὰ πολεμήσῃ κανεὶς νὰ τὴ σκοτώσῃ, θὰ σκοτωθῇ ἐκεῖνος. Ἀφέδης μου τὴν εἶδε μιὰ χρονιά στοῦ Καρκαλάκη τὰ γκρεμνὰ κι' ἐπάαινε τὸ *θυργιάδι-θυργιάδι* κάτω σ' ἕνα βουνό, ποῦτονε δέκα σκονινὰ στὸ ὕψος. Λέει «Μουρὲ πῶς ἐδιάη ἀὸ δαμάλι ἐκεῖνο 'κεῖ;! » Κι' ὕστερά 'κουσε μιὰ μουγαλισμαθιά τοῦ δαμαλιοῦ «Μμ μμ...» καὶ τὴν ἄλλην ἡμέρα σκα'σαςι δέκα κεφάλια. Φαίνεται μο' δά, πῶς γιὰ νὰ τὸ δῶ ὡ θ' ἀπομείνω κεῖ σατά μου, ρέ 'ιάννη». Συλλογὴ Διαλεχτῆς Ζευγώλη, Ἰστ. Λεξ. ἀρ. 571 σ. 438 καὶ 459.

¹⁾ Ν. Γ. Πολίτου, Παραδόσεις Β' 1237.

²⁾ Ν. Γ. Πολίτου, Παραδ. Β' 1223 σημ. 2.

³⁾ Περὶ τῶν συμπτωμάτων τῆς νόσου βλ. Ν. Γ. Πολίτου, Παραδ. Α' ἀρ. 563. 567. 569 578, τ. Β' 1216 κέ. Ὅτι καὶ οἱ βρικόλακες πᾶνε καὶ βυζαίνουν τις γίδες βλ. αὐτόθι ἀριθ. 941. (Σάμου).

Δυστυχῶς αἱ εἰδήσεις, τὰς ὁποίας ἐξ ἄλλων ἐλληνικῶν χωρῶν ἔχομεν εἶναι ἑλλιπεῖς. Καθ' ὅσον ὅμως δυνάμεθα νὰ κρίνωμεν ἐξ ἀνακοινώσεων τινων (ἀρ. 34 καὶ 35) τὸ ἀνάμμα τῆς καινούργιας φωτιάς ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὸ τρυποπέρασμα συνηθίζεται καὶ ὑπὸ τῶν ποιμένων τῆς Δυτ. καὶ κεντρικῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Αἰτωλίας. Ἐν Αἰτωλίᾳ, κατὰ τὴν ἀνακοίνωσιν τοῦ μακ. Δ. Λουκοπούλου, ἡ φωτιά αὐτὴ λέγεται *ξυλοφωτιά* (ἀρ. 35). Εἰς τὸ πνεῦμα δηλ. τῶν Αἰτωλῶν ποιμένων προσέπιπεν ὡς ἐκπληκτικόν, ὅτι ἡ φωτιά παρήγετο ἀπὸ τὴν τριβὴν τῶν ξύλων καὶ ἐκ τούτου ἐκάλεσαν τὴν ὅλην συνήθειαν ξυλοφωτιά. Κατὰ τὰς εἰδήσεις ὅμως ποὺ συνέλεξεν ὁ καθηγητὴς Κ. Ρωμαῖος, ἡ ξυλοφωτιά καὶ τὸ τρυποπέρασμα γίνονται ἐκεῖ καὶ πρὸς ἱασιν ἀσθενῶν ἀνθρώπων¹⁾.

Διὰ τὴν κεντρικὴν Μακεδονίαν ἔχομεν τὴν ἀνακοίνωσιν τοῦ καθηγητοῦ Georg Eckert, ὅστις περιέγραψε τὰς συνήθειας τῶν Γιουρούκων, τῶν κατοικούντων πρὸ τοῦ 1923 εἰς Πελλεὶ τῆς δυτ. Χαλκιδικῆς. «Εἰς καιρὸν ἐπιζωσιῶν, λέγει, παρήγον πῦρ εἰς ἓνα σταυροδρόμι διὰ τριβῆς δύο ξύλων, διαφόρου σκληρότητος. Μεθ' ὃ ἤναπτον δύο μεγάλας πυράς, διὰ μέσον τῶν ὁποίων διεπεραιούτο ἡ ἀγέλη. Εἰς ἄλλας περιπτώσεις συνηθίζον νὰ θάπτουν πρὸ τοῦ κατωτέρου τοῦ στάβλου ἓνα ζωντανὸν χοῖρον. Χοῖρους παρολάμβανον ὅμοι καὶ κατὰ τὰς ἐτησίας ἐξόδους τῶν εἰς τὴν Κοδοῦνην, οἱ ὅποιοι ἐμύλουν ν' ἀποτρέψωσιν ἀπὸ τὴν ἀγέλην καὶ ἐπαπειλούσαν ἀσθένειαν»²⁾. Εἶναι πιθανόν, ὅτι αἱ συνήθειαι αὗται δὲν ἦσαν ἴδιαι μόνον τῶν Γιουρούκων, ἀλλὰ καὶ τῶν Ἑλλήνων κατοίκων τῆς Χαλκιδικῆς.

Ἐνδιαφέρουσα ἰδίᾳ εἶναι ἡ δεισιδαίμων αὕτη συνήθεια ἐν τῇ Δυτ. Μακεδο-

¹⁾ Κ. Ρωμαῖος, Τὸ Ἁγιολίθαρο, Ἦπειρος. Χρον. 6 (1931) 287. Παραθέτω τὴν διήγησιν τῆς Λάμπραινας, ἀπὸ τὸ Κεφαλόβρυσο τῆς Αἰτωλίας, διὰ τοὺς μαγικοὺς τρόπους, μὲ τοὺς ὁποίους ἐνεργεῖται τὸ τρυποπέρασμα: «Τὸ κακὸ πάλι τῆς Βασίλως τῆς Πρεβεζιάνας δὲ ματάγινε. Αὐτὴν' ἡ μαύρη ἔντεσις, πειράχτη μαθὲ ἀπὸ ἀερικά, ζουρλάθη. Τί γιατροὺς, τί στὸν Προσὸ τὴν πῆγαν, πούθενά νὰ ἰδῇ τὴν ὕγιάν της. "Υστερ' ἀπὸ χρόνια ἔγινε μὲ τὸ τρυποπέρασμα. Τὴν πῆγαν ἐφτὰ νομᾶτοι, τέσσερες ἄντρες ἀρματομένοι καὶ τρεῖς γυναῖκες, καὶ τραύηξαν περνώντας τὰ μεσάνυχτα στὸν ἔρρημο, πὺν νὰ μὴ λαλήη κόκκοτος. Οἱ γυναῖκες πῆραν μαζὶ τ'ς μιὰ χελώνα, τρίχες ἀπὸ κατάρματο γουρούνη, φτερά ἀπὸ κόττα ἀσημάδη καὶ πάτους ἀπὸ παπούτσια, ἀποφόρια. Στὸ δρόμο ἄκουγαν σκουζμό, ποδοβολή ἀπὸ ἄλογα, ἦτανε τρισκαταραταῖοι. Οἱ ἄντρες ντυφένικισαν μὲ τὸ ξερβὶ στὴν ἀρχὴ τοῦ δρόμου καὶ στὴ μέση. Ἄμα φτάσαν στὸν τόπο, εἶχαν σκαμμένα ἀπὸ τὴν ἡμέρα σ' ἓναν ὄχτο τὴν τρυπά, κάψαν πρῶτα τὰ πράματα καὶ πέρασε ἡ Βασίλω ὁλόγδυτη μέσα ἀπὸ τὴ γῆς. Στὴν ἄλλη μεριά τὴν ἔντυσαν μὲ ἄλλα ροῦχα καὶ φευγούλα... Στὴ διήγησιν τῆς Λάμπραινας ἐπρόσθεσεν ὁ ἄντρας της, ὅτι τὴ φωτιά αὐτὴ δὲν τὴν ἀνάβουν ἔτσι μὲ σπύρτα, ἀλλὰ τρίβοντας τὸ ἓνα ξύλο μὲ τὸ ἄλλο καὶ τὴ λὲν ξυλοφωτιά, καὶ ὅτι καὶ στὸ Δραχμάνι, στὴν Ἑλλάτεια, περνᾷν τοὺς ἄρρωστους ἀπὸ μιὰ τρυπά, πὺν τὴν λὲν Στοιχείο».

²⁾ Georg Eckert, Die Jürüken in Zentral - Mazedonien. Buletinul Institutului Român din Sofia. Anul I (1941), Nr. 2. Bukarest 1942, σελ. 565 - 566.

νία διὰ τὸν τρόπον, μὲ τὸν ὅποιον προμηθεύονται τὰ ξύλα, τὰ χρησιμεύοντα εἰς τὴν παραγωγὴν τοῦ νέου πυρός, ὥς καὶ δι' ἄλλας τινὰς ἐνεργείας: ξύλο ἀγριοκερασιᾶς ¹⁾ ποὺ ἐμεγάλωσεν εἰς ἀπάτητο μέρος, ὅπου δὲν ἀκούγεται πετεινός, νὰ ἔχη κοπῇ τὴν Μεγ. Πέμπτην ἀπὸ ἀνθρώπον καθαρὸν (νὰ μὴν ἔχη σμιχτῇ μὲ γυναῖκα), ἀριστερόχειρα, καὶ νὰ ἔχη λειτουργηθῇ ἐπὶ 40 ἡμέρας εἰς τὴν ἐκκλησίαν· τὰ πρόβατα, ἀφοῦ διαβοῦν διὰ τῆς πυρᾶς, θὰ ὁδηγῶνται βιαστικῶς καὶ ὑποχρεωτικῶς καὶ νὰ μὴ γυρῶσι· νὰ κοιτάξῃ πίσω ὁ τζομπᾶνος (ἀρ. 34) ²⁾.

Πέρασμα τῶν ζώων ἀπὸ φωτιά (ὄχι καινούργια) ἀναφέρεται καὶ ἐκ Χούνης τῆς Εὐρυτανίας. Ἄμα ἀκονιστῇ ἀρρώστεια ὅ· ἄλλο χωριὸ κοντά, παγαίν'ν σὲ βαρκὸ (μέρος ὑγρό, ἐλώδες) κι ἀνάφνε φωτιά, μεγάλ' φωτιά. Ὑστερα μαζών'ν τὰ πράματα οὐλα, τὰ σαλαγᾶνε καὶ περᾶνε οὐλα πουμέσ' ἀπ' τὴ φωτιά κ' ἔτσ' δὲν τὰ κολάει ἡ ἀρρώστεια ³⁾. (Στὸ βαρκὸ πᾶνάνε, γιὰ νὰ πέρῃ ἡ ἀρρώστεια ἐκεῖ, στὸ βαρκό. Τὸ βαρκὸ ἔχ' πάντα ἀρρώστειες, εἶναι μέρος ποὺ ἀρρουστάει κανεῖς ⁴⁾).

Τέλος χρῆσις τοῦ πυρός ἐγένετο πρὸς τὰς μαγικατικῶν παιδιῶν διὰ περιφορᾶς αὐτῶν περὶ τὴν ἐστίαν ἢ διαβιβάσεως ὑπεράνω τοῦ πυρός, τηρουμένων τῶν ἀπαραιτήτων στοιχείων πρὸς ἐπιτυχὴν τοιαύτης μαγικῆς, ὑπὸ τῶν κατοίκων τῆς ἑλληνικῆς Ἀρχαίας εἰς τὰ δυτικὰ παράλια τοῦ Εὐραίου Πόντου. *Στὴν Ἀχελώϊ,*

¹⁾ Κατ' ἀνακοίνωσιν τοῦ καθηγητοῦ Μ. Καλινδέρη εἰς τὸ μοναστήρι τῆς Ζάμπορτας (ἐπαρχ. Κοζάνης) ἔχουν εἰδικὰ ξύλα ἀπὸ ἀγριοκερασιά, στεγνὰ ἀπὸ χρόνιον· πηγαίνουν οἱ χωρικοὶ καὶ τὰ παίρνουν καὶ τὰ τρίβουν. Καὶ στὴν Κάλαντα καὶ στὸ Χτένι (Χάσια) καὶ στὰ Βέντζια ἀνάβουν τὴ νύχτα τέτοια φωτιά μὲ ἴσκα. Πρὸς ἀποδιοσμήτησιν τῶν καλλικαντιζῶρων κατὰ τὸ δωδεκαήμερον εἰς τὴν Ἡπειρον, Μακεδονίαν καὶ Θεσσαλίαν τίθεται εἰς τὴν ἐστίαν ἀγριοκερασιά (Πολίτου, Παραδ. Α' ἀρ. 623, Β' 1315 σημ. 2).

²⁾ Ἀστροφα. Περὶ τῆς ἀρχαιοτάτης καὶ παγκοίνου ταύτης δεισιδαιμονίας βλ. Ν. Γ. Πολίτου, Λαογρ. Σύμμ. Β' 93, 142. 143. Πρβλ. Λαογρ. Ε' 615, 1, Σ' 126.

³⁾ Πρβλ. ὅμοιον πέρασμα ποιμνίων καὶ ποιμένων διὰ πυρᾶς κατὰ τὰ Parilia τῆς Ρώμης τὴν 21 Ἀπριλίου πρὸς καθαρόν (*Wissowa, Religion d. Römer.* 200).

⁴⁾ Κατ' ἀνακοίνωσιν τοῦ γυμνασιάρχου Γ. Ἐμμανουήλ, ἀκούσαντος παρὰ Σπ. Ἐμμανουήλ (1922). Κατ' ἀνακοίνωσιν τοῦ αὐτοῦ ἐν Χούνῃ τῆς Εὐρυτανίας ἄμα ἀρρωστήσουν μεγάλη ζωά — βόδια, γαῖδουρία, ὅτ' εἶναι — ἀπ' ὅτ' ἀρρώστεια καὶ νὰ ναι, φκιάνουν τρεῖς κεριά, ποὺ παριστᾶνε τὸ τρίμορφο τῆς Ἐκκλησιᾶς (Χριστός, Παναῖα, Ἀηγιάν'ς Προδρόμος), τ' ἀνάφ'ν ἕνας μέσα σ' ἐκκλησιὰ ἀκριτος (χωρὶς νὰ μιλήσ'·) ὕστερα βγαίν' ὅξουν κ' ἔρχεται τρεῖς γυρουβουλιές· ν' ἐκκλησιὰ μαζὶ μὲ τ' ἀρρωστα τὰ πράματα ἀρχίς· ἀπ' τ' ἄηδῆμα κ' ἐκεῖ τελειών', χωρὶς νὰ μιλήσ' καθόλου. Ὑστερα φενύ' μαζὶ μὲ τὰ ζωά κ' ἔτσ' περάει ἡ ἀρρώστεια. Ὅμοίαν συνήθειαν τῶν Καλαβρυτινῶν βλ. ἐν Ν. Γ. Πολίτου, Παραδ. Α' ἀρ. 566. Ἐπίσης ἐν Ἡπειρῷ «τὰ ζωά, ὄντας ἀρρωσταίνου, καλὰ εἶναι νὰ τὰ φέρουσι τρεῖς φορὲς γύρω στὴν ἐκκλησιὰ (ΛΑ 36, 312, 13α). Διὰ τοῦ τρόπου τούτου τὰ ζωά τίθενται ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ ἁγίου τῆς ἐκκλησίας. Ὅμοιον γύρισμα βλ. εἰς Κ. Ρωμαίων, Τὸ Ἀγιολῖθαρο, Ἡπειρ. Χρον. 6, 285. 287.

ἅμα κακοπάθῃ τὸ παιδί — κακόπαθε, λέγαμε, ἀπὸ ἀγέρας — εἴτε γιὰ ἀϋπνία εἴτε γιὰ ἄλλ' ἀσθένεια, ἀνάβουν τὰ δαυλιὰ στὸ παραγών', τὰ τραυᾶν λιγάκι μὲρὸς τὰ δαυλιὰ, ὥστε νὰ ᾗ λιγάκι μέρος νὰ περνᾷ ἀπὸ πίσω τὸ παιδί. Παίρνουν κι ἀπὸ τρία σταυροδρόμια ὅ,τι τύχ' θὰ σκύνῃ καὶ θὰ πάρ' ὅ,τι τύχ', χαρτὶ τύχ', χῶμα τύχ', ξύλο, χωρὶς νὰ μιλήσ'. Στὸ παραγών' κάθεται στὴ μιὰ κόχ' ἢ νενέ (=μητέρα) καὶ στὴν ἄλλ' ὁ μπαμπᾶς (ἢ καὶ μεγαλύτερος ἀδελφὸς καὶ μεγαλύτερ' ἀδελφὴ) καὶ τὸν ἄρρωστο τὸν παίρν' ὁ ἕνας, τὸν περνάει πίσ' μὲ τὰ δαυλιὰ καὶ τὸν δίν' στὸν ἄλλον. Θὰ τὸν περάσ' καὶ πᾶμ μὲ τὴ φωτιά, νὰ καπνιστῇ (ρίχνουν κεῖνα τὰ πράγματα μὲ τὰ σταυροδρόμια στὴ φωτιά καὶ καπνίζεται ὁ ἄρρωστος). Θὰ τὸν δώκ' στὸν ἄλλον, τρεῖς φορὲς αὐτό, καὶ γιατρεύεται. Κι ὅσο δὲ λαλήσουν οἱ πετεινοί, δὲν ἀνοίγουν τὴ θύρα τοῦ σπιτιοῦ, μὴ τυχὸν κι ἔρθῃ τὸ ξωπικὸ μέσ' στὸ σπίτ'¹). Καὶ τὸ μὲν πέρασμα τοῦ ἀσθενοῦς παιδιοῦ ἐπάνω ἀπὸ τὴν φωτιά, ὡς καὶ τὸ κάπνισμα αὐτοῦ μὲ τὰ ἀντικείμενα, τὰ προσερχόμενα ἐκ τοῦ σταυροδρομίου, ἔχουν σαφῇ τὴν ἔννοιαν τοῦ καθαρμοῦ ἀπὸ τῆς κατὰ τρυχούσης αὐτὸ ἀσθενείας· ἄλλ' εἰς τὴν περιφορὰν τοῦ παιδιοῦ περὶ τὴν ἐστίαν δυνάμεθα ν' ἀναγνωρίσωμεν τὴν ἐννοίαν τῆς εἰσαγωγῆς νέου μέλους εἰς τὴν οἰκογένειαν, τὴν ὁποίαν εἶχε τὸ παλαιὸν ἢ περὶ τοῦ βρέφους κύκλῳ τῆς ἐστίας κατὰ τὰ ἀμφιδρόμια²). Ἄλλως τῆς ἐννοίας αὐτὴν ἔχει προφανῶς καὶ ἡ παράδοσις τοῦ παιδιοῦ ἐπὶ τῆς μητρὸς εἰς τὸν πατέρα ἢ τὸν πρωτότοκον υἱόν³). Εἶναι φανερόν, ὅτι ἡ δεισιδαιμονία αὐτὴ ποῦς ἔχει τὸν συμβολικὸν χαρακτῆρα νέας γεννήσεως ἢ ἀναγεννήσεως τοῦ παιδιοῦ πρὸς τὸν σκοπόν, ὅπως τοῦτο, ἀποβάλλον τὸν παλαιὸν ἄνθρωπον, ἀπαλλαγῇ σὺνάμα καὶ τῆς διώξεως τοῦ κατέχοντος ἐκεῖνο κακοῦ πνεύματος. Ὡς δ' εἶναι γνωστόν, καὶ ἡ μεταβολὴ τοῦ ὀνόματος καὶ ἡ εἰκονικὴ πώλησις τοῦ ἀσθενοῦς ἀποσκοποῦν ὁμοίως τὴν ἀποφυγὴν δαιμονικῶν ἐπηρεϊῶν⁴).

Ἐξ ἄλλων ἐλληνικῶν χωρῶν, ὡς τῆς Ἡπείρου, Θεσσαλίας, Πελοποννήσου,

1) Κατ' ἀνακοίνωσιν Περ. Γιαννοῦση, διδασκάλου ἐξ Ἀγχιάλου. Πρβλ. Λαογρ. Γ' 385, 22.

2) E. Samter, Familienfeste der Griechen u. Römer, Berlin 1901 σ. 60 - 62, N. Γ. Πολίτου, Γαμήλια σύμβολα ἐν Ἑπετ. Ἐθν. Πανεπ. Γ' 1906 σ. 111 κέ., ἀναδημ. εἰς Λαογρ. Σύμμεικτα Β' 245 κέ. ἔνθα καὶ παραλληλισμὸς τῶν συνηθειῶν τοῦ καθ' ἡμᾶς λαοῦ ἐν τοῖς γενεθλίοις πρὸς τὰς τῶν ἀμφιδρομίων καὶ H. Freudenthal, Das Feuer σ. 59 κέ. ὅπου ἀναγράφονται καὶ παράλληλα ἀπὸ τὰ ἔθιμα ξένων λαῶν, ἀναφερόμενα εἰς τὴν γέννησιν, τὸν γάμον καὶ τὸν θάνατον.

3) Ἀνάλογον συνηθειαν τῶν Ἑλλήνων τῆς Βάρνης πρὸς θεραπείαν ἀσθενοῦς βρέφους βλ. ἐν Λαογρ. Ζ' 502: Δύο ἀδελφοὶ ὁμοπάτριοι, ὁ πρωτότοκος καὶ ὁ ὑστερότοκος, ἱστάμενοι ἑκατέρωθεν τῆς ὁπῆς, διαπερῶσι τὸ ἀσθενοῦν βρέφος τρεῖς φορὰς δι' αὐτῆς, ὁ δὲ ὑστερότοκος τὸ παραδίδει εἰς τὴν μητέρα του, ἐξ οὗ δύναται νὰ ὑποστηριχθῇ, ὅτι ἡ δίοδος δι' ὁπῆς ἀρχικῶς ἐσήμενε τὴν νέαν γέννησιν.

4) Περὶ μεταβολῆς τοῦ ὀνόματος καὶ πωλήσεως βλ. N. Γ. Πολίτην ἐν Λαογρ. Γ' 687 κέ.

Μικρᾶς Ἀσίας κλπ. δὲν ἔχομεν εἰδήσεις σχετικὰς μὲ τὴν καινούργια φωτιά, ἴσως διότι δὲν ἔγιναν ἀκόμη ἐκεῖ εἰδικαὶ ἐπὶ τῆς συνηθείας ταύτης ἔρευναι¹⁾. Ὡς μέσον δ' ἀποτροπῆς τῆς ἐπηρείας τῶν ποιμενικῶν δαιμόνων συνηθίζεται ἐν Ἀρκαδίᾳ, Αἰτωλίᾳ, ἴσως καὶ ἀλλαχοῦ, ἡ καῦσις ἐπὶ τοῦ τόπου, εἰς τὸν ὁποῖον ἐπεφάνη τὸ δαιμόνιον δυσωδεσάτων οὐσιῶν, πρὸς δὲ ἡ ἐπίχρισις τῶν ὀπισθίων τῶν ζώων διὰ φυράματος τῆς τέφρας τούτων καὶ ὕδατος²⁾.

Ἡ συνηθία τῆς καινούργιας φωτιᾶς ἡ διαβολοφωτιάς ἀπαντᾶται καὶ εἰς τοὺς βορείους γείτονas τῆς Ἑλλάδος, τοὺς Βουλγάρους καὶ Σέρβους. Ἀλλὰ πρέπει νὰ σημειωθῇ, ὅτι αἱ περιγραφαὶ τοῦ ἐθίμου ἐπὶ βουλγαρικῷ ἐδάφους, καθ' ὅσον γνωρίζω, προέρχονται ἐκ περιοχῶν Μικροῦ Τυρνόβου (ἐν τῇ ὄρεινῃ Στράντζα) καὶ Πύργου ἤτοι ἐκ περιοχῶν τῆς ΒΑ Θράκης, κατοικουμένων ἀπ' αἰώνων ὑπὸ συμπαγοὺς ἑλληνικοῦ πληθυσμοῦ. Ἴδου ἡ περιγραφή τοῦ βουλγαρικοῦ ἐθίμου: « Τὴν πρωτὰν ἐνὸς σαββάτου, πρὶν ὃ ἡλῖος ἀνατείλῃ, ὁ κῆρυξ τοῦ χωρίου παραγγέλλει νὰ σβήσουν ὅλες τὶς φωτιεὶς εἰς τὸ χωρίον. Καὶ αὐτὸ τὸ κάπνισμα εἶναι ἀπηγορευμένον. Τότε ὅλα τὰ κατοικίδια ζῶα, ἔως τῶν οὐρνῶν, χηνῶν καὶ παπιῶν, ἐξάγονται εἰς τὸ ὑπαίθριον. Ἐμπροσθεν τῶν ποταμῶν καὶ τῶν ἀγέλων προπορεύονται δύο ἄνδρες, τῶν ὁποίων τὰ ὀνόματα δὲν πρέπει νὰ ἀναφέρονται εἰς τὸ χωρίον, ἐφ' ὅσον ἡ τελετὴ διαρκεῖ. Οὗτοι πηγαίνουν εἰς τὸ δάσος, ἐκλέγουν δύο ξηροὺς κλάδους καὶ ἐκδύμενοι τὰ ἐνδύματά των ἀσχίζουν νὰ τρίβουν τὸν ἕνα ἐπὶ τοῦ ἄλλου μὲ μεγάλην δύναμιν, ἕως ὅτου πιάσουν φωτιά. Μὲ τὴν φωτιά αὐτὴν ἀνάπτουν τώρα δύο πυρᾶς, μίαν ἐφ' ἐκάστης πλευρᾶς ἐνὸς σταυροδρομίου, τὸ ὁποῖον εἶναι γνωστόν, ὅτι συχνάζεται ἀπὸ λύκους. Μετὰ ταῦτα ἡ ἀγέλη ἀναγκάζεται νὰ διέλθῃ μεταξὺ τῶν πυρῶν τούτων. Κάρβουνα ἀπὸ τὰς πυρᾶς αὐτὰς μεταφέρονται κατόπιν εἰς τὸ χωρίον καὶ χρησιμεύουν εἰς τὸ ν' ἀνανεώσουν τὸ πῦρ εἰς τὰς ἐστίας τῶν οἰκιῶν. Ἐπὶ ἀρκετὰς δὲ ἡμέρας κανεὶς δὲν ἐπιτρέπεται νὰ πλησιάσῃ τ' ἀπανθρακωμένα καὶ μαυρισμένα λείψανα τῆς πυρᾶς τοῦ σταυροδρομίου. Ὁ λόγος τούτου εἶναι, ὅτι ὁ βρικόλακας κατάκειται ἐκεῖ ἐκπεσὼν ἀπὸ τὴν θέσιν, πού εἶχε μεταξὺ τῶν κεράτων τῆς ἀγελάδος, ὅτε τὰ ζῶα περνοῦσαν μεταξὺ τῶν δύο πυρῶν »³⁾.

¹⁾ Κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Γ. Λογαρνέ, χωρικοῦ ἐκ Παλιουρίου (περ. Διδυμοτείχου), ὁ ὁποῖος προσφυγὼν πρὸ ἐτῶν εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐφθασε μέχρι Τριτολέως συναποκομιζὼν μὲς τὸ ταγάρι τὸ μαγικὸν αἶδερν, πού ἐκληρονόμησε πρὸς πατρός καὶ πάππου, οἱ ποιμένες τῶν Θηβῶν, τῶν ὁποίων τὰ ποιμνία, ὥς λέγει, ἔδεκατίζοντο ἀπὸ τὸ κατὰ γιανίκ, δὲν ἤξεραν καμιά γιαιτρεία (ἀρ. 15). ²⁾ Ν. Γ. Πολίτου, Παραδόσεις Α' ἀρ. 578, Β' σ. 1217.

³⁾ Ad. Strauss, Die Bulgaren, 1898 σ. 194 - 9, ὃν ἀκολουθεῖ ὁ Fraser, G. B. X 284 κέ. M. Arnaudov, Folklore bulgare (La Bulgarie devant le IV Congrès des Géographes et Ethnographes slaves) Sofia 1936 σ. 169 κέ.

Ἡ ὁμοιότης τῆς περιγραφῆς ταύτης πρὸς τὰς ἀνωτέρω καταχωρισθείσας εἰδήσεις ἐκ τῶν περὶ τὴν Μεσημβριάν καὶ Ἀγαθούπολιν ἐλληνικῶν χωρίων (ἀρ. 22 - 29) εἶναι προφανής. Ἡ μόνη διαφθρὰ ἔγκειται εἰς τὸ ὅτι ἡ καινούργια φωτιά εἰς τινὰ βουλγαρικὰ χωρία ἀνάπτεται ὅχι μόνον, ὡσάκως ἐπιδημία ἐνσκήψῃ εἰς τὰ βοσκήματα ἢ τοὺς ἀνθρώπους, ἀλλὰ καὶ κατ' ἔτος κατὰ τὴν ἐορτὴν τῆς ἁγίας Μαρτίνης πρὸς ἀνανέωσιν τοῦ πυρὸς τῶν ἐστιῶν καθ' ὅλον τὸ χωρίον Ὡς δ' οἱ ἐργαζόμενοι πρὸς παραγωγὴν τοῦ νέου πυρὸς πρέπει νὰ εἶναι δίδυμοι ἢ ὁ πρῶτος καὶ ὁ τελευταῖος υἱὸς τῶν ἰδίων γονέων, ἔτσι καὶ οἱ δύο πᾶσσαλοι, οἱ χρησιμοποιούμενοι πρὸς τοῦτο, πρέπει νὰ εἶναι δίδυμοι ἥτοι νὰ φύωνται ἐκ τῆς αὐτῆς ρίζης¹⁾.

Ἡ αὕτη συνήθεια εὐρίσκεται καὶ παρὰ τοῖς Σέρβοις καὶ λοιποῖς Γιουγκοσλάβοις μέ τινας παραλλαγάς. Οὕτως εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ ὅρους Σκάρδου ἡ παραγωγὴ τοῦ νέου πυρὸς ἀνατίθεται εἰς ἕνα ἀγόρι καὶ ἕνα κορίτσι 11 - 14 ἐτῶν, τὰ ὅποια γυμνούμενα ἐντὸς σκοτεινοῦ δωματίου ἀνάπτουν «ζωντανὸν πῦρ» διὰ τριβῆς ξηρῶν ξύλων²⁾. Προσέτι εἰς τὴν περιοχὴν τῆς κοιλάδος τοῦ Μοράβα ἡ καινούργια φωτιά δὲν ἀνάπτεται μόνον ἐν περιπτώσει ἐπιδημίας, ἀλλὰ καὶ κατ' ἔτος τὴν 25 Μαρτίου, δι' αὐτῆς δὲ περνοῦν ὅλα τὰ κτήνη τοῦ χωρίου, διὰ νὰ εἶναι ὑγιῇ καθ' ὅλον τὸ ἔτος τὴν διάβασιν δὲ διὰ τῆς πρῆς συνδράσκου καὶ οἱ Σέρβοι μετὰ τὴν δίοδον τῶν κτηνῶν καὶ δι' ὑπογείου διόδου³⁾. Τέλος εἰς τὴν Σλαβονίαν ἐν περιπτώσει ἐπιδημίας συσσωρεύουν κύκλῳ περὶ τὸ χωρίον θάμνους, χωρικοὶ δὲ ἱστάμενοι ἀνὰ δύο εἰς διάφορα σημεῖα ἀνάπτουν διὰ τριβῆς ξηρῶν ξύλων νέον πῦρ καὶ κατόπιν μεταδίδουν αὐτὸ εἰς τοὺς θάμνους. Οὕτω τὸ πῦρ περιβάλλει ὁλόκληρον τὸ χωρίον, δημιουργουμένου κύκλου πυρὸς. Οἱ χωρικοὶ πιστεύουν, ὅτι κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ὁ δαίμων τῆς ἀσθενείας (Kuga) ἀναγκάζεται νὰ ὑποχωρήσῃ. Εἰς τὸ πνεῦμα τῶν Σλάβων χωρικῶν ἡ καινούργια φωτιά ἀποτελεῖ φραγμὸν, παρεντιθέμενον μεταξὺ τῶν ζώων καὶ τοῦ πονηροῦ πνεύματος, τὸ ὁποῖον ἐπιχειρεῖ σὰν πεινασμένος λύκος νὰ εἰσδύσῃ εἰς τὴν μάνδραν, ἀλλ' ἢμπορεῖ, ὡς ὁ λύκος, ν' ἀποσοβηθῇ διὰ τοῦ πυρὸς⁴⁾.

Ἡ δεισιδαίμων αὕτη συνήθεια εἶναι διαδεδομένη καὶ εἰς τοὺς λοιποὺς σλα-

¹⁾ M. Arnaudoff, Die bulgarischen Festbräuche (Bulg. Bibliothek IV, 4) Lpz. 1917 σ. 74 κέ.

²⁾ Frazer, ἐνθ' ἄν. σ. 281.

³⁾ E. Schneeweis, Grundriss des Volksglaubens u. Volksbrauchs der Serbokroaten 1935 σ. 178 καὶ 231, ἐνθα καὶ φωτογραφία ὑπογείου διόδου ζώων. Anthropophyteia I 172 ἀρ. 143.

⁴⁾ Frazer, ἐνθ' ἄν. X 282. Ὁ συνδυασμὸς τῆς καινούργιας φωτιᾶς μετὰ τὸ τριποπέρασμα καὶ τὸν κύκλον πυρὸς περὶ τὸ χωρίον εἶναι κοινὸς παρὰ τοῖς νοτίοις καὶ ἀνατολικοῖς Σλάβοις, ἐμφαίνων κατὰ τὸν W Liungman, ἐνθ' ἄν. II σ. 476 στενοτάτην σχέσιν μεταξὺ τῶν δύο τούτων λαῶν.

βικόνες λαούς, ὡς τοὺς Ρώσους καὶ Πολωνούς ¹⁾, ἤτο δὲ ἄλλοτε συνηθεσάτη εἰς τοὺς γερμανικοὺς καὶ κελτικοὺς λαούς, τοὺς Γερμανούς, Ἀγγλους, Σουηδοὺς, Νορβηγούς, Σκώτους, Ἰρλανδοὺς κλπ. ἤτοι εἰς τὰ ΒΑ μιᾶς γραμμῆς, ἐνούσης τὴν ἑλληνικὴν χειρσόνησον μὲ τὸ ΝΔ ἄκρον τῆς Ἰρλανδίας ²⁾ ὡς καὶ σήμερον εἰς τοὺς Ιροquois τῆς Βορ. Ἀμερικῆς ³⁾, τελουμένη ὁμοίως πρὸς θεραπείαν ἐπιζωοτίας ἢ παρεμπόδισιν τῆς ἐξαπλώσεως αὐτῆς. Ὅπως δὲ εἰς τὸν σκοπὸν, οὕτω καὶ εἰς τοὺς τρόπους τῆς παραγωγῆς τοῦ νέου πυρὸς καὶ εἰς τινὰς ἐπὶ μέρους πράξεις αἱ θρακικαὶ συνήθειαι ὁμοιάζουν καταπληκτικῶς πρὸς τὰς τῶν ἄλλων λαῶν τῆς Εὐρώπης, ὡς καὶ τῆς χειρσόνησου τοῦ Αἴμου. Καὶ ἐκεῖ δηλονότι ἡ σβέσις τῶν πυρῶν καθ' ὅλον τὸ χωρίον εἶναι ἀναγκαία προϋπόθεσις διὰ τὴν παραγωγὴν τοῦ νέου πυρὸς. Καὶ ἐκεῖ ἡ παραγωγὴ τοῦ πυρὸς γίνεται (ἢ ἐγίνετο πρὸ ὀλίγων ἀκόμη ἐτῶν) συνήθως μὲν, ὡς ἐν Θράκῃ, διὰ τῆς ταχείας περιστροφικῆς κινήσεως ἐνὸς τεμαχίου ξύλου ἐντὸς τῶν ὀπῶν ἢ τῶν κοιλωμάτων δύο ξυλίνων πασσάλων, ἐμπεπηγμένων εἰς τὸ ἔδαφος, χρησιμοποιουμένου διὰ τὴν περιστροφὴν σχοινίου, ὁποῦπερ δὲ συχνὰ διὰ τῆς τριβῆς δύο ξηρῶν ξύλων, ὡς καὶ δι' ἄλλων τινῶν ἐπίσης πρωτοτόκων τρόπων ⁴⁾. Καὶ ἐκεῖ καθεὶς δὲν εἶναι ἐνδεδειγμένος « νὰ βγάλῃ τὴν καινούργια τὴ φωτιά ». Οἱ συνεργοῦντες εἰς τοῦτο πρέπει ἀποφαινήτως νὰ πληροῦν ὁρισμένους τινὰς ὁρους, π.χ. ἐν Mecklenburg, ὡς καὶ ἀλλοῦ τῆς Γερμανίας, οὗτοι πρέπει νὰ εἶναι ἀδελφοὶ ἢ τουλάχιστον νὰ φέρουν τὸ αὐτὸ βαπτιστικὸν ὄνομα ⁵⁾, ἐν Linau τῆς Γερμανίας καὶ ἐν τῇ ἄλλοτε αὐστριακῇ Σιλεσίᾳ οὗτοι εἶναι ἀδελφοὶ ⁶⁾, ἐνῶ εἰς τόπους τινὰς τῆς Σκωτίας ἀναφέρονται 9 ἢ 81 (9×9) ἄνδρες, ὅλοι πρωτότοκοι υἱοί ⁷⁾. Καὶ εἰς τὴν ἐκλογὴν δὲ τοῦ τόπου καὶ τοῦ χρόνου διὰ τὸ ἀνάμμα τῆς καινούργιας φω-

¹⁾ Fraser, ἐνθ' ἄν. X 281.

²⁾ Περιγραφὴν τῶν τελουμένων ὑπὸ τῶν Γερμανῶν βλ. ἐν I. Grimm, Deutsche Mythologie, 4 ἔκδ. Berlin 1875 σ. 500 - 510. H. Freudenthal, Das Feuer 1931 σ. 192 - 216, τοῦ αὐτοῦ ἄρθρ. Notfeuer ἐν Bächtold - Stäubli, Handwörterbuch d. d. Aberggl. VI, 1138 - 1151. Περὶ τῶν τελουμένων ὑπὸ διαφόρων ἄλλων Εὐρωπαϊκῶν λαῶν πρὸς καταπολέμησιν πανώλους ἢ ἐπιζωοτίας διὰ τοῦ Notfeuer βλ. Fraser GB³, X 269 - 300 καὶ W. Liungman, ἐνθ' ἄν. σελ. 475 κέ.

³⁾ Fraser, ἐνθ' ἄν. 299. Περὶ τῆς συνηθείας Ὀττεντότων, Νάντι καὶ Ζουλοῦ νὰ περνοῦν τὰ πρόβατά των ἀπὸ φωτιά καὶ καπνὸ βλ. Fraser, GB³ XI, 11 - 13.

⁴⁾ Περὶ τῶν χρησιμοποιουμένων ὑπὸ τῶν Γερμανῶν τρόπων διὰ τὴν παραγωγὴν τοῦ Notfeuer βλ. I. Grimm, ἐνθ' ἄν. σ. 502 κέ. Freudenthal, Das Feuer σ. 192 κέ. Bächtold - Stäubli Handwört. VI 1143 - 6. Fraser GB³, X 270 κέ.

⁵⁾ Freudenthal, ἐνθ' ἄν. σ. 196, 207. Fraser, ἐνθ' ἄν. σ. 275, 279.

⁶⁾ Freudenthal, ἐνθ' ἄν. σ. 207. Fraser, ἐνθ' ἄν. σ. 278.

⁷⁾ Fraser, ἐνθ' ἄν. σ. 289, 294, 295. Συχνὰ εἰς τοὺς πρωτοτόκους ἀποδίδεται εἰδικὴ μαγικὴ δύναμις, Fraser, αὐτ. 295.

τιὰς ὑποδηλοῦνται ἀνάλογοι δεισιδαίμονες δοξασίαι. Οὕτως εἰς τὴν Πομμερανίαν μέχρι τοῦ 1890 ἦσαν τὴν καινούργια φωτιά εἰς ἕνα τριστρατον ἀπὸ τὸν πάσσαλον, πὺν ἐχρησίμευεν ὡς δείκτης τῶν ὁδῶν, εἷς τινὰ δὲ μέρη τὰ ξύλα διὰ τὴν φωτιά ἐπρεπε νὰ μεταφερθοῦν πρὸ τῆς ἀνατολῆς τοῦ ἡλίου, ἀφοῦ προηγουμένως τὰ περάσουν ἀπὸ τρία σταυροδρόμια¹⁾. Ἐπίσης εἰς τὴν ἄλλοτε αὐστριακὴν Σιλεσίαν τὰ ζῶα τὰ περνοῦν ἀπὸ ἕνα σταυροδρόμι, διὰ δὲ τὴν καινούργια φωτιά χρησιμοποιοῦν τὰ ξύλα δένδρου, τὸ, ὅποῖον φύεται εἰς τὸ σύνορον καὶ κόπτεται ἀπὸ δύο διδύμους ἀδελφούς²⁾. Καὶ εἶναι μὲν συνήθης παρὰ λαοῖς βορειοτέρων χωρῶν ἡ χοῆσις ξύλου δρυὸς ἢ φιλύρας, εἷς τινὰς ὅμως τόπους, ὡς ἐν Σιλεσίᾳ καὶ Σουηδίᾳ, ἐχρησιμοποιοῦντο διὰ τὸ ἀνάμμα τῆς καινούργιας φωτιάς ξύλα ἐννέα εἰδῶν³⁾. Ὡς φαίνεται, ὁ ἀριθμὸς 9, ὡς καὶ ὁ 3, ἔχει παρ' αὐτοῖς, καθὼς καὶ παρ' ἡμῖν, ἰδιαιτέραν σημασίαν⁴⁾. Τέλος εἰς ἐκθέσεις τοῦ 16 αἰῶνος περὶ τῶν τελουμένων κατὰ τὸ Notfeuer ἐν Westrich καὶ Ρηνανίᾳ εὐρίσκομεν παιδία καὶ νεάνιδας γυμνὰς συν-εργούσας εἰς τὴν διάβασιν τῶν ζῶων διὰ τῆς πυρῆς⁵⁾.

Ἀλλὰ καὶ λεπτομέρειαι τῆς τελετῆς τῶν χωρικῶν μας ἀνευρίσκονται καὶ εἰς χώρας πολὺ βορειοτέρας. Οὕτως ἡ χοῆσις πυρῆς πρὸς μετάδοσιν σπινθήρων εἰς τὴν ἴσκαν ἀπαντᾶται καὶ εἰς τὴν Γερμανίαν, ἀπαιτούμενη διὰ λεπτοῦ τρυπάνου ὅπως δακτυλίου ἀκροῦ τοῦ πασσάλου, ὡς καὶ εἰς τὸ Τριφυλλίον τῆς Θράκης⁶⁾. Πρὸς τοῦτοις τὰ τελεσθέντα τὸ 1850 εἰς χωρίον τι τῆς Σκωτίας αὐθόρως διαφέρουν ἀπὸ τὴν τελετὴν τοῦ Τριφυλλίου καὶ τῶν ἄλλων χωρίων τῆς κατὰ Θράκης. Ἐπειδὴ δηλ. τὰ κτήνη τοῦ κτήματος εἶχον προσβληθῇ ὑπὸ ἐπιδημίας, ἐπῆραν ἕνα χοῖρον, τὸν ἔκαυσαν ζωντανὸν εἰς τὴν φωτιά, τὴν δὲ στάκτην ἐσκόρπισαν εἰς τὸν στάβλον καὶ τὰ ἄλλα κτίρια τοῦ κτήματος. Συγχρόνως ἐπῆραν ἕνα ἀπὸ τὰ ἀρρωστημένα ζῶα, τὸ ἄλειψαν μὲ πίσσαν, τὸ ἔβαλαν εἰς τὴν φωτιά καὶ κατόπιν τὸ ἀφῆκαν νὰ τρέχῃ, ἕως ὅτου

1) *Freudenthal*, Das Feuer σ. 207

2) *Fraser*, ἔνθ' ἀν. σ. 278.

3) *Fraser*, ἔνθ' ἀν. σ. 278. 280.

4) Ὁ ἀριθμὸς 9 καὶ παρ' ἡμῖν ἀπαντᾷ εἰς δεισιδαίμονας καὶ μαγικὰς πράξεις πχ. ἐν Πωγωνιανῇ τὴν νύμφην ὑποδέχονται συγγενεῖς τοῦ γαμβροῦ μὲ ἐννέα τεμάχια δαδὸς συνηγμένα καὶ ἀναμμένα (*Ζηκίδης* ἐν *Συλλ.* ΚΠ τ. ΙΗ' σ. 211 κέ). Ἐν Μπερίκῳ Τριχωνίας «για παλαβὸ παίρνουν ἀπὸ ἰννιά βρούσις νιρὸ κα' ἀπὸ ἰννιά μνήματα χοῦμα» (*Λουκόπουλος* ἐν *Λαογρ.* Η' 37).

5) *Freudenthal*, ἔνθ' ἀν. σ. 207 Περὶ ἄλλων τινῶν ὅρων, ἀπαιτουμένων εἰς ἐπιτυχίαν τῆς μαγανείας παρὰ Γερμανοῖς, ὡς τηρήσεως ἀπολύτου σιγῆς, χρήσεως «ἀβαλτου» τροχοῦ ἀμάξης, σχοινίου προσερχομένου ἐξ ἀγχόνης κλπ. βλ. *Freudenthal* ἐν *Bächtold Stäubli Handwörterb. d. Abergl.* VI σ. 1147 κέ.

6) ἀριθ. 1. πρβλ. καὶ ἀρ. 17 καὶ 31.

κατέπεσε νεκρόν¹⁾. Ἡ μόνη ἴσως διαφορὰ ἔγκειται εἰς τὴν πίστιν τῶν Σκώτων χωρικῶν, οἱ καίοντες τὸ χοιρίδιον ζωντανὸν κατακαίουν μαζὶ καὶ τὰ μάγια, πὺν κάποια μάγισσα ἔρριπεν εἰς τὰ κτήνη των ἢ αὐτὴν ταύτην τὴν μάγισσαν, ἢ ὅποια εἴτε πραγματικῶς ἐνέσαρκώθη εἰς τὸ ζῶον εἴτε, ὅπερ πιθανώτερον, εὐρίσκεται εἰς στενὴν σχέσιν συμπάθειας μὲ αὐτό²⁾. Ὡς γνωστόν, ἡ μαγεία ὑπῆρξεν ἄλλοτε ὁ φόβος καὶ τρόμος τῶν εὐρωπαϊκῶν λαῶν, οἱ ὅποιοι πολλάκις ἀνεβίβασαν ἐπὶ τῆς πυρᾶς γέροντας καὶ γράας ὡς ἀσχοῦντας ἐπιβλαβῇ μαγείᾳ. Τοῦναντίον εἰς τὰς ἑλληνικὰς χώρας ἢ ἐκ τῆς πίστεως εἰς τὴν μαγείαν ἐπίδρασις εἰς τὸ πνεῦμα τοῦ λαοῦ, ἂν καὶ οὐδέποτε ἔπαυσεν ὑφισταμένη, ὅμως ὑπῆρξε πολὺ μικροτέρας σημασίας ἢ ἐν τῇ Δύσει.

Ἐξ ὧσων εἶπομεν συνάγεται, ὅτι ἡ καινούργια φωτιὰ ἢ διαβολοφωτιὰ, πὺν εἶναι τόσον εὐρέως διαδεδομένη ἀνὰ τὴν Εὐρώπην, συνηθίζεται κυρίως πρὸς θεραπείαν ἐπιζωοτίας ἢ ἄλλης ἀσθενείας ζώων, μόνον δ' ὡς ἐπέκτασιν τῆς συνηθείας πρέπει νὰ θεωρήσωμεν τὰς ἄλλως σπανίας περιπτώσεις χρήσεως τῆς καινούργιας φωτιᾶς πρὸς θεραπείαν ἀνθρώπων ἢ ἀποκοστικὴν ἐπιδημικῆς νόσου αὐτῶν (ἀρ. 1. 16. 18. 24), ὁποῦ δὲ κάπου λέγεται, ὅτι μόνον τὰ πράγματα εἶναι αὐτό· γὰρ τὸν ἀνθρώπου δὲν εἶναι (ἀρ. β' προβλ. ἀρ. β' 20. 26). Ὅθεν εἶναι πιθανόν, ὅτι ἡ δεισιδαιμών αὕτη συνήθεια προέρχεται ἐκ τῶν χρόνων, ὅτε οἱ προπάτορες τῶν σημερινῶν λαῶν τῆς Εὐρώπης συνετηροῦντο κυρίως ἐκ τῶν προϊόντων τῶν ἀγελῶν των, ἢ δὲ γεωργία κατεῖχεν ἀκόμη δευτερεύουσα θέσιν εἰς τὴν ζωὴν των³⁾. Καὶ ὁ πρωτογενὴς δὲ τρόπος, καθ' ὃν γίνεται παντοῦ ἡ παραγωγή τοῦ νέου πυρός, μᾶς ἀνάγει εἰς τοὺς χρόνους ἐκείνους, ὅτε οἱ ἄγριοι προπάτορές μας ἦναπτον τὰς πυρὰς των διὰ προστριβῆς ξηρῶν ξύλων⁴⁾. Ἄρα πρόκειται περὶ συνηθείας τῶν Εὐρωπαϊκῶν λαῶν παναρχαίας.

Πρὸς τοῦτοις παρατηρήθη, ὅτι ἡ συνήθεια τῆς καινούργιας φωτιᾶς εἰς τόπους τινὰς τῆς Εὐρώπης, ὡς τὴν Σερβίαν, Ρωσίαν, Πολωνίαν καὶ ἐνιαχοῦ τῆς Γερμανίας⁵⁾, δὲν ἐμφανίζεται μόνον, ὅταν ἐπιζωοτία ἢ ἄλλη τις ἀσθένεια ἐκδηλωθῇ μεταξὺ τῶν κτηνῶν ἐνὸς χωρίου, ὡς παρ' ἡμῖν, ἀλλὰ καὶ ἐπαναλαμβάνεται κανονικῶς καθ' ὠρισμένας ἡμέρας τοῦ ἔτους, ὡς πρᾶξις προληπτικὴ κατὰ ἐνδεχομένης εἰσβολῆς ἐπιδημικῆς νόσου, ὥστε τὸ ἔθιμον ἀπὸ περιστατικὸν ἔγινεν ἐκεῖ περιοδικόν, ὡς καὶ τὰ Parilia, τὰ τελούμενα κατ' ἔτος ἐν Ρώμῃ ὑπὸ τῶν ποιμένων τὴν 21 Ἀπριλίου⁶⁾.

Ταῦτα καὶ ἡ εὐρυτάτη διάδοσις τῆς συνηθείας καθ' ὅλην σχεδὸν τὴν Εὐρώ-

¹⁾ Frazer, G. B³ X 301 κ.έ.

²⁾ Frazer, αὐτ. 305. 321.

³⁾ Frazer, G. B³ X 343.

⁴⁾ Frazer, G. B³ X 297.

⁵⁾ Frazer, G. B³ X 281 κ.έ. Freudenthal, Das Feuer 213.

⁶⁾ Βλ. ἀνωτ. σελ. 50. Wissowa, Religion d. Römer, 200.

πην ἤγαγον τὸν Frazer¹⁾ νὰ εἰκάσῃ, ὅτι ἡ συνήθεια τῆς καινούργιας φωτιάς εἶναι ἡ πηγή καὶ ἀφετηρία ὅλων τῶν περιοδικῶν πυρῶν, αἱ ὁποῖαι σπανίως μὲν ἀνάπτονται κατὰ τὸν πρωτογενῆ τρόπον, ποὺ συνηθίζεται διὰ τὴν καινούργια φωτιά, τὴν ξυλοφωτιά τῶν Αἰτωλῶν²⁾, ἀλλ' εἶναι συνήθεις εἰς ὅλας τὰς χώρας τῆς Εὐρώπης, τελούμεναι ὁμοιομόρφως κατὰ διαφόρους περιόδους ἤτοι κατὰ τὰς ἡμέρας τῶν θερινῶν καὶ χειμερινῶν τροπῶν τοῦ ἡλίου, τὰς Ἀπόκρεως, τὸ Πάσχα καὶ ἄλλας τινὰς τακτὰς ἡμέρας τοῦ ἔτους. Σκοπὸς τῶν περιοδικῶν τούτων πυρῶν, κατὰ τὴν ἐξήγησιν, τὴν ὁποίαν προβάλλουν οἱ ἄνθρωποι τοῦ λαοῦ παρ' ἡμῖν, εἶναι κατὰ μὲν τὰς θερινὰς τροπὰς τοῦ ἡλίου (παραμονὴν τῆς 24 Ἰουνίου) ὅπως καύσουν ἢ ἀποβάλουν τὸν πυρετὸν ἢ ἄλλας ἀσθενείας ἢ συνηθέστερον, ὅπως ἀπαλλαγοῦν ἀπὸ τοὺς ψύλλους, τοὺς κορέους καὶ τὰ ἄλλα ἐνοχλητικὰ ζώῳφια τοῦ θέρους, κατὰ δὲ τὰς χειμερινὰς τροπὰς (παραμονὴν τῶν Χριστουγέννων καὶ τῶν Θεοφανίων), ὅπου ἀκόμη παραμένει τὸ ἔθιμον, ὅπως καύσουν ἢ ἀποδιώξουν τοὺς καλλικαντζάρους (Μακεδ.) ἢ τὸν Σιφὼν (Καππαδοκία)³⁾, κατὰ καὶ τὸν Ἰούδαν κατὰ τὰς πυράς, τὰς ἀναπτομένας τὸ Πάσχα. Καὶ κατὰ παλαιότερας δὲ μαρτυρίας, οἷα ἡ τοῦ ὀνομαστοῦ ἐπισκόπου Κύρου Θεοδωροῦ († 458 μ. Χ.), τὸ πῆδημα ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν καὶ παιδίων ἄνωθεν πυρῶν ἀναπτομένων διὰ τοῦ ἔτους ἐν ταῖς πλατείαις εἶναι ἀποτροπιασμός, εἶναι καὶ κάθαρσις⁴⁾. Ὡς δ' εἶναι εὐνόηται, συναφῆς πρὸς τὴν κάθαρσιν καὶ τὸν ἀποτροπιασμόν εἶναι ἡ ἐννοία τῆς ὑγείας καὶ τῆς δυνάμεως.

Ἐπίσης ἐν τῇ δυτικῇ καὶ κεντρικῇ Εὐρώπῃ αἱ περιοδικαὶ πυραί, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τῶν τηρητῶν τῆς παραδόσεως, ἀνάπτονται συνήθως μὲν πρὸς τὸν σκοπὸν νὰ καύσουν τὰς μαγίσσας ἢ ν' ἀποτρέψουν τὴν κακοποιὸν ἐνέργειάν των, ὀλιγώτερον δὲ συχνὰ διὰ νὰ καύσουν ἢ ἀποδιοπομπήσουν πονηρὰ πνεύματα καὶ φαντάσματα⁵⁾. Ὅθεν κατὰ τὴν ἐξήγησιν ποὺ δίδουν αὐτοὶ οὗτοι οἱ λαοὶ—καὶ εἴμεθα ὑποχρεωμένοι νὰ μὴν ἀπορρίπτωμεν τὴν λαϊκὴν ἐρμηνείαν, ἂν δὲν ἔχωμεν πρὸς τοῦτο σοβαρὸν λόγον⁶⁾—ὁ χαρακτηρ ὅλων τῶν περιοδικῶς ἀναπτομένων πυρῶν εἶναι καθαρτήριο, οἷος καὶ ὁ τῆς « καινούργιας φωτιάς », τὰ ἐπιχειρήματα δὲ τῶν συνηγορούντων ὑπὲρ τῆς λεγομένης ἡλιακῆς θεωρίας εἰς τὴν ἐξήγησιν τοῦ ἔθιμου τῶν περιοδικῶν πυρῶν εἶναι ὀλιγώτερον πειστικά⁷⁾.

¹⁾ Frazer, G. B³ X 269. 299.

²⁾ J. Grimm, D. Myth.⁴ 1, 521. Frazer, ἐνθ' ἂν. X 335, Freudenthal, Das Feuer σ. 227 κέ.

³⁾ Ν. Γ. Πολίτου, Παραδ. Β' 1317 κέ. ⁴⁾ Βασιλειῶν Δ' ΙΣ' 3 Migne, P. G. τ. 80 σ. 780.

⁵⁾ Frazer, ἐνθ' ἂν. X 341 κέ. P. Geiger, Deutsches Volkstum in Sitte u. Brauch, Berlin 1936 σ. 68 κέ. Κατὰ τὸν Freudenthal, αὐτ. 282 καὶ 327, αἱ μὲν ἑαριναὶ πυραί ἀπέβλεπον εἰς τὴν ἀποτροπὴν, δαιμόνων ἐπιβλαβῶν εἰς τὴν νέαν σποράν, αἱ δὲ θεριναὶ εἰς τὴν κάθαρσιν (lustratio) ἀνθρώπων καὶ ζώων διὰ τῶν φλογῶν. ⁶⁾ Frazer, ἐνθ' ἂν. X 341.

⁷⁾ Βλ. Frazer, G. B³ X 328-346, Ulrich Jahn, Die deutschen Opfergebräuche bei

Δυνάμεθα λοιπὸν μετὰ πιθανότητος νὰ δεχθῶμεν, ὅτι ἀρχικῶς οἱ ἀρχαῖοι λαοὶ τῆς Εὐρώπης κατέφευγον εἰς τὸ πῦρ ὡς εἰς μέσον καταστροφῆς ὅλων τῶν ἐπιβλαβῶν στοιχείων, ὕλικῶν καὶ αὐλῶν, ὅσας ἐπιδημία ἐμάστιζε τὰ ζῶα τῆς ἀγέλης, ὅτε ἀκόμη τὰῦτα ἀπετέλουν τὴν κυρίαν βάσιν τῆς συντηρήσεώς των, οὐν τῷ χρόνῳ ὅμως θὰ ἐσκέφθησαν νὰ κάμουν καὶ προληπτικῶς χρῆσιν τοῦ δραστικοῦ τούτου μέσου, διὰ ν' ἀποτρέψουν τὸ κακόν, τὸ ὁποῖον, ὡς ἐπίστευον, ἠπεῖλει διηνεκῶς πᾶσαν ζῶσαν ὑπαρξιν μὲ ἀσθένειαν καὶ θάνατον ἢ κανονικὴ δ' ἐπανάληψις τῆς πράξεως εἴτε εἰς τὴν ἀρχὴν ἐκάστου ἔτους εἴτε εἰς ἄλλας ὠρισμένας ἡμέρας ὠδήγησεν εἰς τὴν γένεσιν τῶν περιοδικῶν πυρῶν.

Ὁ R. Hofschlāger, συγκεντρῶσας πολλὰ ἐθνογραφικὰ παράλληλα πρὸς τὸ Notfeuer τῶν Γερμανῶν, ἐξήτασεν αὐτὰ ἀπὸ ἰνδογερμανικῆς ἀπόψεως. Εἰς τὴν ἀναζήτησιν τῆς ἀρχικῆς σημασίας τῆς συνηθείας ἀφορμᾶται οὗτος ἐκ τοῦ συχνάκις ἀπαντωμένου χαρακτηρισμοῦ τοῦ Notfeuer ὡς wildes Feuer τ.ἔ. ὡς « ἀγρίου πυρός », διαβλέπων ἐν αὐτῷ τὸ γλωσσικὸν κατάλοιπον ἀπὸ μίαν σκοπίμως προκαλουμένην πυρκαϊὰν τῆς στέπης, διὰ τῆς ὁποίας οἱ κτηνοτρόφοι τῆς παναρχαίας ἰνδογερμανικῆς κοιτίδος ἐξήτουν ν' ἀποσκοποῦσιν τὰ μεγάλα σμήνη τῶν ὄχληρῶν ἐντόμων. Κάθε εἶδος τελετουργικοῦ Notfeuer εἶναι, κατὰ τὸν Hofschlāger, ἀπλῶς μία ἀπομίμησις τοῦ ἐθολοιδοεπικου καὶ προσκακτικοῦ πυρός, τὸ ὁποῖον διὰ τῆς πείρας ἀπεδεικνύετο τόσο ὡς χρησίμου.

Ackerbau und Viehzucht, Breslau 1884, σ. 23-30. Ἡ ἐννοία τοῦ καθαρμοῦ ὑπόκειται κατὰ τὸν Frazer ὡς βάσις καὶ εἰς τὴν συνηθειαν ἱερῶν ἢ ὁσίων ἐν ἐκστάσει διατελούντων προσώπων, ἅτινα χορεύουν ἢ βαδίζουν μὲ γυμνοὺς τοὺς πόδας ἐπὶ ἀνημμένων ἀνθρώπων, ὡς οἱ Ἀναστενάρηδες τοῦ Κωστὶ τῆς Θράκης, οἱ δερβίσηαι τῆς Μ. Ἀσίας καὶ ἄλλα πρόσωπα ἐν τῇ Παλαιᾷ Καστίλιᾳ, ἐν Ἰνδαίᾳ, Κίτς κ.ά. Πρβλ. τὰς παρομοίας συνηθείας τῶν ἱερῶν τῆς Περσίας Ἀρτέμιδος εἰς τὰ Καστάβαλα τῆς Καππαδοκίας καὶ τῆς Feronia εἰς τὸ ἱερὸν τοῦ ὄρους Soracte παρὰ τὴν Ρώμην (Στράβ. 12, 537, 7. 5, 226, 9) (Frazer, ἐνθ' ἄν. XI 1-20). Κατὰ τὸν W. Liungman, ἐνθ' ἄν. σελ. 480, ὁρθότερον, ὡς νομίζω, τὸ βάδισμα καὶ ὁ χορὸς ἐπὶ τῶν ἀνημμένων ἀνθρώπων μὲ τοὺς πόδας γυμνοὺς εἶναι ἀπλῶς μία ἐμφαντικωτέρα μορφή τῆς συνηθείας τῆς διὰ τοῦ πυρός διόδου, ἡ ὁποία ἀποσκοπεῖ τὴν ἀνανέωσιν τῆς δυνάμεως. Διότι ἡ φωτιά καὶ εἰς τὴν πίστιν τοῦ λαοῦ μας εἶναι δύναμις. « Μεγάλες γιορτάδες, λαμπρὲς ἡμέρες, λέγει γραῖα ἀπὸ τὸ Μανιάκι τῆς Μεσσηνίας, δὲ δίνας φωτιά τῇ δυνάμει τοῦ σπιτιοῦ μου δὲ σὴ δίνω ἐσένα νὰ ᾄχης δική σου » (ΛΑ 1508, 16, Μ. Τσάκωνα). Μὲ τὴν ἐκδοχὴν δὲ ταύτην εἶναι συναφῆς ἡ ἐννοία περὶ ἀποκτίσεως τῆς ἀθανασίας διὰ τῆς ἐμβαπτισέως εἰς τὸ πῦρ, ἡ ἐμφαινόμενη εἰς τοὺς μύθους Ἰσίδος - Δήμητρος - Περσεφόνης, τῆς Θέτιδος καὶ τοὺς παρεμφερεῖς πρὸς αὐτοὺς (Liungman, ἐνθ' ἄν. σελ. 226. 480). [Προσπάθειαν ὁμοίας ἐρμηνείας ὅλων τῶν ἐορταστικῶν πυρῶν βλ. ἐν Κ. Α. Ρωμαίων, Λαϊκὲς λατρεῖες τῆς Θράκης Ἀνατύπωσις ἀπὸ τὸ Ἀρχ. Θεακ. Θεσαυροῦ τ. ΙΑ' (1944 - 45) σελ. 67 - 78].

¹⁾ R. Hofschlāger, Der Ursprung der indogermanischen Notfeuer, ἐν Archiv f. d. Gesch. d. Naturwissenschaft u. d. Technik IV, Leipzig 1913, 174 κέ. (Κρίσις ὑπὸ Preuss ἐν ARW XXI 181 κέ.)

Με τὴν γνώμην τοῦ Hofschlāger συμφωνεῖ ὁ W. Liungman, τονίζων ὅτι ἤδη ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων τῆς ἀνθρωπίνης ἱστορίας πυρὰ ἠνάπτοντο πρὸς προστασίαν ἀνθρώπων καὶ ζώων κατ' ἀγρίων θηρίων καὶ ἐντόμων (μυιῶν καὶ κωνόπων), εἶναι δὲ αὐταὶ ἀκόμη καὶ σήμερον ἐν χρήσει παρὰ λαοῖς πρωτογόνους, οἱ ὅποιοι ἀποζῶσιν ἐκ τοῦ κυνηγίου ἢ τῆς κτηνοτροφίας, ὡς ἐν Ἀλάσκα, ἐπὶ τῆς Καμπούτκας, εἰς τὰς σιβηρικὰς καὶ ρωσικὰς στέππας¹⁾ κ.ά. Τοῦναντίον ὁ Freudenthal δέχεται, ὅτι λίαν πρωίμως πράξεις σκοπιμότητος συνεδέθησαν μετὰ δοξασίας καὶ παραστάσεις δεισιδαίμονας καὶ ὅτι δυνατόν τὸ ἀναμμα μιᾶς μεγάλης πυρᾶς νὰ χρησιμεύῃ καθ' ἑαυτὸ εἰς τὸν καθαρισμὸν τοῦ ἀέρος ἢ καὶ νὰ ἀνάγεται εἰς τὴν προσπάθειαν τῆς ἐξολοθρεύσεως σμηνῶν ἐπιβλαβῶν ἐντόμων, ἀλλ' ὀρθῶς παρατηρεῖ ὅτι οὕτω παραμένει ἀνερμήνευτον οὐσιῶδες τῆς συνηθείας στοιχείον, ὁ καθαρισμὸς καὶ ἡ θεραπεία τῶν διερχομένων διὰ τοῦ πυρὸς κτηνῶν καὶ ἡ ὀλοκαύτως ἀσθενῶν ζώων, ἡ ὁποία, ὡς εἵπομεν, ὑπὸ τινων μὲν ἐξηγεῖται ὡς θυσία, ὑπ' ἄλλων δὲ ὡς ἐξολοθρευσίς αὐτοῦ τούτου τοῦ δαίμονος τῆς ἀσθενείας διὰ τῆς δυνάμεως τοῦ παμφάγου πυρὸς, ἐν πάσῃ περιπτώσει ὡς λατρευτικὴ ἢ δεισιδαίμων πράξις. Ὅθεν πιθανῶς τὴν ἀφορμὴν εἰς τὴν γενεσὶν τῆς συνηθείας παρέσχεν ἡ ἀντίληψις περὶ τῆς ἀποτρεπτικῆς τῶν δαιμόνων δυνάμεως τοῦ πυρὸς²⁾.

Ὑπολείπεται ἤδη ἡ ἐξέτασις τῆς χρήσεως σιδηρᾶς ράβδου εἰς θεραπείαν ἢ προφύλαξιν ἀπὸ λοιμῶδους τινὸς νόσου τῶν βουβάλων, καλουμένης κοινῶς *χιρλαμᾶ* (ἀρ. 2. 6. 7. 10. 12. 15. 19. 33), καὶ τῶν χοίρων, τῆς *γκίρλιτσας* (ἀρ. 19), ἐνίοτε δὲ καὶ ἄλλων ζώων (ἀρ. 1.15).

Ὡς γνωστὸν, σιδηρᾶ ἀντικείμενα, οἷον πέταλον, καρφίον, βελόνη, μάχαιρα, πέλεκυς κλ. χρησιμεύουν εἰς μαγικὰς ἐνεργείας, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς καθ' ἑαυτὸν ὁ σιδηρὸς καὶ ὁ χάλυψ ὑπολαμβάνονται ὡς ἔχοντες τὴν δύναμιν ν' ἀπελαύνουν τὰ πνεύματα³⁾. Τὸ ξίφος τοῦ Ὀδυσσεῶς ἐν τῇ Νεκυίᾳ ἀπομακρύνει « νεκύων ἀμενηνὰ κάρηνα », κατὰ δὲ τὸν Σχολιαστήν « κοινὴ τις παρὰ ἀνθρώποις ἐστὶν ὑπόληψις, ὅτι νεκροὶ καὶ δαίμονες σίδηρον φορβοῦνται ». Ἐξηγήσιν τούτου πιθανὴν ἔδωκεν ὁ

¹⁾ W. Liungman, ἐνθ' ἀν. II 471 κέ.

²⁾ Freudenthal, Das Feuer σ. 216 καὶ ἀρθρ. Nötfuer ἐν Bächtold - Stäubli, Handwörterb. VI 1150 κέ.

³⁾ J. Frazer, G. B.³ III 232 κέ. VIII 51. Hünnerkorf ἐν Bächtold - Stäubli, Handwörterb. II 718 λ. Eisen. Τὴν δωδεκαμερίτικην στάχτη, μολυνθεῖσαν ὑπὸ τῶν Καλλικαντιζάρων, μεταχειρίζονται, ἀφοῦ καθάρωσιν αὐτήν, ἐμβάλλοντες εἰς τὸν λέβητα τῆς πλύσεως σιδηροῦν καρφίον (Πολίτου, Παραδ. Β' 1333).

Samter. «Οἱ δαίμονες, λέγει, ὡς πλάσματα ἑνὸς αἰῶνος, ὅστις μόνον λίθινα ἐργαλεῖα ἐγίνωσκεν, ἀπεχθάνονται καὶ φοβούνται τὸ νέον μέταλλον· πιθανῶς καὶ ἡ πίστις, ὅτι τὰ μέταλλα παρέχουν προστασίαν κατὰ πνευμάτων, εἶναι ἀπλῶς μία ἐξασθένεσις τῆς παραστάσεως, ὅτι τὰ ἐξ αὐτῶν παρεσκευασμένα ὄπλα ἔχουν τὴν δύναμιν ταύτην » ¹⁾).

Τὸν σίδηρον ὑπὸ τὴν ιδιότητα ταύτην εὐρίσκομεν πρὸ πάντων εἰς τὰς συνηθείας, τὰς ἀφορώσας εἰς τὴν προφύλαξιν τῶν ζώων ἀπὸ δαιμονικῶν ἐπηρειῶν. Οὕτω πάγκοινος εἶναι ἡ συνήθεια νὰ κρεμοῦν ἄνωθεν τῆς θύρας τοῦ στάβλου πέταλον ἢ ἄλλο τι σιδηροῦν ἀντικείμενον, διὰ νὰ προφυλάξουν τὰ κτήνη ἀπὸ τὰ κακὰ πνεύματα καὶ τὰς ἀσθενείας, πού ταῦτα προκαλοῦν, ἢ νὰ θέτουν σίδηρον εἰς τὴν φάτιν ἢ τὸν ποτιστήρα τῶν ζώων, ἰδίᾳ κατὰ τὴν νύκτα τῶν Χριστουγέννων ²⁾. Σίδηρος δ' ὡς φυλακτὸν εἶναι συνήθης ἐπὶ ζώων: χοιρόλιμους ἀκούει καὶ θὰ κρεμάσω τῇ γρούνας σιδιρένια κρουκέλλα, λέγει ὁ Σάμιος χωρικός ³⁾. Φυσικὰ ἡ ἐνέργεια τοῦ σιδήρου ὑπολαμβάνεται δραστηωτέρα, ὅταν οὗτος εἶναι πυρακτωμένος καὶ ἐγκολάπτεται δι' αὐτοῦ σῆμα τι εἰς τὸ σῶμα τοῦ ζώου, καθ' ὅσον οὕτως ἐνεργεῖ ὡς ὁ ἀνημμένος δαυλός, κατακαίων καὶ ἀφανίζων τὸ πονηρὸν πνεῦμα τὸ ἐπιβαῖνον ἐπ' αὐτό.

Ἄλλ' ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον εἰς τὴν προκειμένην συνήθειαν προσθίδει ἐξαιρετικὰς ιδιότητας εἰς τὴν σιδηρὰν ράβδον, εἶναι κυρίως ὁ μαγικὸς τρόπος, μὲ τὸν ὁποῖον γίνεται ἡ προμήθεια τῆς ὕλης καὶ ἡ κατασκευή αὐτῆς. Τὰ στοιχεῖα ἐν προκειμένῳ εἶναι τὰ ἑξῆς: α) ἡ ὕλη, ἐκ τῆς ὁποίας κατασκευάζεται ἡ ράβδος, προέρχεται ἐκ κλοπῆς διαφόρων σιδηρῶν ἀντικειμένων ἀπὸ 7 ἢ 9 ἢ 12 καζάδες τ.ἔ. ἐπαρχίας, ἢ ἐκ κλοπῆς τριῶν ἐργαλείων ἀπ' τοῦ χωράφ' τοῦ γεωργοῦ, ἐνεργουμένης ἀπὸ 3 ξέρβους ἀνθρώπους (ἀρ. 2). Ὡς γνωστόν, τὰ διὰ κλοπῆς ἢ ἐπαιτείας λαμβανόμενα ἔχουν πρόσθετον ἰδιαιτέραν τινὰ δύναμιν, ὡς ὅλα τὰ κατ' ἐξαιρετικὸν τρόπον προσκτώμενα πράγματα ⁴⁾. β) μάστορος καὶ μαστόρισσα ἐργάζονται εἰς κατεργασίαν τῆς ράβδου μὲ τὸ ἀριστερὸ χέρι, γυμνοί, ἀλλὰ καὶ καθ' αῶρον ἀπὸ σαρκικῆς μεί-

¹⁾ E. Samter, Die Religion der Griechen ² 1925 σ. 61. Πρβλ. Frazer, G.B. ³ I 175, Rohde Psyche ² 1, 56 σημ. 2 Stemplinger, Antike Aberglaube 81.

²⁾ Hünnerkorf, ἐνθ' ἀν. 720.

³⁾ ΛΑ 126, 54, 37, Μαραθόκαμπος Σάμου.

⁴⁾ Βλ. Πολίτην ἐν Λαογρ. Γ' 18 κέ. 686. Παραθέτω παραδείγματά τινα: γιὰ τὴν ἀρμυροκούλλουρα κλέβουν τρεῖς κουταλιὲς ἄλευρι ἀπὸ τρεῖς πρωτοστέφανες γυναῖκες (Λαογρ. Γ' 6' πρβλ. αὐτ. σ. 10.18.19.22). Τὸ πῆλινον καινουργὲς ἀγγεῖον, τὸ ὁποῖον θραύεται ριπτόμενον εἰς τὸν ποταμὸν ὡς μαγγανεία πρὸς πρόκλησιν βροχῆς, πρέπει νὰ προέρχεται ἐκ κλοπῆς (Πολίτου, Λαογρ. Σύμμ. Β' 281 σημ. 6). Φυλαχτό (ματοζίνιχον) «κέκτηται πολὺ μείζονα ἰσχύν, ἐὰν προέρχεται ἐκ κλοπῆς» (Σύλλ. ΚΠ, τ. ΚΒ, 1889 - 90, σ. 149).

ξεως (ἀρ. 7) γ) χωρίς νὰ ὁμιλοῦν¹⁾· δ) ἡ ἐργασία γίνεται κατὰ τὴν νύκτα ξημερῶντα Σάββατο, ε) ἀφοῦ ἡ ἐργασία περατωθῇ, γίνεται περιφορὰ τῆς ῥάβδου κύκλῳ τοῦ χωρίου ὑπὸ γυνυνῶν τῶν κατασκευαστῶν, δι' ἧς οὗτοι θέτουν τὸ χωρίον ὅλον ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ μαγικοῦ σιδήρου²⁾.

Χρησις τῆς ῥάβδου γίνεται, ὁσάκις ἀσθένεια ἐκδηλωθῇ εἰς τοὺς βουβάλους ἢ τοὺς χοίρους τοῦ χωρίου. Τότε καλεῖται ὁ κατέχων τὴν ῥάβδον «σὰν ἱερὸ ἕνα πρᾶγμα» (ἀρ. 2) ἐκ τοῦ αὐτοῦ, ἢ ἐξ ἄλλου χωρίου, διὰ νὰ κάψῃ ἢ σταυρώσῃ τὰ ζῶα. Τοῦτο ἐνεργεῖται μόνον τὸ Σάββατον (σπ. καὶ Τρίτην, ἀρ. 15) πρωί, πρὶν νὰ δώσῃ ἥλιος (ἀρ. 6. 10), ἀφοῦ τὸ σίδερο καὶ εἰς τὸ πῦρ, τηρουμένων καὶ πάλιν ὄρων τινῶν, ἀπαραιτήτων διὰ τὴν ἐπιτυχίαν τοῦ μαγγανεύματος: *μονονόματος* (ἀρ. 15), *μὲ ἀριστερὸ χέρι* (ἀρ. 12), *σταυρωτὰ σὲ τρεῖς μεριῖς* (σι' ἀστῆθ', σιὴ μέσ' ἀπ' ἀνὰ μεσα στὰ μπούτια) (ἀρ. 10). Εἰς μερικὰ ὅμως χωρία τὸ σίδερο χρησιμοποιεῖται ἐν περιπτώσει ἐπιζωοτίας διὰ τὸ σταύρωμα καὶ κάψιμο καὶ ὅλων τῶν ἄλλων ζώων (ἀρ. 1. 8. 10. 15).

Εἰς μερικοὺς τόπους τὰ σίδηρα εἶναι δύο-ὄζο καὶ ζέρβο καὶ χρησιμοποιοῦνται ταυτοχρόνως δι' ἀμφοτέρων τῶν χειρῶν (ἀρ. 15). Συνήθως δὲ τὸ σίδερο ἀπολήγει εἰς σῆμα τι (νταγκᾶ), τὸ ὁποῖον καὶ κατασκευάζεται ὡς σφραγὶς εἰς τὸ σῆμα τοῦ ζώου, διὰ νὰ τὸ προφυλάσῃ ἀπὸ τῆς δαιμονικῆς ἐπηρείας.

¹⁾ Ἐγράφη κατὰ Φεβρουάριον 1944.

¹⁾ Ἡ σημασία πού ἀποδίδεται εἰς τὴν τήρησιν ἀπολύτου σιωπῆς κατὰ τὴν κατεργασίαν τοῦ σιδήρου καταφαίνεται εἰς τὴν ἐκ Λαβάρων περιγραφὴν: *βγαίν' ν' διαβόλ' νὰ σὲ μιλήσῃν, γιὰ νὰ χάσ'ς, γιὰ νὰ μὴ γέν' γιαιρικό* (ἀρ. 7).

²⁾ Ἀναλόγους πράξεις, δι' ὧν συνοικισμός τις τίθεται ὑπὸ τὴν προστασίαν ἐνὸς ἱεροῦ ζώου ἢ θεοῦ βλ. ἐν Λαογρ. Ζ' 504.

ΕΘΙΜΑ ΣΥΝΕΡΓΑΣΙΑΣ ΚΑΙ ΑΛΛΗΛΟΒΟΗΘΕΙΑΣ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΛΑΟΥ

ΥΠΟ

Δ. Α. ΠΕΤΡΟΠΟΥΛΟΥ

Εἰς τὰς λαϊκὰς συνηθείας, τὰς σχετικὰς μὲ τὴν συνεργασίαν καὶ ἀλληλοβοήθειαν τῶν ἀνθρώπων τοῦ λαοῦ, διαφαίνεται ὁ τρόπος, καθ' ὃν οὗτοι ρυθμίζουν τὰς μεταξὺ τῶν συνεργατικὰς σχέσεις καὶ κατανοοῦν τὰς πρὸς ἀλλήλους καὶ πρὸς τὸ κοινὸν ὑποχρεώσεις. Ἐκ τῶν συνηθειῶν τούτων ἐξεπήγασαν προφανῶς καὶ εὐρύτεροι συνεργατικοὶ καὶ ἀλληλοβοηθητικοὶ σύνδεσμοι, συνεταιρισμοί, συντεχνίαι καὶ ἄλλαι ἐνώσεις, αἵτινες ἀπετέλεσαν ἐν πολλοῖς ἰδίᾳ κατὰ τοὺς χρόνους τῆς δουλείας, παρίγοντας κοινωνικῆς προόδου καὶ ἀκμῆς.

Ὅθεν διὰ τῆς ἐρεῦνης τῶν εἰς τὴν συνεργασίαν καὶ ἀλληλοβοήθειαν ἀναφερομένων ἐθίμων διακινώσκωμιν τὰς αἰθροιστικὰς ἢ ὑφελιμιστικὰς τάσεις τῶν ἀνθρώπων τοῦ λαοῦ καὶ σχηματίζομεν εἰκόνα σαφὴ οὐσιώδους ἐκδηλώσεως τῆς ὅλης ἠθικῆς καὶ κοινωνικῆς τῶν ζωῆς συνάμα δὲ εἰς τὰ ἐθίμα ταῦτα ἀνευρίσκομεν τὰ σπέρματα τῶν διαφόρων συνεργατικῶν καὶ φιланθρωπικῶν ἐνώσεων καὶ διακινώσκωμιν τὰς βάσεις, ἐπὶ τῶν ὁποίων στηρίζεται ἑκάστοτε καὶ ἡ σχετικὴ νομοθεσία διότι, ὥς γνωστόν, οἱ νόμοι τῆς πολιτείας προσαρμόζονται κατὰ τινὰ τρόπον πρὸς τὰ λαϊκὰ ἐθίμα καὶ ταῦτα ἐπιδιώκουν νὰ κωδικοποιήσουν κατὰ τὸν προσφορώτερον τρόπον¹⁾).

Πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς τοιαύτης ἐρεῦνης ἐξετάζονται κατωτέρω τὰ κρατοῦντα σήμερον παρὰ τῷ ἑλληνικῷ λαῷ ἐθίμα συνεργασίας καὶ ἀλληλοβοηθείας. Πολλὰ τούτων εἶναι ἤδη ἀποθησαυρισμένα εἰς τὸ Λαογραφικὸν Ἀρχεῖον τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, ἔνθα ἔχουν καταταχθῇ κατὰ σύστημα καταρτισθὲν ὑπὸ τοῦ διευθυντοῦ τοῦ Ἀρχείου, καθηγητοῦ Γ. Α. Μέγα²⁾). Ἐξ αὐτῶν παρέλαβον ὅσα ἐκ τῶν ἀναφερο-

¹⁾ «Κυριώτεροι καὶ περὶ τῶν κυριωτέρων τῶν κατὰ γράμματα νόμων οἱ περὶ τὰ ἥθη εἰοιν» λέγει ὁ Ἀριστοτέλης (Πολιτ. Γ' 11, 6). «Mores sunt tacitus consensus populi longa consuetudine inveteratus» ὠριζον οἱ παλαιοὶ Ρωμαῖοι νομοδιδάσκαλοι (Iuris civ. ecloga, Parisiis 1827, 1).

²⁾ Γ. Α. Μέγα, Ζητήματα ἑλληνικῆς λαογραφίας σ. 9 καὶ 20, ἐν Ἑπετηρίδι τοῦ Λαογραφικοῦ Ἀρχείου 1939 καὶ 1940. Τὰ ἀνάτυπα ἐξεδόθησαν μὲ ἰδιαιτέραν σελίδωσιν. Εἰς ταῦτα γίνονται αἱ παραπομπαὶ ἐν τοῖς ἐπομένοις.

μένων εις τὰ σχετικά κεφάλαια (ἀλληλοβοήθεια καὶ συνεργασία — συμβάσεις, συνεταιρισμοὶ) ἐνόμισα χρήσιμα εἰς τὴν μελέτην ¹⁾).

Ἀκολουθήσας τὸ διάγραμμα κατατάξεως, τὸ ἰσχύον εἰς τὸ Λαογραφικὸν Ἀρχεῖον, διήρεσα τὴν ὕλην ὡς ἑξῆς:

Α' Συνεργασία καὶ ἀλληλοβοήθεια εἰς ἰδιωτικὰς ἐργασίας

α') ἐπ' ἀμοιβαίῳ συμφέροντι τῶν συνεργαζομένων,

β') ἐν πνεύματι κοινωνικῆς ἀλληλεγγύης πρὸς τοὺς ἔχοντας ἀνάγκην βοήθειας,

γ') ἐπὶ σκοπῷ ἀγαθοεργίας πρὸς ἐνδεεῖς.

Β' Συνεργασία καὶ ἀλληλοβοήθεια εἰς ἐκτέλεσιν ἔργων κοινῆς ὠφελείας.

Γ' Γενικοὶ ὅροι δηλοῦντες διάφορα εἶδη συνεργασίας.

Δ' Παρατηρήσεις.

Εἰς τὸν καθηγητὴν κ. Γ. Α. Μέγαν ὀφείλω χάριτας διὰ τὰς ἐπιστημονικὰς του ὑποδείξεις καὶ τὴν καθοδήγησίν του εἰς τὴν ἐπεξεργασίαν τοῦ θέματος.

Α' ΣΥΝΕΡΓΑΣΙΑ ΚΑΙ ΑΛΛΗΛΟΒΟΗΘΕΙΑ Εἰς ἸΔΙΩΤΙΚΑΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

α') *Ἐπ' ἀμοιβαίῳ συμφέροντι τῶν συνεργαζομένων.*

Ἡ τοιοῦτου εἶδους συνεργασία διέπεται ὑπὸ συμβάσεων συναπτομένων προφορικῶς μεταξὺ δύο ἢ περισσότερων προσώπων ἢ οἰκογενειῶν συμφώνως πρὸς τὰ κρατοῦντα τοπικὰ ἔθιμα, καὶ δὴ ἐπὶ ἴσοις θεαίς καὶ ἐπὶ ἀνταποδόσει. Ἡ ἔννοια τῆς ἀνταποδόσεως δηλοῦται διὰ τῶν γενικῶν ὄρων, οἱ ὅποιοι χρησιμοποιοῦνται διὰ τὴν τοιαύτην συνεργασίαν πολλαχού τῆς Ἑλλάδος, δανεικαριά, δανεικολογιά, δανεικοί ²⁾ δανεικαρολόοι ³⁾ καὶ ἡγοβόθεια (= ἀλληλοβοήθεια) μετὰ τὰς διαφοροὺς κατὰ τόπους μορφάς: ἀντιβόθεια ἐν Εὐβοίᾳ, ἡγοβόθεια ἐν Βελβενδῷ, ἡγοβούθεια, ἀλλ' βούθεια ἐν Θράκῃ κ.λ.π. ⁴⁾

Εἰς τὴν κατωτέρω ἐξέτασιν παραλείπονται αἱ συμβάσεις, αἱ μεταξὺ γαιοκτημονος καὶ καλλιεργητοῦ συναπτόμεναι, καθ' ἃς ὑπὸ τοῦ πρώτου διατίθεται τὸ κτῆμα καὶ ὑπὸ τοῦ δευτέρου ἡ ἐργασία, ὡς π.χ. αἱ διὰ τὰ μισιακά, τὰ ἐντριτα, τὰ ἀναπεντά-

¹⁾ Αἱ παραπομπαὶ εἰς χειρόγραφα τοῦ Λαογραφικοῦ Ἀρχείου γίνονται μετὰ τὴν βραχυγραφίαν ΛΑ, ἀκολουθεῖ δὲ ἀριθμὸς εἰσαγωγῆς χειρογράφου, ἢ σελίς, τὸ ὄνομα τοῦ συλλογέως καὶ ὁ τόπος. Παραπομπαὶ εἰς χειρόγρ. τοῦ Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ γίνονται μετὰ τὴν βραχυγραφίαν ΙΛ.

²⁾ ΛΑ ἀρ. 1105 σ. 162, Μ. Λιουδάκη, Κρήτη.

³⁾ ΙΛ ἀρ. 530 σ. 45, Δ. Ι. Γεωργακάς, Μεσσήνη. - ΛΑ ἀρ. 1096 σ. 107, Ι. Κακριδῆς, Σουδενὰ Καλαβρύτων. Ὁμ. Γεωργακά, Μεσσηνιακὰ ἔθιμα ἐν Ἀρχ. ἰδιωτ. δικαίου Η' (1941) σ. 186-7.

⁴⁾ Περὶ τῶν διαφορῶν διαλεκτικῶν τύπων βλ. Ἱστορ. Λεξικὸν τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν ἐν λ. ἀλληλοβοήθεια.

ρικά, μολονότι καὶ εἰς αὐτὰς ἐνυπάρχει ἡ ἔννοια τῆς συνεργασίας, καὶ ταύτης ρυθμιζομένης ἐν πολλοῖς ὑπὸ ἐθίμων, διότι αὐταὶ εἶναι ἀποτέλεσμα οὐχὶ τόσοσιν τῆς αὐτοπροαιρέτου ἀποφάσεως τοῦ καλλιεργητοῦ, ἀλλὰ μᾶλλον τῆς οἰκονομικῆς ἐνδεΐας τούτου, ἠναγκασμένου νὰ καλλιεργῇ τὴν ξένην γῆν, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον κατὰ τὰς διατάξεις, αἵτινες ἐρρῶνιζον ἄλλοτε, εἰς παλαιούς φεουδαρχικοὺς χρόνους, τὰς σχέσεις ἰδιοκτῆτου καὶ καλλιεργητοῦ. Αἱ συμβάσεις αὐταὶ συνήθως κατοχυρώνονται δι' ἐπισήμων συμβολαιογραφικῶν πράξεων καὶ συνάπτονται διὰ μακρότερον χρόνον, ἢ δὲ πρὸ τοῦ συμπεφωνημένου χρόνου ἔνεκα διαφωνίας διάλυσις αὐτῶν ἐπιβάλλει ὠρισμένας νομικὰς κυρώσεις. Τοῦναντίον αἱ ἐπὶ ἴσοις ὅροις συναπτόμεναι συμβάσεις ἐργασίας διαλύονται εὐκόλως, εὐθὺς ὡς προβληθῇ κώλυμά τι ἢ διαφανῇ δόλος τις κατὰ τὴν ἐκτέλεσιν αὐτῆς, ὡς π.χ. θάνατος τοῦ ἑνὸς ἐκ τῶν ἀροτριῶντων ζῶων ¹⁾, δολία προσπάθεια τοῦ ἑνὸς ἐκ τῶν συνεργαζομένων νὰ ἐπιρροῖῃ περισσότερον βάρος, νὰ *ρίξη λουρί* ²⁾, ὡς λέγεται, εἰς τὸ ἀροτριῶν ζῶον τοῦ συνεταίρου του διὰ μεταφορᾶς τοῦ σημείου προσθέσεως ρυμοῦ καὶ ζυγοῦ ἐγγύτερον πρὸς τὸν λαιμόν του κ.τ.τ.

Αἱ μορφαί, τὰς ὁποίας προσλαμβάνει ἡ σύμπραξις αὕτη εἰς τὰς διαφόρους ἐργασίας, εἶναι τρεῖς :

1) Εἰς γεωργικὰς ἐργασίας :

Δύο γεωργοί, ἔχοντες ἐν ἀροτριῶν ζῶον ἕκαστος (βοῦν, ἵππον, ἡμίονον, ὄνον), συνεταιρίζονται δι' ὠρισμένον χρονικὸν διάστημα (διὰ μίαν ἢ δύο καλλιεργητικὰς περιόδους) ³⁾, ἵνα ἀπὸ κοινοῦ καλλιεργήσουν τὰ κτήματά των. Οἱ οὕτω συνεταιριζόμενοι εἶναι γνωστοὶ συνήθως μὲ τὸν γενικὸν ὄρον *σμίχτες* ἢ *σέμπροι* ⁴⁾, ὁ δὲ συνεταιρισμός των μὲ τὸν ὄρον *σμιξιά* ἢ *σεμπριά*. Εἰς πολλὰ μέρη εἶναι ἐν χρήσει ὁ φεουδαρχικὸς ὄρος *κολλήγας* ⁵⁾, μὲ τοὺς διαφόρους ἰδιωματικούς τύπους του, *κολλέγας - ισσα* καὶ *κολληματάρης* ἐν Πελοποννήσῳ ⁶⁾ *κολλήβας* ἢ *κολλήγας* ἐν Χίῳ ⁷⁾

¹⁾ Ἐκ τούτου προήλθεν ἡ γνωστὴ λαϊκὴ παροιμία *ψόφησε τὸ βόδι μας, πάει ἡ σεμπριά μας*, λαβοῦσα γενικώτερον τὴν ἔννοιαν τῆς ἔνεκα ἀνωτέρας βίας διαλύσεως τοῦ συνεταιρισμοῦ. Βλ. Ν. Δημητρακοπούλου, Νομ. ἐνασχολήσεις 2, 83.

²⁾ Φράσις λεγομένη ἐν Εὐβοίᾳ, κατ' ἀνακοίνωσιν τοῦ συναδέλφου Ι. Καλέρη.

³⁾ «Ὅταν ἓνας σέμπρος εἶναι ἀνάποδος, ξεσεμπρεύουν τελειώνοντας τὶς πρωιμιὰς καὶ βρίσκεται ἄλλο ταίριασμα. Ἀνέκαθεν βρέθηκαν ἔθιμα γιὰ τὰ σεμπρέματα, πού τὰ κρατοῦν σὰ θρησκεία οἱ σέμπροι» Δ. Λουκοπούλου, Γεωργικὰ Ρούμελης (1938) σ. 86.

⁴⁾ Περὶ τῆς ἐτυμολογίας βλ. G. Meyer, Neugriech. Studien, II (Wien 1894) σ. 56 - 57.

⁵⁾ Βλ. G. Meyer, ἔνθ. ἀν. τόμ. III σ. 31. Πρβλ. καὶ Ε. Μπουντώνα, Μελέτη τοῦ γλωσσικοῦ ἰδιώματος τῆς Βελβενδοῦ, σ. 103.

⁶⁾ Π. Παπαζαφειροπούλου, Περισιναγωγή γλωσσικῆς ὕλης (ἐν Πάτραις 1887) σ. 438.

⁷⁾ Κ. Ἀμάντου. Συμβολὴ εἰς τὸ χιακὸν γλωσσάριον σ. 34

καὶ ἀλλαχοῦ. Ἐν Θράκῃ ὁ συνεταιρισμὸς ὀνομάζεται *ορτακλίκι* ἢ *ορτακιά* ¹⁾ καὶ οἱ συνεταιριζόμενοι *ορτακλήδες*. «ξεύγουν τὰ βόιδα τους μαζί, σπέρνουν, θερίζουν μαζί, τὰ εἰσοδήματα μοιράζουν ἀνάλογα μὲ τὰ χτήματα ποὺ ἔχουν καὶ τὴν ἐργασία ποὺ καταβάλλουν» ²⁾. Ἐν Ἡπείρῳ οἱ οὕτω συνεταιριζόμενοι ὀνομάζονται *σιμγατόροι*· *σύζευγα* *κάνουν* σημαίνει σπέρνουν μαζί τοὺς ἀγρούς των ³⁾. Εἰς χωρία τῆς Ἀκαρνανίας ὄχι μόνον ἐργάζονται *σύζευγα* εἰς ὅλας τὰς καλλιεργητικὰς ἐργασίας ἀπὸ τῆς σπορᾶς μέχρι τοῦ θερισμοῦ, ἀλλὰ καὶ μοιράζουν ἀπὸ κοινοῦ τὸ συνολικὸν εἰσόδημα ἐξ ὅλων τῶν διὰ τῆς κοινῆς ἐργασίας καλλιεργηθέντων ἀγρῶν. Ἄν τυχὸν ὁ ἀγρὸς τοῦ ἑνὸς ἐκ τῶν συνεταιρικῶς ἐργαζομένων κρίνεται γονιμώτερος, τότε διὰ τὸν ἰδιοκτήτην του χωρίζεται μερίδιον κατὰ τι μεγαλύτερον· τὸ ἐπὶ πλεον τοῦτο ποσὸν εἶναι τὸ λεγόμενον *χωραφιάτικο* ⁴⁾. Ἐν Κρήτῃ οἱ συνεργαζόμενοι ὀνομάζονται *συζευτάδες* (ἐν. ὁ *συζευτής*), ὁ συνεταιρισμὸς *συζεψιά* ἢ *κοινᾶτο* καὶ τὸ ρῆμα *συζεύω* ἢ *συζέφνω* ⁵⁾. *Μαχούμασιν* πρὸς ἀντίσηκα εἶναι συνήθης ἔκφρασις μὲ τὴν αὐτὴν ἔννοιαν εἰς τὴν περιφέρειαν Μόρφου Κύπρου ⁶⁾. Ἐνα τέταρτον βόι εἶναι ὄρος ἐν Κεφαλληνίᾳ σημαίνων, ὅτι ὁμοῦ μετὰ τοῖς ἄλλων κατέχει τις βοῦν, ὥστε τοῦ ἀνήκει τὸ ἕν τέταρτον καὶ ἐπομένως ἀνα τέσσερας ἡμέρας δύναται νὰ λαμβάνῃ τὸν βοῦν πρὸς ἀροτρίαν ⁷⁾. *Κάνουν σκάβω* λέγουν ἐν Σάμῳ ⁸⁾ διὰ τοὺς γεωργούς, τοὺς ἐργαζομένους εἰς τοὺς ἀγρούς των ἀπὸ κοινοῦ καὶ κατ' ἐναλλαγὴν. Ἐν Αἰτωλίᾳ εἶναι γνωστὸς ὁ ὄρος *ἀλλαξοβοδιάτω* (*ἀλλαξοβοδιάζουμε* γιὰ νὰ κάνουμε *χωράφι*) ⁹⁾ ἢ *σκάβω ἀντισκαρικά* ¹⁰⁾, ἐν Κυθῆραις *ἀντικάματο* ¹¹⁾.

Ὁ χρόνος ἐργασίας εἰς τὸ κτῆμα ἑκάστου τῶν συνεταιρικῶς ἐργαζομένων ὁρίζεται συνήθως μὲ τὴν ἑβδομάδα: *βδομαδιάτικο*, *κάνουν μὲ τὴν βδομάδα*, *χωράφια βδομαδιάτικα* ¹²⁾ ἢ καὶ μὲ ὠρισμένας ἡμέρας: *κάνουν μέρες* ¹³⁾, ἀναλόγως τῶν και-

¹⁾ Ἐκ τοῦ τουρκικοῦ *ortak* = συνεταιρὸς.

²⁾ Α. Πετροπούλου, Λαογραφικὰ Σκοπέλου - Πέτρας Ἀνατ. Θράκης ἐν Ἀρχ. θρακ. θησ. Η' (1941 - 2) σ. 173, πρβλ. καὶ τόμ. Γ' σ. 301.

³⁾ ΛΑ ἀρ. 976, σ. 658, Δ. Λουκόπουλος, Σούλι.

⁴⁾ Πληροφορίαι τοῦ φιλολόγου Σ. Μπελντιάου ἐκ Μοναστηρακίου Βάλτου.

⁵⁾ ΛΑ ἀρ. 1512 σ. 301, Στ. Ξανθοῦδιδης. — Γ. Κ. Σπυριδάκης, Γεωργία καὶ ἀμπελοργία ἐν Κασιδιονίῳ Σητείας, περ. Μύσων 1, 193.

⁶⁾ Πληροφορία τοῦ Κυπρίου φοιτητοῦ φιλολογίας Ν. Κονομῆ.

⁷⁾ ΛΑ 687 σ. 167, Μαρκᾶτος.

⁸⁾ ΛΑ ἀρ. 391 σ. 390, Σωκρ. Ἰωαννίδης.

⁹⁾ Α. Λουκοπούλου, Γεωργικὰ Ρούμελης σ. 86.

¹⁰⁾ ΛΑ ἀρ. 1421 σ. 264, Δ. Λουκοπούλου.

¹¹⁾ *Πανδώρα* 14 (1862) σ. 360.

¹²⁾ ΛΑ ἀρ. 976 σ. 658, Δ. Λουκόπουλος, Σούλι — ΛΑ 749 σ. 12, Γ. Λουλάκης, Βιάνος Κρήτης (ἑβδομαδιάτικο ξευγάρι). ¹³⁾ ΛΑ ἀρ. 1160 Α' σ. 129, Γ. Α. Μέγας, Βάρος Λήμνου.

ρικών συνθηκών πρὸ παντός, αἵτινες ὑπαγορεύουν τὴν ἀνάγκην τῆς ἐργασίας εἰς τοῦτον ἢ ἐκείνον τὸν ἀγρὸν. Πάντως ὁ ἀριθμὸς τῶν ἡμερῶν ἐργασίας εἰς τοὺς ἀγροὺς ἐκάστου τῶν συνεργαζομένων δὲν ὀρίζεται πάντοτε ἴσος μὲ σχολαστικὴν ἀκρίβειαν, ἀλλ' εἶναι δυνατόν νὰ εἶναι μικρότερος ἢ μεγαλύτερος εἰς τὸν ἀγρὸν τοῦ ἐνὸς ἢ τοῦ ἄλλου, ἀναλόγως τῶν ἀναγκῶν¹⁾: *δίχως ξεσυνερισμό, ἢ δίχως ξεσυνέρια*, ὅπως κοινῶς λέγεται.

Ἐνίοτε δύο ὁμοῦ καλλιεργηταὶ ἀναλαμβάνουν νὰ καλλιεργήσουν ἀπὸ κοινοῦ ἀγρὸν ἄλλου, ὁπότε ἐκ τοῦ εἰσοδήματος τὸ ἥμισυ λαμβάνει ὁ ἰδιοκτήτης, τὸ δὲ ἕτερον ἥμισυ διανέμεται ἐξ ἴσου μεταξὺ τῶν καλλιεργητῶν²⁾.

Ἀνάλογοι πρὸς τὰς ἀνωτέρω συμβάσεις συνάπτονται καὶ διὰ τὴν ἐργασίαν τοῦ θερισμοῦ. Συνήθως συνεταιρίζονται δύο ἢ καὶ πλείονες οἰκογένειαι γεωργῶν διὰ τὸν ἀπὸ κοινοῦ θερισμὸν καὶ ἀλωνισμὸν τῶν δημητριακῶν. Ἐν Κύπρῳ τοιοῦτος συνεταιρισμὸς τριῶν μέχρι πέντε οἰκογενειῶν διὰ κοινὴν ἐργασίαν θερισμοῦ, καθὼς καὶ διὰ τὴν ἀπὸ κοινοῦ γαλακτοκομίαν ὀνομάζεται *κούα*³⁾. Εἰς τὴν περιφέρειαν Ρεθύμνης κατὰ τὸν θερισμὸν ἐνοικιαζόμενοι ἀναλαμβάνουν τὴν ἐργασίαν τοῦ θερισμοῦ καὶ ἀλωνισμοῦ, λαμβάνοντες τὸ πέμπτον τοῦ εἰσοδήματος καὶ ὀνομαζόμενοι ὡς ἐκ τούτου *πεπταρολόγοι*⁴⁾. Εἰς Μονοφαταῖον Κοῦφης οἱ οὕτως ἐνοικιούμενοι λαμβάνουν τὸ τρίτον τοῦ εἰσοδήματος⁵⁾. Πάρομοιαι συμβάσεις διὰ θερισμὸν ἀπαντῶμεν πολλαχοῦ τῆς Ἑλλάδος, συνήθως μεταξὺ δύο οἰκογενειῶν⁶⁾.

Διὰ τῶν τοιούτων συμβάσεων καὶ ἀνεργασιῶν ἐξυπηρετοῦνται ἐπιτακτικαὶ ἀνάγκαι τῆς ζωῆς καὶ δὴ αἱ ἀνάγκαι διὰ τὴν σποράν, δεδομένου ὅτι πολλοὶ τῶν γεωργῶν⁷⁾ διαθέτουν ἐν μόνον ἀροτριῶν ζῶων, εἶναι *μονόβοδοι*, ὅπως λέγουν ἐν Ἡπείρῳ⁸⁾, καὶ δὲν δύνανται μὲ μόνον τοῦτο νὰ φέρουν εἰς πέρας τὴν ἐργασίαν των.

Ἀλληλοβοήθεια γίνεται καὶ διὰ τοῦ δανεισμοῦ τῶν φορτηγῶν ζώων πρὸς μεταφορὰν δημητριακῶν, χόρτων κ.τ.τ.

1) ΛΑ ἀρ. 1159 Α' σ. 58, Γ. Ταρσοῦλη, Πυλία.

2) ΛΑ ἀρ. 1542 σ. 299, Δ. Λουκόπουλος, Αἰτωλία.

3) ΛΑ ἀρ. 950, 44, Ξ. Φαρμακίδης. Τὸ ἔτυμον τῆς λέξεως δὲν εἶναι γνωστόν. Ἀξιοσημείωτον εἶναι τὸ παρ' Ἡσυχίου: *Κούα* ἐνέχυρα. Καὶ εἰς τὸ σχόλιον: *Dialectus Thessalorum an Cypriorum sit, incertum est.*

4) ΛΑ ἀρ. 1162 Α σ. 34, Μ. Λιουδάκη.

5) ΛΑ ἀρ. 1161 Α σ. 9, Μ. Λιουδάκη.

6) Βλ. καὶ Α. Γ. Βρόντη, Οἱ ζευγάδες τῆς Ρόδου, ἐν Λαογραφίᾳ IB' σ. 117.

7) Καὶ πρὸ ἐνὸς αἰῶνος ὁ Fr. Thiersch (*De l'état actuel de la Grèce et des moyens d'arriver à sa restauration*, τόμ. 1, Leipzig 1833 σ. 294) ἔγραφε περὶ τῶν γεωργῶν τῆς Ἑλλάδος τοῦ 1833: «Μόνον τὸ ἐν τρίτον τῶν κατοίκων κατέχει ἓνα ζευγάρι βόδια· οἱ ἄλλοι ἢ ἔχουν κοινὰ ἢ δὲν ἔχουν καθόλου».

8) ΛΑ. ἀρ. 1422 σ. 103, Μ. Λιουδάκη, Βραχώρι Ἡπείρου.

2) Εἰς ποιμενικὰς ἐργασίας.

Ἡ σύμπραξις αὕτη ἀπαντᾷται καθ' ὅλην σχεδὸν τὴν Ἑλλάδα καὶ ἰδίᾳ εἰς τὰς ὄρεινὰς περιοχάς, ἔνθα εὐδοκιμεῖ ἡ κτηνοτροφία. Μὲ τὴν ἔνωσιν δύο ἢ περισσότερων μικρῶν ποιμνίων καὶ τὴν διὰ δανεισμοῦ γαλακτοκομίαν ἐπιτυγχάνεται οἰκονομία χρόνου καὶ κόπων.

Ὡς εἰς τοὺς γεωργικοὺς συνεταιρισμοὺς καὶ τὰς γεωργικὰς συμβάσεις, ἔχομεν καὶ ἔδω τοὺς γενικοὺς ὅρους *σμίχτες, σέμπροι—σμιξιά, σεμπριά*.

Ἐν Ἠπειρῷ οἱ συμπράττοντες ποιμένες ὀνομάζονται *σμιγοὶ ἢ σμιξιάρηδες*. Ἐν Ρόδῳ ὁ συνεταιρισμὸς λέγεται *ἀρκανλειὸν* καὶ ὁ συνεταιριζόμενος *ἀρκανλῆς* (θηλ. *ἀρκαύλισσα*). Τὸ ποσὸν τοῦ γάλακτος, τὸ ὁποῖον δανεῖζεται ἐπὶ ὠρισμένης ἡμέρας ἀπὸ τὸν ἕνα *ἀρκαύλην* εἰς τὸν ἄλλον, μετρεῖται μὲ τὸ *πιδιακὸν*—ἀγγεῖον πῆλινον μὲ δύο λαβὰς ἐν εἵδει ἀμφορέως¹⁾—καὶ τὰ δανειζόμενα *πιδιακὰ* σημειοῦνται μὲ στιγμάς (*κόκκες*) ἐπὶ ράβδου ἐκ ροδοδάφνης²⁾. Ἐν Κρήτῃ διὰ τοὺς οὕτω συνεταιριζομένους ποιμένας εἶναι ἐν χρήσει καὶ ὁ γενικώτερος ὅρος *σημισάτορες* (*semissarius*), περισσότερον γνωστὸς *προκειμένος* περὶ μονιμωτέρων καὶ μακροχρονιωτέρων συνεταιρισμῶν. Πολὺ εὐχρηστὸν εἶδος εἶναι οἱ ὅροι *κοινᾶτο ἢ κοινᾶς* = συνεταιρισμὸς: *τοὶ αἰγῆς τοὶ ἔχομε κοινᾶτο*³⁾, *δὲν ἔπῃε καλά ὁ κοινᾶς, γιατί ἦκατε φτε ὁ κοινάτορας*⁴⁾, οἱ συνεταιριζόμενοι *κοινάτοροι ἢ κοινάτορες* (ἐν. *κοινάτορας*)⁵⁾, καὶ τὸ ρ. *κοινάζω ἢ κοινεύω*⁶⁾, *ἔχω κοινάτορά*⁷⁾, *πάνω μαζί μητάτο*⁸⁾ καὶ τὸ ἀντίθ.

¹⁾ ΛΑ ἀρ. 1568 σ. 250, Χ. Παπαχριστοδούλου.

²⁾ Βλ. περιγραφὴν ἐν Λαογραφίᾳ IB' σ. 218 ὑπὸ Α. Βρόντη. Περὶ τῆς ἐτυμολογίας τῆς λ. *ἀρκαύλης* ἐκ τοῦ *ἄρχω*—*αὐλή* βλ. Β. Φάβην, Ἀθηνᾶ ΜΕ' 369. Ἐν Ἀνατολ. Κρήτῃ ἡ μέτρησις γίνεται μὲ τὸ *σημάδι* ἢ *σημαδόξυλο*, ξύλον μικρὸν κυλινδρικόν, μήκους 2—3 παλαμῶν. Ἐκαστος ἔχει *σημαδόξυλα* ἴσα πρὸς τὸν ἀριθμὸν τῶν συνεταιρισμένων. Εἰς ἕκαστον *σημαδόξυλο* εἶναι χαραγμένον τὸ ὄνομα τοῦ εἰς ὃν ἀνήκει. Ὅταν φέρῃ τὸ γάλα εἰς τῶν συνεταιρισμένων, ὁ παραλαμβάνων θέτει τὸ *σημαδόξυλό* του (τοῦ προσφέροντος) εἰς τὸ γαλοδοχεῖον καὶ εἰς τὸ ὕψος ὅπου φθάνει τὸ γάλα, χαράσσει σημεῖον (*κόκα*). Αὐτὸ γίνεται δι' ὅλους τοὺς συνεταιρισμένους καὶ οὕτω κρατεῖται λογαριασμός, ἔν' ἀποδοθῇ μὲ τὴν σειρὰν τὸ γάλα. Τοιοῦτον εἶδους μέτρησις γίνεται συνήθως ὑπὸ τῶν γυναικῶν, αἵτινες τρέφουν ὀλίγα οἰκόσιτα ζῶα καὶ συνεργάζονται εἰς τὴν τυροκομίαν. (ΛΑ ἀρ. 1105 σ. 164—166, Μ. Λιουδάκη). Ἐν Πυλίᾳ ἡ μέτρησις γίνεται μὲ *γαλομέτρες*, ξύλινα δοχεῖα, εἶδος βεδούρας (ΛΑ ἀρ. 1159, σ. 55 Γ. Ταρσούλη).

³⁾ ΙΑ ἀρ. 325 σ. 69, Ἰ. Κονδυλάκης.

⁴⁾ ΙΑ ἀρ. 554, 94, Γ. Σπυριδάκης.

⁵⁾ Ἐν Σφακίᾳς ἀπαντᾷται καὶ ὁ ὅρος *φρτσιαδόροι*. ΛΑ 866 σ. 15, Γ. Πάγκαλος.

⁶⁾ Βλ. Στ. Ξανθουδίδου, Ποιμενικὰ Κρήτης, ἐν Λεξικογρ. Ἀρχ. Μ. Ν. Ἑλληνικῆς Ε' (1918) σ. 275.

⁷⁾ ΛΑ ἀρ. 1105 σ. 156, Μ. Λιουδάκη.

⁸⁾ ΛΑ ἀρ. 1105 σ. 164, Μ. Λιουδάκη.

ξεκοινάζω ἢ ἀγιοποστολιάζω, ἐπειδὴ ἡ διάλυσις τοῦ συνεταιρισμοῦ γίνεται συνήθως τῶν Ἀγίων Ἀποστόλων (29 Ἰουνίου), ὅτε ἐλαττοῦται κατὰ πολὺ ἡ γαλακτοφορία τῶν ποιμνίων¹⁾. Ἡ σύμπραξις γίνεται ὡς ἐξῆς: Ὀλόκληρον τὸ ποίμνιον ἀναλόγως τοῦ ἀριθμοῦ διαιρεῖται εἰς μικροτέρας ομάδας, δεκαπεντάρια, κοσάρια, τριαντάρια, σαραντάρια κλπ. καὶ τοιοῦτοτρόπως λέγουν ὅτι τὸ ποίμνιον ἔχει δύο τρία, δεκαπεντάρια, κοσάρια κ.λ.π. ἢ καυκιά, ὡς ὀνομάζονται, διότι ἕκαστον τμήμα λέγεται καὶ καυκί²⁾. Ἐκαστος τῶν συνεταιριζομένων (κοινάτορας) ἔχει ὠρισμένον ἀριθμὸν καυκίων καὶ ἀπὸ τοὺς σωροὺς (βοῦβες), εἰς οὓς κατανέμονται τὰ ἐκ τοῦ γάλακτος προϊόντα, λαμβάνει διὰ κλήρον (σκραφιοῦ) ἀριθμὸν ἴσον πρὸς τὰ καυκιά του. Εἷς τινα μέρη τῆς Πελοποννήσου (Τριφυλία - Ὀλυμπία) ἡ σμιξιὰ τῶν ποιμνίων διὰ τὴν ἀπὸ κοινοῦ τυροκόμησιν λέγεται ἀλλατούριασμα³⁾ (τὸ ρ. ἀλλατουριάζω, ἀλλατορίζω), ἐν Ἡπειρῷ ἀλλατούρα (ἡ). Ἐν Μάνῃ ἔχομεν τὸν ὄρον κοινασία, εἰς Τσακωνιὰν εὐρίσκομεν τὸ ἐπώνυμον Κοῖνης, τοῦ ὁποίου ἡ ἐτυμολόγησις ἐκ τοῦ ἐπιθέτου κοινός⁴⁾ εἶναι πιθανὴ καὶ ἄγει εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι συνεργατικαὶ σχέσεις ἔδωκαν τὴν ἀφορμὴν νὰ γίνῃ τὸ ἐπώνυμον⁵⁾. Ἐν Κύπρῳ δὲ συνεταιρισμὸς διὰ τὴν γαλακτοκομίαν ὀνομάζεται κοῦα, ὡς καὶ διὰ τὸν ὠρισμὸν (βλ. ἀν. σ. 63).

Ἀπὸ κοινοῦ συνήθως συνεταιριζόμεναι δύο ἢ περισσότεροι ποιμένες μισθώνουν λιβάδια πρὸς βοσκήν τῶν ποιμνίων καὶ καταβάλλοντες ἕκαστος τὸ μισθώμα

¹⁾ Κατ' εἰδήσιν ἐκ Δυτ. Κρήτης (ΙΔ ἀρ. 430 σ. 14, Γ. Πάγκαλος) τοῦ ὄρου κοινάτο γίνεται χρῆσις ἐπὶ μακροχρονιωτέρου καὶ μονιμωτέρου ὁπωσδήποτε συνεταιρισμοῦ, ἐνῶ, προκειμένου περὶ συνεργασίας διὰ τὴν ἐποχὴν μόνον τῆς τυροκομίας, εἶναι εὐχρηστος ἡ φράσις «ἐσμίχανε σὸ μητάτο τὰ ὄζα».

²⁾ Καυκί ὀνομάζεται εἷς τινας τόπους τὸ κοῖλον δοχεῖον. Ἐκ τῆς χρήσεως κοίλων δοχείων πρὸς μέτρησιν προσέλαβε τὴν σημασίαν τοῦ μέτρου χωρητικότητος· συνήθως τὸ καυκί θεωρεῖται τὸ ἥμισυ τοῦ κιλοῦ (11 - 12 ὀκάδες) ἢ σημαίνει ἀκόμη καὶ ἑκτασιν γῆς ἐνὸς περίπου στρέμματος, εἰς ἣν δύναται νὰ σπαρῇ ποσότης ἐνὸς καυκίου. Ἐν Κρήτῃ εἶναι συνώνυμον μὲ τὸ μουζούρι. Ἐνταῦθα σημαίνει ἀπλῶς μίαν ομάδα ἐξ ὠρισμένου ἀριθμοῦ ποιμνίων, ἡ ὁποία λαμβάνεται τρόπον τινὰ ὡς μονὰς μετρήσεως τοῦ ὅλου ποιμνίου: Τὸ κοπάδι ἔχει τόσα καυκία. Βλ. Δ. Πασχάλην, Ἀνδριακὸν γλωσσάριον σελ. 62 Ἐμμ. Μανωλακάκη, Γλωσσικὴ ὕλη τῆς νήσου Καρπάθου, Ζωγράφειος Ἀγών Α' σ. 333. Γιάννην Ι. Μαυρακάκη, Ποιμενικά Δυτ. Κρήτης, Χανιά 1948 σ. 64. Περὶ τοῦ καῦκος - καυκίτσα, βλ. Ἀθηνᾶ ΚΗ', 338.

³⁾ Ὁμ. Γεωργακά, Μεσσηνιακὰ ἔθιμα ἐν Ἀρχεῖῳ ἰδιωτικοῦ δικαίου Η' (1941) σ. 193. Περὶ τοῦ πιθανοῦ ἐτύμου τῆς λ. ἐκ τοῦ ἰταλ. alleato = σύμμαχος βλ. Ἱστορ. Λεξικὸν Ἀκαδημίας, τόμ. Α' ἐν λ.

⁴⁾ H. Pernot, Introduction à l'étude du dial. tzakonien, Paris 1934 σ. 386.

⁵⁾ Περὶ τῆς χρήσεως τοῦ ὄρου κοινός παλαιότερον εἰς παρομοίαν συνεργατικὰς σχέσεις μαρτυρεῖ καὶ ἡ ποντιακὴ παροιμία τὸ κοινὸν τ' ἄλογον μέσα (μέσην, ὁσφὺν) *κ' ἔχ'.

κατ' ἀναλογίαν τοῦ ἀριθμοῦ τῶν προβάτων του (κατὰ κεφάλαια). Τοιοῦτοι ποιμένες μισθῶνται συνεταιριζόμενοι ἐν Μακεδονίᾳ εἶναι γνωστοὶ μὲ τὸ ὄνομα *κοπαταιάργηδες*¹⁾.

Ἡ ποιμενικὴ σύμπραξις ἐκδηλώνεται εἰς τινὰ μέρη καὶ διὰ τῆς ἐκ περιτροπῆς ἀναλήψεως τῆς ὑποχρεώσεως πρὸς βόσκησιν καὶ φύλαξιν τῶν ποιμνίων, ἐὰν αὕτη δὲν γίνεται ὑπὸ τοῦ ἐκ κοινοῦ ταμείου ἀμειβομένου φύλακος (*γελαδάρη*). Ἐν Σύρῳ ἡ φράσις «*σήμερα ἔχω βοσκιὸν*» σημαίνει ὑποχρεοῦμαι εἰς βοσκήν τῶν θρεμμάτων, διότι εἶναι ἡ σειρὰ μου²⁾. Εἰς τὸν Πόντον ἡ ἐκ περιτροπῆς ἀνάληψις τῆς ὑποχρεώσεως πρὸς φύλαξιν καὶ βόσκησιν τῶν ποιμνίων γίνεται μὲ τὴν *λαχίδα* δηλ. μὲ τὴν σειρὰν καὶ κατ' ἀναλογίαν τοῦ ἀριθμοῦ τῶν κατεχομένων ὑφ' ἐκάστου ποιμένος βοσκημάτων. Τὸ *συγγενολόι* ἐκάστης ἐνορίας ἐφύλαττε συνήθως χωριστὰ τὰ ζῶα του. Ἐὰν ἐπληρῶντο κοινὸς βοσκός, ἡ διατροφή του ἐγίνετο, ὅπως καὶ εἰς ἄλλα μέρη, μὲ τὴν σειρὰν (μὲ τὴν *λαχίδα*)³⁾.

3) Εἰς οἰκιακὰς ἐργασίας καὶ δὴ μεταξὺ γυναικῶν.

Ἐν Θράκῃ, διὰ νὰ κάψουν μαζί τὸν φούρνον καὶ νὰ ψήσουν τὸ ψωμί, κάμνουν, ὡς καὶ ἐν τῇ γεωργικῇ καὶ ποιμενικῇ συνεργασίᾳ *δρακλίκι*. «Ἡ κάθε μιὰ νοικοκυρά, γιὰ νὰ γνωρίζῃ τὸ δικό της ψωμί (*πλάστο*), κάνει ἐπάνω ὠρισμένο σημάδι, σταυρό, ἕνα ποβλί κλπ.»⁴⁾ Ἐν Λήμνῳ ἡ ἰδιοκτησία τοῦ φούρνου ἡ προηγούμενη λαμβάνει ὡς ἀμοιβὴν τὸ *ζεστό* (ἄρτος μικρὸς 30θ δραμῶν μέχρι μιᾶς ὀκάς⁵⁾). Ομοίως ἄλλου *πύρα φούρνου* λέγεται τὸ ψωμί ἢ τὸ κομμάτι ποὺ δίδεται διὰ τὸ ψήσιμο.

Εἰς Κῶν ὅσοι δὲν ἔχουν φούρνον ἰδιοκτητον, ψήνουν τὸ ψωμί εἰς ἄλλον φούρνον, προσφέροντες εἰς τὸν ἰδιοκτήτην μισθὴν πίτταν ἢ ὅπωςδῆποτε μικρὸν μέρος, *μὰ γωνίτσα πίτθα γιὰ τὸ καλὸ*. Εἰς Κέφαλον τῆς Κῶ πέντε ἢ ἕξ γυναῖκες συμφωνοῦν καὶ ψήνουν τὰ ψωμιά εἰς τὸν ἴδιον φούρνον, *τήροῦσαι* σειρὰν προτεραιότητος, *πρωθειὰν*, εἰς τὸ φούρνισμα. Ἡ ἔχουσα τὴν *πρωθειὰν* ἔχει τὸ πλεονέκτημα, ὅτι πρώτη ψήνει, ἀλλ' ὑποβάλλεται εἰς μεγαλύτεραν δαπάνην καυσοξύλων, διότι ὁ φούρνος ἔχει ἀνάγκην πολλῶν ξύλων κατ' ἀρχάς, διὰ νὰ πυρακτωθῇ. Κατὰ κανόνα φουρνίζουν μόνον τὸ Σάββατον⁶⁾).

¹⁾ Τὸ ὄνομα ἔχει μένει καὶ ὡς ἐπώνυμον. Περὶ τῆς ἐτυμολογίας αὐτοῦ ἐκ τοῦ λατιν. *compascuus* βλ. Ἀντ. Δ. Κεραμοπούλου, Τί εἶναι οἱ Κουτσόβλαχοι, Ἀθήναι 1939 σ. 103 - 4.

²⁾ ΛΑ 773, 43, Βογιατζίδης, Σῦρος.

³⁾ Χρονικά Πόντου 2, 1945 σ. 375. Ἡ λ. ἀπαντᾷ καὶ ἐν Μάνῃ μὲ τὴν σημασίαν: μερίς, τμήμα· βλ. Κ. Πασαγιάννη, Μανιάτικα μοιρολόγια καὶ τραγούδια, Ἀθήναι 1928, σ. 60.

⁴⁾ Δ. Πετροπούλου, Λαογρ. Σκοπέλου - Πέτρας Ἀν. Θράκης, Ἀρχ. Θρακ. Θησ. τόμ. Η' (1941-42) σ. 173.

⁵⁾ ΛΑ 1160 Δ' 93, Γ. Α. Μέγας, Σβέρδια Λήμνου.

⁶⁾ ΛΑ 1575, 8 - 9, Ἀ. Καραναστάσης, Κῶς.

Συνεργασία επίσης γίνεται διὰ τὴν ἐκτροφὴν μετασοκώληκος ἀγοράζον ἀπὸ κοινοῦ τὰ μορεόφυλλα, ἐργάζονται ἀπὸ κοινοῦ καὶ διανέμουν τὰ κέρδη¹⁾).

**β') Σύμπραξις ὁμαδικὴ ἐν πνεύματι κοινωνικῆς ἀλληλεγγύης
πρὸς τοὺς ἔχοντας ἀνάγκην βοήθειας.**

Τὴν τοιαύτην σύμπραξιν λίαν παραστατικῶς ἐκφράζουν αἱ λαϊκαὶ παροιμίαι, ὡς τὰ πολλὰ παραπόταμα τὸν ποταμὸ κινοῦνε²⁾, τὸ καρύδι οἱ πολλὲς πέτρες ρίχνουν το³⁾, αἰτίες σημαίνουν ὅτι διὰ τῆς συμβολῆς πολλῶν εἶναι δυνατόν νὰ εὐδωθῇ μία ἐργασία. Αἱ μορφαί, τὰς ὁποίας λαμβάνει ἡ ὁμαδικὴ αὕτη σύμπραξις εἰς τὰς διαφόρους ἐργασίας, εἶναι ἐν γενικαῖς γραμμαῖς αἱ ἑξῆς:

1) Εἰς γεωργικὰς ἐργασίας.

Εἰς ἔορτασίμους ἡμέρας συνήθως μεγάλαι ὁμάδες ἀγροτῶν ἐξ εἴκοσι, τριάκοντα ἢ καὶ περισσοτέρων ἀτόμων ἐργάζονται εἰς τὸν ἀγρὸν ὁμοχωρίου πρὸς ἀμπελοφύτευσιν, σποράν, θερίσμον καὶ παρομοίαις ἄλλας ἐργασίας. Ἡ πρόσκλησις διὰ τὴν ὁμαδικὴν ταύτην ἐργασίαν γίνεται ἀπὸ τῆς προηγουμένης συνήθως ἡμέρας δι' ἐπισήμου ἀγγελίας. Εἰς τὴν Ἀνατολ. Κρήτην, ὡς λέγει σχετικὴ εἰδήσις⁴⁾, «ὅσοι θέλουν νὰ βάλουν ἐγγαρικούς, εἰδοποιῶν ἀπ' ἐσπέρας: ταχύτερον νὰ νάχαμεν ἐγγαρικούς καὶ ἔχετε τὴν εὐχαρίστησιν νὰ ῥυθίτε νὰ μᾶς κάμετε μιὰ μπατάγια (μικρὴ βοήθεια). Ἀπὸ τὸν ἀριθμὸν τῶν ἐγγαρικῶν κανονίζει ὁ νοικοκύρης τὸ φαί. Συνήθως δέχονται πολλοί, γιατί κι αὐτοὶ σ' ἄλλη μέρα θὰ βάλουν ἐγγαρικούς».

Ἄλλαχού ἡ ἀγγελία γίνεται εἰς τὴν ἐκκλησίαν ὑπὸ τοῦ ιερέως, ὁ ὁποῖος ἐνίοτε συμμετέχει καὶ ψάλλει ἁγιασμὸν πρὸ τῆς ἐνάρξεως τῆς ἐργασίας. Ἄσματι, ἐκφράσεις εὐχεταὶ καὶ εὐφημιστικαὶ συνοδεύουν πολλάκις τὴν ἐκτέλεσιν τῆς ἐργασίας. Εἰς πολλὰ μέρη κατὰ τὴν ὁμαδικὴν ταύτην συνεργασίαν ὁ ἰδιοκτῆτης τοῦ κτήματος σφάζει ζῶα πρὸς ἐστίασιν τῶν ἐργαζομένων, προσφέρει οἶνον καὶ τοιοῦτοτρόπως εἰς τὴν ὅλην ἐργασίαν προσδίδεται πανηγυρικὴ χροιά. Ἡ ἀργατιά ἐν Δωδεκανήσῳ, λέγει σχετικὴ περιγραφὴ⁵⁾, «εἶναι σωστό πάνηγύρι· οἱ νέοι σκάβουν ἢ ζευγαρίζουν κι οἱ ὁμορφες κοπέλλες τοὺς παρακολουθοῦν κι ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν τοὺς τρατέρουν γλυκὸ ἢ μπροῦσκο κρασί μ' ἐκλεκτοὺς καὶ νόστιμους μεζέδες, ἐνῶ οἱ πιδὲ ἠλικιωμένοι τραγουδοῦν μὲ τὴν λύραν ἢ τὴν τσαμπούναν ἐπικάιρα τραγούδια:

¹⁾ ΛΑ 1105, 167, Μ. Λιουδάκη, Λατοῖδα Κρήτης.

²⁾ Παρατηρητὴς Χαρίων 4-4-1929.

³⁾ Γερ. Δρακίδου, Ροδιακά, Ἀθήναι 1937, σ. 218.

⁴⁾ ΛΑ 1105, 161, Μ. Λιουδάκη, Λατοῖδα Ἀνατ. Κρήτης.

⁵⁾ Μ. Μιχαλίδης - Νουάρος, Δωδεκανησιακὴ Ἐπιθεώρησις ἔτος Α', Ἀπρίλιος 1947 σ. 142.

Ὅμορφο πὺν μοῦ φαίνεται τῆς ἀργατιᾶς τ' ἀσκέρι,
σὺν τὸ βασιλικὸ στρατό, πὺν πάει στὸ σεφέρι.
Ἄς εἶναι καλορρίζικο τὸ ἀμπέλι, πὺν φυτεύουν,
νὰ χαίρωνται οἱ νοικοκυροί, ὅπὸν μᾶς περτεύουν
.....

Εἰς ἡμέραν ἐορτάσιμον γίνεται συγκέντρωσις δι' ἀμπελοφύτευσιν ἐν Μήλῳ «... μετὰ τὴν ἀπόλυσιν τῆς ἐκκλησίας συγκαλεῖ ὁ θέλων νὰ φυτεύσῃ ἄμπελον πενήτηνκοντα ἢ καὶ πλειοτέρους ἀνθρώπους, ἀναλόγως τῆς καταστάσεως τοῦ ἀγροῦ, ὃν θέλει νὰ φυτεύσῃ. Παραδίδει αὐτοῖς σκαπάνας, τράγους ἐσφαγμένους καὶ ἀσκούς πλήρεις οἴνου. Οὗτοι δ' ἀπέρχονται τραγῳδοῦντες, προπορευομένου σημαιοφόρου κρατοῦντος σημαίαν λευκὴν. Ἐν τῷ ἀγρῷ τρώγουσι τοὺς τράγους καὶ πίνουνσι τὸν οἶνον, φυτεύοντες συγχρόνως τὴν ἄμπελον. Πρέπει ὅμως ἐντὸς τῆς ἡμέρας νὰ φυτέψωσιν αὐτήν, τὸ δ' ἐσπέρας ἐπιστρέφουσιν οἱ πάντες οἰνοβαρεῖς, προπορευομένου πάντοτε τοῦ σημαιοφόρου»¹⁾. Μὲ ὁμοίαν ὁμαδικὴν συμμετοχὴν γίνεται ἡ ἀμπελοφύτευσις ἐν Κύπρῳ «... ἡ πρώτη πιναία (πῶσις, κέρασμα) μὲ μεζὲ χαλλούμι²⁾ (εἶδος τυροῦ) δόθηκε καὶ τὰ κρασωμένα χεῖρα τοῦ καθενὸς εἶπαν τό: ἡ ὥρα ἡ καλὴ... Ἡ φυτεία ἀρχίζει. Δαχαμαί, φωνάζουν οἱ γέροι μὲ τὸ καλάμι στὰ χεῖρα. Ἡ κερὸν τοῦ πᾶ ἑσρόν, ἐκείνοι ποὺ κρατοῦσαν καὶ δούλευαν εἰς οἰκίαν (σφαλίστηρια). Φυτόν, τσότσισταμάν, πάσωμάν, νερόν³⁾ καὶ ὁ καθένάς ἐπρεπε τέλος πάντων κάτι νὰ λέγῃ»⁴⁾. Εἰς Κῶν «τὸ φύτεμα ἀρχίζει με χορὸς καὶ ὅλη ἡ ἐργασία εἶναι μιὰ διασκέδασις. Γυναῖκες τοῦ ἰδιοκτήτου περιφέρονται καὶ κερνοῦν τοὺς φυτευτάδες ρακὶ καὶ γλυκασιάν. Ἡ γλυκασιά θὰ εἶναι ἡ χαλλούμι ἢ μαεριά (εἶδος μουσταλευριᾶς) καμωμένη μὲ ζάχαρῃ ἀντὶ μούστου καὶ καταστατοῦ. Τὸ καταστατὸν ἢ ὁ καταστατός, τὸν ὁποῖον ἀναφέρει καὶ ὁ Θεόκριτος⁵⁾, εἶναι ἡ πούδρα τοῦ σιταριοῦ, ποὺ παρασκευάζει τὸ καλοκαίρι κάθε νοικοκυρὰ γιὰ κουμπάνια... Τὸ μεσημέρι θὰ φᾶνε ἐκεῖ στὸ χωράφι. Τὰ φαγητὰ εἶναι τοῦ ἰδιοκτήτου. Τὸ βράδυ, ὅταν τελειώσῃ τὸ φύτεμα, θὰ πᾶν ὅλοι μαζὶ στὸ σπῖτι τοῦ ἰδιοκτήτου, θὰ φᾶνε, θὰ πιοῦν καὶ θὰ φωνάξουν τὰ βιολιά, γιὰ ν' ἀρχίσῃ ὁ χορὸς. Αὕτῃ εἶναι ἡ ἀμοιβὴ τῶν φυτευτᾶδων»⁶⁾. Μὲ τὸν αὐτὸν περίπου πανηγυρικὸν τρόπον διεξάγονται καὶ ἄλλαι ὁμαδικαὶ ἀγροτικαὶ ἐργασίαι, ὅπως ὁ τρυγητὸς τῶν ἀμπέλων, ὁ ἐκκοκκισμὸς τοῦ βάμβακος⁶⁾ κλπ.

¹⁾ Ἄρ. Ταταράκης, Νεοελληνικὰ Ἀνάλεκτα Παρνασσοῦ Α', ἐν Ἀθήναις 1870 σ. 374.

²⁾ Du Cange, χαλούμιον Calamus! Gall. Chalumeau, Agapius in Geoponico cap. 184: διὰ νὰ κάμῃς χαλούμια, ἤγουν γλώσσας ἀπὸ τυρί. Πρβλ. καὶ Κ. Π. Χατζηιωάννου, Γεωργικὰ καὶ ποιμενικὰ Κύπρου, ἐν Λαογραφίᾳ ΙΑ' (1934) σ. 105.

³⁾ Α. Πανάρετος, Κυπριακὰ Γράμματα Α', Λευκωσία 1934, σ. 236.

⁴⁾ Σχόλια εἰς Θεόκρ. 9, 21.

⁵⁾ ΛΑ 1575, 2, Ἀ. Καραναστάσης.

⁶⁾ ΛΑ 1575, 5, Ἀ. Καραναστάσης.

2) Εἰς ποιμενικὰς ἐργασίας.

Ὁμαδικὴ σύμπραξις ποιμένων γίνεται κατὰ τὴν ἀλλαγὴν ποιμνιοστασίου, τὴν κουρὰν αἰγοπροβάτων κ.λ.π. Ἐν Κῶ π. χ. κατὰ τὸ λεγόμενον *συνέπαρμα*, τὴν ἀλλαγὴν δηλ. τοῦ ποιμνιοστασίου (*μάντρας*) περὶ τὰ τέλη Μαΐου, ὅτε ἀρχίζουν ν' ἀναπτύσσωνται τὰ προϊόντα τῆς ὀψίμου σπορᾶς (*ψιμικά*), σησάμι, κεχρὶ κ.τ.δ. καὶ ὥς ἐκ τούτου εἶναι ἀνάγκη νὰ μετακινήθουν τὰ ποίμνια εἰς ἄλλην περιφέρειαν, ἔνθα ἔχει τελειώσει ὁ θερισμός, διὰ νὰ βόσκουν εἰς τὸ ἀποκάλαμο, οἱ ποιμένες ἀλληλοβοηθοῦνται διὰ τὴν μετακώμισιν τῶν ἀποσκευῶν των, χρησιμοποιοῦντες πρὸς τοῦτο καὶ τὰ φορτηγὰ ζῶα των. Τὸ *συνέπαρμα* γίνεται συνήθως κατὰ Κυριακὰς ἢ ἐλαφρὰς ἑορτάς, πρὸ τῆς ἐγκαταστάσεως δὲ εἰς τὸ νέον ποιμνιοστάσιον ψάλλεται ἁγιασμός παρὰ τοῦ ἱερέως.

Ὁμοίως εἰς τὴν κουρὰν τῶν ποιμγίων περὶ τὴν ἀρχὴν τοῦ θέρους λαμβάνουν μέρος προσκαλούμενοι πολλοὶ ποιμένες, ἵνα βοηθήσουν. Οἱ ἰδιοκτῆται τῶν ποιμνίων προσφέρουν τὰ φαγητὰ καὶ τὸ ποτὶν (*ρακί*).¹⁾ Ὁμοίου εἶδους συνεργασία γίνεται καὶ εἰς πολλὰ ἄλλα μέρη τῆς Ἑλλάδος, ἔνθα εὐδοκιμεῖ ἡ κτηνοτροφία.

3) Εἰς διαφόρους ἄλλας ἐργασίας.

Τὸ φαινόμενον τῆς ὁμαδικῆς συμμετοχῆς εἰς τὴν ἐργασίαν καὶ τῆς ἀλληλοβοηθείας ἔχομεν καὶ εἰς διαφόρους ἄλλας περιστάσεις. Οὕτως εἰς τὴν μεταφορὰν τῶν ὑλικῶν οἰκοδομήσεως καὶ τὸ χτίσιμο προσφέρουν τὴν βοήθειάν των πάντες ἢ οἱ περισσότεροι κάτοικοι τοῦ χωρίου, διότι ἡ οἰκοδόμησις εἶναι μία ἐκ τῶν δυσκολωτέρων ἐργασιῶν καὶ ἀπαιτεῖ τὴν συμβολὴν πολλῶν πρὸς ἀποπεράτωσίν της. Ἐν Ἡπείρῳ π.χ., ὥς λέγει σχετικὴ πληροφορία, «ὅταν ἔχουν νὰ χτίσουν, καλοῦν τὶς Κυριακὰς τοὺς ἄντρες νὰ φέρουν ξύλα, γρεντιές (δοκοὺς) ἢ ψαλίδια. Οἱ ἄντρες φέρουν τὰ μεγάλα ξύλα, οἱ γυναῖκες τὰ μικρά. Τοὺς κερνοῦν καφὲ καὶ ρακί»²⁾. Πολλοὶ συγχωριανοὶ προσφέρουν τὴν βοήθειάν των ἄνευ ἀμοιβῆς διὰ νὰ μεταφέρουν *μυλόπετρες*, νὰ κόψουν, νὰ μεταφέρουν καὶ νὰ τοποθετήσουν τοὺς ξυλίνους ἄξονας τοῦ μύλου.³⁾ Εἰς ἀλίμενα χωρία τῶν νήσων, ἔνθα τὰ μικρὰ πλοῖα (*καΐκια*) κινδυνεύουν νὰ παρασυρθοῦν ὑπὸ τῶν κυμάτων, ἰδίᾳ κατὰ τὴν χειμερινὴν ἐποχὴν, γίνεται ἀνέλκυσις τούτων εἰς τὴν ξηράν. Ἡ ἐργασία αὕτη διεξάγεται μὲ τὴν συμμετοχὴν πολλῶν συγχωριανῶν ἄνευ ἀμοιβῆς.⁴⁾

Οἱ ἰδιοκτῆται ἀλιευτικῆς λέμβου (*τρατάς*) εἰς πολλὰ παράλια χωρία καλοῦν εἰς συνεργασίαν ἄλλους ὁμοχωρίους, διὰ νὰ σύρουν τὰ δίκτυα. Οἱ ἀλιεῖς ἰχθύες

¹⁾ ΛΑ 1575, 4 'Α. Καραναστάσης, Κῶς.

²⁾ ΛΑ 1432, 379, Μ. Λιουδάκη, Βραχώρι Ἡπείρου.

³⁾ ΛΑ 1575, 6, 'Α. Καραναστάσης, Κῶς.

⁴⁾ ΛΑ 1575, 6-7, 'Α. Καραναστάσης, Κῶς.

κατανέμονται εἰς δύο μερίδια, ἐκ τῶν ὁποίων τὸ ἓν ἀνήκει εἰς τὴν τράταν καὶ τὸ ἕτερον μοιράζεται ἐπίσης εἰς δύο μερίδια, ἐν διὰ τὸν ἰδιοκτήτην τῆς λέμβου, τρά-
ταρην καὶ τὸ ἄλλο διὰ τοὺς ἐργασθέντας.¹⁾

* Ἀλληλοβοηθούμεναι αἱ γυναῖκες εἰς τινα χωρία μεταφέρουν εἰς τὰς οἰκίας των τὰ κλαδεμένα κλήματα ἀμπέλου, ἵνα χρησιμοποιηθοῦν ὡς καύσιμος ὕλη. Αἱ μεταφέρουσαι γυναῖκες ὀνομάζονται ἐν Νάξῳ γομαρίστρες²⁾ (ἀπὸ τὴν λ. γομάρι = φορτίον). Δι' ἀμοιβαίας βοηθείας ὁμοίως μεταφέρονται τὰ ἄχυρα³⁾ καὶ κατασκευάζονται φράκται εἰς τὰ κτήματα.

Παρομοίον εἶδους συνεργασίαι γίνονται καὶ κατὰ τὰς νυκτερινὰς ὥρας, τὰ νυχτέρια, ἰδίᾳ μεταξὺ γυναικῶν, αἵτινες ἀλληλοβοηθοῦνται πρὸς ἀποπεράτωσιν ἐλαφροτέρων ἐργασιῶν, ὡς εἶναι τὸ ξάσιμο ἢ νέσιμο τῶν ξριῶν, μὲ τὸ ὁποῖον ἀσχολοῦνται γυναῖκες, ξάστρουσες ἢ ξάστρες διὰ τοῦτο καλούμεναι ἐν Κρήτῃ καὶ Εὐβοίᾳ⁴⁾, τὸ σπάσιμο καὶ καθάρισμα τῶν ἀμυγδάλων, μὲ τὸ ὁποῖον ὠσαύτως ἀσχολοῦνται γυναῖκες, καλούμεναι διὰ τοῦτο ἀπάστρουσες ἐν Κρήτῃ⁵⁾, τὴν ἀποφλοιῶσιν τοῦ ἀραβοσίτου⁶⁾ (ξέφυλλο, ξέφ' λιο, ξέφυλλισμα); τὴν ζύμωσιν κουλλουριῶν⁷⁾ κ. ἄ. Εἰς τὰς νυκτερινὰς ταύτας ἐργασίας αἱ κρατοῦσαι εἰς τινας τόπους συνήθειαι καὶ ἡ αὐστηρότης τῶν ἡθῶν ἀπαγορεύουν ἐντελῶς τὴν συμμετοχὴν ἀνδρῶν⁸⁾. Ἐπειδὴ εἶναι οἰκιακαὶ μᾶλλον ἐργασίαι καὶ ἐκτελοῦνται κατὰ τὰς νυκτερινὰς ὥρας, προσλαμβάνουν συνήθως χαρακτῆρα κοινωνικῶν συγκεντρώσεων προσφέρονται κατ' αὐτὰς ποτὰ καὶ τραγῳδίαι, γίνονται ἀστεῖα καὶ παιγνίδια, διηγήσεις παραμυθιῶν καὶ διαφόρων ἀνεκδότων, τραγούδια, χοροὶ⁹⁾. Τὸν κοινωνικὸν χαρακτῆρα τῶν νυκτερινῶν ἐργασιῶν μαρτυροῦν καὶ αἱ κατὰ τόπους ὀνομασίαι: ἐκτὸς τοῦ γενικοῦ ὅρου νυχτέρια, μὲ τὸν ὁποῖον εἶναι γνωσταὶ εἰς ὅλην τὴν

¹⁾ ΛΑ 1575, 8, 'Α. Καραναστάσης, Κῶς.

²⁾ ΛΑ 1459 Α' 484, Δ. Ζευγώλη.

³⁾ ΛΑ 1378, 34, Γ. Ταρσούλη, Καπλάνι Πυλίας.

⁴⁾ ΛΑ 713, 108, Β. Φάβης, Εὐβοία.

⁵⁾ ΛΑ 1416, 172, Μ. Λιουδάκη.

⁶⁾ ΛΑ 1432, 377, Μ. Λιουδάκη, Βραχώρι Ἡπείρου.

⁷⁾ Τὰς ἐργαζομένας διὰ τὴν ζύμωσιν κουλλουριῶν ἐν Θήρᾳ φίλοδωροῦν μὲ τὰ λεγόμενα ἀπαλά, ΛΑ 1421, 264, Δ. Λουκόπουλος.

⁸⁾ Ἀρχ. Θρακ. Θησ. τόμ. Ζ' σ. 156.

⁹⁾ Τὸ ξεφλούδισμα εἶναι σὰ γάμος ἢ πανηγύρι στὴν Ἀμπρακιά, λέγει ὁ Λουκόπουλος. Μαζεύονται 30-35 καὶ ξεφλουδίζουν (ΛΑ 1542, 360). Ἡ γυναῖκα ποὺ ἔχει τὰ μαλλιά (τὴν ἐργασία γιὰ τὰ μαλλιά), κάνει τηγανίτες, καφέδες καὶ κερνᾷ λένε παραμύθια, τραγούδια, ἀστεῖα. (ΛΑ 1432, 378, Μ. Λιουδάκη, Βραχώρι Ἡπείρου). Βλ. καὶ περιγραφὴν νυχτεριοῦ εἰς Βούρβουρα Κυνοῦρίας ἐν Ἑθνικῇ Ἀγωγῇ, Ἰανουάριος 1899 σ. 12-14 ὑπὸ Κ. Ρωμανοῦ.

Ἑλλάδα, ἐν Ἡπείρῳ ὀνομάζονται ἀποσπερίδες ἢ βεγγέρες ¹⁾, ἐν Κρήτῃ ἀποσπερίδες ²⁾, ἀποκαμούδα ³⁾, παρακαμούδι ⁴⁾, ἐν Λήμνῳ παρακάθι ἢ παρακαμνιό ⁵⁾, ἐν Σιγῇ Βιθυνίας μπάλος ⁶⁾, ἐν Ρόδῳ παρακάθι ἢ ἀποσπέρι ⁷⁾, ἐν Χίῳ παρακαμνητό ⁸⁾, ἐν Θράκῃ μεντζι ἢ σεντάγκα ⁹⁾.

γ') Σύμπραξις ὁμαδική ἐπὶ σκοπῷ ἀγαθοεργίας πρὸς ἐνδεεῖς.

Ἡ σύμπραξις αὕτη χαρακτηρίζεται μὲ τὸν ὅρον *ψυχικό* ¹⁰⁾, διότι γίνεται γιὰ τὴν ψυχὴν, γιὰ συχώριο τῶν πεθαμένων, παρέχεται δὲ διὰ ταύτης βοήθεια πρὸς ἐνδεᾶ μέλη τῆς κοινότητος, πτωχοὺς, ἀσθενεῖς, χήρας καὶ ὀρφανὰ, ἐκ χριστιανικῶν κατ' ἐξοχὴν αἰσθημάτων. *Κάνω ψυχικὸ* σημαίνει προσφέρω ἐργασίαν ἄνευ ἁμοιβῆς, βοηθῶ ἐξ εὐσπλαχνίας, *ψυχικοὶ* δέ, *ψυχικάριοι*, *ψυχικάρηδες* ὀνομάζονται οἱ προσφέροντες τὴν βοήθειαν ταύτην.

Τὴν ἀνάγκην τῆς βοηθείας συνήθως ἐξαγγέλλει ἐπ' ἐκκλησίας ὁ ἱερεὺς, καλῶν τοὺς δυναμένους νὰ συνδράμουν. Οὕτως εἰς τὴν Κορώνην π.χ. «Ἄν τύχη καὶ εἶναι κανένας φτωχὸς ἢ ἄρρωστος ἢ καμπὰν χήρα καὶ θέλῃ νὰ θερίσῃ, ν' ἄλωνίσῃ ἢ νὰ τρυγήσῃ ἢ νὰ κάνῃ ἄλλαν δουλειὰ σὺν κτήματι, τότε κάνει ξέλαση· βγαίνει δηλ. ὁ παπᾶς στὴν ἐκκλησίαν καὶ λέει: «Τὴν τῆδε ἡμέραν ὁ τῆδε ἔχει ξέλαση καὶ ἄριστος θέλει ᾧς κοπιάσῃ· γὰρ τότε βοηθήσῃ» ¹¹⁾.

Πολλάκις ὁμως τὴν πρωτοβουλίαν ἀναλαμβάνει κοινοτικὸς τις ἄρχων, ὁπότε ἡ πρόσκλησις γίνεται διὰ τοῦ κήρυκος ἢ τοῦ ἀγροφύλακος. Εἰς χωρία τῆς Ἡπείρου π.χ. ὁ ἀγροφύλαξ καλεῖ ἕκ τινος ὑψώματος: «*Ακοῦτε χωριό! Αὔριο θὰ κουβαλήσωμε ἀπὸ τὸ βουνὸ τὰ ξύλα γιὰ τὸ σπίτι τῆς Κυρατάσαινας.*» Ὅσοι ἔχουν μουλάρια,

¹⁾ ΛΑ 1413, 22, Γ. Ἀναγνωστόπουλος.

²⁾ ΛΑ 1131, 5, 7, Μ. Λιουδάκη.

³⁾ ΛΑ 1358, 107, Μ. Λιουδάκη, Κυδωνίαι.

⁴⁾ ΛΑ 1161 Γ' 169, Μ. Λιουδάκη, Ἰναχώριον.

⁵⁾ ΛΑ 1160 Α' 127, Γ. Α. Μέγας, Λήμνος. Πρβλ. Θρακικά τόμ. 11 (1939) σ. 95.

⁶⁾ ΛΑ 1148, 113, Μ. Λιουδάκη.

⁷⁾ ΛΑ 751, 114, Θ. Κωνσταντινίδης.

⁸⁾ ΛΑ 117, 186. Στ. Βίος, Χίος.

⁹⁾ Μιλτ. Δουλουδοπούλου, Ἀνέκδοτος συλλογὴ ἡθῶν καὶ ἐθίμων, δημοτ. ἱσμάτων προλήψεων κλπ., ἐν Βάρνῃ 1903 σ. 196.

¹⁰⁾ Ὁ ὅρος εἶναι τῶν βυζαντινῶν χρόνων καὶ ἐσήμαινεν ἀρχικῶς γαίας ἢ κτήματα ἀνατεθέντα εἰς μονὰς ἢ ἐκκλησίας ὑπὸ εὐλαβῶν προσκυνητῶν διὰ τὴν σωτηρίαν τῆς ψυχῆς των Βλ. Ν. Ἑλληνομνήμονα Α' (1904) σ. 103-4. Φ. Κουκουλέν, Ἐκ τοῦ βίου τῶν Βυζαντινῶν, ἐν Ἀθήναις 1920 σ. 35. Πρβλ. Χριστιανικὴν Κρήτην ἔτ. Α', Ἡράκλειον 1912, σ. 17, 270, 359 κ.ἄ. Χ. Παπαχριστοδοῦλου, Τοπωνύμια Ρόδου μεσαιωνικῶν χρόνων, Ἑλληνικά 10 (1937-8) σ. 121.

¹¹⁾ ΛΑ 1159 Β', 88, Γ. Ταρσούλη.

νά τὰ στείλουν καὶ ὅσοι δὲν ἔχουν νὰ ἔλθουν νὰ βοηθήσουν. Κανένας νὰ μὴ λείψη Τὸνα χέρι νίβει τᾶλλο καὶ τὰ δυὸ τὸ πρόσωπο»¹⁾).

Κυριακαὶ ἡ μικραὶ ἑορταί, λαφρογιόρτια, διατίθενται συνήθως εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τοιούτου εἵδους ὁμαδικῶν ἐργασιῶν· ἔναι γιὰ φτωχιά, δὲν ἔχει νὰ πληρώσῃ μεροδούλια, καλεῖ τὴ γιορτὴν μέρικους καὶ τὴ βοηθᾶνε. Δὲν τοὺς πληρῶνει μόνον τοὺς τᾶζε.²⁾

Ἄξιον ἰδιαίτερου λόγου εἶναι παλαιὸν ποιμενικὸν ἔθιμον, ἐπιχωριάζον, καθ' ὃς ἔχομεν εἰδήσεις, ἐν Πελοποννήσῳ, Κρήτῃ καὶ Δωδεκανήσῳ καὶ ἀποδεικνύον βαθεῖαν συναίσθησιν ὑποχρεώσεως πρὸς τοὺς ἐνδεεῖς. Τοῦτο ἀφορᾷ εἰς τὴν συγκρότησιν ποιμνίου παρὰ ποιμένος ἀπολέσαντος ἕξ ἀτυχίας τὸ ποιμνιὸν του ἢ πτωχοῦ ἀγρότου, ἐπιθυμοῦντος ν' ἀποκτήσῃ ποιμνιον. Πρὸς τοῦτο ἐπικαλεῖται οὗτος τὴν συνδρομὴν τῶν ὁμοχωρίων του, ζητῶν ἀπὸ καθένα ἕξ αὐτῶν τὴν δωρεὰν ἑνὸς μικροῦ ζώου, ἀρνίου ἢ ἐριφίου. Τοῦτο ἐν Πελοποννήσῳ ὀνομάζεται *χάρη*. Βγῆκε γιὰ χάρες, μαζεύει χάρες εἶναι αἱ σχετικαὶ ἐκφράσεις. Ἐν Καρπάθῳ λέγεται *θλουμμάρι*³⁾ (ἐκ τοῦ *θρεμμάρι*). Ἐν Κρήτῃ τὸ δωρούμενον ζῶον λέγεται *ἔμπολον* (βγαίνει στὰ ἔμπολα) καὶ ἡ σχετικὴ διαπραγματεύσις, γνωστὴ μὲ τὸν ὄρον *ἀρογκλήχι* ἢ *ἀρογκλήσι*⁴⁾ προσλαμβάνει χαρακτηριστὴν ἐπίσημον καὶ τρόπον τινα τελετουργικόν. Ἀπὸ χειρόγραφον τοῦ Διογεγραφικοῦ Ἀρχείου (Μ. Λιουδάκη, ἀριθ. 1380 Α' σ. 20) παραθέτω ἑδῶ σχετικὴν περιγραφὴν: «Ὅταν ἤθελε κάποιος νὰ γινῇ βοσκὸς καὶ δὲν μποροῦσε ν' ἀγοράσῃ ὀζά, ἔθρεφεν ἕνα κάπρο ἢ ἕνα μονουῆχο καὶ τὸν Ὀχτώβρη τὸν ἡσφαῖε. Ἐξύμωνε καὶ μιὰ φουρνιά ψωμιὰ καὶ ἐκάλεινε τριάντα-σαράντα βοσκούς καὶ τῶς ἤκανε τραπέζι μιὰ σκόλη, ἕνα Σάββατο ἀργά, ὅποτε ἤθελε. Ἐτρώγανε κι ἐπίνανε κι ὄντ' ἀφεύγανε, τοῦ λέγαγε: Τὸν Ἀπριλομᾶν νὰρθῇς νὰ σοῦ δώσω ἕνα ὀζό. Ὁ βοσκὸς ἤφηνε ἀσάκαστο⁵⁾ ἕνα ἀπὸ τὰ καινούργια ὀζά καὶ τὸν Ἀπριλομᾶν ὁ ἄλλος ἤπαιρνε μιὰ ὀκὰ κρασί, ἐμαγέρενε καὶ σκέτο φαῖ καὶ ἤπαιρνε τ' ἀρνί, τὸ ἔμπολο, ὅπως τὸ λέγαγε. Πήγαινε σ' ὅλες τὶς μάντρες κι ἔπαιρνε τόσα ἀρνιά ἢ ῥίφια, ὅσους βοσκούς εἶχε καλεσμένους στὸ τραπέζι. Κι ἔτσι ἔπαιρνε τριάντα-σαράντα ἀρνιά κι ἐνέπιανε. Αὐτὸς ὁ βοσκὸς λέγεται *κουρουπάρης*.⁶⁾

¹⁾ Ἀδάμ, Ἀπὸ τὸ χωριό μου, Ἀθῆναι 1933, σ. 97.

²⁾ ΛΑ 1508, 95, Μ. Τσάκωνα, Μανιάκι.

³⁾ Ἐπετηεῖς Παρνασσοῦ Θ' (1906) σ. 32· βλ. καὶ Γ. Χατζηδάκην, Ἀθηνᾶ ΚΒ', 261.

⁴⁾ Στ. Σανθουδίδη, Ποιμεν. Κρήτης ἐν Λεξικογρ. Ἀρχεῖφ Ε' (1918) σ. 276.

⁵⁾ ἀσάκαστο = ἐλεύθερον (ἐκτὸς σηκοῦ) μετὰ τῆς μητρὸς του ἐρίφιον ἢ ἀρνίον, ἵνα θηλάξῃ περισσότερον καὶ παχύνῃ.

⁶⁾ Κουρουπάρης ἐν Κρήτῃ σημαίνει τὸν ἰδιοκτήτην οἰκοσίων προβάτων. Κουρουπάρικα καὶ κουρουπάρια τὰ τρεφόμενα ἐν τοῖς χωρίοις πρόβατα, κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὰ κου-

Τοιουτοτρόπως μὲ τὰ ἔμπολα τῶν ὁμοχωρίων του γίνεται *κουρουπάρης* ὁ πτωχὸς βοσκός. Τὸ ἀρνοκλήσι ἀναλαμβάνει ἐνίοτε νὰ διοργανώσῃ χάριν πτωχοῦ βοσκοῦ πρόσωπον ἔχον κοινοτικὸν ἀξίωμα ἢ λειτούργημα, ἀγροφύλαξ, ἱερεὺς ἢ καὶ εὐαγὲς ἴδρυμα, ὅσον ἐκκλησία, μονὴ κ.τ.τ. ¹⁾

Τὴν ἀρχὴν τοῦ φιλανθρωποῦ τούτου ἐθίμου δὲν δυνάμεθα νὰ καθορίσωμεν ἐπακριβῶς. Ἡ λέξις ὅμως ἀρνοκλήσι ἐκ τῆς κατασκευῆς της φαίνεται πολὺ παλαιὰ καὶ τοῦτο σημαίνει, ὅτι καὶ τὸ ἔθιμον εἶναι ἐπίσης παλαιόν. ²⁾

Β'. ΣΥΝΕΡΓΑΣΙΑ ΚΑΙ ΑΛΛΗΛΟΒΟΗΘΕΙΑ ΕΙΣ ΕΚΤΕΛΕΣΙΝ ΕΡΓΩΝ ΚΟΙΝΗΣ ΩΦΕΛΕΙΑΣ

1) Ἀγγαρεία διὰ τὴν κτίσιν ἐκκλησίας, σχολείου, γεφύρας ἢ διὰ τὴν κατασκευὴν δρόμων, ὑδραγωγείων κλπ.

Ὁ ὅρος *ἀγγαρεία* εἶναι ὁ μᾶλλον χρησιμοποιούμενος εἰς τοιούτου εἵδους ὁμαδικὰς ἐργασίας. Τὸ χωριὸν ἔχει ἀγγαρεία νὰ ποιεῖ τὸ σχολεῖο, ἔχουμ' ἀγγαρεία γιὰ τὴν ἐκκλησίαν, τὸ δρόμο κ.ο.κ. Ἡ προσκλήσις εἰς τὴν κοινὴν ἐργασίαν γίνεται ἐπισήμως εἰς τὴν ἐκκλησίαν ὑπὸ τοῦ ἱερέως ἢ εἰς κεντρικὴν τινα πλατεῖαν ὑπὸ τοῦ ἀγροφύλακος ἢ ἄλλου τινὸς τῶν κατοίκων. Αἱ κωδωνοκρουσίαι συνήθως προσκαλοῦνται πάντες νὰ συγκεντρωθῶν καὶ ν' ἀσχίσουν τὸ ἔργον. «Ὅταν θέλουν ν' ἀνοίξουν κανένα δρόμο ἢ νὰ χτίσουν ἐκκλησίαν ἢ νὰ κάμουν ἄλλη δουλειὰ γιὰ τὸ χωριό, σημαίνει ἢ καμπάνα τῆς ἐκκλησίας ἀπὸ τὴν νύχτα, πριχοῦ νὰ ξημερώσῃ,

ραδάρικα ἢ *ξωτάρικα* ὁζά = τὰ τοῦ ποιμνίου. *Κουρουπάρικα* λέγονται ἐπίσης πρόβατα ὀλίγα τὸν ἀριθμόν, παραδιδόμενα εἰς μεγαλύτερον ποιμνιον πρὸς φύλαξιν καὶ βόσκησιν ἐπ' ἀμοιβῇ τῶν φυλάκων.

¹⁾ Βλ. Στ. *Ξανθουδίδην*, ἐνθ. ἀν.

²⁾ Βλ. ἔκθεσιν γλωσσικοῦ διαγωνισμοῦ, Ἀθηνᾶ Λ, 409. Ἡ λ. *ἔμπολον*, νομίζω, ὅτι πρέπει ἐτυμολογικῶς νὰ συναφθῇ πρὸς τὸ *ἐμπολιάζω*, *μπολιάζω* = σημειῶνω, σημαδεύω· *ἔμπολον* δηλ. σημαίνει τὸ σημειωμένον, σημαδεμένον ζῷον. Τὸ σημάδεμα τοῦτο γίνεται δι' εἰδικὸν σκοπόν, ὥς διὰ νὰ δοθῇ πρὸς φύλαξιν εἰς τινα βοσκὸν ἢ ὥς τιμητικὴ δωρεὰ πρὸς ἀνάδοχον ἢ βαπτιστικὸν κ.τ.τ. Τὴν ἔννοιαν τοῦ σημαδεμένου, τοῦ σημαδέματος, μᾶς δίδουν καὶ οἱ συγγενεῖς τύποι *πολιάρι*, *ἀμπολιάρι*, οἱ ἀπαντῶντες εἰς τὴν «Ὁμορφην βοσκοπούλα» τοῦ Ν. Δριμητικοῦ (17ος αἰ.):

*Τὸ προβατάκι τ' ἄσπρο τὸ πολιάρι,
ὁπού' χα τῆς Κυρᾶς μου ἀμπονιάρι,
ἐκεῖνο μόνον νᾶχω μετὰ μένα,
νὰ πηαίνωμε τὰ δυὸ συντροφιασμένα.*

(στ. 449-452· βλ. Κρητικὰ Α' σ. 139)

Πρβλ. καὶ *Γιάννη Μανδακάκη*, Ποιμενικὰ Δυτ. Κρήτης, Χανιά 1948 σ. 63.

εἴτε Κυριακὴ ἂν εἶναι, εἴτε μικρόσκολη, καὶ μαζεύονται ὅλοι οἱ χωριανοί, ἄντρες, γυναῖκες, παιδιά καὶ βοηθᾶνε »¹⁾. Περιγραφὴν τοιαύτης ὁμαδικῆς ἐργασίας διὰ τὸ κτίσιμον ἐκκλησίας ἐν Ἡπείρῳ μᾶς δίδει ὁ ποιητὴς Κ. Κρυστάλλης²⁾. « Ἀκούστε χωριανοί! ταχιά ποὺ θὰ σημαίνουν οἱ καμπάνες νὰ σκωθῇτε ὅλ' σας, γιὰ νὰ πᾶμε γιὰ μάρμαρα! ὅποιος δὲν σκωθῇ καὶ δὲν πάη, νᾶχη τ' "Αἰ-Νικόλα τὴν κατάρα!

Τέτοιαν ἐδιαλάλησε προσταγὴ τὸ Σαββατόβραδο στὸ μεσοχώρι καὶ σὲ ἀνηφορικὰ σταυροδρόμια ὁ πρωτόγερος, ἀνεβαίνοντας σὲ ξάγναντους καὶ σὲ πεζούλια ἀπάνου... Καὶ τὸ ταχύ, μόλις ἐτσάκισαν τὰ ἐφτὰ μεσάνυχτα... ξάφνου μαζὶ κι οἱ πέντε καμπάνες τῶν ἀψηλῶν μας καμπαναριῶν ἀνατάραξαν τὸ χωριό... εἶχε καὶ τὸ χειμῶνα ἢ πλιὸ μεγάλη ἐκκλησιὰ τοῦ χωριοῦ μας, ὁ "Αἰ-Νικόλας, καὶ τὸ καλοκαίρι ἐκεῖνο τὸν ἐξανάχιζαν οἱ χωριανοί. Ἐπλήρωναν μονάχα τὰ μεροδούλια τῶν μαστόρων κι ἐκουβαλοῦσαν αὐτοὶ ἀπὸ τὰ βουνὰ ἀπάνου κάθε βδομάδα τὴν πλάκα καὶ τὰ μάρμαρα... Κατέβαιναν κι ἔτρεχαν ποῖος νὰ πρωτοπεράσῃ τὸν ἄλλον... μπροστὰ τὰ βιολιά πάντα κι οἱ δημογέροντες κι οἱ παπάδες φορτωμένοι κι αὐτοὶ καὶ πίσω τὸ πλῆθος... »

Ἄν διὰ τὸ κοινὸν ἔργον προσλαμβάνονται εἰδικοὶ τεχνῖται, κτίσται, μαραγκοί, κλπ. ὑποχρεοῦνται πάντες οἱ κάτοικοι ἐκ περιστάσεως νὰ διαθέσουν τὰ τῆς διατροφῆς των. Τους μαστόρους τὰς ἐφίλειαν ὁ κόσμος μετὰ τὸ νουθετεῖν³⁾.

2) Ἀγγραφεῖα διὰ τὴν καλλιέργειαν κοινοτικῶν κτημάτων.

Κοινὰ κτήματα τῆς κοινότητος ἢ τῆς ἐκκλησίας ἢ τῆς μονῆς ἢ τοῦ σχολείου καλλιεργοῦνται διὰ συνεργασίας τῶν χωρικῶν κατὰ παλαιὰ ἔθιμα. «Τὸ χωράφι τῆς ἐκκλησίας εἰς τὴν Ἀμανὴν τῆς Χίου ὁργάνουν 60-70 ζευγάρια μαζὶ· ἡ ἡμέρα ὠρίζετο ἄλλοτε ὑπὸ τῶν δημογερόντων»⁴⁾, τμήμα δὲ τοῦ ὁροπεδίου τῆς Ἀμανῆς, μεταξὺ τῶν χωρίων Παρπαριᾶς, Ἀγίου Γάλακτος καὶ Κουρουνίων, δὲν εἶναι διηρημένον εἰς κλήρους, ἀλλὰ καλλιεργεῖται ἀπὸ κοινοῦ καὶ φέρει τὸ ὄνομα Κομώνη (commune). Εἰς παρόμοιον ἴσως λόγον ὀφείλεται καὶ τὸ ὄνομα τοῦ χωριοῦ Κοινὴ.⁵⁾ Ἀπὸ κοινοῦ γίνεται καὶ ἡ ἐργασία πρὸς ἐκχέρωσιν κοινοτικῶν κτημά-

1) ΛΑ 1159 Β' 88, Γ. Ταρσούλη, Κορώνη. Πρβλ. Ἀρχ. Θρ. Θεσ. 13 σ. 153. « Διὰ νὰ κτίσουν ἐκκλησίαν εἰς Σκοπὸν τῆς Ἀνατολ. Θράκης συγκεντρώνονται ὅλοι διὰ κωδωνοκρουσίας καὶ ἐργάζονται τὰς νυκτερινὰς ἰδίως ὥρας ». ΛΑ 1153 Β' 123, Μ. Ἰωαννίδου, Ἀράχοβα (προσωπ. ἐργασία διὰ κοινοτικὸν ἔργον).

2) Παρνασσός 15 (Ἀθήναι 1892) σ. 190-194.

3) ΛΑ 1160 Α' 113, Γ. Α. Μέγας, Βάρος Λήμνου.

4) Γ. Α. Μέγας, Ζητήμ. Ἑλλ. Λαογραφίας σ. 9.

5) Κ. Ἀμάντου, Συμβολὴ εἰς τὰ τοπωνυμικά τῆς Χίου, Λεξικογραφικὸν Ἀρχεῖον Β' σ. 43. Κοινὰ καθίστανται συνήθως τὰ δι' οἰονδήποτε λόγον μένοντα, ἄνευ ἰδιοκτητοῦ κτήματα

των, ατινα συνήθως μετὰ τὴν ἐκχέρσασιν διανέμονται εἰς τοὺς καλλιεργοῦντας.¹⁾

3) Κοινὴ ἔξοδος τῶν χωρικῶν πρὸς καταδίωξιν ἀγρίων ζώων, λησιτῶν κ.λπ. ἢ ἀναζήτησιν ἀπολεσθέντος ἢ κλαπέντος ζώου.

Τὸ ἔθιμον τοῦτο εἶναι παλαιότατον, δηλοῦται δὲ διὰ τοῦ γνωστοῦ εἰς πολλὰ μέρη ὄρου παγὰνα ἢ παγανιά: «ἐπῆραν τὴν παγὰνα νὰ πᾶν νὰ βροῦν τὸ ζῶ»²⁾, «τὰ ἀτσοκάνιστα (τὰ μὴ εὐνουσισμένα) δαμάλια ἀγριεύουν· γι' αὐτὸ πᾶνε παγὰνα καὶ τὰ τουφεκᾶνε, σὰ νὰ εἶναι ἄγρια θηρία».³⁾

Ἡ λέξις προέρχεται ἐκ τοῦ λατιν. *paganus* (χωρικός, ἐθνικός, μὴ χριστιανός, ἀβάπτιστο παιδί, δαιμονικό), προσέλαβε δὲ ἤδη κατὰ τὴν μεσαιωνικὴν ἐποχὴν σημασίαν συγγενῇ πρὸς τὴν σημερινήν, ἥτοι περίπολος στρατιωτῶν καὶ ιδιωτῶν πρὸς διώξιν πολεμίων ἢ λησιτῶν ἢ πρὸς θήραν ἀγριμίων.⁴⁾

Ταυτόσημος καὶ ὀλιγώτερον ἐν χρήσει εἶναι ὁ ὄρος ὀρδιά:⁵⁾ «τὸν παλιὸ καιρὸ κᾶνανε ὀρδιά, δηλ. φυλάγανε τὰ πόστα· γὰ νὰ μὴν κατεβοῦν οἱ κλέφτες καὶ τοὺς πάρουν τ' ἄλογα, τὰ βόδια. Μαζεύονταν πέντε ὡς ἕξ καὶ πηγαίνανε καὶ πιάνανε ἀπὸ δυὸ-δυὸ τὰ πόστα ὡς τὴν αὐτὴν. Ὅλο τὸ χωριὸ φύλαγε μὲ τὴ σειρά».⁶⁾

Ἐν Κῷ διὰ παρομοίας ἐνεργείας χρησιμοποιοῦν τὸν ὄρον *παραμόνεμα*.⁷⁾

4) Ἄλλαι ἐκδηλώσεις τοῦ πνεύματος τῆς συνεργασίας.

Τὴν βαθυτέραν κατανόησιν τοῦ κοιντοῦ συμφέροντος καὶ τῶν ὑποχρεώσεων τοῦ ἀτόμου πρὸς τὸ κοινὸν ἐμφαίνουν καὶ σπηθεῖαι τινες τῶν ἀγροτῶν, σχετιζόμεναι μὲ τὴν ἐναρξιν τῶν γεωργικῶν ἐργασιῶν.

Τὴν ἡμέραν τῆς ἐναρξεως αὐτῶν ὠρίζον ἄλλοτε οἱ γέροντες, οἱ προεστοὶ τῶν χωρίων, σήμερον δὲ ἡ κοινοτικὴ ἀρχή. Οὕτως εἰς Παρπαριὰν Χίου οἱ γέροντες κηρύσσουν τὴν ἐναρξιν τῆς σπορᾶς, πότε θ' ἀναβοῦν εἰς Ἀμαντὴν (ἣτις εἶναι γῆ κοινή), πότε θὰ δύνανται νὰ κόψουν χόρτα διὰ τὰ ζῶα των, πότε θ' ἀρχίσῃ ὁ θερισμός, ὅπως ἐπίσης ὀρίζουν καὶ πόσα ζῶα (*σωθρόφια*) δικαιοῦται νὰ ἔχῃ ἕκαστος

τὰ φερόμενα μὲ διάφορα ὀνόματα: *ἔρμα* (Πελοπόννησος, Θράκη), *βεράνικα* (Χαλκιδική), κ.ο.κ. Εἶναι τὰ λεγόμενα κατὰ τὴν βυζαντινὴν ἐποχὴν *ἐξαλείμματα* ἢ *ἐξαλείμματα*, περὶ ὧν βλ. II. Καλλιγᾶν, Μελέται καὶ Λόγοι (1882) σ. 256-7, Ν. Ἑλληνομνήμονα, 11 (1914) σ. 491-2, Κ. Ἀμαντον, Χιακὰ Χρονικὰ Α' σ. 153. Πρβλ. *Miklosich-Müller*, *Acta et dipl.* 1865 τόμ. 3, σ. 174.

1) Βλ. καὶ Ν. Η. Ἀναγνωστοπούλου, Ἡ ἀγροτικὴ μεταρρύθμισις, παραρτ. Γεωργ. Δελτίου, Μάρτιος 1929 σ. 7. Πρβλ. *Ecloga Leonis et Constantini* ἐκδ. Antonius G. Momphératius, Athenis 1889 σ. 31. Τὴν τοιαύτην διανομὴν χαρακτηρίζουν ἐν Ρόδῳ διὰ τοῦ ὄρου *χωριολοῖ*. Βλ. Ἀ. Βρόντην, Οἱ ζευγάδες τῆς Ρόδου ἐν Λαογραφίᾳ IB' σ. 129.

2) ΛΑ 894, 73, Δ. Πουλάκης, Αἴγινα.

3) Δ. Λουκοπούλου, Γεωργικὰ Ρούμελης σ. 91.

4) Βλ. Ν. Γ. Πολίτην, Παραδ. 2, 1254-1255.

5) Συνώνυμον πρὸς τὸ ὀρδή, ὅπερ ἐκ τοῦ τουρκομαν. *ordu* = στίφος, ἄτακτον.

6) ΛΑ 1378 Γ' 12, Γ. Ταρσούλη, Μεσοχώρι Πυλίας. 7) ΛΑ 1575, 11, Ἀ. Καραναστάσης.

κάτοικος και ποῦ θὰ βόσκουν. Οἱ ἴδιοι ἐκτιμοῦν και τὴν ἀποζημίωσιν, ἣν ἕκαστος ζημιωτὴς ὀφείλει νὰ καταβάλῃ. Τὰς ἀποφάσεις των ἀνακοινώνουν διὰ τοῦ διαλαλητοῦ, ἀνερχομένου εἰς στέγην οἰκίας ἀπέναντι τοῦ χωρίου ¹⁾.

Ἀπὸ κοινοῦ ἐγίνετο ἄλλοτε καὶ ἡ ἔναρξις τῆς ἐργασίας πρὸς ἐξαγωγήν τῆς μαστίχης, τὸ *κέκτος*, ὅπως λέγεται ἐν Χίῳ ²⁾. Εἰς Λακωνίαν μὲ τὸν ὄρον *στημὸς* ³⁾ χαρακτηρίζεται ἡ κοινὴ συμφωνία περὶ τοῦ χρόνου, καθ' ὃν πρέπει νὰ μετακομισθοῦν τὰ θερισθέντα δημητριακά, ἵνα κατόπιν ἀφήσουν ἐλεύθερα τὰ ζῶα εἰς τοὺς θερισθέντας ἀγροὺς πρὸς βοσκήν. Ἀνάλογα ἔθιμα ἔχομεν εἰς τὴν ἄλλην Πελοπόννησον, Κυκλάδας ⁴⁾ καὶ ἀλλαχοῦ.

Τὸ ἔθιμον προφανῶς ἔχει τὴν ἀρχὴν του εἰς τοὺς φεουδαρχικοὺς χρόνους, ὅτε ὁ ἄρχων ὥριζε τὴν ἔναρξιν τῆς ἐργασίας, ἵνα συγχρόνως θερίζωνται ὅλα τὰ κτήματα καὶ ἀφήνωνται μετὰ ταῦτα τὰ ποιμνία ἐλεύθερα πρὸς βοσκήν. Εἰς τὰ Βασιλικά (ἐκδ. Ι. Δ. Ζέπου 7, 17, 4) ἀναγράφεται διάταξις, καθ' ἣν « πρὸς τὴν συνήθειαν ἐκάστου τόπου τὸν χρόνον τοῦ θέρους καὶ τῆς τρύγης οἱ ἄρχοντες ὀρίζουσι ».

Γ' ΓΕΝΙΚΟΙ ΟΡΟΙ ΔΗΛΟΥΝΤΕΣ ΤΑ ΔΙΑΦΟΡΑ ΕΙΔΗ ΣΥΝΕΡΓΑΣΙΑΣ

Ἡ συνεργασία, ἡ προσερχομένη ἐκ ἐξωτερικοῦ πνεύματος κοινωνικῆς ἀλληλεγγύης, δηλοῦται διὰ διαφόρων ὀνομασιῶν. Ὡς πρὸς εἰς ὅλην τὴν Ἑλλάδα εἶναι ἐν πρώτοις ὁ ὄρος *ἐργατιά* ἢ *ἀργατιά* (ἀρχαῖα ἐν Δωδεκανήσῳ ⁵⁾, *ἀργατία* ἐν Μάνῃ καὶ Πόντῳ ⁶⁾) εἰς δὴλωσιν κοινῆς συμπόρευσις ⁷⁾: *Σήμερα ἔχουμε ἀργατιά, θὰ βά-*

¹⁾ Κ. Ν. Παπαδάκη, Ἐντυπώσεις ἐκ Παρπαρῆς Χίου, Χιακὰ Χρονικά 1, τευχ. Α' σ. 77.

²⁾ Περὶ τοῦ τρόπου τῆς ἐργασίας διὰ τὴν καλλιέργειαν καὶ ἐξαγωγήν τῆς μαστίχης βλ. Περιοδικὸν τοῦ ἐν Χίῳ Συλλόγου Ἀργέντη, τόμ. 1 τευχ. Α', Ἀθῆναι 1938 σ. 96-100.

³⁾ Εἰς παλαιὸν ἔγγραφον συμβάσεως ἱατροῦ μὲ τὸ χωρίον Ἀφούγγια ἀναφέρεται: « ὡς καθὸς ἦνε ὁ στίμος ἀπο παλαια... » Ν. Ἑλληνομνήμων 14 (1917) σ. 55. Βλ. καὶ ΛΑ 721, 128, Κ. Νεστορίδης. Ἡ λέξις φαίνεται ὅτι προέρχεται ἐκ τοῦ στήνω. Εἰς Νάξον τὴν μεταχειρίζονται εἰς ἄλλην περίπτωσιν, ὅπου ἡ ἐτυμολογικὴ συγγένεια μὲ τὸ στήνω εἶναι προφανής: « Τὸ καζανάκι στὸ στημὸ πού θὰ στηθῇ ». (ΙΑ 515, 725, Δ. Ζευγῶλη). Ἐκ τῆς πρώτης ταύτης ἐννοίας, δηλοῦσης τόπον, προσέλαβεν ἴσως καὶ χρονικὴν σημασίαν.

⁴⁾ Π. Ζερλέντη, Μαντροκαθίσματα, βουδομαντρές, θεμωνιά, μητᾶτο. 1923 σ. 1.

⁵⁾ Μ. Μιχαηλίδης-Νουᾶρος, Δωδεκαν. Ἐπιθεώρησις, ἔτος Α' 1947 σ. 143.

⁶⁾ Ἀγ. Φωστηροπούλου, Τὸ χωρίον Ἰμέρα, ἐν Ἀρχ. Πόντου 11, 156. πρβλ. Σύλλ. Κ. Π. παράρτ. τόμ. ΙΖ' (1886) σ. 125. ΛΑ 1523α 49, Ἰ. Γιαννακοῦρος. Ἀργατία γίνεται ἐν Μάνῃ καὶ εἰς περίπτωσιν κινδύνου ἀντεκδικήσεως (βεντέττας) ἐκ μέρους μελῶν τῆς οἰκογενείας φονευθέντος. Οἱ διατρέχοντες τὸν κίνδυνον συγκεντρώνουν πολλοὺς συγγενεῖς τοῦ αὐτοῦ γένους (Ἀνδρικοακιαναῖοι, Τσιγουρακαῖοι κ.λ.π.) καὶ ὅλοι μαζί πηγαίνουν εἰς τὸ κτῆμα τοῦ διατρέχοντος τὸν κίνδυνον καὶ ἐργάζονται. Κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἐργασίας μερικοὶ ἐξ αὐτῶν ἐπιτηροῦν τὰ περίε, ἵνα ἐγκαίρως εἰδοποιήσουν, ἂν τυχὸν ἐμφανισθῇ ἔχθρος. (Ἀνακοίν. τοῦ φιλολόγου Ἄν. Ἀνδρακάκου).

⁷⁾ Ἀργατιά σημαίνει καὶ τὸ σύνολον τῶν ἐργατῶν: π. χ. *κάθησε ἡ ἀργατιά γιὰ φαί*.

λουμε ἀργατιά στ' ἀμπέλι, στὸ χωράφι... Τὴν ἔννοιαν ὡσαύτως τῆς συγκεντρώσεως πολλῶν πρὸς κοινήν ἐργασίαν ἔχουν αἱ λέξεις *μάζεμα*¹⁾ καὶ *παρακαλιά*: *Σκάβουν τ' ἀμπέλι μὲ παρακαλιά* ἢ *μὲ παρακάλια* λέγουν ἐν Αἰτωλῷ²⁾, *κάνουν καλεῶκὴ* λέγουν ἐν Φυσίνῃ Λήμνου³⁾, *κάνουν παρακάλεση* ἐν Πυλῷ⁴⁾, *καλιστοῇ* ἐν Λέσβῳ⁵⁾, *καλεστικὴ* ἐν Σκύρῳ⁶⁾, *παρακάλεση* ἢ *παρακαλεσιά* ἐν Μεσσηνίᾳ⁷⁾ κλπ.

Ἐν Πελοποννήσῳ ἐπικρατεῖ ὁ ὅρος *ξέλαση*⁸⁾, χαρακτηριστικὸς τῆς ὁμαδικῆς ἐξόδου δι' ὠρισμένην ἀγροτικὴν ἐργασίαν, συνεκδοχικῶς σημαίνων καὶ τὴν σύμπραξιν εἰς οἰκιακὰς ἐργασίας: *Ἐχουμε ξέλαση νὰ σκάψουμε τ' ἀμπέλι, ἀλλὰ καὶ ξέλαση νὰ ξάνουμε μαλλιά*. Ἡ λέξις εἶναι γνωστὴ ἐκ τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς (ἐξέλασις-ἐξελασία), προσέλαβε δὲ τὴν σημερινήν της ἔννοιαν κατὰ τὴν μεσαιωνικὴν ἐποχὴν⁹⁾. Εἰς τινὰ μέρη τῆς Πελοποννήσου λέγεται καὶ *κρασοφιλιά*, ἔνεκα τοῦ ἐπιδαψιλευομένου οἴνου κατὰ τὴν ἐργασίαν¹⁰⁾.

Τὴν ἔννοιαν τῆς συγκεντρώσεως πρὸς κοινοπραξίαν ἔχει καὶ ἡ λέξις *ἀγγαρεία-ἀγγάρεια*, γνωστὴ οὕσα ἀπὸ παλαιότητων χρόνων καὶ ἐτυμολογούμενη ὑπὸ τοῦ Ἡσυχίου ἐκ τοῦ περσικοῦ *ἄγγαρος* = *ἀγροφόρος*. Τὴν πρώτην σημασίαν τῆς «ἐκ βίας γινομένης ὑπηρεσίας», ὡς ὁρίζεται κατὰ τοῦ Σουῖδα, μὲ τὴν ὁποίαν εὐρίσκομεν τὴν λέξιν εἰς τὴν Γραφήν¹¹⁾, εἶχε κατὰ φεουδαρχικοῦ χρόνου, ὅτε ὁ *ἀρχηγὸς* φεουδαρχίας ἀπεχόρωνε εἰς ἐργασίαν ἀνευ ἀμοιβῆς τινος ἀπαντᾷ τοὺς ἐξ αὐτοῦ ἐξαρτωμένους δουλοπαροῦς καὶ ἐλευθέρους καλλιεργητάς¹²⁾. Τὴν

¹⁾ ΛΑ 713, 85, Β. Φάβης. ²⁾ ΛΑ 916, 59, Δ. Λουκόπουλος.

³⁾ ΛΑ 1160 Β' 225, Γ. Α. Μέγας. ⁴⁾ ΛΑ 1378 Γ', 6, Γ. Ταρσούλη.

⁵⁾ Σ. Ἀναγνώστου, Λεσβιακά (ἐν Ἀθήναις 1903) σ. 96.

⁶⁾ ΙΑ 560 Β', 22. ⁷⁾ ΙΑ 587, Δ. Γεωργακάς.

⁸⁾ Π. Παλαζαφειρόπουλος, ἐνθ' ἀν. σ. 472. Ἀγ. Σγουρίτσας, Σπαρτιατικὰ Χρονικὰ Α' (Ἰανουάρ. 1938) 9. ΛΑ 1098, 506, Ι. Κακριδῆς, Τρίκαλα Κορινθίας. "Ομ. Γεωργακάς, Μεσσηνιακὰ ἔθιμα ἐν Ἀρχεῖῳ Ἰδιωτικοῦ Δικαίου Η' (1941) σ. 187. Πρβλ. Πρακτικὰ Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν ΙΓ' (1938), σ. 632. ⁹⁾ Βλ. Κ. Ἀμαντῶν, Ἑλληνικά 4 (1931) σ. 320.

¹⁰⁾ Λαογραφία Α' (1909) σ. 130, πληροφ. ἐξ Ἡλείας Κ. Ἀναστασιανοῦ. Φιλιά (ἡ), ἐν Πελοποννήσῳ λέγεται γενικῶς ἡ φιλοξενία, τὸ φιλεῖν: *Θυμῆσον τὴ φιλιὰ μας*, λέγουν συνήθως εἰς τὸν ἀπερχόμενον ξένον εἰς τόνον ἀστεῖον, θέλοντες τρόπον τινὰ νὰ δείξουν, ὅτι δὲν ἦτο καὶ σπουδαία ἡ παρασχεθεῖσα φιλοξενία. ¹¹⁾ Ματθ. 5, 41.

¹²⁾ Περὶ ὑποχρεώσεων ἐπιβαλλομένων εἰς τοὺς μορτίτας καλλιεργητάς ὑπὸ τοῦ φεουδάρχου βλ. Γ. Χρηστάκη Ζωγράφον, Τὸ ἀγροτικὸν ζήτημα ἐν Θεσσαλίᾳ σ. 39. Εἰς παλαιότερα κείμενα πολλὰς εὐρίσκομεν σχετικὰς εἰδήσεις: Διὰ κανόνος τῆς Γ' Οἰκουμ. Συνόδου ἀπαγορεύεται εἰς τοὺς ἐπισκόπους «ἀναγκάζειν τινὰς καρποφορεῖν ἢ ἀγγαρείας διδόναι ἢ διὰ ταῦτα ἀφορίζειν» *Ράλλη-Ποτλῆ*, Σύνταγμα θεῖον καὶ ἱερῶν κανόνων, Ἀθήνησι 1852, 1, 133. Δι' ἀργυροβούλλου τοῦ Δεσπότη Θεσσαλίας Νικηφόρου Δούκα (1266) ἡ ἐπὶ τοῦ Πηλίου μονὴ τῆς Μακρυνιωτίσσης ἀπαλλάσσεται τῆς ἀγγαρείας. *Miklosich-Müller*, Acta et diplomata, IV, 419. Πρβλ. Α. Κ. Τσοποτόν, Ἱστορία τῶν γεωργῶν καὶ τῆς ἰδιοκτησίας τῆς Θεσσαλίας σελ. 52.

αὐτὴν σημασίαν διετήρησε καὶ κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Ἑνετοκρατίας¹⁾ καὶ Τουρκοκρατίας, ὅτε ἡ ἀγγαρεία ἦτο ἐκ τῶν ἐπαχθεσιμάτων πιέσεων τῶν κυριάρχων κατακτητῶν. Σήμερον ἀπαντᾷ μὲ τὴν αὐτὴν σημασίαν, ἐκεῖ ὅπου διατηρεῖται καὶ ἐφαρμόζεται τὸ παλαιὸν ἔθιμον τῆς ὑποχρεωτικῆς ἐπιβολῆς τῆς ἐργασίας, ὡς π.χ. ἐν Μάνη, ὅπου «οἱ μεγαλοκτηματῖαι διὰ κωδωνοκρουσιῶν καλοῦν τοὺς γεωργοὺς δι' ἐργασίαν εἰς τὸν ἀγρόν των»²⁾, ἐν Λήμνῳ, ὅπου ὁ ἀφεντικός ἐπιβάλλει 'εἰς τὸν κεχαγιάν, τὸν μισθωτὴν καλλιεργητὴν τῶν κτημάτων του, νὰ πὰ νὰ τοὺν φέρῃ' ἐξ βαρέλια νιρὸ ἀπ' τοὺν Αὐλῶνα, νὰ γιμώσῃ οὕλις τίς σφίδις κὶ τὰ πθάρια, γὰ νὰ πιράσῃ τς δεκαπέντι μέρεις, ὅσου νὰ ξανάρθῃ οὐ κιαχαγιάς νὰ τοὺν νιρουνκουβανήσῃ»³⁾. Ἡ παλαιὰ σημασία διαφαίνεται καὶ εἰς τὰς λαϊκὰς παροιμίας: «μικρὸ χωριό, πυκνὴ ἀγγαρεία»⁴⁾· μὲ ἀγγαρεία ἀμπέλι δὲν γίνεται, τσαῖρι δὲν προκόφτει»⁵⁾· ἀνθρώπου παρακάλεση ὁμοιάζει τὴν ἀγγαρεία. Μὲ τὴν κοινωνικὴν ἐξέλιξιν ἡ ἀγγαρεία προσέλαβε τὴν ἔννοιαν τῆς συνεργασίας εἰς ἔργον κοινῆς ὠφελείας ἢ φιλανθρωπίας. «Ἡ ἀποκτηνωτικὴ ἀνατολικὴ ἀγγαρεία ἐξελίσσεται πρὸς ἐλευθεροπρεπεῖς ἐργασίας» λέγει ὁ Ἀ. Μ. Ἀνδρεάδης, ἐξετάζων λεπτομερῶς τὸν θεσμόν τῆς ἀγγαρείας⁶⁾.

Μὲ τὴν σημασίαν τοῦ βοηθῶ, ἀπαντᾷ καὶ τὸ ῥῆμα παραπιδῶν ἐν Κρήτῃ⁷⁾.

Παλαιότερον ἐπὶ Ἑνετοκρατίας εὐρίσκομεν τὴν λέξιν παραπισμός⁸⁾, συνώνυμον πρὸς τὴν ἀγγαρείαν, ἐκ τοῦ παραπισμός (παραπιέζω), λέξεως τῆς μεταγενεστέρας Ἑλληνικῆς, ἀπαντήσεως παρ' Ὁρειβάσιον⁹⁾ καὶ Σέξτω Ἑμπειρικῶ¹⁰⁾.

Ἐτέρα λέξις, ἔχουσα τὴν ἀρχὴν της εἰς μεσαιωνικοὺς χρόνους, εἶναι τὸ παρασπόρι. Ἡ λέξις αὕτη κατ' ἀρχὰς ἐσήμαινε μέρος τοῦ κτήματος, σπειρόμενον ἰδιαιτέρως δι' ἀγγαρείας τῶν δουλοπαροίκων πρὸς ἀποκλειστικὸν ὄφελος τοῦ ἰδιοκτήτου (τσιφλικούχου)¹¹⁾. Τὴν σημασίαν ταύτην διατηρεῖ εἰς τινὰ μέρη καὶ σήμερον. Οὕτως

¹⁾ Α. Μομφεράτου, Μεθώνη Κορώνη ἐπὶ Ἑνετοκρατίας, ἐν Ἀθήναις 1914 σ. 55. Σ. Ζαμπελίον, Κρητικοὶ γάμοι, ἐν Τουρίνῳ 1871 σ. 125.

²⁾ ΛΑ 1485, 5, Στ. Τζουμελέας.

³⁾ Γ. Α. Μέγα, Λαϊκὴ Οἰκοδομία τῆς Λήμνου ἐν Ἑπετ. Λαογρ. Ἀρχ. Β' 1940 σ. 4.

⁴⁾ Βλ. καὶ Ν. Δημητρακόπουλον, Νομικαὶ ἐνασχολήσεις 2, 91.

⁵⁾ Βάρνερ, ἀγγαρεία 1. Ν. Γ. Πολίτου, Παροιμ. Β' 28.

⁶⁾ Α. Μ. Ἀνδρεάδου, Σύστημα ἑλληνικῆς δημοσίας οἰκονομίας Α' (Ἀθήναι 1928) σ. 27.

⁷⁾ ΛΑ 1584, 185, Στ. Ξανθουδίδης, Κρήτη.

⁸⁾ Α. Μομφεράτος, ἐνθ. ἀν.

⁹⁾ Ἐκδ. Daremberg σ. 101.

¹⁰⁾ Πρὸς μαθηματικοὺς 7, 192. Βλ. Λεξ. Liddel-Scott-Κωνσταντινίδου, λ. παραπισμός.

¹¹⁾ Ὅτι ἀρχικῶς ἡ λέξις ἐσήμαινε τὸν ἰδιαιτέρον ἀγρόν, φαίνεται καὶ ἐκ τοῦ *Du Cange* (gloss. gr.): παρασπόρια, καστρέσια, ἰδιόκτητα in gloss. Basilic. *peculium castrense*. Κατὰ τὸν Κ. Ἀμαντὸν (Ἑλληνικά 4, 320) παρασπόρι πιθανῶς κατ' ἀρχὰς ἐσήμαινε τὸν κατὰ δεύτερον ἔτος σπειρόμενον ἀγρόν, τὸν εἰς τινὰς Κυκλάδας λεγόμενον παραγκαιριά.

ἐν Ἡπείρῳ «παρασπόρια ἐκαλοῦντο οἱ ἀγροί, οἱ σπειρόμενοι δι' ἀγγαρείας τῶν χωρικῶν χάριν τῶν λεγομένων σπαήδων». ¹⁾ Ἐν Λήμνῳ «ἀπ' ὅσα χουράφια εἶχε τ' ἀφεντ' κὸ καὶ τὰ ὀπερην οὐ κιαχαγιᾶς τημσάρκα, κρατοῦσιν ἕνα χουράφ' τ' ἀφεντ' κὸ καὶ τό βαζι παρασπόρ', ἐντελῶς θ' κὸ τ'. Οὐ κιαχαγιᾶς ἤθιμι νὰ τοῦ τὸ σπείρ', νὰ τοῦ τὸ θερίσ, νὰ τοῦ τ' ἄλουνις' μὲ τὰ θκά τ' τὰ ζῶα, νὰ τοῦ τὸ πάη ἔτ' μου» ²⁾).

Ἐν Αἰτωλίᾳ λέγουν τό 'χω παρασπόρι=τὸ σπέρνω μόνος μου, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸ σεμπρικὸ [ἢ κολληγηκὸ ³⁾]. Ἐπειδὴ ὁ ἰδιαιτερος αὐτὸς ἀγρὸς τοῦ γαιοκτήμονος, τὸ παρασπόρι, ἐσπείρετο ἄλλοτε δι' ὀμαδικῆς ἐργασίας (ἀγγαρείας), ἡ λέξις προσέλαβε σὺν τῷ χρόνῳ καὶ τὴν σημασίαν τῆς ὀμαδικῆς ἐργασίας ⁴⁾ καὶ κατ' ἀναλογίαν ἄλλων ὀμαδικῶν ἐργασιῶν, προσφερομένων πρὸς ἐνδεεῖς, ἐγίνε ταυτόσημος πρὸς τὴν ἐξέλαση, παρακαλιὰ κ.τ.δ.

Μὲ τὴν τελευταίαν ταύτην σημασίαν εἶναι γνωστὴ σήμερον ἐν Θεσσαλίᾳ ⁵⁾, Βοιωτίᾳ ⁶⁾, Αἰτωλίᾳ καὶ Ἀχαρνανίᾳ ⁷⁾, Λακωνίᾳ ⁸⁾. Ἐν Μακεδονίᾳ, Θράκῃ, Μ. Ἀσίᾳ περισσότερο ἐν χρήσει εἶναι ἡ λέξις *μεντζί* ⁹⁾. Τὴν λέξιν *γιαρδὶμ-γιαρδὶμ* (ἐκ τοῦ τουρκ. *yardim*) μεταχειρίζονται ἐν Λήμνῳ· σήμερα θὰ κάνουμε *γιαρδὶμ*. Οἱ συνεργαζόμενοι ὀνομάζονται *γιαρδὶμτζήδες* ¹⁰⁾.

Ἐντελὴς ἐπίσης προελεύσεως εἶναι καὶ ὁ εἰς Κρήτην, Κύπρον, Κυκλάδας, Ἰονίους νήσους ἐν χρήσει συνώνυμος ὅρος *αἰουτάρι* ἐκ τοῦ ἰταλικοῦ *ajutare, aitare* ¹¹⁾, τὸ οὐσιαστ. *αἰρίδα* καὶ τὰ συγγενή αὐτῶν, αἰδέρνω, αἰδάριση, αἰδάρισμα,

¹⁾ Ζωγράφειος Ἀγών Α' σ. 50.

²⁾ Γ. Α. Μέγας, Λαϊκὴ οἰκοδομία τῆς Λήμνου ἐν Ἐπετ. Λαογρ. Ἀρχ. Β', 1940 σ. 3.

³⁾ Δ. Λουκοπούλου, Γεωργ. Ρούμελης σ. 156. ΛΑ 765, 11.

⁴⁾ Καὶ ἄλλαι γεωργικαὶ λέξεις σημαίνουν καὶ τὸν ἀγρὸν καὶ τὸ εἶδος τῆς εἰς αὐτὸν γινομένης γεωργ. ἐργασίας: *ἄνοιμα*=ὁ νεωστὶ ἐκχερσθεὶς πρὸς καλλιέργειαν ἀγρὸς καὶ ἡ πρὸς τοῦτο ἐργασία· *ὄργωμα*=ὠργωμένος ἀγρὸς καὶ ἄροσις· *κάφαλο*=ὁ ἐκ καύσεως θάμνων προελθὼν ἀγρὸς καὶ ἡ πρὸς τοῦτο ἐργασία.

⁵⁾ ΙΑ ἀρ. 503, 118, Ἀναστ. Κουκουλέ.

⁶⁾ ΛΑ 1153 Β', 122, Μ. Ἰωαννίδου.

⁷⁾ Δ. Λουκοπούλου, Γεωργ. Ρούμελης σ. 156. Περὶ τῶν κατὰ τόπους χρήσεων τῆς λ. βλ. Κ. Ἀμαντῶν, Ἑλληνικά 4, 320. G. Rohlf, Etymologisches Wörterbuch der Unteritalienischen Gräzität, Halle 1930 ἐν λ. Z. von Ligenthal, Jus Graecoromanum 3, 32. II. Ἀ(ρα-βατινοῦ) Χρονογραφία Ἡπείρου Γ, 241, X. Παπαχριστοδοῦλου, Τοπωνύμια τῆς Ρόδου μεσαιων. χρόνων, Ἑλληνικά, 10, 127.

⁸⁾ ΛΑ 713, 180, Β. Φάβης.

⁹⁾ Ἀρχ. Θρακ. Θησ. ΣΤ', 239. ΛΑ 1104 Γ', 104, Γ. Α. Μέγας. ΛΑ 1146, 41, Δ. Πουλάκης, Τσεσμέ Μ. Ἀσίας.

¹⁰⁾ ΛΑ 1160 Α', 129, Γ. Α. Μέγας.

¹¹⁾ Περὶ τῆς ἐτυμολογίας βλ. Ἀθηνᾶ, 36 σ. (1924) σ. 154.

αἰδαριστής, αἰδαριστό κ.λ.π.¹⁾ Ἐν Νάξῳ ὁ ὄρος σιφέρει (ἐκ τοῦ τουρκ. σεφέρι = ἐκστρατεία, πόλεμος, ἐκδρομή, ταξίδι) χρησιμοποιεῖται καὶ ἐπὶ συμβάσεων καὶ ἐπὶ ὁμαδικῆς ἐργασίας: «Σμίγουνε δυὸ ἄνθρωποι καὶ κάνουνε μαζί τὶς δουλειές τους καὶ κάνουνε σιφέρια π.χ. θὰ σπέρνουνε μαζί· βάζει καθένας τὸ βόδι του καὶ μὲ τὰ δυὸ βόδια ζευγαρίζουνε. Δυὸ μέρες πάει μιὰ παρέα στὰ σμυριδωρυχεῖα κι ὕστερα πάει ἄλλῃ· κάνουνε σιφέρει»²⁾. Ὁ ὄρος σύψωμο, γνωστὸς κυρίως ἐπὶ συμβάσεων μισθωτῶν, λέγεται ἐν Ἀνδρῶν κατ' ἐπέκτασιν καὶ ἐπὶ τῶν προσφερόντων τὴν ἐργασίαν τῶν δωρεάν, μὲ τὴν παροχὴν τροφῆς μόνον, πρὸς βοήθειαν ὁμοχωρίων ἐχόντων ἀνάγκην³⁾. Ἡ δαπάνη διατροφῆς τῶν ἀπὸ κοινοῦ ἐργαζομένων βαρύνει κατὰ κανόνα τὸν ἰδιοκτήτην τοῦ κτήματος⁴⁾.

Δ' ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

Τὰ ἔθιμα συνεργασίας καὶ ἀλληλοβοηθείας παρουσιάζουν μὲν κατὰ τόπους διαφορὰς τινὰς καὶ παραλλαγὰς, διέπονται ὅμως γενικῶς ἀπὸ βαθὺν πνεῦμα ἐκτιμήσεως τῶν ἐκ τῆς συνεργασίας καὶ ἀλληλοβοηθείας ἀγαθῶν καὶ ἀπὸ στερεὰν ἠθικὴν ἀντίληψιν, ὅσον ἀφορᾷ τὰς μεταξὺ τῶν συνεργαζομένων σχέσεις καὶ τὰ ἐκ τῆς ἀθετήσεως συμφωνιῶν καὶ τῆς ἀναισθητοῦς ἐπακόλουθα. Ταῦτα ὁ λαὸς διατενέσκει παραστατικώτατα ἰδίᾳ εἰς παροιμίας: Ὅπου εἶναι πολλοί, εἶναι ἐδὲ λογία Θεοῦ⁵⁾, Ὅπου εἶναι πολλοί, εἶναι πολλὰ καὶά⁶⁾, Οἱ πολλοὶ παίρνουν τὴν Πόλιν⁷⁾, ἀποδίδων τὸ ρητὸν «ἡ ἰσχὺς ἐν τῇ ἀνάγκῃ». Ὅμοίως τὴν ὑποχρέωσιν διὰ τὴν τήρησιν τῶν συμφωνημένων ἀναγνωρίζει ὁ ἄνθρωπος τοῦ λαοῦ λέγων: συμφωνία καὶ νόμος⁸⁾, τὰ βόδια δένουν ἀπ' τὰ κέρατα, τὸν ἄνθρωπο ἀπ' τὸ λόγο.

Ἡ σύμβασις πρὸς κοινοπραξίαν θεωρεῖται θεσμὸς ἱερός. Ἡ τιμιότης εἰς τὰς

¹⁾ Βλ. Ἱστορικὸν Λεξικὸν Ἀκαδημίας ἐν λ. αἶδα.

²⁾ ΛΑ 1524, 158 - 159, Δ. Ζευγώλη.

³⁾ ΛΑ 503, 152, Ἀν. Κουνκούλε.

⁴⁾ Ἐν Καρπάθῳ ἡ κοινὴ τράπεζα τῶν οὕτως ὁμαδικῶς ἐργαζομένων εἶναι γνωστὴ μὲ τὸν εἰδικὸν ὄρον *απορόταβλα* ἢ *τάβλα* βλ. Μ. Μιχαηλίδην - Νουάρων, Λαογρ. Σύμμ. Καρπάθου Β' σ. 49.

⁵⁾ ΛΑ 883, 471, Κ. Νεστορίδης, Λακωνία.

⁶⁾ ΛΑ 482, 639, Τ. Κανδηλῶρος, Γορτυνία.

⁷⁾ ΛΑ 880, 267, Δ. Λουκόπουλος, Αἰτωλία.

⁸⁾ Ἡ ἀνάγκη τῆς τηρήσεως τοῦ λόγου τονίζεται ὑπὸ παλαιοῦ νομικοῦ: «οὐδ' ἔννομον οὐδ' ἀρμόζον λογικῷ ζῶει τὰς ἰδίας τῶν λόγων ὁμολογίας δι' ἀθετήσεως κιβδηλεύειν· ἀλλ' εἴπερ τι ἄλλο, τοῦτο πρέπον ἀνθρώπῳ φυλάττειν λόγου ἀλήθειαν, εἴ γε μὴ μέλλει ἐν τῷ διαφθεῖρειν ψεῦδει τ' ἀληθὲς ἔρημος λόγου γενόμενος, ἀπὸ λογικῆς ἐκπεσεῖν τάξεως» Αὐτοκρ. Λέοντος Νεαρά ιθ'. Βλ. Ν. Δημητρακόπουλον, ἔνθ' ἀν. σ. 110 - 111.

σχέσεις αὐτὰς εἶναι ζήτημα ἠθικῆς τάξεως, τῆς ὁποίας ἡ διασάλευσις ἐκ μέρους τῶν συνεργαζομένων ἐπισύρει ἄμεσον τὴν τιμωρίαν ἐξ ἐπεμβάσεως αὐτῆς ταύτης τῆς θείας δίκης. Ἐν Πελοποννήσῳ, ἐὰν τύχῃ νὰ συμβῇ ζημία ἢ ἀπώλειά τις εἰς τὰ συνεταιρικά ἀγαθὰ, δηλ. νὰ ἐπέλθῃ θάνατος εἰς τι ἐκ τῶν ζώων τοῦ συνεταιρισμοῦ ἢ καταστροφή εἰς τὴν ἐσοδεῖαν κλπ., λέγουν ὅτι ἔγινε *διαβολιά* ἢ *μαγαρισιά* καὶ διὰ τούτου ἐννοοῦν, ὅτι ὁ ἕνας ἐκ τῶν συμπρατιόντων ἔκλεψε ἢ κατὰ τινα τρόπον ἐδολεύθη τὸν συνεταῖρον. Ἡ πίστις, ὅτι ἀνωτέρα τις δύναμις διέπει καὶ τὰ τῶν συμβάσεων, ὡς καὶ ὅλα τ' ἀνθρώπινα, φανερώνεται καὶ εἰς τὰ ἐν ἀνατολικῇ Κρήτῃ λεγόμενα: *ὅταν κάμνουνε ὄρταγιά ¹⁾*, *ἂν δὲν ταιριάσῃ τὸ ζάγανόν της ²⁾*, *παθαίνουνε τοῦ 'νοῦς τὰ ὀζὰ καὶ τότε ξεχωρίζουν ³⁾*.

Ἡ δικαία διανομὴ εἶναι ρητὸν αἷτημα τῆς λαϊκῆς συνειδήσεως: «ὅποιοι τρώει τὸ δίκιο τ' ἄλλουνοῦ, τρώει τὰ ποδάρια του», λέγει μία ἐκ τῶν πολλῶν σχετικῶν λαϊκῶν παροιμιῶν, σημαίνουσα, ὅτι βεβαία τιμωρία ἀναμένει τὸν ἀδικοῦντα τοὺς ἄλλους. Ὁ Θεός, κατὰ λαϊκὴν παράδοσιν, *ἔβαλε σχισμὴν στὴ μέση τοῦ σιταριοῦ, γιὰ νὰ μποροῦν οἱ γεωργοί, σὰν ἔχουν σιταροφιλία, νὰ μοιράζουν καὶ τὸν ἕνα κόκκο, ἂν τύχῃ πάνω στὴ μοιρασιὰ τοῦ πτωχοῦ ⁴⁾*.

Παρὰ τὴν κοινὴν ὁμως ἀναγνώρισιν τῆς σημασίας τῆς συνεργασίας καὶ τῶν ἐκ ταύτης ἀγαθῶν, ἰδιαιτέρως ἐκτιμᾶται καὶ ἡ κατ' ἴδιαν διέξαγος τῆς ἐργασίας, ὡς ὁ προσφορώτερος τρόπος ἐξυπηρέτησεως τῶν ἰδίων συμφερόντων ⁵⁾. Πολλοὶ εἶναι καὶ αἱ παροιμίαι, αἱ ἐκφράζουσαι τοῦτο, ὡς καὶ τὰ ἐκ τῆς δυσαρέστου πείρας πορίσματα:

Κάλλιο τ' ἁλώνι σου μικρὸ καὶ νά 'ν' μοναχικὸ σου· Τὸ μισιακὸ γαῖδουρι τὰ

¹⁾ Ὁρταγιά = συνεταιρισμός, συνεταιρικὴ ἐργασία· τὸ ἐν Θράκῃ ὄρτακλίκι.

²⁾ Ζάγανον· ἢ λ. ἀγνώστου ἐτύμου σημαίνει ἐνταῦθα κάτι ἀνάλογον πρὸς τὸ γούρι, τὸ τυχερό.

³⁾ ΛΑ 1380 Β', 44, Μ. Λιουδάκη, "Ἅγιος Γεώργιος Λασηθίου. Πρβλ. Γιάννην Ἰ. Μαυρακάκην ἔνθ' ἀν. σ. 64.

⁴⁾ Ἀ. Βρόντη, Τῆς Ρόδου παραδόσεις καὶ τραγούδια. Ἐν Ρόδῳ 1930 σ. 44. Πρβλ. Π. Παπαζαφειρόπουλον ἔνθ' ἀν. σ. 335.

⁵⁾ Ὁμοίως ἐξαίρεται ἡ σημασία τῆς προσωπικῆς ἐπιβλέψεως:

Τοῦ νοικοκυροῦ τὸ μάτι

κοπριά 'ναι σὸ χωράφι.

Ἀξιοσημείωτον εἶναι, ὅτι ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων εὐρίσκομεν τὴν παροιμίαν μετὰ τὴν αὐτὴν ἐννοίαν καὶ τὴν αὐτὴν σχεδὸν γλωσσικὴν διατύπωσιν. Εἰς τὸν Πλίνιον ἀπαντᾶται: *maiores fertilissimum in agro oculum domini esse dixerunt*. Κατὰ τὸν μεσαίωνα ἐλέγετο: *πολὺ τῷ ἀγρῷ ὠφέλιμος ἡ τοῦ δεσπότου παρουσία*. Βλ. H. Blümner, *Die römischen Privataltertümer*, München 1911 σ. 547.

σκυλιά τὸ τρῶνε· Ὅποιος μονάχος πολεμᾷ, ποτέ του δὲν ξεπέφτει· Ὁ λύκος ἔχει τὸ σβέγκο του χοντρό, γιατί κάνει τὴ δουλειὰ μοναχός του· Τὰ ξένα χέρια σ' ἀναπαύκουν, μὰ τὴν καρδιά σου καύκουν, ὥς λέγεται ἐν Κύπρῳ.

Αἱ συνήθειαι, αἱ ἀφορῶσαι εἰς τὴν συνεργασίαν καὶ ἀλληλοβοήθειαν, εἶναι προφανῶς σχετικαὶ μὲ τὸ ἐκάστοτε κρατοῦν κοινωνικὸν σύστημα. Ἐκ τούτου ὁμοίαις ἢ ἀναλόγους συνηθείαις πρὸς τὰς σημερινὰς δὲν εὐρίσκομεν εἰς τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικὴν ἐποχὴν, τῆς ὁποίας τὸ σύστημα ἐργασίας ἔνεκα τοῦ θεσμοῦ τῆς δουλείας ἦτο ὅλως διάφορον ἀπὸ τὸ σήμερον κρατοῦν ¹⁾).

Πνεῦμα φιλανθρωπίας καὶ ἀγαθοεργίας ὑπῆρχε βεβαίως καὶ εἰς τὴν τότε πολιτισμένην κοινωνίαν, ὥς τοῦτο μαρτυρεῖται ὑπὸ διαφόρων συγγραφέων ²⁾. ἄλλωστε τοῦτο ὑπάρχει ἐν τινι μέτρῳ καὶ εἰς πᾶσαν ἀνθρωπίνην κοινωνίαν ³⁾).

Ἡ συνεργασία ὅμως καὶ ἡ ἀλληλοβοήθεια παρὰ τοῖς ἀρχαίοις δὲν ἐξεδηλοῦτο

¹⁾ Οἱ δούλοι ἦσαν ὑποχρεωμένοι νὰ ἐκτελοῦν πᾶσαι τὰς χειρωνακτικὰς ἐργασίας «ἐν ἐνίαις μὲν τῶν πόλεων, μάλιστα δ' ἐν ταῖς εὐπολέμοις δοκούσαις εἶναι, οὐδ' ἔξεστι τῶν πολιτῶν οὐδένα βαναυσικὰς τέχνας ἐργάζεσθαι» (Ξενοφ. Οἶκον IV, 3). Μόνον αἱ γεωργικαὶ ἀσχολίαι ἐπαικοῦνται ὑπὸ τινῶν ποιητῶν καὶ συγγραφέων ἡλικίᾳ πλείου, μελέτην ἔχει πίνοντες ἀγοῶν ἀγρόν γὰρ τε λέγουσιν Ἀμαλθείας κέρας εἶναι (Φωκυλίδης, Fragm. 7, Berg II, 69). «Ἐν δὲ ἡ γῆ θεὸς οὖσα, τοὺς δυναμένους καταμανθάνειν καὶ δικαιοσύνην διδάσκει· τοὺς γὰρ ἀρίστα θεραπεύοντας αὐτὴν πλείστ' ἀγαθὰ ἀντίκειται» (Ξενοφ. ἐνθ' ἀν. V, 12). Πρβλ. G. Busolt, Griechische Staatskunde, München 1920 σ. 182-3.

²⁾ Ὁ Δημοσθένης (Περὶ στεφάνου 268) λέγει ὅτι ὑπῆρχε «κοινὸς καὶ φιλάνθρωπος καὶ τοῖς δεομένοις ἐπαρκῶν». Εἰς τὸν πρὸς Νικόστρατον λόγον § 4, ὁ Ἀπολλόδωρος ἀναφέρων τὰς πρὸς τὸν Νικόστρατον γειτονικὰς του σχέσεις, λέγει: «Χρόνου δὲ προβαίνοντος καὶ πάνυ οἰκειῶς διεκείμεθα καὶ ἐγὼ θ' οὕτως οἰκειῶς διεκείμην πρὸς τοῦτον, ὥστ' οὐδενὸς πώποτε, ὧν ἐδεήθη οὗτος ἐμοῦ ἀπέτυχεν, οὗτος τ' ἂν ἐμοὶ οὐκ ἄχρηστος ἦν πρὸς τὸ ἐπιμεληθῆναι καὶ διοικῆσαι». Ὁ Ἰσοκράτης ὁμοίως διεκήρυξε, «μηδένα τῶν πολιτῶν στερεῖσθαι τῶν ἐπιτηδείων» (Ἀρεοπαγ. α'). Οἱ παλαιότεροι λέγει (Ἀρεοπαγ. ιβ') «περὶ τὸν ἴδιον βίον τοσαύτην ἐποιοῦντο πρόνοιαν ἀλλήλων, ὅσην χρὴ τοὺς εὖ φρονοῦντας καὶ πατρίδος κοινωνοῦντας... οἳ τε τὰς οὐσίας ἔχοντες οὐχ ὅπως ὑπερεώρων τοὺς καταδεέστερον πράττοντας, ἀλλ' ὑπολαμβάνοντες αἰσχύνῃν αὐτοῖς εἶναι τὴν τῶν πολιτῶν ἀπορίαν ἐπήμυνον ταῖς ἐνδείαις... κεφάλαιον δὲ τοῦ καλῶς ἀλλήλοις ὁμιλεῖν... αἱ μὲν γὰρ κτήσεις ἀσφαλεῖς ἦσαν οἷσπερ κατὰ τὸ δίκαιον ὑπῆρχον, αἱ δὲ χρήσεις κοιναὶ πᾶσι τοῖς δεομένοις τῶν πολιτῶν». Πολλὰς ὁμοίας εἰδήσεις δύναται τις νὰ εὑρῇ καὶ εἰς ἄλλους ἀρχαίους Ἑλλήνας συγγραφεῖς.

³⁾ «Ἡ εὐεργεσία, ἡ συμπάθεια τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸν ἀνθρώπον εἶναι βαθέως χαράγμεναι ὑπὸ τῆς ἰδίας τῆς φύσεως καὶ ἀνταποκρίνονται ζωηρῶς εἰς τὰς πλέον ἐσωτερικὰς ἀνάγκας, ὥστε καμία πρόοδος καὶ καμία σχολὴ δὲν ἐπεξήτησαν ποτέ νὰ τὰς διαγράψουν» λέγει ὁ E. Laurent, Le paupérisme et les associations de prévoyance, Paris 1860 σ. 30. Πρβλ. καὶ C. Bouglé, Le solidarisme, Paris 1924 σ. 42.

καθ' ὃν ἀκριβῶς τρόπον σήμερον. Ὡς ἔνδειξιν κοινωνικῆς ἀλληλεγγύης, ἀνταποκρινομένης πρὸς τὸ πνεῦμα τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, δυνάμεθα ν' ἀναφέρωμεν τοὺς διαφόρους κοινωνικοὺς καὶ θρησκευτικοὺς συνδέσμους, οἵτινες εἶναι γνωστοὶ μὲ τὸν γενικώτερον ὅρον *ἐταιρεῖαι* ἢ *συνεδρίαί*.

Τοιοῦτοι σύνδεσμοι, ἐπιδρασιν ἀσκήσαντες εἰς τὴν κοινωνικὴν ζωὴν τῶν Ἀθηναίων, ἦσαν οἱ λεγόμενοι *ἔρανοι*. Οὗτοι, γνωστοὶ ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Ὀμήρου¹⁾ μὲ τὴν ἔννοιαν τῆς κοινῆς συνεισφορᾶς διὰ τὴν ὀργάνωσιν γευμάτων καὶ ἐορτῶν, προσέλαβον εὐρύτεραν μορφήν καὶ διὰ τῶν ἐραδικῶν εἰσφορῶν ἐνισχύοντο φιλικὰ πρόσωπα ἔχοντα ἀνάγκην, ἐπριοκοδοτοῦντο πτωχὰ κοράσια, ἀπελυτροῦντο αἰχμάλωτοι, ἐπληρώνοντο τὰ χρέη τῶν ἀδυνατούντων νὰ τὰ ἐξοφλήσουν κ.τ.τ. Εἰδικοί νόμοι, οἱ ἐρατικοί, καθώριζον τὰ τῆς λειτουργίας των.²⁾ Εἰς στιγμὰς γενικῆς δυστυχίας ἔνεκα πολέμων ἢ ἐσωτερικῶν ἀναστατώσεων οἱ *ἔρανοι* συνέβαλλον εἰς τὴν ἀνακούφισιν τῆς δυστυχίας, ὡς π.χ. μετὰ τὸν Πελοποννησιακὸν πόλεμον, ὅτε δεινὴ ἦτο ἡ θέσις τῶν Ἀθηνῶν.³⁾

Ἀπὸ τῆς ἐπικρατήσεως ὁμοῦ τοῦ Χριστιανισμοῦ, μὲ τὴν κατάργησιν τοῦ θεσμοῦ τῆς δουλείας καὶ τὰ νέα κηρυγματα περὶ τῆς ἀξίας τῆς ἐργασίας καὶ τῆς ἀγάπης πρὸς τὸν πλησίον⁴⁾, διαμορφώνεται διαφθον πνεῦμα συνεργασίας καὶ ἀλληλοβοήθειας, τοῦ ὁποῦ τὴν ἐπιδρασίαν εὐρίσκομεν φανεράν εἰς τὴν μεσαιωνικὴν καὶ νεωτέραν ἑλληνικὴν ζωὴν.⁵⁾

Ἀπὸ τῶν πρώτων χριστιανικῶν χρόνων, ἐκτὸς τῶν ἐπισήμων φιλανθρωπικῶν ὀργανώσεων, οἶμαι ἦσαν αἱ *ἀγάπαι*⁶⁾ καὶ τὰ διάφορα εὐαγῆ ἰδρύματα, πολλαπλῶς

¹⁾ Ὀδ. α 226: εἰλαπινὴ ἡ ἐ γάμος; ἐπεὶ οὖν ἔρανος τάδε γ' ἐστίν. Πρβλ. λ 415: ἡ γάμψ ἡ ἔρανψ ἡ εἰλαπινὴ τεθαλυῖη. Κατὰ τὸν Ἀθήναιον (8,362e) «ἔρανοί εἰσιν ἀπὸ τῶν συμβαλλομένων συναγωγαὶ ἀπὸ τοῦ συνερᾶν καὶ συμφέρειν ἕκαστον»

²⁾ Βλ. *Th. Reinach* ἐν *Daremberg-Saglio*, *Dictionnaire des antiquités*, τόμ. III, Paris 1892 σ. 805-808 ἄρθρ. *Eranos* (ἔρανος). Λεπτομερείας καὶ βιβλιογραφίαν εὐρίσκει τις καὶ παρὰ *L. Beauchet*, *Histoire du droit privé de la république athénienne*, Paris 1897 τόμ. IV σ. 258-271.

³⁾ *A. Blanqui*, *Histoire de l'économie politique en Europe depuis les anciens jusqu'à nos jours*, Paris 1837 σ. 21.

⁴⁾ Ἀγαπήσεις Κύριον τὸν Θεόν σου.... ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτὸν ἐν ταύταις ταῖς δυσιν ἐντολαῖς ὅλος ὁ νόμος κρέμαται καὶ οἱ προφηταὶ Ματθ. 22,37. «ἀγάπη πλήρωμα τοῦ νόμου» Παύλου ἐπιστ. πρὸς Ρωμ. 13, 10, Γαλ. 5, 14.

⁵⁾ Ἐκ τοῦ Βυζαντίου καὶ τῆς χριστιανικῆς ἐποχῆς ἔχουν τὴν προέλευσιν τῶν οἱ καὶ σήμερον ἐν χρῆσει ὅροι *ξέλαση*, *παρασπόρι*, *παραπιασμός*, *ἀγγραεῖα*, *ἀρνοκλήσι*, *ἐμπολον*, περὶ ὧν ἐγένετο λόγος ἀνωτέρω.

⁶⁾ Βλ. *H. Leclercq*, ἄρθρ. *agape* ἐν *F. Cabrol*, *Dictionnaire d'Archéologie chrétienne et de liturgie* I, 775 κ.έ.

προαγαγόντα την κοινωνικὴν ἀλληλεγγύην,¹⁾ τὰ μοναστήρια ἀπετέλουν ἰδίας ἐργατικὰς κοινότητες μὲ κατανομὴν ἐργασίας καὶ συνεργασίαν. Ὡς τοιοῦτου εἶδους ὀργάνωσιν ἐργασίας ἀναφέρομεν χάριν παραδείγματος τὰ παρὰ Καλλινίκῳ ἐν τῷ βίῳ τοῦ ὁσίου Ὑπατίου ἀναφερόμενα: «εἴποτε γὰρ δεῖ κῆπον γεωργῆσαι ἢ ἀμπέλους σκάψαι ἢ ἄλλο τι ποιῆσαι ἐπιπόνον, οἱ ἐπιτήδειοι τῷ ἔργῳ εἰς τοῦτο τεταγμένοι εἰσίν... καὶ εἶπου χρεῖα οἰκοδομήματος ἦν γενέσθαι, πάντες συνήρχοντο ἐκεῖ²⁾)...».

Διὰ τῶν ἐν ταῖς ἐκκλησίαις καὶ μοναῖς ὑπαρχόντων ἀπὸ τῶν πρώτων χρονιστιανικῶν χρόνων κοινῶν ταμείων, τῶν λεγομένων εἰς ἀρχαιοτέραν ἐποχὴν γαζοφυλακίων³⁾ (τῶν *κιβωτίων ἐλέους* τῶν νεωτέρων χρόνων) ἐνισχύοντο οἱ πάσχοντες καὶ ἐνδεεῖς καὶ προήγετο τὸ πνεῦμα τῆς φιλανθρωπίας.

Χαρακτηριστικὸν γνώρισμα τῆς χριστιανικῆς φιλανθρωπίας, διακρίνον ταύτην ἀπὸ τὴν φιλανθρωπίαν παλαιοτέρων ἑλληνικῶν χρόνων, καθ' οὓς ἡ πρὸς τὸν πλησίον βοήθεια παρείχeto ἐκ καθαρῶς ὀρθολογιστικῆς ἀντιλήψεως περὶ ὁμαλῆς πολιτικῆς ὀργανώσεως καὶ κοινωνικῆς λειτουργίας⁴⁾, εἶναι, ὅτι αὕτη συνεδέθη μὲ τὴν θρησκευτικὴν ἰδέαν περὶ σωτηρίας τῆς ψυχῆς· οὕτως ἡ πρὸς τοὺς ἐνδεεῖς καὶ πάσχοντας βοήθεια ἔλαβε τὴν ἔννοιαν τοῦ *κατακτητοῦ*, ἣν ἔχει καὶ σήμερον.

Κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Τουρκοκρατίας τὸ χριστιανικὸν πνεῦμα τῆς συνεργασίας καὶ ἀλληλοβοηθείας ἐνισχύθη ἐτι μᾶλλον, ἐνταῦθα τῶν κρατουσῶν τότε ἔθνικων καὶ κοινωνικῶν συνθηκῶν. Οἱ κίνδυνοι ἐκ τῶν παντοειδῶν πιέσεων τοῦ κατακτητοῦ ἐπέβαλλον ἐπιτακτικώτερον τὸ καθήκον τῆς ἐνώσεως καὶ τῆς κοινωνικῆς ἀλληλεγγύης, ἐκδηλουμένης εἰς τὴν δημοσίαν καὶ ἰδιωτικὴν ζωὴν. Ἡ ἀμοιβαία βοήθεια καὶ συνεργασία εἶναι ἐν τῶν κυρίων γνωρισμάτων τῆς λειτουργίας τῶν κοινοτήτων κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην⁵⁾. Τινὲς μάλιστα τούτων ἠχθησαν εἰς τὴν ὀργάνωσιν συνεργατικῶν συνεταιρισμῶν καὶ ἐψήφισαν καταστατικά, ρυθμίζοντα κατὰ τὸν μᾶλ-

¹⁾ Βλ. *H. Leclercq*, ἐνθ' ἄν. τόμ. 3ος ἀρθρ. *Charité. M. Γεδεών*, Περὶ φιλοπτώχων καὶ φιλανθρώπων διατάξεων παρ' ἡμῖν κατὰ τοὺς τέσσαρας τελευταίους αἰῶνας Σύλλ. ΚΠ, 21 (1891) σ. 79. *K. Ἀμάντου*, Ἡ ἑλληνικὴ φιλανθρωπία κατὰ τοὺς μεσαιων. χρόνους, Ἀθηνᾶ ΛΕ (1923) σ. 131 κ.ε. *Ἀμ. Ἀλεβιζάτου*, Ἡ βιβλικὴ καὶ ἱστοριοδογματικὴ βάσις τῆς κοινων. καὶ ἠθικῆς ἀποστολῆς τῆς Ἐκκλησίας, ἐν Ἀθήναις 1933. *Φίλαρ. Βαφειδίου*, Ἡ ἀγάπη καὶ τὰ ἔργα αὐτῆς ἐν τοῖς μετὰ τὸν Μέγαν Κωνσταντῖνον χρόνοις, περιοδ. Γρηγόριος Παλαμᾶς 11 σ. 214-225, 259-265, 315-341, 343 κ.ε. *Φ. Κουκουλέ*, Βυζαντινῶν βίος καὶ πολιτισμὸς Β' Ι Ἀθῆναι 1948 σ. 64 κ.ε.

²⁾ Βλ. *Φ. Κουκουλέν*, Ἐκ τοῦ βίου τῶν Βυζαντινῶν ἐν Ἀθήναις, 1920 σ. 37.

³⁾ *Φ. Κουκουλέ*, ἐνθ' ἄν. σ. 77. Κατὰ συγγραφέα τῶν χρόνων τοῦ Ἰουστινιανοῦ «πάντες εἰς τὰ λεγόμενα γαζοφυλάκια ἐν ἐκάστη ἐκκλησίᾳ καθ' ὃ ὑπόρρει τις μετεδίδου...»

⁴⁾ Βλ. ἀνωτ. σ. 82, σημ. 2.

⁵⁾ Βλ. *Δ. Δανιηλίδην*, Ἡ Νεοελληνικὴ κοινωνία καὶ οἰκονομία, Ἀθήνα 1934 σ. 129-130.

λον δημοκρατικὸν τρόπον τὰς σχέσεις ἐργασίας καὶ κεφαλαίου· διὰ τῆς πιστῆς δὲ ἐφαρμογῆς τούτων, ἐξησφαλίζετο ἡ ἀδιατάρακτος λειτουργία τῶν συνεταιρισμῶν καὶ προήγετο ἡ οἰκονομικὴ ἀκμὴ τοῦ κοινοῦ καὶ τῶν ἀτόμων. Τοιοῦτος ὑπῆρξεν ἰδίᾳ ὁ συνεργατικὸς συνεταιρισμὸς τῶν Ἀμπελακίων, ἀκμάσας περὶ τὰ τέλη τοῦ 18^{ου} αἰ. μὲ τὴν ὑφαντικὴν καὶ βαφικὴν¹⁾. Μὲ τὸ αὐτὸ συνεργατικὸν πνεῦμα ἐρρυθμίσθησαν αἱ συνεργατικαὶ σχέσεις καὶ τῶν μεταλλωρύχων εἰς τὰ Μαντεμοχώρια τῆς Χαλκιδικῆς, τῶν ναυτεργατῶν καὶ καραβοκυραίων εἰς τὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου, τὴν Μεσημβρίαν καὶ ἄλλας ναυτικὰς πόλεις τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Τὰ ἀφορῶντα ὅμως εἰς τοὺς συνεταιρισμοὺς τούτους δέον ν' ἀποτελέσουν θέμα ἰδίας μονογραφίας²⁾.

Πλὴν τούτου ἡ κοινὴ δυστυχία, ἡ στέρησις τῆς ἐλευθερίας καὶ τῶν ἐκ ταύτης ἀγαθῶν, ἐκαλλιέργησαν εἰς τὸ δουλεῦον ἔθνος τὸ πνεῦμα τῆς εὐποιίας, τῆς βοήθειας πρὸς τοὺς ἀδυνάτους καὶ δυστυχεῖς καὶ τῆς συμβολῆς εἰς κοινωφελῆ ἔργα. Τὸ *κοινὸν τῶν πτωχῶν*, τὸ ἄλλως *κιβώτιον ἐλέους* λεγόμενον, δὲν λείπει σχεδὸν ἀπὸ καμίας ἐκκλησίαν, ἀπὸ καμίας κοινότητος³⁾. Εἰς ἄσμα (γανούρισμα) ἐκ Χίου, τοῦ ὁποίου προφανὲς εἶναι ἡ σχέση μετὰ τοὺς χρόνους τῆς δουλείας, ἡ μητέρα εὐχεται νὰ μεγαλώσῃ τὸ παιδί της καὶ νὰ κάμῃ πολλὰ καλὰ *«Λόγιον τὸ ἀνελογάδι, ποὺ νὰ τ' ἀρέσῃ ὁ Θεός, νὰ τὰ παινῇ ὁ κόσμος»*⁴⁾. Οὕτως ἡ εὐπορία ὑψώθη εἰς ἰδανικὸν τῆς ἐποχῆς, ὅπου ἐδέχθησαν τὰς καρδίας πολλῶν Ἑλλήνων, οἵτινες διὰ τῶν δωρεῶν τῶν πολλαπλῶς εὐηργέτησαν τὸν νεώτερον Ἑλληνισμόν.

Ἐπερατώθη τὴν 5-10-47.

¹⁾ Γ. Α. Μέγα, Θεσσαλικαὶ οἰκῆσεις, Ἀθήναι 1946 σ. 19.

²⁾ [Ἔργασία ἐπιγραφομένη «Τὰ Θεσσαλικά Ἀμπελάκια. Ἱστορία καὶ συνεταιρισμὸς» ὑπεβλήθη κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος εἰς τὴν Φιλοσοφικὴν Σχολὴν τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν ὡς ἐναίσιμος διατριβὴ ἐπὶ διδακτορίᾳ ὑπὸ τοῦ κ. *Ἡλίου Γεωργίου*, ἐτέρα δὲ πραγματεία ὑπὸ τὸν τίτλον «Τὸ πνεῦμα τοῦ συνεργατισμοῦ τῶν νεωτέρων Ἑλλήνων καὶ τ' Ἀμπελάκια. Ὁ πρῶτος συνεταιρισμὸς τοῦ κόσμου», γραφεῖσα ὑπὸ τοῦ κ. *Κ. Κονκίδου*, εὐρίσκειται ὑπὸ ἐκτύπωσιν. Αὕτη, ὡς μανθάνομεν, ὑπεστηρίχθη ὡς ἐναίσιμος διατριβὴ ἐνώπιον τῆς Νομικῆς Σχολῆς τῶν Παρισίων (βλ. περιοδ. Ὁ Συνεταιριστής, ἔτ. 19^{ον}. Ἀθήνα 1948, ἀριθ. 25-26, σ. 100). Σ. τ. Δ.].

³⁾ *Κιβώτιον ἐλέους* συνιστάται ἐν Κωνσταντινουπόλει τὸ ἔτος 1820 ὑπὲρ τῶν πτωχῶν (Ἐρμῆς ὁ Λόγιος, ἐν Βιέννῃ 1820 σ. 451-457), *κοινὸν τῶν πτωχῶν* ἀναφέρεται εἰς τὸ ἀρθρ. 10 τοῦ καταστατικοῦ τῆς κοινότητος Μελενίκου τὸ ἔτος 1813. βλ. *II. Πέννα*, Τὸ κοινὸν Μελενίκου καὶ τὸ σύστημα διοικήσεώς του. Ἐν Ἀθήναις 1946 σ. 31.

⁴⁾ Κ. Κανελλάκη, Χιακὰ Ἀνάλεκτα, ἐν Ἀθήναις 1890 σ. 211 καὶ 212.

ΖΗΤΗΜΑΤΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΛΑΟΓΡΑΦΙΑΣ

ΥΠΟ

ΓΕΩΡΓΙΟΥ Α. ΜΕΓΑ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΕΝΔΕΚΑΤΟΝ

ΛΑΪΚΗ ΛΑΤΡΕΙΑ¹⁾

Ι. ΓΕΝΙΚΑ

Α'. Γλῶσσα τῆς λατρείας.

Λέξεις καὶ φράσεις σχετιζαὶ μετὰ τὴν λατρείαν καὶ τὰς τελετὰς αὐτῆς. Σημασία καὶ ἐρμηνεῖα αὐτῶν. Ὄνόματα δημώδη μερῶν τοῦ λαοῦ, ἀμφίων, σκευῶν κτλ. Π.χ. *λειτούργια*, *συλλειτουργία*, *σφραγισμὸς*, *ἐφταπάπαδο*, *λιτή*, *ἀγρουπνία*, *όλονυχτιά* (Ἡπειρ.), *καλονυχτιά* (Θεσσ.), *παράσταση* (Ἡπειρ.) κτλ. Ὁ παπᾶς *σπερνιάζει* (=ψάλλει τὸν Ἑσπερινόν, Κρήτη), *ἀπολουτρούγῃ* (=τελειώνει τὴν λειτουργίαν, Κρήτη), *ἐγκολογᾷ* (=περιέρχεται εὐλογῶν τὴν νέαν ἐσοδείαν τοῦ οἴνου, Καλάβρυτα), *ξαορεύγει* (=ἐξομολογεῖ, Κρήτη) κτλ.

Ἀνάβω τὸ *Χριστό*, *τὴν Παναγία*, (τ. ἔ. τὴν κανδήλαν πρὸ τῆς εἰκόνος τοῦ Χριστοῦ, τῆς Παναγίας). *Κοιμίζω τὴν κανδήλα* (=βυθίζω τὴν θρυαλλίδα, σβήνω τὴν κανδήλαν) κτλ.

Ἀντιδείχγει (ἢ εἰκόνα), τ. ἔ. δίδει σημεῖον μετὰ παράκλησιν, *τρίζει*, *ιδρώνει* κτλ.

Μετάδοση, *μεταλάβωση* (Κρήτη), *μεταλαβιά* (Ἡπ.), *κοινώνισμαν* (Πόντος).

Ὑψωμα, *προσφορά*, *βλογιά*, *παννύσια*, *π'τάρια*, *Κυριακάδα* (ἄρτος προσφερόμενος τὰς Κυριακὰς εἰς τοὺς ἱερεῖς) κτλ.

Ἀγιοδῆμα, *αἰουδῆμα*, *δημόθυρα*, *κοντοχώνερας* (ὁ ἄλλως σωλέας), *ἀέρας* (=τὸ ἱερὸν τραπεζομάνδηλον, ἐφ' οὗ τελεῖται ἡ ἀναίμακτος θυσία) κτλ.

Ἀνάμα ἢ *νάμα* (=ὁ διὰ τὴν θείαν μυσταγωγίαν χρησιμεύων οἶνος), τὸ *ζέο* (=τὸ θερμὸν ὕδωρ καὶ αὐτὸ τὸ ἀγγεῖον, διὰ τοῦ ὁποίου τοῦτο θερμαίνεται), τὸ *καγι* ἢ *κατοῖ* (Τήλος) (=τὸ καθιστὸν θυμιατήριον, μετὰ τὸ ὁποῖον θυμιάζουσι κατὰ

¹⁾ Συνέχεια ἐκ τοῦ Β' ἐτ. τῆς Ἑπετηρίδος ταύτης, σ. 205.

τὴν Ἀκολουθίαν τοῦ Νυμφίου), *θυριατό* (Κεφαλληνία). Ἀγιαστήρα ἢ ἀγιασιούρα, *βρεχιούρα* (Μάδυτος), *φωτιστήρα* (Αἴνος), *ρανιστέριν* (Πόντος) (= ἡ δέσμη ἀνθέων, ἰδίᾳ βασιλικοῦ, δι' ἧς ραίνουν οἱ ἱερεῖς κατὰ τοὺς ἀγιασμούς).

Σφραῖδα, *σουφραγίδα*, *σφραγιστήρι*, *σφραῖστηρό*, *τυπάρι* (Σύμη), *μαργαρίτα* (Ἡπ.), *παναγιάρι* (Μάνη), *βλόυρους* (Αἰτωλ.), (= ἡ ξυλίνη σφραγὶς τῶν προσφορῶν).

Ὅνομασίαι ἐορτασίων ἡμερῶν: *χροιάρα μέρα*, *ἀλαφρόσκολη*, *συνόρατα* τοῦ χρόνου, *Νικολοβάμβαρα*, *Χστοπάσκαλο*, Ἀσπροβδόμαδο καὶ εἰ τις ἄλλη.

Β'. Θεός.

Δημῶδεις δοξασίαι περὶ Θεοῦ καὶ περὶ τῆς ἐπενεργείας αὐτοῦ εἰς τ' ἀνθρώπινα.

Λέξεις, φράσεις, παραδόσεις, παροιμίαι καὶ παραμύθια, δίστιχα, εὐχαὶ καὶ κατάραι ἐμφαίνουσιν τὴν παντοδυναμίαν, τὴν πανσοφίαν, τὴν πρόνοιαν καὶ τὰς ἄλλας ιδιότητας τοῦ Θεοῦ. Πρῶτα δεικνύμενα:

Ἀφέντης οὗ Θεός (Αἰτωλία). «*Καλὸν ἐφημέριον, ἀφέντη μου, Θεέ μου*» λέγουν οἱ Κύπριοι ἀνοίγοντες τὸ πρῶτὴν ἐξομολογίαν καὶ ἐξερχόμενοι τῆς οἰκίας τῶν συγχρόνων καίμουν τὰ σημεῖα τοῦ πτανοῦ. Ὁ Μεγαλοδύναμος Ἡ δογὴ τοῦ Θεοῦ! Ὁ Θεὸς καὶ βάλῃ τὸ χέρι του! Σήκωσ' ὁ Θεὸς τὸ χέρι του. Ἐκεῖνος ἀπὸ συννεφιά καὶ ἀπὸν βροντῆ καὶ βρέχει (Κρήτη). Φύλλο δὲν πέφτει ἀπὸ δεντροῦ χωρὶς τὸ θέλημά σου! (Κρήτη). Ὁ Θεὸς σκέπας χεῖρ', ἀλλ' ἀνεβαίν' νε καὶ ἄλλ' κατεβαίν' νε (Τραπεζοῦς). Δὲν κρυώνει ὁ γδυμνός, ἅμα τὸν σκεπάζει ὁ Θεός (Μανιάκι). Πού 'χει τὰ θάρρη του στὸ Θεὸ ἀδείπνητος δὲ θέτει καὶ ἂ θέσῃ καὶ καμὰ φορὰ, ὁ ὕπνος τότε θρέφει (Κρήτη). Ὅσο καὶ ἂν γεράσῃ ὁ Θεὸς δέκα ἅγιους καταπονῆ. Κεφάλι πὺν φυλάγ' ὁ Θεός, ὁ κόσμος δὲν τὸ βλάπτει.— Ὁ Θεὸς μοιράζει τὰ ρούχα κατὰ τὴν κρυάδα.— Βλέπει ὁ Θεός! κ.τ.λ.

Θεϊκό, ἐπὶ ἀνεξηγήτων καὶ ἀσυνήθων φυσικῶν φαινομένων, οἷον πλημμύρας, σεισμοῦ κ.τ.τ. *θεοτικὴ φωτιά* (Κρήτη), *θεογέφυρο* (βράχος διατρυπηθεὶς εἰς τὴν βάσιν του ἀπὸ τὸ ρεῦμα τοῦ ποταμοῦ Καλαμᾶ παρὰ τὴν Ζίτσαν) κλπ.

Γ'. Ἅγιοι.

α) *Δημῶδεις δοξασίαι περὶ τῆς Παναγίας καὶ τῶν ἁγίων καὶ περὶ τῆς ἐπενεργείας αὐτῶν εἰς τ' ἀνθρώπινα.*

1. Ποῖαι ιδιότητες ἀποδίδονται εἰς τοὺς ἁγίους ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐκ παρετυμολογίας τοῦ ὀνόματός των ἢ ἐξ ἄλλων λόγων; Π.χ. ὁ ἅγιος Ἐλευθέριος «*ξελευτερών' τις ἔγκνες*», τὸν ἅη Στάση (ἅγ. Εὐστάθιον) «*τὸν τάζουν*

αἱ αἰμορροοῦσαι γυναῖκες, νὰ σταθῇ ἡ ἀρρώστεια των» (Κάρπαθ.), ὁ ἁγῆς Ρούφνης (Ὁνούφριος) ρουφᾷ τὰ στάχυα τῶν θερίζόντων ἢ ἀλωνιζόντων κατὰ τὴν ἑορτὴν του (12 Ἰουνίου) (Σύμη), ὁ ἅγιος Ἀκουφος (Ἰάκωβος) θεραπεύει τοὺς κωφοὺς (Κύπρος), ὁ ἅγιος Μηνᾶς καὶ ὁ ἅγιος Φανούριος φανερόνουν τὴν τύχην ἢ τὸ χαμένο ζῶο ἢ πρᾶγμα, ὁ ἅγιος Ἀρμογένης (Ἑρμογένης) θεραπεύει τοὺς πάσχοντας τὰς ἀρθρώσεις (τοὺς ἀρμούς), ὁ Ἀγιοκλαῦτος (ἅγιος Κλήμης) θεραπεύει τὴν κλάψα (Λήμν.), ὁ ἅγιος Προκόπιος μνημονεύεται ἰδιαιτέρως εἰς τὰ προικοσύμφωνα, γιὰ νὰ προκόψῃ τ' ἀντρώγυνο κτλ.

2. Τίνων ἀσθενειῶν καὶ παθῶν θεωροῦνται ἱατῆρες ἢ φύλακες καὶ προστάται ὁ ἅγιος Ἀνδρέας, ἡ ἁγία Βαρβάρα, ὁ ἅγιος Σπυρίδων, ὁ ἅγιος Μόδεστος, ἡ ἁγία Πελαγία, ὁ ἅγιος Παντελεήμων, ἡ ἁγία Ἀναστασία, ὁ ἅγιος Χαράλαμπος, ὁ ἅγιος Γεράσιμος καὶ οἱ λοιποὶ ἅγιοι; — Ποῖοι οἱ προστάται ἅγιοι τῶν ναυτικῶν, τῶν ἀμπελοφυγῶν, τῶν ποιμένων κλπ. καὶ ποῖαι παραδόσεις ἀναφέρονται εἰς τὴν ιδιότητά των αὐτῶν. Π.χ. ἡ Παναγία θεωρεῖται ἐν Λέρῳ προστάτις τῶν ναυτιλλομένων καὶ κάθε πλοῦν, πλοῦν καταπλέει ἀπὸ μακρὸν πλοῦν ἀγιαζεται μετὰ τὴν εἰκόνα τῆς Παναγίας τοῦ Κασσίου. Ποῖος ὁ ἔφορος τῆς βροχῆς καὶ τῶν ἀνέμων, τῶν βροχῶν καὶ τῶν ἀστράτων. Παράστασις τῶν προστάτων ἁγίων ταπική εἰς εἰκόνας: π.χ. ὁ ἅγιος Στυλιανὸς μετὰ βρέφος ἐσπαργανωμένον εἰς τὴν ἀγκάλην, ὁ Ἀρχάγγελος Μιχαὴλ μετὰ μίαν ψυχὴν ἢ μετὰ τὴν ρομφαίαν εἰς τὴν χεῖρα, ὁ ἅγιος Φανούριος μ' ἓνα κερὶ εἰς τὸ χεῖρ. Διηγήσεις περὶ ἐπεμβάσεως τῶν ἁγίων εἰς τὰ ἀνθρώπινα.

3. Πολιοῦχοι καὶ ἄλλοι τοπικοὶ («μικροὶ ἢ φτωχοὶ») Ἅγιοι. Διηγήσεις περὶ τοῦ βίου καὶ τῶν θαυμάτων αὐτῶν. Ἡμέραι καὶ τρόπος ἑορτασμοῦ αὐτῶν.

β) **Ἐπικλήσεις ἁγίων** (ἀφέντη μ' Ἀηγιώργη, Παπποῦ Νικόλα κτλ.) καὶ **ἐπίθετα αὐτῶν** προσερχόμενα:

1. ἀπὸ τὸν τόπον τῆς λατρείας ἢ ἀπὸ ἰδιάζοντα γνωρίσματα τοῦ ναοῦ (π.χ. Παναγία ἡ Τηνιακία, ἡ Καστριανή, ἡ Βλαχερνιώτισσα, ἡ Χρυσοσπηλιώτισσα, ἡ Κακοπέραντη, ἡ Σαραντασκαλιώτισσα, ἡ ἁγία Καταπουλιανή, ἡ Κρασοπωλήτισσα ἐν Κερκύρᾳ, ἐπειδὴ ἡ ἐκκλησία της εἶναι εἰς τὴν ἐνορίαν τῶν οἰνοπωλῶν τῆς ἀγορᾶς, ὁ Ἀηλίας ὁ Ψηλορείτης) ἢ ἀπὸ ἰδιάζουσάν τινα παράστασιν τοῦ ἁγίου ἐν εἰκόνι (π.χ. Παναγία ἡ Γαλατοῦσα ἢ Γλυκοφιλοῦσα, (ἡ θηλάζουσα ἢ φιλοῦσα τὸ Βρέφος), ἡ Γουρλομάτα (διὰ τὸ βλοσυρὸν τῶν ὀφθαλμῶν τῆς εἰκόνης, Λέρως), ἡ Μεγαλομάτα (Κατιρλί Βίθυν., Σκόπελος), Ἀηγιάννης ὁ Ἀποκεφαλιστής, Ἀηγιώργης Καβαλλάρης κτλ.

2. ἀπὸ τὸ ὄνομα τοῦ κτήτορος τῆς ἐκκλησίας. Π.χ. Παναγία ἡ Καλιγοῦ, ἡ Περγικοῦ, ἡ Στεφάνου, ἡ Μπεναρδοῦ, ἅγιος Νικόλαος ὁ Ραγκαβᾶς.

3. ἀπὸ τὸν χρόνον τοῦ ἑορτασμοῦ ἢ τὴν ἐποχὴν τῶν ἀγροτικῶν ἐργασιῶν, μὲ τὰς ὁποίας συμπίπτει ἡ ἑορτὴ τοῦ Ἁγίου. Π.χ. Παναγία ἡ Μεσοσπορίτισσα, ἐπειδὴ ἡ ἑορτὴ τῆς συμπίπτει μὲ τὰ μέσα τῆς σπορᾶς τῶν ἀγρῶν, Παναγία τῆς ἀποσοδειᾶς (τὸ Γενέθλιον τῆς Παναγίας), ὡς ἑορτάζουσα τὴν 8ην Σεπτεμβρίου, τοῦ ἁγ. Ἰωάννου τοῦ Τριανταφυλλᾶ ἢ τοῦ Βλασταρᾶ (8 Μαΐου), διότι τότε βλαστολογοῦν τ' ἀμπέλια, τοῦ Πετμεζᾶ, διότι τότε βράζουν τὰ πετιμέζια, Παναγία ἡ Ἀκαθὴ (Παρασκευὴ Ε' ἐβδ. Νηστειῶν) ἐκ τοῦ Ἀκαθίστου ὕμνου.

4. ἀπὸ ιδιότητα ἀποδιδομένην εἰς τὸν Ἅγιον. Π.χ. Καϊλιώτης λέγεται ὁ ταξιάρχης Μιχαήλ, «διότι καίει τὰς καρδίας τῶν ἀνθρώπων, ὧν ἀφαρπάζει τὰ φίλτατα» (Σύμη), ἢ Κουρκουνιώτης, διότι «κουρκουνᾶ» (=κρούει τὴν θύραν) καὶ ζητεῖ τὴν ψυχὴν, Παναγία ἡ Ὁδηγήτρα, ἡ Γληγοροπάκη, ἡ Ξεσκαλωτρία, ἡ Φανερωμένη (ποὺ φανερώνει τοὺς ξενιτεμένους), ἡ Εἰσολύτρια, ἡ Ἐλεῶσα ἡ Δεχοῦσα.

5. ἀπὸ τὸ εἶδος τῆς τιμωρίας, πᾶν ἐκτιβάλλει ὁ Ἅγιος εἰς τοὺς μὴ σεβομένους τὴν μνήμην τοῦ. Π.χ. Ἀηγιάννης ὁ θερμολόγος ἢ ριγολόγος, ἐπειδὴ τιμωρεῖται μὲ ρῖνος ἢ πυρετὸν ὁ μὴ κατεῖχον τὴν ἡμέραν τῆς ἀποτομῆς τῆς τιμῆς κεφαλῆς τοῦ Προδρόμου (29 Αὐγούστου), Ἀηγιάννης ὁ σπασοκάδης ἢ σπασοκαρούτης, Παναγία ἡ Καφοδεματόσσα (28 Ἰουλίου), ἢ Ἀνδρέας ὁ τρυποτηγανίτης, διότι τρυπᾷ τὸ τηγάνι, ἃν δὲν καίουν τηγανίτες κλπ.

γ) **Ἐπιφάνειαι Ἀγίων.** Θαυμάσιαι βοήθειαι καὶ θεραπεῖαι ἢ τιμωρίαι ἐπιβαλλόμεναι ὑπ' αὐτῶν. Αἱ σχετικαὶ παραδόσεις.

Ἐν παραδείγμα: «Ὁ Ἅγιος Σπυρίδωνας πολλὰς φορὰς βγαίνει ἀπὸ τὴν ἐκκλησιά του στὴν Κέρκυρα, ποὺ εἶναι τὸ λειψανό του, καὶ γυρίζει τὴ θάλασσα καὶ τὴ στεριά, γιὰ νὰ κάμῃ καλὰ καὶ νὰ βοηθήσῃ κείνους ποὺ τὸν ἐπικαλοῦνται. Γι' αὐτὸ χαλάει τὰ ὑποδήματά του καὶ εἶναι ἀναγκασμένοι νὰ τοῦ τ' ἀλλάξουν κάθε τόσο» (Πολίτου, Παραδόσεις Α', ἀρ. 200, σελ. 112).

δ) **Διηγῆσεις περὶ ποινῶν ἐπιβληθεισῶν εἰς ἁγίους ὑπὸ τοῦ Θεοῦ** διὰ παράβασιν καθήκοντος, π.χ. νὰ διανύσουν ὠρισμένον χρονικὸν διάστημα ἐπὶ τῆς γῆς ὡς ὑπηρεταὶ ἀνθρώπων κτλ.

ε) **Ἅγιοι ἐκ παρανοήσεως:** ἡ ἁγία Σωτήρα, ἐκ τῆς ἑορτῆς τῆς Μεταμορφώσεως τοῦ Σωτῆρος, ἡ ἁγία Τετράδη, ἡ Ἀκάθιστος (Πόντ.), ὁ Ξορκὸς ἅγιος (Κύπρ.), ἡ ἁγία Βλαχέραινα ἐν Σωζουπόλει, Ἀρτη κ. ἄ. ἐκ τοῦ ὅτι τὴν 2αν Ἰουλίου ἑορτάζεται ἡ κατάθεσις τῆς τιμῆς ἐσθῆτος τῆς Θεοτόκου εἰς τὸν ἐν Βλαχέραις ναὸν κτλ.

Δ'. Ἐκκλησίαι, εἰκόνες, σταυρός, λείψανα ἁγίων.

α) Παραδόσεις περὶ τῆς ιδρύσεως ἐκκλησιῶν ἢ περὶ εὐρέσεως εἰκόνων, λειψάνων Ἀγίων ἢ ἐκκλησιῶν δι' ἐνυπνίων κλπ. Ἄλλαι διηγήσεις περὶ θαυμασίας ἐγκαταστάσεως λατρείας.

Παράδειγμα: «Ὁ ἅγιος Ἀντώνιος παρουσιάστηκε κάποτε καὶ εἶπε, ὅπου θὰ πάη καὶ θὰ μείνη καὶ θὰ ψοφήσουν δύο μοσχάρια, ἐκεῖ νὰ τοῦ φτιάσουν ἐκκλησία. Αὐτὸ καὶ ἐγινε κ' ἔτσι χτίστηκε στὴ Βέροια ὁ Ἀγιαντώνης, ὅπου πᾶνε τοὺς τρελλοὺς καὶ γιατρεύονται» (Βλάστη Μακεδονίας).

Διηγήσεις περὶ λειψάνων Ἀγίων καὶ εἰκόνων ἐπιπλεουσῶν καὶ προσορμιζομένων εἰς τὸν ὑπ' αὐτῶν ἐκλεγόμενον τόπον, περὶ ματαιώσεως τῆς οἰκοδομῆς ἐκκλησίας εἰς τόπον, μὴ ἀρεστὸν εἰς τὸν Ἅγιον. Ἄλλα θαύματα ἀναφερόμενα εἰς τὴν κτίσιν ἐκκλησίας. Μῦθοι σχετικοὶ μὲ τὴν ὀνομασίαν τῆς ἐκκλησίας. (Π.χ. τῆς Καπνικαρέας, τῆς Χρυσοκελλαριᾶς κλπ.).

β) Εἴδη ἐκκλησιῶν: Π.χ. ἐκκλησίαι καὶ ἐξομολόγητο, ἐκκλησία νοικοκυρησιμῶν (ἀνήκουσα εἰς ὠρισμένους νοικοκυρῆδες ἢ μερδικάηδες, οἱ ὅποιοι ἔχουν τ' ἀνδρικά στασίδια (τὰ μερδικὰ) ἐντὸς τῆς ἐκκλησίας καὶ τὰ γυναικεῖα στασίδια εἰς τὸν γάροφλο, Κόσπαθος), ἐκκλησία πέντη κλπ. Ἐκκλησίαι ἀνήκουσαι εἰς ἴδια γένη, διοικήσεις καὶ συντήρησεις αὐτῶν.

γ) Παραδόσεις περὶ χαλασμάτων ἐκκλησιῶν, περὶ τιμωρίας τῶν ἀποπειρωμένων νὰ κατεδαφίσουν ἐκκλησίαν ἢ νὰ οἰκοδομήσουν εἰς τόπον ὅπου προϋπῆρχε ἐκκλησία κτλ.

δ) Πίστις, ὅτι ὁ ναὸς εἶναι κατοικία τοῦ Ἀγίου. Π.χ. διὰ τὸν ἄη Γιώργη, ἡρειπωμένην ἐκκλησίαν εἰς τὰ Περιβόλια Κρήτης, λέγουν: «Ὁ Ἅγιος εἶναι ζωντανός. Μιὰ βραδεῖά, περασμένα μεσάνυχτα, ἀποσπερίζαμε ὄξω στὸ σοκάκι. Ἀξαφνα ἀκούσαμε μοσκομυρωδιά. ... Σίμωσα καὶ στὸ χάλασμα. Προσκυνῶ τὴ χάρη του: ἔβγαине ἀπὸ καὶ ἡ μυρωδιά. Θά'ταν ἡ ὥρα πού ὁ Ἅγιος γύριζε πίσω στὴν ἐκκλησία του» (Ἐπ. Κρητικῶν σπουδῶν, Γ' 324).

ε) Ἐγκαίνια ἐκκλησιῶν (ἢ καὶ ὀλοκλήρου χωρίου). Τρόποι ἀποπομπῆς τοῦ διαβόλου (ἢ κακῶν πνευμάτων) ἀπὸ τοῦ χώρου, ὁ ὁποῖος μέλλει νὰ καθοσιωθῇ εἰς τὴν λατρείαν. Τελεταὶ καθαρτήριαι καὶ ἀποτροπιαστικαὶ (π.χ. περιφερικὴ ἀρότριάσις διὰ διδύμων μόσχων καὶ ταφὴ αὐτῶν ζώντων ἢ ἐκπνεόντων κτλ.). Βλ. παραδείγματα ἐν Λαογραφίᾳ τ. Ζ, σελ. 474, 476 καὶ 513 κ.έ.

ς) Εἰκόνες θαυματουργοί. (Εἰκόνες. δακρύουσαι, φωνοῦσαι, ἀντιφωνηταί, κινούμεναι, θαυματουργοῦσαι. Εἰκόνες μὴ δεικνύμεναι (Σακελλαρίου Κυπριακὰ Ἀ' 218). Π.χ. αἱ «ἀχειροποίητοι», αἱ ὡς ἐκ θαύματος σωθεῖσαι, ἐκ πυρός ἢ ἐξ

ἄλλης αἰτίας μελανωθεῖσαι κλπ. Διηγήσεις περὶ θαυμάτων. Π.χ. «*Δάκρυ ἢ ἵδρω, ἅμα σταλάξῃ ἀπὸ τὴν εἰκόνα Ἁγίου, εἶναι κακὸ σημεῖο καὶ δείχνει πείσμα καὶ ὀργὴ τοῦ Ἁγίου ἢ λύπη*» (Ἱππειρος).

ζ) Καθαγιασμός τοῦ τόπου τῆς εὐρέσεως ἁγίας εἰκόνης καὶ χοῆ-
σις αὐτοῦ πρὸς ἱερατικούς σκοποὺς (χῶμα ἀπὸ τὴν εὐρεση κτλ.).

η) Μὲ ποίους τρόπους καθαγιαζεται μία καινουργῆς εἰκὼν ἢ ἕνας σταυρός; Δοκιμασία Τιμίου Εὐλίου ἢ ἁγίων λειψάνων. Φυλα-
κτὰ ἀπὸ Τίμιον Εὐλίον, τρόπος κατασκευῆς αὐτῶν ἢ ἀφομοιώσεως τοῦ Τιμίου
Εὐλίου μὲ τὸ σῶμα τοῦ ἀνθρώπου. Π.χ. εἰς τὸ Γρίζι τῆς Πυλίας, «ἕνας σταυρὸς
γιὰ νὰ γίνῃ φυλαχτό, πρέπει νὰ τὸν πᾶν στὴν ἐκκλησία, νὰ τὸν λειτουργήσουν τρεῖς
φορὲς καὶ νὰ τὸν περάσουν ἀπὸ σαράντα κύματα». Εἰς τὴν Κύπρον μερικοὶ χαράσ-
σουν τὸ δέρμα των, διὰ νὰ θέσουν ἐντὸς ἐλάχιστα μόρια Τιμίου Εὐλίου καὶ ὕστερα
ράπτουν τὸ δέρμα· ἄλλοι διανοίγουν φλέβα τινὰ καὶ προσπαθοῦν νὰ εἰσαγάγουν εἰς
τὸ σῶμα διὰ τοῦ κυκλοφορικοῦ συστήματος μερίον τι τοῦ Τιμίου Εὐλίου.

Κατὰ ποῖον τρόπον γίνεται ἡ δοκιμασία τοῦ Τιμίου Εὐλίου ἢ τῆς ἁγίας
εἰκόνης ἢ τῶν λειψάνων Ἁγίων; — Δύναμις τοῦ Σταυροῦ πρὸς ἀποδοτικότητα τοῦ
διαβόλου καὶ πατηρῶν πνευμάτων. *Σταυροῦματα*, π.χ. *σταυροῦντες τὸ ἄλφι*
ὁ Σταυρὸς εἶναι δύναμις τοῦ Θεοῦ, διὰ τοῦ λόγου τοῦ σταυροῦ μὴν περπατῆς (Μανιάκι).
Αἱ σχετικαὶ διηγήσεις καὶ συνήθειαι.

θ) Θέσις τοῦ εἰκονοστασίου ἐν τῇ οἰκίᾳ: εἰς τὸν κοιτῶνα ἢ εἰς τὸν
προθάλαμον ἢ εἰς τὴν σάλαν; Πῶς μοιράζονται αἱ ἅγαι εἰκόνες μεταξὺ τῶν τέκνων
μιᾶς οἰκογενείας; Περιλαμβάνεται εἰς τὰ προικιὰ τῆς νύφης καὶ εἰκόνισμα καὶ πῶς
τοῦτο συνοδεύεται; Ποῦ συνηθίζουσιν εἰς τὴν ὀπισθίαν πλευρὰν τῆς εἰκόνης νὰ ἀνα-
γράφουν χρονικὰ τῆς οἰκογενείας (π.χ. τὴν ἡμέραν γεννήσεως ἢ βαπτίσεως τέκνου,
τὴν ἡμέραν γάμου κλπ.) ἢ ἄλλα σημειώματα (σεισμόν, σιτοδείαν κλπ.);

ι) Καθαρμός καὶ προσκύνησις εἰκόνων. Γίνεται πλῆσις τῶν εἰκόνων
τοῦ εἰκονοστασίου κατὰ τὰ Θεοφάνεια καὶ κατὰ ποῖον τρόπον; Π.χ. εἰς τὴν Ἱμ-
βρον μεταφέρουσιν τὰς εἰκόνας εἰς τὴν παραλίαν καί, ἅμα ἁγιαστοῦν τὰ νερά, τὶς
βουτοῦν στὸ νερὸ ἢ παίρνουσιν μ' ἕνα βαμβάκι νερὸ ἀπὸ σαράντα κύματα καὶ τὶς
πλύνουσιν. Ποῦ ἄλλου συνηθίζεται τοῦτο; Εἰς τὸν Κατάλακκον Λήμνον κατὰ τὴν
ἐορτὴν Ἁγίου τινὸς «*φέρουσιν τὴν εἰκόνα τοῦ Ἁγίου ἀπὸ τὸ σπίλι στὴν ἐκκλησία*
καὶ τὴν θέτουν στὸ προσκυνητῆρι τὴν φέρουσιν στὴν ἐκκλησίαν νὰ δοξαστῇ, νὰ προσ-
κυνηθῇ. Ἀμα περάσῃ ἡ γιορτὴ τὴν παίρνουσιν πάλιν.»

ια) Σήμαντρα καὶ καμπάνες. Εἶδη καὶ σχήματα σημάτων, τρόποι

κρούσεως αὐτῶν. Πότε «*χηρεύουν*» οἱ καμπάνες ; Πότε χτυποῦν τὸν «*Ἀδάμ*», δηλ. τὸ ξύλινον ἢ σιδηροῦν σήμαντρον (σίδηρο, κόπανο κτλ.);

Ε'. Ἀγιάσματα, άνεμονέρια.

α) Πηγαὶ ὕδατος καθηγιασμένοι (ἀγιάσματα). Τόπος, ἐξ οὗ ἀναβλύζει τὸ ὕδωρ, καὶ Ἅγιος, παρὰ τοῦ ὁποίου λαμβάνει τοῦτο τὴν ἱαματικὴν του δύναμιν. Ποία ἡ θεραπευτικὴ του ιδιότης καὶ κατὰ ποίους τρόπους ἐλέγχεται ἡ ἀγιότης του; Π.χ. ΒΔ τῆς Σινώπης «*στὸν ἃη Παντελέο ἔβγαυε ἀπὸ μέσα ἀπὸ τοὺς βράχους νερὸ, ἀγίασμα. Ὅσοι ἔπασχαν ἀπὸ πῦχο, λούζονταν ἐκεῖ καὶ γίνονταν καλά*». Εἰς τὸν Ἀσώματον Ρεθύμνου «*οἱ γυναῖκες παίρνουν νερὸ ἀπὸ τὸ ἀγίασμα τοῦ ἁγίου Νικολάου τοῦ Κουρταλιώτῃ κι ἀνεπῆζουν καὶ βγαίνει τὸ προζύμι ἢ παίρνουν ἓνα χαλικάκι ἀπὸ τὴν πηγὴ, τὸ βάζουν ἐπάνω στὰ ψωμιά καὶ χωρὶς νὰ τοὺς βάλουν προζύμι ἀνεβαίνουν*». Ἀγίασμα τοῦ ἁγ. Κυπριανοῦ ἐν Κύπρῳ ἐντὸς φιαλιδίου τοποθετεῖται ἄνωθεν τῆς εἰσόδου τῆς οἰκίας ὡς προστάκτικόν κατὰ τῆς μαγείας. Ποῖαι αἱ ἄλλαι χρήσεις ἀγιασμάτων;

Πανηγύρεις παρὰ τὰ ἀγιάσματα Σινηθίζουν οἱ προσερχόμενοι εἰς τὸ ἀγίασμα νὰ θυσιάσουν ἕκαστος ἓνα πετεινόν ἢ ἓνα πρόβατον, ποῖν πίνουν ἢ λαμβάνουν εἰς τὸ ἀγίασμα; Ἀφίνουν οἱ λουόμενοι εἰς τὸ ἀγίασμα «*κάτι ἀπὸ πάνω τους*» (τρίχας τῆς κεφαλῆς των, μία φουρκέτα, ἓνα κομμάτι πανί, μία κλωστήτσα) καὶ διατί;

β) Ἀγιασμός, ὕδωρ ἡγιασμένον, χρησιμεύει ὡς μέσον καθαρμοῦ ἢ αποτροπιασμοῦ δαιμόνων. Ἀγιασμός τῶν Φώτων ἢ ἄλλων ἐορτῶν. Χρήσις αὐτοῦ π.χ. πορτοκάλια βαπτισμένα εἰς τὸν ἀγιασμόν τῶν Φώτων ἔχουν κατὰ τὰ πιστευόμενα ἐν Κύπρῳ τὴν δύναμιν νὰ καταπαύουν τὴν τρίκυμίαν τῆς θαλάσσης (ὅπως τὰ πορτοκάλια κυλίσουν εὐκολα, ἔτσι καὶ τὰ μεγάλα κύματα κυλίσουν γρήγορα πρὸς τὴν ξηρὰν καὶ καταπαύει ἡ τρίκυμία). Ἄλλοι τρόποι ἀγιασμοῦ τοῦ ὕδατος. Π.χ. φιάλη βουλωμένη μὲ βαμβάκι κρεμάται πρὸ τῶν εἰκόνων τῆς ἐκκλησίας ἐπὶ 40 ἡμέρας καὶ μεταβάλλεται εἰς ἀγιασμόν (Λέσβος). Ὁ ἀγιασμός ἡμερώνει τὰ νερά τῆς θαλάσσης, ἰδίως μετὰ τὰ Φῶτα. Πλύσεις, ραντισμοὶ κτλ. «*Νερὸν τῶν 12 Εὐαγγελίων*» θεραπεύει τὴν ἡμικρανίαν (Κύπρ.).

γ) Ἀπόμυρα, ἤτοι ὑπολείμματα μύρων, ὕδωρ ἢ ἔλαιον κανδήλας καὶ ἀπόκαυμα αὐτῆς. Ἀπομύρισμα ἢ συνάλειμμα (βαμβάκι μὲ τὸ ὁποῖον ἀποσπογγίζουν ἱερὰν εἰκόνα), ἀπονιψίδια (νερὸν ἐκ τῶν χειρῶν τοῦ ἱερέως, νιπτομένου μετὰ τὴν τέλεσιν ἱερουργίας), ὡς φάρμακα πόνων.

δ) Ἀνεμονέρια ἢ βρομονέρια. Ποῦ εὐρίσκονται ταῦτα; Ὑπάρχει πλησίον τοιαύτης πηγῆς κανένα ἐξωκλήσι; Ποία δοξασία σχετίζεται μὲ τὸ ἀνεμονέρι;

(Κατοικία νεράιδας ἢ τόπος συχναζόμενος ἀπὸ δαίμονας;) Μὲ ποίας προφυλάξεις πηγαίνουν εἰς τὸ ἀνεμονέρι καὶ κατὰ ποίους τρόπους κάνουν χρῆσιν αὐτοῦ; Ρίπτουν νομίσματα, γλυκύσματα ἢ ἄλλα πράγματα εἰς τὴν πηγὴν; Ἐν παραδείγμα: Εἰς τὸ Γουρνάκι τῶν Βεντζίων «ἄμα κανεῖς ἀρρωστήση, ξεκινάει ἀπὸ τὸ σπίτι του, πρὶν φέξῃ, καὶ χωρὶς νὰ κρῖνῃ (δμιλήσῃ) καθόλου, πηγαίνει εἰς τὸ ἀνεμονέρι (εἰς μίαν ὄχθην τοῦ Ἀλιάκμονος ἀπέναντι τῆς ἐκκλησίας τῆς Ἀγ. Κυριακῆς), παίρνει νερό, βρέχει τὸ μέρος ὅπου πονεῖ καὶ πίνει λιγάκι. Ἐντὸς τῆς πηγῆς ῥίπτει νομίσματα, ἀλλὰ καὶ κουτάλι». Μὲ ποίας προφυλάξεις παίρνουν ἀνεμονέρι, ὅταν ὁ ἀσθενὴς δὲν εἶναι εἰς θέσιν νὰ μεταβῇ ὁ ἴδιος εἰς τὴν πηγὴν;

Γ'. Νηστεία.

α) Τετάρτη καὶ Παρασκευὴ. Ἐξηγήσεις τῆς κατ' αὐτὰς νηστείας. Π.χ. «Τετάρτη καὶ Παρασκευὴ νηστεύουμε, γιατί τῇ Μεγ. Τετάρτῃ κρίθηκε ὁ Χριστὸς καὶ τῇ Μεγ. Παρασκευῇ σταυρώθηκε» (Τῆνος). Καταλύουν τὴν νηστείαν, ἂν συμπέσῃ Τετάρτην ἢ Παρασκευὴν μεγάλη εἰς ἑορτή, ὡς τοῦ ἁγ. Γεωργίου ἢ τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου; Τί φοβοῦνται ἐκ τῆς παραβάσεως;

β) Ἄλλαι ἡμέραι καὶ περιστάσεις νηστειῶν. Σημασία καὶ ἐξηγήσεις αὐτῶν. Πρβλ. δευτεριάω = νηστεύω τὴν Δευτέραν (Πόντος). Ποῦ νηστεύουν κάθε Σάββατον καὶ ἐκ τίνος λόγου; — Ποῦ τηρεῖται νηστεία πρὸ τῆς ἑορτῆς τῶν Ταξιαρχῶν; Πῶς ἐξηγεῖται αὕτη; Ἄλλαι νηστείαι πλὴν τῶν κοινῶς ἀνεγνωρισμένων.

γ) Νηστεῖαι ἐπιβαλλόμεναι εἰς ἐκτάκτους περιστάσεις ἢ πρὸς ποινὴν. Π.χ. εἰς περιπτώσιν λοιμοῦ «ὁ δεσπότης ἔβγαζε πανταχοῦσα νὰ νηστεύουν ὅλοι οἱ χριστιανοὶ καὶ ἀπὸ λάδι μιὰ βδομάδα καὶ ὕστερα νὰ πλυνθοῦν καὶ νὰ καθαριστοῦν καὶ νὰ κάνουν λιτανεία». Ποῦ καὶ πότε συνέβη τοῦτο; Νηστεύουν ὅσοι πρόκειται νὰ στεφανωθοῦν;

δ) Μορφαὶ τῆς νηστείας: φαγητὰ νηστήσιμα, ἀποχὴ ἀπὸ ὠρισμένα φαγητὰ, ἀπὸ διασκεδάσεις καὶ ἄλλας τέρψεις.

ε) Εἶδη νηστείας καὶ ἔθιμα νηστευτῶν. Πρβλ. μονάζω = τηρῶ νηστείαν ἐπὶ 36 ὥρας (μίαν νύκτα καὶ δύο ἡμέρας), ἐβδομαδιάω = νηστεύω ἐπὶ μίαν ἐβδομάδα. Μονοφαγία ἢ μονοσιτεία = τὸ λαμβάνειν τροφὴν μίαν μόνον φορὰν τὴν ἡμέραν κατὰ τὸ Τετραδοπαράσκευο ἢ καὶ τὰς Σαρακοστάς. Τριήμερο (τρίμερο, τριπλῆ, Θεοδώρισμα κτλ.). Δεκαπεντιςμός, π.χ. εἰς τὴν Θῆραν πολλοὶ οἰκογένειαι ἐκστρατεύουν τὴν 1ῃν Αὐγούστου στὴν Ἀγία Μονή, στὴν Ἀγία Ἐλέσσα, στὰ Μεριτῖδια καὶ μένουν ἐκεῖ γιὰ τὴ χάρη τῆς ὥς τις 15 «ἐν νηστείᾳ καὶ προσευχῇ» (δεκαπεντίζουν). Ποῦ ἀλλοῦ γίνεται τοῦτο;

Ζ'. Καθαρμοί.

α) Ποιοι θεωρούνται ἀκάθαρτοι; Π. χ. οἱ λεγῶνες, οἱ ἐλθόντες εἰς ἐπαφήν μὲ νεκρόν, οἱ ἐπιστρέφοντες ἐκ κηδείας. Τίνες ἄλλοι;

β) Μέσα καθαρῶδῃ: νερὸ θαλασσινὸ (40 κύματα), νερὸ τῆς χούρχουλης τοῦ μύλου, φωτιά, καινούργια φωτιά ἢ ξυλοφωτιά, ἀναποδοφωτιά, ἁγιασμός, σαραν-ταλείτουργο κττ. Παραδείγματα: εἰς τὰς Καλάμας συνηθίζουν κατὰ τὴν ἑορτὴν τῆς Ἀναλήψεως νὰ πέφτουν στὴ θάλασσα, νὰ περνοῦν σαράντα κύματα. Εἰς τὴν Σάμον μὲ τὸ νερὸ ποὺ παίρνουν τὴν ἡμέραν αὐτὴν ἀπὸ τὴν θάλασσαν ραντίζουν τὸ σπίτι ὁλόκληρο. (Βλ. ἔθιμα Ἀναλήψεως, 5). Εἰς τὴν Ἀνδρον «πρὸς σωφρονισμὸν ἀπίστου συζύγου εὐχονται ἓνα σαραντάρι κατὰ τοῦτο τὰ ἐνδύματα τοῦ ἀπίστου κατατίθενται ὑπὸ τὴν Ἀγίαν Τράπεζαν, ἵνα ἁγνισθῶσιν ἐπὶ σαράντα ἡμέρας, καθ' ἃς ὁ ἱερεὺς θὰ λειτουργῇ». Τέλεισις ἁγιασμοῦ πρὸς καθαρὸν οἰκίας, στάνης κλ. καὶ πρὸς ἀποδιοπόμπησιν μιάσματος ἢ ἄλλου κακοῦ.

γ) Καθαρμὸς διὰ τὴν θεῖαν μετάληψιν (Βλ. κατωτέρω).

Η'. Ἡ θεῖα μετάληψις.

α) Ποτε μεταλαμβάνουν τὰ βρέφη, τὰ παιδιά καὶ οἱ ἡλικιωμένοι; τὰ κορίτσια, οἱ χῆρες κλ., ὑπὸ ὁμαλὰς συνθήκας; Π. χ. τὰ βρέφη, ἅμα βαπτισθοῦν, πρέπει νὰ μεταλάβουν τρεῖς φορὰς κατὰ τρεῖς διαδοχικὰς Κυριακάς. Ποῖος φέρει τὸ βρέφος εἰς τὴν ἐκκλησίαν καὶ ποῖος κρατεῖ τὴν λαμπάδα τῆς βαπτίσεως; Μεταλαμβάνουν οἱ μελλόνυμφοι, οἱ μέλλοντες νὰ ταξιδεύσουν ἢ ν' ἀναλάβουν ἐπικίνδυνον ἐπιχείρησιν; Μεταλαμβάνει ὁμαδικῶς τὸ πλήρωμα πλοίου πρὸ τοῦ ἀπόπλου διὰ μακρινὸν ταξίδιον ἢ μετὰ θαυμαστὴν διάσωσιν ἀπὸ θαλασσίου κινδύνου;

Εἰς τὴν Κορώνην τ' ἀνύπαντρα κορίτσια καὶ οἱ χῆρες δὲν μεταλαμβάνουν τὰς ἑορτασίμους ἡμέρας, ἀλλὰ μίαν Κυριακὴν τοῦ Δεκαπενταύγουστου ἢ ἓνα ἀπὸ τὰ Σάββατα τῆς Μεγάλης Σαρακοστῆς. Τὰ βρέφη καὶ τὰ παιδιά μεταλαμβάνουν τὸ Μέγα Σάββατον τὸ πρῶν, οἱ δὲ ἡλικιωμένοι τὴν νύκτα τῆς Ἀναστάσεως, ἀφοῦ παρακολουθήσουν ὁλόκληρον τὴν λειτουργίαν τῆς Κυριακῆς τοῦ Πάσχα.

β) Προπαρασκευὴ διὰ τὴν θεῖαν μετάληψιν. Νηστεία, καθαρμὸς σωματικός, ἔξομολόγησις, συγχώρησις παρὰ οἰκείων καὶ γειτόνων. Ἐν παραδείγμα. Εἰς τὴν Κορώνην «τὴν παραμονὴν ποὺ θὰ πάη κανεὶς νὰ μεταλάβῃ πρέπει νὰ λουστῇ, νὰ κόψῃ τὰ νύχια χειρῶν καὶ ποδαριῶν, ν' ἀλλάξῃ ἀπὸ πονκαμισοῦ καὶ νὰ ντυθῇ μὲ τὰ καλά του. Πρὶν ξεκινήσῃ γιὰ τὴν ἐκκλησίαν, βγαίνει στὴν ἐξώπορτα καὶ καλεῖ τοὺς γείτονες ὀνομαστικῶς: «Γειτόνισες, σχωρᾶτε με, πάω νὰ κοινωνήσω!» Εἰς τὰ χωρία τῆς Πυλίας τὰ παλαιότερα χρόνια, ὅσοι ἐπρόκειτο νὰ κοινωνήσουν

ἐστέκονταν εἰς τὸ μέσον τῆς ἐκκλησίας καὶ ἐφώναζαν εἰς τὸ ἐκκλησίασμα : « Σχω-
ρᾶτε με, χριστιανοί, καὶ Θεὸς σχωρῆσοι σας ! » οἱ δὲ ἄλλοι ἀπαντοῦσαν : « Συχωρε-
μένος νὰ εἶσαι ! Ὁ Θεὸς νὰ σὲ συχωρῇ ! ».

γ) Τὰ ἐθιζόμενα κατὰ τὴν θείαν μετάληψιν καὶ μετ' αὐτήν.
Ὑπάρχει συνήθεια ὁ μεταλαμβάνων νὰ κρατῇ λαμπάδα εἰς τὴν χεῖρα ; Τί συμβο-
λίζει αὕτη ;

δ) Εἰς ποίους καὶ ὑπὸ ποίας περιστάσεις ἀπαγορεύεται ἡ
θεία μετάληψις κατὰ τὴν λαϊκὴν ἀντίληψιν ; Π.χ. εἰς τὰς ἐγκύους ποὺ ἀπέβαλον,
τοὺς παρὰ νόμῳ συμβιοῦντας (τοὺς ἀστεφάνωτους), τὰς κοινὰς γυναῖκας κτλ. Ἐπι-
τρέπεται ἡ θεία κοινωνία εἰς τοὺς πενθοῦντας, πρὶν παρέλθουν 40 ἡμέραι ἀπὸ τοῦ
θανάτου τοῦ οἰκείου τῶν ; Διὰ ποῖον λόγον ;

ε) Μεταφορὰ τῶν ἀχράντων μυστηρίων πρὸς κοινωνίαν ἐτοιμοθα-
νάτου. Τὰ κατ' αὐτὴν ἐθιζόμενα. Διὰ τί, ὅταν πρόκειται νὰ μεταφερθοῦν τὰ ἅγια
μυστήρια εἰς μακρινὴν ἀπόστασιν, προτιμᾶται ὁ ἄγος παρὰ ὁ ἵππος ;

ς) Προλήψεις καὶ δεισιδαιμονίαι. Τί κάνουν, ἐὰν τυχὸν χυθῇ ἡ ἁγία
κοινωνία εἰς τὰ φρεσίνια τοῦ μεταλαμβάνοντος ἢ κατὰ γῆς ; Π.χ. εἰς τὴν Κεφα-
ληνίαν γέρων ἱερέυς, φέρων τὰ ἅγια μυστήρια, ἐπαρπάτησε καὶ ἐχύθη τὸ δισκοπό-
τηρον. Τότε διέταξε τὸ ἐκκλησίασμα νὰ γονατίσῃ, ἐγονυπέτησε καὶ ὁ ἴδιος καὶ ἐμά-
ζευσε τὴν χυθεῖσαν ἁγίαν κοινωνίαν μετὰ τὴν γλώσσαν του.

Θ'. Ἀργία.

α) Ποίας ἡμέρας ἢ ἑορτὰς τηρεῖται ἀργία γενικὴ ἢ ὑπὸ μόνων τῶν γυναι-
κῶν ἢ τῶν γεωργῶν ἢ τῶν μελῶν ὠρισμένης συντεχνίας ; Αἱ ἐπικρατοῦσαι ἑκαστα-
χοῦ συνήθειαι. Π.χ. εἰς τὴν Αἰτωλίαν « ἅμα ἔδωκε ὁ παπᾶς διαταγή, ὅτι ἡ γιορτὴ εἶν'
ἀλαφρὴ γιὰ τὰ ζιβγάρια, πᾶμε ἂν ὁ παπᾶς πῇ, πὼς ἡ γιορτὴ ἔχει σταυρό, δηλ. εἶναι
βαρεῖά, δὲν πᾶμε γιὰ χωράφι ». Ἐπίσης εἰς τὴν Αἰτωλίαν οἱ γεωργοὶ « τ' Ἀσπροβδό-
μαδο » (ἐβδ. Διακαινησίμου) δὲ δουλεύουν γιὰ τὸ χαλάζι, οἱ γυναῖκες κατὰ τὰ Δωδε-
κήμερα δὲν κάνουν καμιά ἐργασία ». Διὰ τί ;

β) Ἀργία δι' εἰδικοὺς λόγους. Π.χ. ἐὰν κανεῖς κατὰ τὴν ἐορτὴν Ἀγίου
τινὸς διαφύγη σοβαρὸν κίνδυνον, τάξει νὰ μὴ δουλεύῃ τὴν ἡμέραν αὐτὴν « κι ἂς
εἶναι ἀλαφρογιορτάδα ». — Τ' Ἀγιαντωνιοῦ φυλάμε γιὰ τὸ χαλάζι κτλ.

γ) Συνήθειαι τῆς παραμονῆς. Διακοπὴ πάσης ἐργασίας ὑπὸ τῶν γυναι-
κῶν, μόλις σημάνῃ ἡ καμπάνα τοῦ Ἑσπερινοῦ. Πρὸβλ. τὰς παροιμίας : Ἀπὸ βρα-

δουῶ φύλα με καὶ τὸ πρῶτ' ὅ,τι θέλεις κάμε. Πότε πρόκοψ' ἡ καημένη;—Τὸ Σαββάτο ποὺ σημαίνει (Κορώνη).

δ') Τιμωραὶ διὰ τοὺς παραβάτας τῆς ἀργίας. Αἱ σχετικαὶ διηγήσεις.

Γ'. Ἐκκλησιαστικαὶ ποιναί.

Κάνοντας, ἀφορισμός, ἀνάθεμα κτλ.

Εἰς ποίας περιπτώσεις ἐπιβάλλονται αἱ ποιναὶ αὗται καὶ εἰς τί συνίστανται;

Ποία ἡ συμμετοχὴ τοῦ ἐκκλησιάσματος ἢ τοῦ κοινου εἰς τὰς περιπτώσεις ταύτας; Πῶς γίνεται ἡ λύσις τοῦ ἀφορισμοῦ καὶ ἡ συγχώρησις;

ΙΑ'. Στοιχειολατρεία.

α') *Πῦρ*.

1. Δοξασαί περὶ πυρός: ἄγγελος τῆς φωτιᾶς. Π.χ. «Ἡ φωτιὰ εἶναι ἄγγελος γι' αὐτὸ δὲν πρέπει νὰ τὴν παραβλέψωμε (τ. ἔ. νὰ τὴ βλασφημοῦμε). Ἡ φωτιὰ καίει ὅλα τὰ πράγματα κ' ἔχει πρῶτον ὅχι τὸ νερὸ» (Αἰτωλία). Ἡ φωτιὰ εἶναι ἡ δύναμις τοῦ σπαιτοῦ (Μανιάκι). Διόκει δάμνασας καὶ κάθε κακόν. Ὅσοι εἰς τὸ πῦρ. Π.χ. «Μὰ τὸν ἄγγελο τῆς φωτιᾶς» (Κεφαλληνία). «Μὰ τὰ ἅγια, ποὺ σηκώνει εὐτὴ ἡ φωτιά» (Ἀπύρανθος). Ἐπιδοαὶ καὶ ἐξορκισμοὶ εἰς τὸ πῦρ. Π.χ. «Φεύγα, ρουσούμπελη, σὲ κυνηγᾷ ἡ φωτιά, τὸ σιουρνάρι κι ὁ πυριόβολος!».

2. Προσκύνησις τῆς ἐστίας ὑπὸ τῆς νύμφης. Π.χ. ἐν Πωγωνιανῇ Ἡπείρου «ἡ νύφη προσκυνεῖ τρεῖς πρὸ τῆς ἐστίας», ἐν Βήσανη κάμνει μετάνοιες πρὸ τοῦ φούρνου.

3. Λοιβὴ οἴνου καὶ ἐλαίου εἰς τὴν ἐστίαν. Πότε συνηθίζουν νὰ χύνουν κρασί καὶ λάδι εἰς τὴν φωτιά; Μὲ ποίας εὐχὰς συνοδεύουν τὴν πράξιν αὐτήν; —Προσφοραὶ εἰς τὸν φούρνον. Π.χ. εἰς τὴν Κάρπαθον λέγουν πὺς «ὁ φούρνος καταρᾶται, ὅταν δὲν τ' ἀφήνῃς ἓνα κομμάτι ζέστινο τὴν ὥρα ποὺ ξεφουρνίζεις τὰ ψωμιά σου».

4. Ὑπάρχει ἡ συνήθεια νὰ καλησπερίζουν τὸν λύχνον, μόλις ἀνάψουν τὸ φῶς;

5. Ἄγιον φῶς. Καινούργιο ἢ νιὸ φῶς. Καινούργια φωτιά. Πίστις ὅτι τὸ Ἄγιον φῶς ἀνάπτει αὐτομάτως «οὐρανόθεν, ἐκ τοῦ ἀνεσπέρου φωτός». Ὑπάρχει συνήθεια νὰ σβήνουν ὅλες οἱ φωτιᾶς καὶ τὰ φῶτα εἰς τὸ σπίτι ἢ εἰς τὸ χωριό, πρὶν ἀνάψουν ἢ φέρουν τὴν καινούργια φωτιά (ἢ τὸ νιὸ φῶς) εἰς τὸ σπίτι; Κατὰ ποίους τρόπους καὶ πότε ἀνάβεται ἡ καινούργια φωτιά. Χρῆσις αὐτῆς.

6. Ἀσβεστον φῶς. Ἀκοίμητο κανδήλι. Λάδι ἀπὸ ἀκοίμητο κανδήλι κλπ. Χρῆσις αὐτοῦ.

7. Δεισιδαιμονίαι σχετικαὶ μὲ τὴν φωτιά: Δὲν δανεῖζουν φωτιά τὴν νύκτα ἢ κατὰ τὰς μεγάλας ἑορτάς ἢ ὅταν ἔχουν λεχῶνα στὸ σπίτι. Διαιτί; Π.χ. «Μεγάλες γιορτάδες, λαμπρὲς ἡμέρες, λέγει γραῖα ἀπὸ τὸ Μανιάκι, δὲ δίνω φωτιά· τὴ δύναμη τοῦ σπιτιοῦ μου δὲ σ' τὴ δίνω ἐσένα· νά' χῃς δική σου» (ΛΑ 1508, 17).

β) Ὑδωρ.

1. Πηγὴ, κεφαλάρι, κεφαλόβρυσο, μάννα τοῦ ποταμοῦ. Ἀνάβλυσις πίδακος διὰ κεραυνοῦ, διὰ κτυπήματος ράβδου ἐπὶ πέτρας ἢ ἐκ πλήγματος ὀπλῆς ἵππου (Λελέκον Ἐπιδόρπιον, Α, 12). Ἀπατα νερά (ἄβαθα νερά, ἄκωλη λίμνη). Αὐξομείωσις τοῦ ὕδατος λίμνης ἢ φρέατος εἰς ὠρισμένας ἡμέρας ἑορτῶν. Ὑπόγειος συγκοινωνία ὑδάτων.

2. Θαυμάσιαι ἰδιότητες. Π.χ. τὸ νερὸ τῆς Πρωταπριλιάς φάρμακον κατὰ πυρετῶν· τὸ νερὸ πηγῶν τινῶν συντελεῖ εἰς εὐτοκίαν ἢ εἰς γονιμοποίησιν στείρων. Ἀθάνατο νερὸ κτλ.

3. Πίστις ὅτι τὸ νερὸ (τὸ τρεχούμενον νερό;) κοιμᾶται μίαν ὥραν τὴν νύκτα. «Ὁ θέλων νὰ πῇ τότε ποῖ πᾶν τὸ ἐκπνέσῃ, ταράσσων αὐτὸ διὰ τῆς χειρὸς ἀπαλά· ἄλλως τὸ νερὸν ἀγναντεῖ καὶ τοῦ παίρνει τὸ νοῦ του». Εἰς τὸ Λασιθί, προτοῦ πρὸς τὸ κοιμισμένα νερά, ἴσνε: ἔσνε, ἔσνε καὶ ὁ θρόνος θὰ σὲ πῇ! Πρὸβλ. «Τὸ ποτάμι κοιμᾶται, ὁ ἄγριος δὲν κοιμᾶται» (Λαογραφία Γ 502 κέ.).

4. Προσφοραὶ καὶ θυσίαι εἰς πηγὰς (ταῖσμα τῆς βρύσης, κέρασμα κτ.). Πίττες, γλυκύσματα, βούτυρον, τυρὶ, ἄλας, ψωμί, πετεινοὶ κτλ.

(1) εἰς ὠρισμένας ἑορτάς· π.χ. τὴν νύκτα τῆς παραμονῆς τῶν Χριστουγέννων ἢ τῆς Πρωτοχρονιάς·

(2) κατὰ τοὺς γάμους· π.χ. ἡ νύφη τὴν Δευτέραν (ἢ Τετάρτην) ἀσημώνει τὴν βρύση, ρίπτουσα νομίσματα ἐντὸς αὐτῆς ἢ «τὴν κερνάει ψωμί καὶ τυρὶ» (Αἰτωλία). Ὅμοίως ρίπτει νομίσματα ἢ τεμάχια ἄρτου εἰς ὅλα τὰ ῥεύματα κατὰ τὴν μετάβασιν τῆς εἰς τὸ χωρίον τοῦ γαμβροῦ.

(3) κατὰ τὸ ζύμωμα τοῦ πρώτου ἀλεύρου τῆς χρονιάς· προτοῦ φάγουν ἀπὸ τὸ πρῶτο ψωμί, πρέπει νὰ ρήξουν ἓνα ψωμάκι εἰς ἓνα πηγάδι.

Ὑπάρχει ἡ συνήθεια ν' ἀνάπτουν καντήλι ἢ νὰ θυμιατίζουν κοντὰ εἰς πηγὴν ἢ ποταμόν;

5. Ἀπαγορεύσεις ἐκ δεισιδαιμονίας: Δὲν οὐροῦν, οὔτε πτύουν εἰς ποταμόν, οὔτε κοιμοῦνται κοντὰ σὲ τρεχούμενα νερά, «γιατὶ κανιὰ βολὰ σηκώνεται τὸ νερὸ καὶ τὸν πνίγει» (Μανιάκι). Κακὸν νὰ διασκεῖσιν κανεῖς νερὸν τὴν νύκτα

γ) Δένδρα.

1. Παραδόσεις περὶ στοιχειωμένων δένδρων καὶ αἱ σχετικαὶ

δαισινδαιμονίαι. Ἐν παράδειγμα ἀπὸ τὴν μεγάλην συλλογὴν Πολίτου, Παραδ. Α', ἀρ. 324: «Τὰ μεγάλα καὶ παλαιὰ δένδρα εἶναι στοιχειωμένα καὶ οἱ ἄνθρωποι ἀποφεύγουν νὰ κάθονται πολλὴν ὥρα ἀποκάτω σ' αὐτὰ ἢ νὰ κοιμῶνται στὸν ἥσκιο των, γιὰ νὰ μὴν πάθουν. Καὶ ὅταν κόβουν κανένα ἀπ' αὐτὰ οἱ ξυλοκόποι καὶ τὸ ἰδοῦν πὼς γέρνει νὰ πέση, πέφτουν προύμντα καταγῆς καὶ δὲ βγάνουν μιλιὰ, γιὰ νὰ μὴν τοὺς ἐννοήσῃ ἡ ψυχὴ τοῦ δέντρου, ὅταν θὰ βγαίῃ, πὼς εἶναι ἐκεῖ, καὶ καθὼς εἶναι ἀγαναχτισμένη τοὺς λαβώσῃ. Καὶ στὸν κορμό, στὴ μέση, ὅταν τὸν κόβουν, βάνουν μιὰ πέτρα, γιὰ νὰ ἐμποδιστῇ, νὰ μὴν ἔβγῃ μὲ ὁρμὴ ἡ ψυχὴ τοῦ δέντρου· τί ἄλλιῶς θὰ τοὺς κάμῃ κακὸ καὶ θὰ τοὺς κοφομεσιάσῃ». «Τὰ θεριακωμένα δένδρα ξεψυχοῦν. Σὰν κόβεται καὶ ξεψυχᾷ ἓνα μεγάλο δέντρο, βγάζει αἷμα σὰν ἄνθρωπος» (Ἡπειρ. Χρον. 6, 290). Πὼς γνωρίζεται «ποῖο δέντρο στοιχειώνει»;

2. Δένδρα ἡσκιωμένα (συκιά, καρυδιά κτλ.). Φόβοι σχετικοὶ μὲ τὸ φύτευμα καρυδιᾶς, μὲ τὴν κατάκλινιν εἰς τὸν ἥσκιον τοιούτων δένδρων κτλ.

3. Χαιρετισμὸς τῶν δένδρων. Π.χ. εἰς τὴν Λεμεσσὸν τῆς Κύπρου, ὅταν κατὰ τὴν αὐγὴν τῆς Κυριακῆς τοῦ Πάσχα ἐπιστρέφουν ἀπὸ τὸν Καλὸν Λόγον εἰς τὴν οἰκίαν των, θεωροῦσιν ἱερὰν ὑποχρέωσιν νὰ ἀπειθύνωσι τὸν χαρμόσυνον χαιρετισμὸν τοῦ Χριστοῦ Ἀνέστη πρῶτον εἰς τὰ δένδρα τῆς οἰκίας ἢ τοῦ κήπου των, λέγοντες τοῖς: «Χριστὸς Ἀνέστη, δένδρο μου». Πού ἄλλου συνιᾶται τοῦτο;

δ) Δίθροι.

Ἀγιολίθαρα. Π.χ. εἰς τοὺς ἀγ. Ἀποστόλους (παρὰ τὴν Πρέβεζαν) «μιὰ πέτρα τὴν ἔχουν προσκύνημα· οἱ ἄρρωστοι φέρνουν τρεῖς φορὲς γύρω, ἀφοῦ γδυθοῦν, καὶ ὕστερα ἀλλάζουν. Τὰ παλιὰ τὰ ροῦχα θὰν τ' ἀφήσουν ἀδεκεῖ» (Ἡπ. Χρον. 6, 285). Ὁ ἅγιος Σπυρίδωνας εἰς τὴν Κίον «ἤτανε ἓνα μάρμαρο στὸ βουνὸ κ' εἶχε μιὰ τρυπα στὴ μέση. Τὸ εἶχαν φραγμένο μὲ τζάμια γύρω». Βλ. κατωτέρω, σελ. 112, τὰ ἔθιμα τῆς ἐορτῆς τοῦ ἁγίου Σπυρίδωνος.

II. ΕΘΙΜΑ ΛΑΤΡΕΥΤΙΚΑ ΤΕΛΟΥΜΕΝΑ

ΕΠ' ΕΥΚΑΙΡΙΑ. Ἡ Εἰς ὀρισμένας περιστάσεις (περιστάτικα).

Α'. Εὐχαὶ—ἀναθήματα (τάματα).

α) Ζώσιμο ἐκκλησίας.

Εἰς ποίας περιστάσεις τάζουν νὰ ζώσουν τὴν ἐκκλησίαν ἢ τὸν ἅγιον; Ποῖον ἅγιον; Τύπος εὐχῆς: Π.χ. «Ἀφέντη μ' Ἀηγιώργη μου, κάνε νὰ γίνῃ καλὰ τὸ παιδί μου καὶ νὰ σὲ ζώσω!» (Ἀράχοβα). Κατὰ ποῖον τρόπον γίνεται τὸ ζώσιμο αὐτό; Μὲ νῆμα ἀπλὸ ἢ κερωμένο ἢ καὶ μονομερίτικο; Εἰς τί χρησιμοποιεῖται

κατόπιν τὸ νῆμα αὐτό, (τὸ «ζῶσμα» ἢ ἡ «ζώστρα»); Π.χ. εἰς τὴν Κρήτην «τὸ κόβουν φιλίλια, χύνουν κεριά καὶ τὰ πᾶνε εἰς τὸν Ἅγιο». Εἰς τὸν Μααραδόκαμπον Σάμου «Ἰμεῖς στοὺν χουριό μας, σὰν ἔρτ' βλουϊά, χουλέρα, λοιμική... σ'μαίν'νι οἱ καμπάνες, μαζαίνειτι οὐ κόσμους κὶ κ'βαλάει κεριά σ'πήσια. Τὰ δένουμε κὶ κά-
νουμι ἕνα μακρὺ μακρὺ σὰ σκ'νὶ κὶ ζώνουμε τ'ν ἱκκλησιά, θυμιάζουμε, ν'στεύουμε, κά-
νουμε παράκλησ' κὶ φεύγ' τοὺ κακό».

Γίνεται καὶ ζώσιμο μόνον τῆς εἰκόνος τοῦ Ἁγίου; Εἰς τὴν Κορώνην, ὅποιοι πάσχει ἀπὸ θέρμη (ἐλονοσίαν) «μετράει μιὰ κλωνὰ μὲ τὸν ἅγιο Γιάννη, ὅσο δηλ. εἶναι τὸ εἰκόνισμα τοῦ τέμπλου, καὶ τὴν κλωνὰ αὐτὴ τὴ ζώνει στὴ μέση του. Κοι-
μῆται μὲ δαύτην δυό-τρεῖς βραδεῖς κ' ὕστερα τήνε χύνει κερὶ καὶ τὴν ἀνάβει στὴ
χάρη του καὶ καίγεται ἡ ἀρρώστεια». Ποῦ ἄλλου γίνεται τοιοῦτον τι;

β) Ἀσημόωμα εἰκόνων καὶ ἀφιερῶματα ἦτοι ὁμοιώματα παιδιῶν ἢ ἱαθέν-
των μελῶν τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος, πλοίων, βοῶν κλπ. Ὄνομα (ἀσημόπαιδα,
ἀθροπάρια καὶ εἴ τι ἄλλο). Διατυπώσεις κατὰ τὴν ἐκπλήρωσιν τοῦ τάματος.

Παραδείγματα: «Ἄμα πονάη μὰτ' — Θεὸς φράξ' — φέρουν (στὴν ἐκκλησίαν)
μὰτ' τάμα· ἄμα πονάη κεφάλ', φέρουν κεφάλ', ἀσημένιο, χρυσό» (Λῆμος). «Ἀν-
τύμη ἕνα καράβι ἢ καὶ κιντρεῖν, τάζουν στὴν Παναγία τὸ κατὶ ἀσημένιο
ἢ χρυσό. Ὑστερα φέρουνε τὸ τάμα τοὺς ξυπόλοιοι καὶ ξεκούτρουλοι, ὅπως τὸ
ἔχουνε ταυμένο, καὶ κάνουνε λειτουργία καὶ τὴν κρεμῶν στὴν Παναγία» (Κορώνη).

γ) Προσφοραὶ καὶ θυσίαι ἰδιωτικά (ἀπὸ τάμα).

1. Ποῖα τὰ σχετικὰ τάματα; Ποῖον ἅγιον ἐπικαλοῦνται ἐν ἀσθενείαις καὶ
κινδύνοις καὶ ποῖον τὸ εἶδος καὶ ὁ τρόπος τῆς προσφορᾶς; (Κερί, λάδι, λιβάνι,
ἀρνί, βόδι, πετεινὸς κλπ.). Θυσίαι ἀναίμακτοι καὶ αἱματηραί. Ἀναθήματα ἰσομε-
γέθη ἢ ἰσοβαρῇ πρὸς ἀνθρώπινον σῶμα. Διηγήσεις περὶ αὐθορμήτου προσελεύσεως
τοῦ θύματος κλπ. Π.χ. «Τάζω σου, Παναγία μου, ὁκάδες τὸ λιβάνι!» εὐχεται ἡ μητέρα,
διὰ νὰ γίνῃ καλὰ τὸ παιδί της κατόπιν ζυγίζει τὸ παιδί καὶ ὅσον εἶναι τὸ βάρος
του, τόσες ὁκάδες λιβάνι προσφέρει εἰς τὴν ἐκκλησίαν· ἢ τάζει λαμπάδα ἰσομήκη,
ἦτοι ὅσον εἶναι τὸ ἀνάστημα τοῦ παιδιοῦ της. Εἰς τὴν Ρόδον ἡ μητέρα ὁδηγεῖ τὸ
ἄρρωστο παιδί της εἰς ἕνα ἐξοχικὸ μοναστήρι, ἀποκόπτει ὀλίγας τρίχας ἀπὸ τὰ μαλ-
λιά του καὶ μὲ κερὶ τὰς ἀναρτᾷ πλησίον τῆς εἰκόνος τοῦ Ἁγίου.

Εἰς τὰ χωρία τῆς Μεσημβρίας ἐπικαλοῦνται τὴν βοήθειαν τοῦ ἁγίου, τοῦ
ὁποίου τὸ ὄνομα φέρει ὁ ἀσθενής, ἢ τοῦ ἁγίου, τοῦ ὁποίου ἡ εορτὴ πλησιάζει.
«Παπποῦ Νικόλα (ἢ Ἀηγιώργη μου), γιάνε μου τὸ παιδί καὶ θὰ σὲ κόφτω κουρ-
μπάν'». Ἐκτοτε κατὰ τὴν εορτὴν τοῦ ἁγίου ὑποχρεοῦται οὗτος νὰ ἐκτελῇ πιστῶς
τὸ τάμα του, τὸ ὁποῖον οὕτως ἀποβαίνει ἔθιμον περιοδικῶς τελούμενον ἐν τῷ

οἷον· οὐδ' ἐπιτρέπεται ἀντικατάστασις τῆς θυσίας δι' ἄλλης προσφορᾶς· «ἀφοῦ ἔταξες αἷμα, ὁ ἅγιος θέλ' νὰ τρέξ' αἷμα» (Λαογραφ. Γ 164). Πρβλ. τὸ τάξιμο τοῦ βοδιοῦ ἐν Μάνη: «τὸ βόδι τοῦ ἄρρωστου, τοῦ κινδυνεύοντος, περιφέρεται βραδέως καὶ ἐν πομπῇ τρεῖς περὶ τὸν ναὸν τοῦ χωρίου καί, ἂν κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο μουνγκανισθῇ, ἀποδείξῃς ὅτι θὰ ζήσῃ ὁ ἄρρωστος, ὅποτε τὸ βόδι σφαζόμενον διανέμεται εἰς τὸ χωρίον ὁλόκληρον, τοῦ δέρματος ἀπομένοντος ὑπὲρ τοῦ ναοῦ. Τοῦναντίον, ὁ ἄρρωστος θ' ἀποθάνῃ καὶ τοῦ βοδιοῦ ἡ ζωὴ παρατείνεται» (Νέον Πνεῦμα 1894, τ. Γ', 584). Εἰς τὸ Παλαδάριον (Προύσης), «ὅταν κανένas ἔχει ταμένο γιὰ τὴ γεία τάζουν πετεινό: *κάνε με καλὰ καὶ θὰ σὲ φέρω πετεινάρι*... παγαίνει στοῦ παπποῦ τοῦ Ἀηθείρου τ' ἀγίασμα ἕναν πετεινὸ κι ὁ παπᾶς τὸν διαβάζει κ' ἔπειτα κόφτουν τὸ πετεινάρι στὸ κατώφλι τῆς ἐκκλησίας καὶ τὸ παίρνει ὁ παπᾶς. Τὸ κεφάλι του τὸ τυλίγουν [σ' ἕνα παννὶ καὶ τὸ δένουν ἢ τὸ καρφώνουν στὸ δέντρο, ὅπου καρφώνουν καὶ κομμάτια ἀπὸ τὸ φόρεμα τοῦ ἄρρωστου]. Τροποποιήσις τῆς αἵματηρᾶς θυσίας εἰς ἀπλὴν προσφορὰν ζώου. Π.χ. εἰς τὴν Σιγὴν Βιθυνίας «κατέβαιναν κόσμος ἀπὸ τὰ χωριά καὶ ἔφεραν ταξίματα τοῦ Ταξιάρχῃ: ἄρνιά, μοσχάρια, λάδι κλπ. τὰ παρουσίαζαν στὴν εἰκόνα τοῦ Ταξιάρχῃ καὶ κατόπιν τὰ ἔδιναν στὴν Ἐπιτροπὴ καὶ τὰ πουλοῦσε. Τα χρημᾶτα τὰ ἔπαιρνε ὁ Ταξιάρχης».

2. Σφαγὴ τοῦ θύματος, διανομὴ τῶν κρεάτων. Ὅσοι τελέσωσι τῆς θυσίας. Ποῦ τὸ ζῶον, τὸ ἀπωρούμενον εἰς τὸν Ἅγιον (τασιμάρης βοῦς ἢ κριὸς ἐν Κρήτῃ), σφάζεται εἰς τὴν ἐκκλησίαν, τὸ δὲ κρέας του διαμοιράζεται ὡμὸν ἢ βρασμένον εἰς τοὺς παρευρισκομένους;

Πρέπει τὸ σφάγιον νὰ πληροῖ ὠρίσμενους ὄρους; (Ἄρρεν ἢ θῆλυ; ἄσπρο ἢ μαῦρο; στέρφο; νέο ἢ παλαιό;). Τρόπος σφαγῆς κτλ.

3. Θυσία πετεινοῦ ἢ ὄρνιθος ἢ προβάτου κατὰ τοὺς γάμους. Εἰς τὴν πεδινην Θεσσαλίαν τὴν παραμονὴν τοῦ γάμου ἐσφάζετο ἕνα βόδι, τὸ δὲ αἷμα τὸ ἐμάζευναν εἰς μίαν λεκάνην καὶ μὲ αὐτὴν ἐχόρευαν· ἔπειτα ἡ μητέρα τοῦ γαμβροῦ ἢ θεία του ἐγγράντιζε μὲ τὸ αἷμα τὸ κατώφλιον καὶ τοὺς τοίχους τοῦ σπιτιοῦ. Ἐξακολουθεῖ νὰ τελεῖται τὸ ἔθιμον αὐτό; Ἐπίσης εἰς τὴν Κύπρον «ὅταν ὁ νυμφίος φθάσῃ εἰς τὸ κατώφλιον τῆς θύρας τῆς νύμφης, εἰς τῶν συγγενῶν αὐτῆς φέρει ὄρνιθα καὶ τὴν θέτει ἐπὶ τοῦ κατωφλίου τῆς θύρας, ὁ δὲ νυμφίος λαβὼν τότε πέλεκυν κτυπᾷ καὶ κόπτει τὸν λαιμὸν αὐτῆς, ἡ δὲ θυσία αὕτη θεωρεῖται ὡς καλὸς οἰωνὸς» (Σακελλαρίου, Κυπριακὰ Α 72). Ποῦ ἄλλου συνηθίζεται τοιοῦτον τι;

δ) Προσφορὰ καὶ θυσίαι δημοτελεῖς.

Ἀκοίμητη ἢ μονοημερέτικη λειτουργία, κουρμπάνι χωριανικὸ κλπ. Ποῦ ἐν περιπτώσει ἐπιδημίας, ἀφορίας ἢ ἄλλης αἰτίας θυσιάζεται σφάγιόν τι ὑπὲρ ὅλο-

κλήρου τοῦ χωρίου; Τί ζῶον θυσιάζεται τότε καὶ ποῦ; Εἰς τὸν περίβολον ἐκκλησίας τινός ἢ εἰς τὸ μεσοχώρι καὶ κατὰ τὴν ἐορτὴν τίνος Ἀγίου; Εἰς τὰ χωρία τῆς Αἴνου, «ἂν ὁ ἐνιαυτὸς εἶναι δυστυχής, θυσιάζεται κατ' ἐπίμονον ἀπαίτησιν τοῦ χωρίου γιὰ τὸ αἶμα μιὰ στέρφη ἀμνάδα». Εἰς τὴν Καστορίαν παρθένου «κάθονται τὴ νύχτα καὶ ζυμώνουν (ἀκοίμητη λειτουργία) μέσα στὴν ἐκκλησία. Ὅλη νύχτα δὲν κοιμοῦνται. Τὸ ζυμώνουν τὸ πρόσφορο, γίνεται, ψήνεται, καί, μόλις ψηθῇ, φωνάζουν τὸν παπᾶ νὰ λειτουργήσῃ. Αὐτὸ γίνεται γιὰ ὑγεία καὶ σὲ ἀνάγκη μεγάλη. Συνεννοοῦνται οἱ οἰκογένειες. Ὡς τώρα γίνεται». Τὸ αὐτὸ εἰς τὴν Κορώνην «μονοήμεριτική λειτουργία».

ε) Τὸ «σκλάβωμα» καὶ τὸ «καλογέρωμα».

Εἰς ποίας περιστάσεις καὶ πῶς γίνονται ταῦτα; Παραδείγματα: εἰς τὴν Σιγὴν Βιθυνίας «ἅμα ἀρρωστοῦσε κάποιο παιδί, τὸ σκλάβωσαν, δηλ. τὸ πήγαιναν στὸν Ταξιάρχη, τὸ ζύαζαν κι ὅσες ὀκάδες ἔβγαινε, τόσο κερί ἢ λάδι (ἢ ὅ,τιδήποτε ἄλλο) θὰ ἔδιναν στὸν Ταξιάρχη. Ἔλεγε ἡ μητέρα: «Γιὰ τοῦ τ' ἀξιώσης, Ταξιάρχη μου, νὰ γίνῃ τόσων χρόνων καὶ νὰ σὲ φέρω τόσες ὀκάδες λάδι, κερί κλπ.» Ἄμα τὸ ζύαζαν, τοῦ ἔβραζαν ἓνα χαλκᾶ ἀπὸ ἀσημένιο ἄνθος, στὸ λαιμὸ καὶ τὸν φοροῦσεν ἐκεῖ, ὅσπου νὰ περάσῃ τὰ χρόνια, πὺλ ζήτῃται ἡ μητέρα. Τότε πήγαιναν πάλι στὸν Ταξιάρχη, πλήρωναν τὸ τάσιμο καὶ ξεσκλάβωναν τὸ παιδί, δηλ. τοῦ ἔβραζαν τὸ χαλκᾶ ἀπὸ τὸ λαιμὸ καὶ τὸν κρεμοῦσαν στὴν εἰκόνα». (Πρβλ. Σακελλαρίου, Κυπριακά, Α', 703). Εἰς τὴν Σπάρτην «ἅμα εἶναι κανεὶς ἀρρωστος ἢ μαγεμένος, τὸν τάζουν σὲ κάποιον Ἅγιο νὰ τὸν καλογερεῖ. Τοῦ βάζουν δηλ. μαῦρα ροῦχα, παπούτσια, πονκαμισάκι, ὄλα, ὄλα κατὰμαυρα καὶ τὰ φορεῖ, ὅσον καιρὸ τάζουνε, ἓνα, δύο, τρία χρόνια. Ὅσον καιρὸ τὰ φοροῦν, δὲν τοὺς λένε τ' ὄνομά τους, τοὺς λένε καλογέρους, ἂν εἶναι ἀγόρια, καὶ καλόγριες, ἂν εἶναι κορίτσια. Ἄμα περάσῃ ὁ καιρὸς, πᾶνε στὴν ἐκκλησία καὶ τοὺς ξεκαλογερεύουν. Βγάζουν τὰ μαῦρα καὶ τ' ἀφήνουν στὴν ἐκκλησία καὶ τοὺς φοροῦν κατόπιν ὅλο ἄσπρα». Εἰς τὴν Ἐπτανήσον «τοὺς ρασοφοροῦν πάνω στὸ λεῖψανο τοῦ Ἀγίου».

ς) Προσκύνησις ἁγίων Τόπων καὶ ἄλλαι ἱερὰ ἀποδημίαι.

Εὐχαὶ καὶ παροιμίαι, ἔθιμα ἐπικρατοῦντα κατὰ τὴν ἀναχώρησιν καὶ τὴν ἐπιστροφὴν τῶν προσκυνητῶν. — Προετοιμασίαι διὰ τὴν ἀναχώρησιν: ἐφόδια ταξιδίου, δῶρα διὰ τοὺς μοναχοὺς τοῦ Ἀγίου Τάφου κτλ. Ἡμέρα ἀναχωρήσεως: ἐστίασις συγγενῶν καὶ φίλων πρὸ αὐτῆς («Χατζήθκος γάμος» εἰς Κουβούκλια Μ. Ἀσίας), τὸ «τραγοῦδι τ' αἱ Τάφου», παράκλησις ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ἢ εὐχέλαιον κατ' οἶκον, κωδωνοκρουσίαι καὶ προπομπὴ ὑπὸ τῶν ἱερέων φορούντων τὰ ἱερὰ ἄμφια. Ἐπιστροφὴ τῶν χατζήδων καὶ τὰ κατ' αὐτήν: προὔπαντσεις αὐτῶν ὑπὸ τῶν ἱερέων καὶ τοῦ

κόσμου, δοξολογία ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ καὶ συνοδείᾳ μέχρι τῆς οἰκίας. Τὰ προσκομιζόμενα ἱερὰ ἀντικείμενα καὶ δῶρα καὶ ἡ χρῆσις αὐτῶν: *χῶμα ἀπὸ τὸν Ἑὸν Τάφο, νερὸ ἀπὸ τὸν Ἱορδάνη ποταμό, σταυροί, Τίμιο ξύλο, κερὶ ἀπὸ τὸ Ἅγιο Φῶς, θυμιάματα, εἰκονίσματα, κομβολόγια, σάβανα κλπ.* Προσφορὰ δῶρων εἰς τοὺς προσκυνητάς: φαγητά, γλυκύσματα κλπ. καὶ ἀνταπόδοσις αὐτῶν.

Ποῖαι ἀντιλήψεις ἐπικρατοῦν περὶ προσκυνητῶν (*χατζήδων*); Ποῖαν ιδιότητα ἀπέκτων εἰς τὴν θεραπείαν ἀσθενειῶν; Πῶς γίνεται ἡ κηδεία καὶ ἡ ταφή τῶν χατζήδων; (Πρβλ. Τὸ χατζηλίκι στὰ Κουβούκλια Προύσης ἐν Μικρασ. Χρον. Β', 400—420. Τὸ προσκύνημα στοὺς ἁγίους Τόπους, *Ε. Ἀκογλου*, Λαογραφικὰ Κοτύρων 1939 σ. 219—222).

ζ) Ἄλλα τάματα καὶ σκλαβώματα εἰς τὸν ἅγιον.

Π.χ. Τό *ἔχει τάμα νὰ πάη ξυπόλυτη (ἢ ἄλαλη) στὴ χάρη του, ξεκούτρουλη, μὲ ἐπέλεχα μαλλιά καὶ μὲ τὰ χέρια σταυρωμένα, νὰ ξενοχτήσουν στὴν ἐκκλησίᾳ κλπ.* «νὰ ὑψώσουν τὸν Ἅγιο» (δηλ. νὰ τὸν ἐξομολογήσῃ καὶ νὰ κάνουν τραπέζι), «νὰ ἀνοίξουν ἐκκλησίᾳ» δηλ. νὰ λειτουργήσῃ ἐρημικῶς μὴ συχνάζομενον κλπ. Εἰς τὴν Κύπρον σκλαβώνονται εἰς τὸν ἅγιον δηλ. ὑψίζονται καὶ νὰ ὑπηρετήσουν παρὰ τῷ Ἅγίῳ ἐπὶ χρονικόν τι διάστημα, καὶ ὁ φέρων περὶ τὸν τραχήλῳ ἢ τὸν καρπὸν τῆς χειρὸς χαλκάν (δακτύλιον) ἐκ χαλκοῦ ἢ ἐξ ἀργυροῦ, τὸν ὁποῖον ἀποβάλλουν εἰς τὸ τέλος τῆς θητείας των, ἀφοῦ ὁ ἱερεὺς ἀναγνώσῃ ἰδίαν εὐχὴν διὰ τὸ «ξεσκλάβωμα». Ὁ χαλκᾶς αὐτὸς κατατίθεται κατὰ μετὰ τῶν ἀναθημάτων τοῦ ἁγίου. Ποῦ ἄλλοῦ γίνεται τοῦτο; Διὰ τὸ ὕψωμα βλ. κατωτέρω σελ. 106.

Β'. Ἐγκοίμησις εἰς ἐκκλησίᾳς.

Εἰς ποίας περιστάσεις καὶ ἐπὶ πόσας ἡμέρας κοιμῶνται ἄνθρωποι ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ καὶ μάλιστα κάτω ἀπὸ τὴν εἰκόνα τοῦ Ἁγίου; Κατὰ ποῖον τρόπον ἐπέρχεται τότε ἡ ἴασις τοῦ ἀσθενοῦς; Ἀπλῶς διὰ τῆς ἐγκοιμήσεως εἰς τὴν ἐκκλησίαν ἢ διὰ τῆς ἐπιφανείας τοῦ Ἁγίου ἐν ἐνυπνίῳ; Πῶς παρουσιάζεται κάθε Ἅγιος; Κατὰ τοὺς Κυπρίους π.χ. ἡ Παναγία παρουσιάζεται μὲ ἄσπρο σινδόνι σὰν Τούρκισσα, ὁ ἅγιος Νικόλαος ὡς πτωχὸς διάβροχος καὶ «ῥοματίζει» τὸν ἄρρωστο.

Εἰς τὴν Κύπρον ἐγκοίμησις γίνεται καὶ διὰ νὰ ὑποδεχθῇ ὁ μέλλων γαμβρός.

Γ'. Ἀγιασμοί, προσκομιδὴ ἁγίων λειψάνων, σταυρώματα κλπ.

Εἰς ποίας περιστάσεις οἱ γεωργοὶ καὶ οἱ κτηνοτρόφοι καλοῦν τὸν ἱερέα πρὸς τέλεσιν ἁγιασμοῦ; Πότε στέλλουν νὰ φέρουν ἅγια λείψανα; Ὑπάρχει ἡ πίστις, ὅτι

ὠρισμένου ἱερέως ἡ εὐχή εἰσακούεται καὶ διὰ τοῦτο καταφεύγουν πρὸ πάντων εἰς αὐτόν; Π.χ. εἰς τὴν Αἰτωλίαν «ἂν στὰ χωράφια τοὺς φανῇ σκουλήκι ἢ ἄλλα ζούμπερα, καλοῦν τὸν παπᾶ καὶ διαβάζει ἁγιασμό. Κάποτε καὶ ὠρισμένον παπᾶ, πού τοῦ στρέει ὁ ἁγιασμός, δηλ. πιάνεται ἡ εὐχή του. Ἐν ἰδοῦν πῶς τὸ κακὸ προσοδεύει, καλοῦν κουτιὰ μὲ ἅγια λειψάνα. Φέρνει ὁ καλόγερος τὸ κουτὶ ἀπὸ τὸ μοναστήρι καὶ τὸ στήνει στὴν ἄκρη στοῦ χωράφι τοὺς καὶ διαβάζει τὸν ἁγιασμό. Καὶ διηγοῦνται θαύματα ὕστερα ἀπὸ τὸν ἁγιασμό» (Λουκόπουλος).

Ἄλλαι λατρευτικαὶ πράξεις πρὸς θεραπείαν ἀσθενειῶν ἢ πρὸς ἀποτροπὴν κακοῦ: ἐπίθεσις τοῦ πετραχελίου ἐπὶ τῆς κεφαλῆς τοῦ ἀσθενοῦς, σταύρωμα αὐτοῦ μὲ τὴν ἱερὰν λόγχην, κύψις ὑπὸ τὸ ἱερὸν Εὐαγγέλιον, ἐπαφή τῶν ἀμφίων τοῦ ἱερέως κατὰ τὴν ἔξοδον τῶν Ἀγίων κττ.

Δ'. Πομπαί.

Λιτανεία, λήση, γύρα, σίγνα (Κασδίτσα, Ἄλκι (Κρήτη), πρετσέσδ (Ἑπτάνησος), πομπαί γινόμεναι εἰς ἐκτάκτους περιστάσεις (ἀνομβρίαν, ἐπιδημίαν, ἀκρίδα κλπ.) ἢ κατὰ τὴν μεταφορὰν θαυματουργοῦ εἰκόνος ἢ ἁγίων λειψάνων. Περί πομπῶν κατὰ τὴν ἑσπέρην τῶν Φώτων ἢ πολιτικῶν τῶνδ' ἁγίου βλ. καταπρω σελ. 108. Πῶς καταρτίζεται ἡ ἱερὰ πομπή καὶ ποῖα τὰ ἐπιζόμενα κατὰ τὴν διαδρομὴν αὐτῆς; Περιαγωγή θαυματουργοῦ εἰκόνος ἢ λειψάνων. Παραδείγματα: Εἰς τὴν Ἀράχοβαν Παρνασσίδος «διὰ δὲν βρέξῃ ἢ διὰ πέση ἀκρίδα, γίνεται λήση στὸν Ἀη Νικόλα πρὸς τὸν δρόμον τῶν Δελφῶν. Ψέλνει ἁγιασμό ὁ παπᾶς καὶ ὁ κόσμος γονατίζει τρεῖς φορὲς στὸ δρόμον (κατὰ διαστήματα). Ἡ λιτανεία γίνεται μὲ τὰ λάβαρα καὶ ὅλα τὰ συναφῇ». Εἰς τὴν ἐπαρχίαν Μεραμβέλλου «διὰ εἶναι ἀνομβρία, γὰρ νὰ βρέξῃ, ἀφήνουν τὰ ζῶα τοὺς μέσα νηστικά τρεῖς μέρες. Νηστεύουν καὶ οἱ ἄνθρωποι. Τὸ πρῶτ' πᾶνε στὴν ἐκκλησίαν καὶ λειτουργοῦν, κατόπιν παίρνουν τὶς εἰκόνες, τὰ ἐξαπτέρυγα, τοὺς σταυροὺς καὶ γυρίζουν πρῶτα σ' ὅλες τὶς ἐκκλησίες τοῦ χωριοῦ καὶ κατόπιν σ' ὅλα τὰ ἐξωμονάστηρα. Σὲ κάθε ἐκκλησίαν σταματοῦν καὶ γονατίζουν ὅλοι καὶ διαβάζει ὁ παπᾶς δέησες. Ἐπίσης γονατίζουν καὶ ὅπου εἶναι σταυροδρόμι. Πρωτύτερα ἐκλαίγανε ὅλοι κάθε φορὰ πού θὰ κάνανε λιτανεία. Ἡ λιτανεία γίνεται τρεῖς μέρες στὴ σειρά». Εἰς Ἰνναχώριον Δυτ. Κρήτης «μαζεύνονται ὅλα τὰ χωριά σὲ μιὰ ἐκκλησίαν μαζὶ μὲ τοὺς παπᾶδες τῶν καὶ λειτουργοῦν. Κατόπιν νηστικοὶ παίρνουν τὰ ἐξαπτέρυγα, τοὺς σταυροὺς καὶ κάθε ἄνθρωπος κρατεῖ δύο καὶ τρεῖς προσφορές. Γυρίζουν ὅλα τὰ χωράφια καὶ ὅσοι ἔχουν τριδρόμια στὰ χωράφια τοὺς πᾶνε καὶ προσκομίζουν τὴν προσφορὰ τοὺς στὰ τριδρόμια καὶ κάνει ὁ παπᾶς δέηση. Κόβουνε ἓνα κομμάτι ὕψωμα ἀπὸ τὴ σφραγίδα τῆς προσφορᾶς καὶ τὸ βάζουν μέσα σὲ μαλακὸ κερί καὶ τὸ φυλάγουν κάπου». Εἰς τὸ Λασσῆθι «βάνουνε

τὰ δὲ νῦν μέσα καὶ παίρνουνε ἀπ' ὅλα τὰ χωριά τὰ κονίσματα, τὰ ξεαπτέρυγα, τὸ σταυρὸ καὶ πᾶνε ὅλοι στὴν Κρουσταλλένια (κοινόβιο μοναστήρι). Ἀπὸ κεῖ ξεκινοῦνε καὶ γυρίζουνε γύρω γύρω στὸν κάμπο σ' ὅλα τὰ χωριά τρεῖς μέρες. Μπροστὰ πᾶνε τὰ σημαντήρια καὶ παίζουνε. Νηστεύουνε καὶ τὴν τρίτην ἡμέρα πᾶνε στὸν ἅγιον Ἰωάννη τὸν Προδρόμο (ἐκκλησία στὴ μέση τοῦ κάμπου). Ἐκεῖ κάνουνε ἁγιασμό καὶ πίνουνε ὅσοι νηστεύουνε καὶ διαλύεται ὁ κόσμος».

Ε'. Καταχύσματα.

Ὑπάρχει ἡ συνήθεια πλὴν τῆς νύμφης, ὅταν εἰσέρχεται εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ γαμβροῦ, νὰ ραίνουν με ὄρουζαν, κουφέτα καὶ ἄλλα καταχύσματα ζῶα ἢ καὶ ἀντικείμενα τὸ πρῶτον εἰσαγόμενα εἰς τὴν οἰκίαν; Π.χ. εἰς τὴν Κρήτην, κατὰ τὴν εἰσαγωγὴν μεγάλου λίθου εἰς τὸ ἐλαιοτριβεῖον ρίπτονται ἐπ' αὐτοῦ καταχύσματα, πανιέρια λεγόμενα. Ραίνουν με καταχύσματα τὸ πλοῖον ἢ τὴν βάρκαν, ὅταν τὴν πρωτορχίνουν εἰς τὴν θάλασσαν; Εἰς ποίας ἄλλας περιστάσεις γίνεται τοῦτο;

III. ΕΘΙΜΑ ΠΕΡΙΟΔΙΚΩΣ ΤΕΛΟΥΜΕΝΑ (ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ).

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

Ι. ΓΕΝΙΚΑ.

ΑΘΗΝΩΝ

Α'. Ἀπαρχαί.

Ποῖαι συνήθειαι ἐπικρατοῦν, ὅταν συγκομίζουσιν τοὺς καρποὺς ἢ ὅταν ὠριμάζουσιν αἱ πρῶται ρᾶγες τῶν σταφυλῶν, τὰ πρῶτα σύκα καὶ αἱ ἄλλαι ὀπῶραι; Προσάγονται οἱ πρῶτοι καρποὶ εἰς τὴν ἐκκλησίαν, διὰ νὰ λειτουργηθοῦν καὶ διανεμηθοῦν εἰς τοὺς ἐκκλησιαζομένους ἢ τοποθετοῦνται εἰς τὸ εἰκονοστάσιον ἢ ἀφήνονται εἰς τὴν βρύσιν τοῦ χωρίου ἢ ποῦ ἄλλου; Συνήθειαι σχετικαὶ μετὰ τὸν πρῶτον ἐκ τῆς συγκομιδῆς ἄρτον ἢ μετὰ τὸν πρῶτον καρπόν.

Παραδείγματα: Εἰς τὰ Τοπόλια Δυτ. Κρήτης «ἅμα θερίζουν, ἀπὸ τὸν πρῶτον καρπὸ πὺν θὰ ζυμώσουν κάνουν ἓνα κουλλούρι καὶ τὸ πᾶνε στὴ βρύση καὶ τὸ κρεμοῦν στὴν κουτσουνάρα (= κρουνὸν) τῆς βρύσης, πὺν τρέχει τὸ νερό, γιὰ νὰ τρέξουνε ἐπὶ τὰ καλὰ σιτὶ σπύρι. Ὅποιος πάει πρῶτος νὰ γεμίση παίρνει τὸ κουλλούρι». Ἡ αὕτη συνήθεια καὶ ἐν Δρυμῷ Μακεδονίας. Εἰς τὸ Σαμόκοβον τῆς Ἀνατ. Θράκης «τὴν πρώτην πίττα, πὺν ζυμώνουν ἀπὸ τὸ νέο ψωμί, τὴ λένε τζι-τζιροκούλικο, γιὰτὶ ἀνῆκει στὸν τζίτζικρα, πὺν τραγουδεῖ, κατὰ τὴν λαϊκὴ δοξασίαν:

Θερίσει ἄλωνίσετε,
δεματοκουβανήσετε,
κ' ἐγὼ τὸ κουλικάκι μου
θέλω νὰ μὲ τὸ δώσετε.

Εἰς τὰ Λακκοβίκια Μακεδονίας τὸ «τζίτζιρόκλικο» τὸ φέρουν εἰς τὴν βρύσιν. ἢ εἰς τὸ φρέαρ. Ἐκεῖ δέ, ἀφ' οὗ τὸ βρέξουν δι' ὕδατος, τὸ διανέμουν εἰς τοὺς παρατυχόντας, οἱ ὅποιοι εὐχονται τὰ βέλτιστα». Εἰς τὴν Ἀγίαν Ἀνναν Εὐβοίας «ἀπὸ τὸ κλαρὶ ποὺ θὰ πρωτοκάνῃ καρπὸ, θὰ πρωτοφάῃ ἔγκυος». Ποῦ ἄλλοῦ συνηθίζεται τοῦτο καὶ διὰ ποῖον λόγον; Εἰς τὸ Μεσοχώρι Καρπάθου τοῦ ἀγ. Κηρύκου (15 Ἰουλίου) φέρουν εἰς τὸν ναὸν τὰ πρωτόλεια τῶν σύκων καὶ σταφυλῶν, δι' ὃ καὶ λέγεται ἄγης *Συκαλαῖς*.

Ποῖται αἱ συνήθειαι, ὅταν ἀρχίξῃ νὰ ὠριμάξῃ ἡ σταφίς, ἢ ὅταν γεμίζουν τ' ἄλωνα σταφίδα; Ποῖται ὅταν τρυγῶν τὰς κυψέλας τῶν μελισσῶν, ὅταν πῆξουν τὸ πρῶτο τυρὶ κλπ.;

Β'. Ἄλλαι προσφοραί. Ὑψώματα, θυσίαι.

α) *Πρόσφορα; ἄρτοι, ἐπιτάξυμα, ἀρτοκλασίαι* (ἄρτος, πεντάρκιν) (Κύ-
προς), *πρόσφορο, προσφορίδι* (Κρήτη), *πρωτόκλα* (Χάλκη, Ρόδος), *λειτουργία, παν-
νυδίες* (= ἄρτοι προσφερόμενοι εἰς ἐσπερινούς, Κύπρος), *ἀρχράντα* (Κύπρος), *βλογιά,
ἀμνὸς* (Σάμος). *Πρόσφορὰ οἶνον* (Ἀνάβα), *ἐλαίου, κηρίον, θυμιαμάτων* κλπ.

Πότε γίνονται αἱ προσφοραὶ αὗται, ἡ ἀρτοκλασία ἢ ἡ λειτουργία;
Τρόπος παρασκευῆς τῶν ἄρτων τῆς λειτουργίας καὶ τὰ ἐδιδόμενα κατὰ τὸ
ζύμωμα ἢ τὸ ψήσιμο αὐτῶν. Χρησιμοποιεῖται ἐπιτάξυμα εἰς τὴν τελετὴν τῆς ἀρτο-
κλασίας; Ποῖος ὁ τρόπος τῆς παρασκευῆς τῶν. Π.χ. εἰς τὴν Λέσβον τὸ πρῶτον
ἢ μᾶλλον τὰ τρία πρῶτα φυράματα παρασκευάζονται κατὰ μαγικὸν τρόπον ὑπὸ
γραίας λεγομένης μάννας. «Περὶ τὴν τρίτην περίπου ὥραν τῆς νυκτός, ἡ μάννα
βλασφημήσασα τρεῖς θέτει ἐν μεγάλῃ χύτρᾳ ποσὸν ἑρεβίνθων, ἀνάλογον πρὸς τὸ
προζύμιον, τὸ ὅποιον μέλλει νὰ παρασκευάσῃ. Τὴν χύτρην ταύτην, ἀφοῦ χύσῃ πρῶ-
τον εἰς αὐτὴν τὸ ἀπαιτούμενον ὕδωρ, ἐπιθέτει εἷτα ἐπὶ τῆς πυρᾶς, παρ' ἣν καθη-
μένη περισυλλέγει μετὰ προσοχῆς διὰ κοχλιαρίου τῆς χύτρης τὸν ἀφρόν, ἐν ὧσιν τὰ
ὄσπρια βράζουν, καὶ ἀποθέτει αὐτὸν ἐν τίνι πινακίῳ. Περὶ μέσας σχεδὸν νύκτας
καταβιβάσασα τὴν χύτρην ἄρχεται, (ἐπικαλουμένη καὶ αὐτὴς τὸν διάβολον), τῆς κατα-
σκευῆς τοῦ πρώτου φυράματος ἐκ τοῦ συλλεγέντος ἀφροῦ τῶν ἑρεβίνθων. Μετὰ
τινα χρόνον, ὅσος ἀπαιτεῖται διὰ νὰ γίνη ἡ ζύμωσις τοῦ πρώτου τούτου φυρά-
ματος, κατασκευάζει καὶ δευτέρον, μεταχειριζομένη ὡς προζύμιον τὸ πρῶτον φύραμα,
ἐκ τοῦ δευτέρου δὲ τούτου κατασκευάζει τελευταῖον τὸ τρίτον, τὸ καὶ μεγαλύτερον,
υποψιθυρίζουσα ἐν ἀρχῇ ἐκάστης ζυμώσεως καὶ τὸ ὄνομα τοῦ Σατανᾶ. Ἐκ τοῦ
τρίτου δὲ τούτου φυράματος, οὗ ἡ ζύμωσις γίνεται περὶ ὄρθρον, ἐρχόμεναι αἱ
γυναῖκες τῆς ἐκεῖ συνοικίας, λαμβάνουν ἐν τεμάχιον πρὸς παρασκευὴν τοῦ ἑφτα-
ζύμου.... Διὰ ταῦτα πολλαχοῦ τῆς Λέσβου ὁ ἄρτος οὗτος καλεῖται καὶ διαβουλου-

ψώμ'». Ἐν Χίῳ διὰ τὸ ἐφτάζζουμο χρησιμοποιοῦνται ἀντὶ ὕδατος ἑπτὰ εἰδῶν ζῶμοι (ρεβιθίων, μαράθου, πιπεριοῦ, καλαμιοῦ, δάφνης κλπ.)

β) Ποίας ἡμέρας καὶ ἐκ ποίας ἀφορμῆς ἡ αἰτίας «σηκώνουν ὕψωμα» στὰ σπίτια καὶ κατὰ ποῖον τρόπον γίνεται τοῦτο; Π.χ. εἰς ἑορτὰς ὕψωνουν τὸν Ἅγιον τῆς ἡμέρας ὅταν πρόκειται νὰ ταξιδεύσῃ κανεὶς «ὕψωνουν τὴν Παναγίαν». Αἱ σχετικαὶ εὐχαὶ καὶ τελεταί. Λειτουργίαι συντεχνιῶν καὶ τὰ ἐθιζόμενα κατ' αὐτάς. Παραδείγματα: Εἰς τὴν Αἰτωλίαν «στὴ γιορτὴ τοῦ ὁ καθένας σηκώνει καὶ ὕψωμα στὸ σπίτι του. Βάνουν ἐπάνω στὸ τραπέζι ἓνα πιάτο μὲ ἄβραστο σιτάρι καὶ ἀποπάνω μιὰ λειτουργιὰ παράπλευρα ἀπὸ τὸ πιάτο μπαίνουν δυὸ ποτήρια γιομῆτα κρασί. Ἔρχεται ὁ παπῆς καὶ διαβάζει κόβει ἄρτον, δηλ. τὴ μεσιὰ τῆς λειτουργίας καὶ τὴ βλογαί. Ἀπὸ τὸν ἄρτον κόβει κομματάκια καὶ δίνει σὰν ἀντίδωρο στοὺς παρευρισκομένους. Ἐπειτα βάνει δυὸ κομμάτια καὶ στὰ ποτήρια μὲ τὸ κρασί καὶ τὰ δίνει στοὺς νοικοκυραίους, ἓνα σιτὸν ἄντρα καὶ τ' ἄλλο στὴ γυναῖκα, γιὰ νὰ πιοῦνε. Τότε οἱ νοικοκυραῖοι κρατῶντες μὲ τὸ ἀριστερὸ τὸ ποτήρι, σηκώνουν τὸ πιάτο μὲ τὸ σιτάρι καὶ τὴ λειτουργίαν ἀπάνω. Κρατοῦν κι ὁ παπῆς, κρατοῦν κι ὅσοι ἄλλοι παρευρεθοῦν στὴν τελετή, ἐκτὸς ὁ παπῆς διαβάζει καὶ τελευταῖα ὅλοι λένε: Χρόνια πολλά».

Εἰς χωρία τινὰ τῆς Πωγωνιανῆς, ὅπου ὑπάρχουν πολλοὶ βαρελαδες, εἰς τὸ τραπέζι ποὺ ἐπακολουθεῖ τὴν λειτουργίαν τῆς συντεχνίας, λέγουν μίαν εἰδικὴν εὐχὴν: «Ὁ Ἄγιος πού 'ν' ἀπόψε κι αὔριο νὰ σκέπη, νὰ βοηθᾷ τὴν ἀρίδια, σκεπαρίδα, τὸ πελέκι, τὸ ροκάνι καὶ τὸ γαρδαροξύστη». Ποῦ ἄλλου γίνεται τοῦτο;

γ) **Προσφορὰ μελιγμάτων**, ἰδίως μελόπιττας, εἰς ἀγίους (π.χ. εἰς τὴν ἁγ. Βαρβάραν, τὸν ἁγ. Σπυρίδωνα) ἢ εἰς νεράιδες, μοῖρες, στοιχεῖα κλπ. δαιμονικά ὄντα. Τρόπος παρασκευῆς καὶ τρόπος ἐκθέσεως τῶν μελιγμάτων. Π.χ. εἰς τὴν Ζάκυνθον οἱ χωρικοὶ θέτουν ἐνίοτε ἄρτον εἰς τὴν τρυπάν, τὴν ὁποίαν ὑπολαμβάνουν ὡς τὴν εἴσοδον τῆς φωλεᾶς τοῦ οἰκουροῦ ὄφεως (στοιχειοῦ, ἀγαθοῦ δαίμονος τοῦ οἴκου). Εἰς τὴν Λέρον «αἱ γυναῖκες συνηθίζουν τὴν ἑσπέραν τῆς 1ης Σεπτεμβρίου, ἀρχῆς τοῦ θρησκευτικοῦ ἔτους, νὰ παραθέτουν τράπεζαν ἐστρωμένην μὲ πινάκια γλυκυσμάτων, διὰ νὰ φάγῃ τὴν νύκτα τὸ στοιχεῖο τοῦ σπιτιοῦ, ὡς λέγουσιν».

δ) **Προσφοραὶ ἀνθέων, στεφάνων, κλάδων** εἰς τὰ εἰκονίσματα καὶ τοὺς ναοὺς, στολισμὸς εἰκόνων, Ἐπιταφίου, ἐκκλησιῶν δι' ἀνθέων, ταινιῶν καὶ κλάδων μύρτου, δάφνης κλ. Ἰαματικὴ δύναμις τῶν ἀνθέων τούτων. Π.χ. εἰς τὰ χωρία τῆς Πυλίας «κρεμοῦν ἓνα ματσάκι κορφοξυλάνθη, ποὺ θὰ τὰ κόψουν τὴν πρωτομαγιά ἢ τῆς Ἀναλήψεως ἢ καμιὰν ἄλλη ἀπὸ τίς μεγάλες ἡμέρες. Ὅλα αὐτὰ εἶναι καλὰ γιὰ τὸ ματόπορο».

ε) **Θυσίαι** τελούμεναι κατ' ἔτος εἴτε ὑπὸ ἀτόμων εἴτε ὑπὸ ὀλοκλήρου τοῦ χωρίου (*κουρμπάν' χωργιάν' κό*). Ἀπὸ ποίους λόγους συνέστη τὸ ἔθιμον; (Π. χ. γὰρ *ντὴ γεία, γὰρ γερωσύνη, γὰρ τὸν ἅγιο κττ.*). Παραδόσεις περὶ ἐλάφου προσερχομένης ἀφ' ἑαυτῆς πρὸς θυσίαν (Λογογρ. Γ' 155, 160, Σ' 189 κ.ε.)

Ποῦ γίνεται ἡ τοιαύτη θυσία; Εἰς τὸν περίβολον ἐκκλησίας τινὸς ἢ εἰς τὸ μεσοχώρι; Τί ζῶον θυσιάζεται καὶ ποίους ὄρους πρέπει νὰ πληροῖ τοῦτο; Π. χ. εἰς τὰ χωρία τῆς Μεσημβρίας πρέπει τὸ θῦμα νὰ εἶναι ταῦρος ἐκλεκτός, 2—5 ἐτῶν, ὑγίης, τέλειος (*μπουγᾶς, νὰ μὴν εἶναι μπουρντισμένος*), ἀδμῆς (*νὰ μὴ μπῆκε ἀκόμα στὸ ζυγὸ*). Χρῆσима τῶν κεράτων τῶν σφαζομένων προβάτων, περιφορὰ τοῦ ταύρου ἀνὰ τὸ χωρίον. Ποιοὶ τύποι τηροῦνται κατὰ τὴν τέλεσιν τῆς θυσίας; (Ἀνάγνωσις εὐχῆς ὑπὸ τοῦ ἱερέως, στροφὴ τοῦ θύματος πρὸς Ἀνατολὰς, ροὴ τοῦ αἵματος εἰς βόθρον κλπ). Μήπως τὸ αἷμα τῶν θυμάτων ῥέῃ εἰς λάρνακα ἢ εἰς ὀπὴν τῆς γῆς καὶ μάλιστα εἰς μέρος κείμενον πλησίον τοῦ ἱεροῦ ἢ ἐντὸς τοῦ ναοῦ; Π. χ. εἰς τὴν Αἴνον τὰ *Νιάμερα* (23 Αὐγούστου) ἐγίνετο μεγάλη πανήγυρις καὶ ἐθυσίαζον πρόβατα, «ἐσώζετο δὲ πρὸ ἐτῶν καὶ ἡ λάρναξ, ἐν ᾗ ἐβάλλον τὸ αἷμα τῶν θυμάτων».

Διανέμονται τὰ κρέατα ὡμὰ ἢ βρασμένα εἰς τοὺς παρευρισκομένους ἢ γίνεται κοινὴ ἐστίασις εἰς τὸν περίβολον τῆς ἐκκλησίας ἢ ὑπὸ δένδρον; Διανέμεται καὶ τὸ δέμα εἰς ἴσας μερίδας εἰς τοὺς κατοίκους. Πρῶτα ἡ μερίς τοῦ ἱερέως;

ς) **Σπονδαὶ ὕδατος, οἴνου ἢ ἐλαίου**. Ποιῶν καὶ διὰ ποῖον λόγον γίνονται αὗται; Π.χ. κατὰ τὰ περιδεῖπνα χύνουσιν ὀλίγας σταγόνας οἴνου, πρὶν πίνειν, εἰς τὴν γῆν (Ἰ.Η.Π. Δ. Μακεδ.). Οἱ Ἀγγιλιῖται καὶ ὅταν ἀναφέρουν τὸ ὄνομα μακαρίτου τινός, χύνουν λίγο νερὸ στὴ γῆ ἀπὸ τὸ ποτήρι τους. «*Ἄμα κάνει χειμῶνα πολὺ, ρίνουμε λίγο λάδι καὶ λέμε: κάμε το λάδι, Θέ μου!*» (Μανιάκι).

Γ'. Ἑορτασμοὶ ὀνόματος καὶ ἑορταὶ νεκρῶν.

α) **Ἑορτάσιμα κόλλυβα**, (ζωντανὰ ἢ σπερνά, πανηγύρι ἐν Κεφαλληνίᾳ) προσφερόμενα εἰς κάνιστρα ἢ σκουτέλια εἰς τὴν ἐκκλησίαν ὑπὸ τῶν ἑορταζόντων καὶ διανεμόμενα εἰς τοὺς ἐκκλησιαζομένους. Τρόπος παρασκευῆς, στολισμὸς τοῦ δίσκου, διανομὴ τῶν κολλύβων. Ὑψώματα καὶ ἱερουργίαι ἐπὶ τῇ ἑορτῇ ὀνόματος.

β) **Ἑορτὴ ἐτησία** ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ὑπὲρ τῶν κεκοιμημένων ἐκάστης οἰκογενείας καὶ ἐστίασις τοῦ τελέσαντος τὴν λειτουργίαν ἱερέως καὶ ἄλλων κεκλημένων ἐν τῇ οἰκίᾳ. Προπόσεις ὑπὲρ τοῦ ἑορταστοῦ (μνημοποιου), τοῦ ἱερέως καὶ τῶν «τραπεζοκαθημένων». Περιγραφὴν ἐκτενῆ βλ. εἰς *Σακελλαρίου* Κυπριακὰ Α' 712-715.

Δ'. Πανηγύρεις.

α) **Δέξεις καὶ φράσεις** σχετικαὶ μὲ τὴν πανήγυριν. *Παν' γύρ'* (Αἰτωλία), *ἀγιομνήσι* (Θήρα), *ἀγιομνήσι* (Κύθνος) κτλ.

β) **Ἐκ ποίας ἀφορμῆς** συνέστη ἡ πανήγυρις; Εἶναι μόνον θρησκευτική ἢ καὶ ἐμπορική; Γίνονται καὶ ἀγοραπωλησίαι κατ' αὐτήν; Προειδοποιήσεις καὶ ἀγγελίαι διὰ τὴν τέλεσιν τῆς πανηγύρεως. — Κελλιά πρὸς διανυκτέρευσιν τῶν πανηγυριστῶν. Κατὰ χωρία; Ὁργάνωσις τῶν τῆς πανηγύρεως.

γ) **Πομπή ἢ λιτανεία**: περιφορὰ εἰκόνος ἢ τῶν λειψάνων τοῦ Ἁγίου ἐν πομπῇ, ἐκχώρησις τοῦ δικαιώματος τοῦ βαστάζειν τὴν ἁγίαν εἰκόνα διὰ πλειοδοτικῆς δημοπρασίας, διάθεσις τοῦ ἐκπλειστηριάσματος εἰς εὐωχίαν τῶν ἐορταστῶν ἢ εἰς ἄλλους σκοπούς. Καταρτισμὸς τῆς πανηγυρικῆς πομπῆς. Ποῦ τῆς πομπῆς προηγεῖται φανὸς, φερόμενος ἐπὶ κοντοῦ;

δ) **Ἐπίσκεψις ἁγίου εἰς ἅγιον** ἤτοι μεταφορὰ ἐν πομπῇ τῆς εἰκόνος τοῦ ἁγίου ἐκ τῆς ἀφιερωμένης εἰς αὐτὸν ἐκκλησίας εἰς ἐκκλησίαν ἄλλου ἁγίου, φερώνυμον. Πρὸβλ. τὰ ἐν Λίμνῃ Εὐβοίας τελούμενα τὴν 8ην Σεπτεμβρίου (Λαογραφία Γ' 504-5).

ε) **Θυσίαι, συμπόσια καὶ κοινὰ ἐστιάσεις.**

Ποῦ συνηθίζουν (ἢ ἐσυνήθιζαν ἄλλοτε) νὰ σφάζουν εἰς τὴν πανήγυριν ἀπὸ τοῦ ταμείου τῆς Ἐκκλησίας ἢ τῆς Κοινότητος ταύραν ἢ πρόβατα καὶ πρὸς ποῖον σκοπὸν. Τηροῦνται αἱ διατυπώσεις αἱ σημειωθείσαι ἄνωτερον διὰ τὰς θυσίας; Συμπόσια ἐκ κρεάτων τῶν θυσιῶν ἢ ἀπὸ συμβολῆς. Ποῖος παίρνει τὸ δέγμα τοῦ θύματος; Τί δίδεται εἰς τὸν ἱερέα; Ἐν Λαδῇ (Ἀλαγονίας) πανηγυρίζουν τὴν 8ην Μαΐου, μνήμην τοῦ ἁγ. Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου, ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ Ἁγίου Γεωργίου, κλάδου τοῦ Ταυγέτου, ἀφ' ἑσπέρας παρασκευάζοντες τὰ τῶν θυσιῶν (τ' ἀγίατικα). Τὴν πρωτὴν, τελουμένης τῆς ἱεροτελεστίας, ἀφοῦ πρότερον ὁ ἱερεὺς ἀναγνώσῃ ἐπὶ τῆς κεφαλῆς ἐκάστου τῶν θυσιαζομένων ἁμνῶν τὴν νενομισμένην εὐχήν, ψήνονται περὶ τὸν ναὸν περὶ τὰ 50 ὥς ἐπὶ τὸ πλεῖστον θύματα, εἰς δὲ τὴν θύραν τοῦ ναοῦ καίεται λιβανωτὸς εἰς σωρούς.

Γίνονται κοινὰ γεύματα τῶν πανηγυριστῶν εἰς τὸν περίβολον τοῦ ναοῦ ἢ ὑπὸ μεγάλα δένδρα; Εἶναι ἡ θέσις ὠρισμένη δι' ἐκάστην οἰκογένειαν κατ' αὐτά; Ἐγείρονται προπόσεις καὶ κατὰ ποίαν σειράν;

Παραδείγματα: Εἰς τὸ χωρίον Δεμάτι Μαλακασίου κατὰ τὴν πανήγυριν τῆς ἁγ. Μαρίνης (17 Ἰουλίου) «ὁ ἐπίτροπος τῆς ἐκκλησίας ἀγοράζει πρὸς σφαγὴν δάμαλιν, ἕξ ἧς, ἀφοῦ μαγειρεύσῃ τὸ ἥμισυ διὰ τοὺς πανηγυριστάς, τὸ ἄλλο ἥμισυ κόπτει εἰς τεμάχια ἰσάριθμα τῶν οἰκογενειῶν τοῦ χωρίου καὶ τῶν προσερχομένων ξένων καὶ συμπανηγυριστῶν καὶ γεγραμμένων εἰς τὸ βιβλίον τῆς ἐκκλησίας, τὰ ὁποῖα καὶ διανέμει. Μετὰ δὲ τὴν θεϊὰν λειτουργίαν καὶ τὸν ἁγιασμὸν παρατίθεται τράπεζα ὑπὸ παλαιὰν δρυῶν, ἔνθα οἱ κάτοικοι εὐωχοῦνται ἄδοντες καὶ χορεύοντες».

Ἐν Λαδῷ Ἀλαγονίας «μετὰ τὸ πέρας τῆς ἱεροτελεστίας καὶ τῆς ψήσεως κάθηνται ἐπὶ τῆς παρὰ τὸν ναὸν μικρᾶς πλατείας κατὰ οἰκογενείας, εἶναι δὲ ἡ θέσις ἐκάστης οἰκογενείας ἀμετάβλητος. Μετὰ τὴν τοποθέτησιν τῶν οἰκογενειῶν ἄρχεται ἡ διανομὴ τῶν κατατεμαχισθέντων θυμάτων εἰς ὅλους. Κατὰ τὰ φαγητὰ ἐγείρονται προπόσεις, ἄρχαντος τοῦ ἱερέως, ἀλλὰ κατὰ παλαιότερους χρόνους αἱ προπόσεις ἡγείροντο ὑπὸ τῶν προεστώτων κατὰ τάξιν τοῦ γένους καὶ τῆς ἡλικίας. Αἱ ὠμοπλάται τῶν θυμάτων προσφέρονται εἰς τοὺς ἱερεῖς». Τί συνηθίζεται ἄλλοι;

ς) *Χοροί.*

Ὑπάρχει ἡ συνήθεια νὰ χορεύουν οἱ πανηγυρισταὶ κανένα κοινὸν χορὸν; Ποία ἡ ὀνομασία τοῦ χοροῦ αὐτοῦ καὶ ποῖος πιάνεται πρῶτος εἰς αὐτόν; Ποία τραγούδια τραγουδοῦν εἰς τὸν χορὸν αὐτόν; Π.χ. εἰς τὴν πανήγυριν τοῦ ἁγ. Παντελεήμονος εἰς τὴν Βλάστην χορεύουν εἰς τὰ λιβάδια τὸν «Τρανὸ χορὸ», τραγουδώντας: «Κάτω στὸν Ἀηθόδωρο, στὸν ἅγιο Κωνσταντῖνο» ἢ «Κάτω στοὺς τρανοὺς τοὺς κάμπους καὶ στὰ πράσινα λιβάδια» κτλ. Περὶ τὴν Τράταν τῶν Μεγάρων κλπ.

ζ) *Ἀγῶνες, βραβεῖα.*

Π.χ. Στοῦ Μπάστια Μεσσηνίας «γίνεται» ἡ Γιωργίου μεγάλο πανηγύρι καὶ παρασχέοντες τ' αἰθῶνα. Ὅποιοι νικησοῦν παίρνουν καὶ βραβεῖα πᾶν τὰ δρίζουν οἱ ἐπίτροποι τῆς Ἐκκλησίας, σέλλες, χιμῶνα κλπ.» Εἰς τὴν Θράκην ἐγίνοντο ἀγῶνες δρόμου καὶ πάλης. Εἰς τὴν Αἴνον ὁ πρῶτος ἐλθὼν «διευθύνεται εἰς τὴν ἐκκλησίαν καὶ ἀσπάζεται τὴν εἰκόνα τοῦ ἁγ. Γεωργίου, ἐξερχόμενος δὲ αἶρει ἐπ' ὤμου ἓν ἀρνίον». Εἰς τὰ ἑλληνικὰ χωρία τῆς Μεσημβρίας νικητὴς εἰς τὴν πάλην ἐκηρύσσεται ὁ καταβαλὼν τρεῖς κατὰ διαδοχὴν ἀντιπάλους.

η) *Ἐπισκέψεις, εὐχαί, φιλοξενία.*

θ) *Παννυχίδες* (ἀγρυπνία, ὄλονυκτία).

2. ΕΙΔΙΚΑ.

ΕΘΙΜΑ ΤΕΛΟΥΜΕΝΑ ΚΑΤΑ ΤΑΣ ΕΟΡΤΑΣ
ΚΑΙ ΑΛΛΑΣ ΤΑΚΤΑΣ ΗΜΕΡΑΣ ΤΟΥ ΕΝΙΑΥΤΟΥ.

Α' ΧΕΙΜΕΡΙΝΑΙ ΕΟΡΤΑΙ.

α) *Ἀπὸ τῆς ἁγίας Βαρβάρας μέχρι τῶν Χριστουγέννων.*

1. *«Τὰ Νικολοβάρβαρα»* (4-6 Δεκεμβρίου)

Δοξασαί περὶ συγγενικῆς σχέσεως τῶν ἁγίων Βαρβάρας, Σάββα καὶ Νικολάου πρὸς ἀλλήλους. Περὶ. «Ἅγια Βαρβάρα γέννησε Σάββα καὶ ἅγιο-Νικόλα»

(Αιτωλία). Κοινὰ ὀνομασίαι τῶν ἐορτῶν τούτων· π.χ. Τ' ἁη - Νικολοβάραβα (Αιτωλία), τ' ἀννικολαγόριον (Ἑπείρος).

Ἀσμάτια καὶ παροιμίαι ἀναφερόμεναι εἰς τὴν σφοδρότητα τοῦ ψύχους, πού σημειώνεται ἀπὸ τῆς πρώτης ἐβδομάδος τοῦ Δεκεμβρίου. Π.χ.

«*Ἀγία - Βαρβάρα γέννησε κι ἄης Σάββας τὸ ἐδέχθη
κι ἄης Νικόλας ἔτρεξε νὰ πάη νὰ τὸ βαπτίσῃ*

(ἐννοεῖται τὸ χιόνι) (Σύμη).

«*Βαρβάρα βαρβαρὼν',*

Σάββας σαβανὼν',

κι ἂν Νικόλας παραχὼν',» (Σιάτιστα κ. ἀ.)

Πρόγνωσης τοῦ καιροῦ ἔκ μετεωρολογικῶν παρατηρήσεων, γινομένων κατὰ τὰς τρεῖς ταύτας ἡμέρας τοῦ Δεκεμβρίου.

2. Τῆς ἁγίας Βαρβάρας (4 Δεκεμβρίου)

Ἁγία προστάτις τῶν παιδίων κατὰ τῆς εὐλογίας. Παρασκευὴ καὶ προσφορά μελόπιττας ἢ κολλύβων καὶ καλλυβόζωμον (βαρβάρας) καὶ ἄλλαι πράξεις, σκοποῦσαι τὴν ἀποτροπὴν τῆς νόσου· ἐκθεσις τῆς μελόπιττας εἰς πρῶτον σταυρὸν τῆς θύρας διὰ μέλιτος, φυλάκτα, ἐπαλείψεις τοῦ σώματος μετὰ τὴν λασπὴν τοῦ ἀγιάσματος τῆς Ἁγίας ἢ μὲ τὸ ἀποκτίσμα τῆς εἰκόνης της κλπ.

Τρόπος παρασκευῆς τῆς πανσπερμίας· πύσων εἰδῶν σπόροι βράζονται καὶ ἀναμειγνύονται; Εἰς ποίους μοιράζονται καὶ ποῖον εἶναι τὸ κοινόν των ὄνομα; Παραδείγματα: Εἰς τὴν Σιγὴν, «ὅταν εἶναι ἐπιδημία εὐλογιάς, καὶ μάλιστα ἅμα ἔχουν παιδιὰ μικρά, κάνουν μελόπιττα γιὰ χάρη τῆς ἁγίας Βαρβάρας, γιὰ νὰ μὴ βγάλουν τὰ παιδιὰ τὴν «εὐλογημένη» ἢ, ἂν τὴν βγάλουν, νὰ τὴν βγάλουν «γλυκειά». Παίρνουν μαγιά (προζύμι) καὶ κάνουν μιὰ πίττα μετὰ ἀλεύρι, τὴν ψήνουν στὸ φούρνο καί, ἅμα ψηθῇ, τὴν περιχᾶνε μετὰ τὸ μέλι. Τὴ βάζουνε κατόπιν πάνω σ' ἓνα τραπέζι καὶ τὸ τραπέζι τὸ βάζουν πάνω σ' ἓνα τριδρόμι. Ἐκεῖ πάει ὁ παπᾶς, κάνει παράκληση, κατόπιν τὴν κόβει ἢ νοικοκυρὰ καὶ τὴν μοιράζει στὸν κόσμον. Ἀπὸ τὸ μέλι τῆς πίττας κάνουν σταυρὸ στὴν πόρτα τους. Ὅσον καιρὸ εἶναι ἐπιδημία ἢ «εὐλογημένη», μοιράζουν ὅλο γλυκὰ καὶ στὸ σπίτι πού ἔχουν ἄρρωστο δὲν τηγανίζουν, δὲν ψήνουν κρέας, παρὰ ὅλο βραστά φαγητά». Ὅμοιως εἰς τὸ Μπαϊντίρι (Μ. Ἀσία) «τὴν παραμονὴ τῆς ἁγίας Βαρβάρας οἱ γειτόνισσες κάθε σταυροδρομιοῦ πήγαιναν ἢ κάθε μιὰ ἀπὸ κατὶ, πού χρειάζονταν, γιὰ νὰ γίνῃ ἢ βαρβάρα. Ἄλλη πήγαινε τὸ στάρι, πού τὸ κοπάνιζαν ἐκεῖ ἔξω στὸ σταυροδρόμι, ἄλλη τὴ ζάχαρη, τὶς σταφίδες, τὸ ἀμύγδαλο, τὸ καρύδι, τὰ μυρωδικὰ, ὅλα ζεματισμένα· τίποτε δὲν ἔβαζαν ὦμό καὶ ἐκεῖ ἔξω τὴν ἔβραζαν. Τὸ πρῶτ' φώναζαν

έναν παπᾶ νὰ τὴν διαβάσῃ καὶ κατόπιν τὴ μοίραζαν στὰ σπίτια τοὺς μὲ τὶς ρετσελόκουπες». Εἰς τὸ Ναζλὶ (Ἀιδινίου) «τὰ βάρβαρα τὰ μοιράζουν στὰ σπίτια, ποὺ ἔχουν παιδιά, γιὰ νὰ βγάλουν γλυκειὰ τὴν εὐλογημένη. Βράζουν καὶ ρεβίθια καὶ κουκκιά, γιὰ νὰ βγῇ ἡ Εὐλογημένη μεγάλη σπειριά. Στὸ βράσιμο προσέχουν νὰ μὴ μαυρίσουν, γιὰ νὰ μὴν ἔρθῃ μαύρη ἡ Εὐλογημένη». Εἰς τὸ Ἀργοστόλιον «τὴν ἡμέρα τῆς ἁγίας Βαρβάρας τὰ περισσότερα σπίτια βράζουν *σπερνά* (=κόλλυβα) καὶ τὰ πηγαίνουν μέσα σὲ *κανίστρια* στὴν ἐκκλησία. Οἱ πρὸ πολλοὶ τὰ πηγαίνουν ἀποβραδὺς στὸν ἑσπερινό. Ἡ ἁγία Βαρβάρα εἶναι γιὰ τὴν εὐλογία καὶ τὰ σπερνά τὰ κάνουν, γιὰ νὰ τοὺς φυλάῃ ἀπ' αὐτὴν τὴν ἀρρώστεια. Ἀπὸ τὰ διαβασμένα σπερνά παίρνουν ὡς 40 κλωνιά καὶ τὰ περνοῦν μὲ τὸ βελόνι σὲ μιὰ κλωστή, σὰν χάνδρες. Γίνεται ἔτσι ἓνα μικρὸ κομπολόγι, περιδέрайο, ποὺ τὸ βάζουν ἀπάνω ἀπὸ τὸ κεφάλι τῆς ἁγ. Βαρβάρας (τὸ κόνισμα τοῦ σπιτιοῦ), κρεμασμένο ἀπὸ τὸ ἴδιο καρφί μὲ τὸ εἰκόνισμα. Ἐκεῖ μένει ὅλο τὸ χρόνο κ' εἶναι γιὰ φυλαχτικό, νὰ μὴ μπῇ ἡ ἀρρώστεια στὸ σπίτι».

Δεισιδαιμονίαι: Αἱ γυναῖκες δὲν σκουπίζουν τὴν ἡμέραν αὐτὴν, δὲν μαγειρεύουν φασόλια καὶ ἄλλα ὅσπρια (διατῖ). Τὰ κορίτσια τρῶνε βαρβάρα «γιὰ νὰ βαρβατιάσουν τὰ μαλλιά τους, νὰ μακραίνουν» (Μέτρηι Θράκης).

3. Τοῦ ἁγίου Σάββα (5 Δεκεμβρίου).

Παρασκευὴ φάβας μετὰ κρομμῶν καὶ μελιπύκτου καὶ διανομὴ αὐτῶν εἰς τοὺς συγγενεῖς. Πρβλ. *Τ' ἄη Σάββα τρῶνε φάβα*.

4. Τοῦ ἁγίου Νικολάου (6 Δεκεμβρίου).

(1) Δοξασίαι καὶ παραδόσεις περὶ τοῦ ἐπαγγέλματος τοῦ ἁγίου Νικολάου (ψαράς; θαλασσινός;) Παροιμίαι καὶ ἐπικλήσεις. Π.χ. *Ἄγιε Νικόλα, βόηθα με!*—Σεῖσε καὶ σὺ τὸ χέρι σου. Προστάτης τῶν ναυτιλλομένων, ἀλλ' ἔχει καὶ ἐν τῇ γῇ μεγάλην δύναμιν. Πρβλ. τὴν παροιμίαν τοῦ ἁγίου Νικολάου, ποὺ ν' τῇ γῆς καὶ τοῦ πελάου (Κεφαλλ.). Δηγήσεις θαυμάτων τοῦ Ἀγίου.

(2) Κύριος τῆς βροχῆς, τῶν ἀνέμων καὶ τῆς τρικυμίας. Μέσα ἐξιλαστήρια: ἄρτος ἢ κόλλυβα τοῦ ἁγίου Νικολάου. Π.χ. εἰς τὴν Κίον «τὸ κομμάτι τὸν ἄρτο ἀπὸ τὴν ἀρτοκλασία τοῦ Ἀγίου, ποὺ ἐμοίραζαν στὸν κόσμιο, τὸ ἐφύλαγεν ὅποιος ἤθελε πίσω ἀπὸ τὰ εἰκόνισματα. Ὅταν ἔκανε κατακλυσμαία βροχή, τότε ἔπαιρναν ἓνα κομμάτι ἄρτον, τὸ ἔρριχταν ἔξω στὴ βροχὴ καὶ ἔλεγαν: «Ἄγιε Νικόλαε, πάψε τὴν ὀρμὴ σου!» Ἀμέσως ἔπαυε ἡ δυνατὴ βροχὴ. Ὅμοίως ἀπὸ τὰ κόλλυβα, ποὺ ἔστειλναν τὴν ἡμέρα τοῦ ἁγίου Νικολάου στὴν ἐκκλησία, ἔπαιρναν ὅσοι ταξίδευαν. Ἄν τοὺς ἔπιανε τρικυμία, τὰ σκορποῦσαν στὴ θάλασσα καὶ ἔλεγαν πάλι: «Ἄη Νικόλα μου, καὶ πάψε τὴν ὀρμὴ σου» κι ἀμέσως ἔπαυεν ἡ τρι-

κυμία». Εἰς τὴν Μάδυτον πιστεύουν ὅτι «ἅμα ρήξουν εἰς τὴν θάλασσαν ἀπὸ τὰ κόλλυβα τοῦ ἁγίου Νικολάου καὶ βυθίσουν εἰς αὐτὴν καὶ τὴν εἰκόνα αὐτοῦ, ἀμέσως θὰ πνεύσῃ ὁ ἄνεμος, τὸν ὅποιον ἔχουν κατὰ νοῦν».

(3) Πανηγύρεις, λιτανεῖαι, ἀφιερῶματα. Ἑορτασμός ἀδελφάτου ναυτικῶν. Συνήθειαι προσκυνητῶν. Π.χ. Εἰς τὸν Ναίμονα τῆς Μεσημβρίας «στὸ παναῦθ' ἡ Νικόλα οὐλ' θανά χαρίσινε ὁ καθέννας ὅ,τ' εἶχε: κατσίκ', βόδ', πρόβατο· καὶ τὸν καιρὸ πὺν θαλὰ φύγινε αὐτοὶ πὲ τ' ἄλογα, ἀλογαροί, θαλὰ γυρίσινε τρεῖς φορὲς τὴν ἐκκλησίαν πὲ τ' ἄλογά τ'ς· σὰν πουλιά τρέχανε».

(4) Εἰδικὸν ἔδесμα (κοφτό), παρασκευαζόμενον ἐκ σίτου κοπανισμένου, κατὰ τὴν ἐορτὴν τοῦ ἁγίου Νικολάου. Ἐν Κεφαλληνίᾳ τὴν ἡμέραν τοῦ Ἁγίου δὲν λείπει ἀπὸ καμῖαν τράπεζαν τὸ ψάρι σκορδαλιά. Ποία εἶναι ἡ συνήθεια ἄλλου;

5. Τοῦ ἁγίου Σπυριδῶνος (12 Δεκεμβρίου).

Δοξασίαι περὶ τοῦ ἐπαγγέλματος τοῦ Ἁγίου (κουντουρᾶς;). Προστάτης τῶν ὑποδηματοποιῶν. Ποίας ἀσθενείας θεραπεύει; (Κατὰ τινες τὰ σπειριὰ καὶ τὴν εὐλογίαν, κατ' ἄλλους τὸν πόνον τῶν αὐτῶν). Συνήθειαι θεραπευτικά. Π.χ. εἰς τὴν Κίον «ὅποιος πονοῦσε στ' αὐτὴ ἐτάζε στὸν ἅγιον Σπυριδῶνα νὰ τοῦ πᾶῃ γλυκό, γὰ γίνῃ τ' αὐτὴ του καλά. Ἄγιε Σπυριδῶνά μου, κάμε με τ' αὐτὴ μὲν καλά νὰ σὲ φέρω ἕνα γλυκό». Ὅποιος εἶχε τέτοιον τῆσιμον τὸν ἑσπερινὸν τ' ἁγίου Σπυριδῶνος ἔκανε λαλάγγια (τηγανίτες) ἢ χαλβᾶ καὶ τὰ πῆγαινε στὸν ἅγιον Σπυριδῶνα πὺν ἦτανε ἕνα μάρμαρο στὸ βουνό, στὸ ἑκκλησίαν ἁγίου Γεώργιον, ἔξω ἀπὸ τὴν Κίον, πάνω σὲ βουνό. Στὸ δρόμο, ἔξω ἀπὸ τὸν αὐλόγυρο τῆς ἐκκλησίας, ἦσαν παιδιὰ καὶ μόλις βλέπανε τὸν ἄνθρωπον πὺν κρατοῦσε τὰ λαλάγγια, ὠρμούσαν καὶ τοῦ τὰ ἔπαιρναν καὶ τὰ ἔτρωγαν. Σπάνια κατάφερνε κανεὶς νὰ τὰ πᾶῃ ὡς τὴν ἐκκλησίαν. Ἄν πρόφτανε νὰ τὰ πᾶῃ, τὰ ἔπαιρνε ὁ παπᾶς, τοὺς ἔλεγε μιὰ εὐχὴ καὶ πάλι τὰ μοίραζε στὰ παιδιὰ. Τὸ μάρμαρον τοῦ ἁγίου Σπυριδῶνος ἔβγαινε μέσα ἀπὸ τὸ βουνὸ κ' εἶχε μιὰ τρυπα στὴ μέση. Τὸ εἶχαν φραγμένο μὲ τζάμια γύρω-γύρω. Ἀπάνω στὸ μάρμαρον ἦτανε ἡ εἰκόνα τοῦ ἁγίου Σπυριδῶνος καὶ ἕνα καντήλι. Ἄμα ἔπαιρναν τὰ παιδιὰ τὰ λαλάγγια ἢ τὸ χαλβᾶ, πῆγαινε ὁ ἄρρωστος, ἄνοιγε τὰ τζάμια, ἔβανε τ' αὐτὴ του ἀπάνω στὴν τρυπα καὶ παρακαλοῦσε τὸν ἅγιον Σπυριδῶνα νὰ τοῦ τὸ γιάνῃ». Κατὰ τινες κεκρυφαῖκην παράδοσιν ὁ ἅγιος Σπυριδῶν παρίσταται διώκων τὴν Πανώλη.

Δοξασίαι περὶ ἡμέρας: μεγαλῶνει ἕνα σπειρί κ.τ.τ.

6. Τοῦ ἁγίου Ἐλευθερίου 15 Δεκεμβρίου).

Ἅγιος βοηθὸς τῶν τικτουσῶν καὶ τῶν φυλακισμένων (δίδει καλὴν λευτερίαν). Ἐπικλήσεις. Τάματα καὶ εὐχαί.

7. Τοῦ ἁγίου Μοδέστου (18 Δεκεμβρίου).

Ἐορτὴ τῶν γεωργῶν ἢ μᾶλλον τῶν ἀροτριώντων ζώων (γιορτάζουν τὰ βόδια, Δρυμὸς Μακεδον.). Συλλειτουργοῦν μετὰ κολλύβων καὶ ἀγιασμός ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ἐκ κοινοῦ ἐράνου τῶν γεωργῶν. Χρησις τοῦ ἀγιασμοῦ καὶ τῶν κολλύβων. Π.χ. εἰς τὴν Ἀῆμον «οἱ ζευγᾶδες κάνουν κόλλυβα γιὰ τὰ ζά τους, τὰ παγαίν'ν στὴν ἐκκλησιὰ καὶ τὰ διαβάζ' ὁ παπᾶς. Στὴν ταγὴ γιὰ τὰ βόδια ρίχν'ν κι αὐτὰ τὰ κόλλυβα». Εἰς τὸν Δρυμὸν «οἱ γεωργοὶ «εὐφώνουν» καὶ τὸ ὕψωμα τὸ δίδουν εἰς τὰ ζῶα νὰ τὸ φᾶνε καὶ τὰ εὐχονται νὰ ζήσουν χρόνια πολλά». Εἰς τὰ Τελώνια Λέσβου «παίρνουνε τὸν ἀγιασμό καὶ πᾶνε στὰ χωράφια, γιὰ νὰ γλυτώσουν ἀπὸ τὶς ἀρρώστειες, τὶς ἀκρίδες, ἀπ' οὐλά. Σκόλ' τό'χουνε κείνην τὴ μέρα, γιὰ νὰ κάν'νε μύδια πολλά».

8. Τοῦ ἁγίου Ἰγνατίου (20 Δεκεμβρίου).

Ὄνομα: τ' Ἀγναντιοῦ (Καστορία). Μαγικαὶ συνήθειαι: «τ' Ἀγναντιοῦ κρεμοῦν κοῦκλες (ποὺ κατασκευάζουν κατὰ μαγικὸν τρόπον) στὶς καρκέλλες (χαλκᾶδες) τῆς πόρτας τοῦ σπιτιοῦ ὅποιον θέλουν νὰ βλάψουν».

β) Ἐορταὶ τοῦ Δωδεκαημέρου
(24 Δεκεμβρίου - 6 Ἰανουαρίου).

1. Γενικά.

1. Ὄνομασίαι: Δωδεκαήμερα, Καλλικατζάμερα (Ραιδεστ.), Καλαντόφωτα ἢ Φωτοκάλαντρα (Αἶνος), Παγανά (Ἡπειρος), Πιζήαλα (Κρώμνη Πόντου) κ.λ.π.

2. Προλήψεις καὶ δεισιδαιμονίαι ἰδιάζουσαι κατὰ τὸ Δωδεκαήμερον. Π.χ. «Τὰ Δωδεκάμερα πού'ν' ἡ Παναῖα λεχώνα δὲν πλένονν, δὲν πάνουν στὸ χωράφι, κι ὄντα λούζονται, δὲ χύνουν τὸ νερὸ ὀξω (Ἡπ.). «Πὲ τῇ Χριστοῦ καὶ γύστερα δὲν ἔβγαινάσι ὀξω ὁ κόσμος χωρὶς φωτιά... Ὡς νὰ φωτιστοῦν τὰ νερά, ντρέχουνσι γοῦλα τὰ κακά. Φροκαλίδια, στάχτες δὲν ἔρριχναν ὀξω» (Σαμόκοβον Θράκης). «Δώδεκα μέρες δὲν κόφτουμε μὲ τὸ ψαλιδ'. Τὰ δέν'με τὰ ψαλίδια καὶ τὰ σκῶν'με δώδεκα μέρες. Ὅπως εἶναι κλειστὸ τὸ ψαλιδ', νὰ εἶναι κ' οἱ λύκ' ὁ στόμας τ'ς κλειστός» (Ναίμονας Μεσημβρίας). «Τὰ δονδικάμυρα ἀπὸ νύχτα δὲ σφουρίζουν, γιὰ νὰ μὴ μαζωχοῦν οἱ καρκατζέλ'» (Κομοτηνὴ).

Μὲ ποίας δοξασίας σχετίζονται οἱ φόβοι τοῦ Δωδεκαημέρου; Π.χ. «Δώδεκα μέρες εἶναι ἀβάφιστα τὰ νερά καὶ λέμε, ὅτι τὸ στεῖο (στοιχειὸ) δὲν εἶναι δεμένο, εἶναι ἀπολ'μένο» (Βογατσικόν). «Ἐλεπεν ὁ Χριστός: «δῶδεκα μῆνες σᾶς φ'λάγω καὶ δώδεκα μέρες φ'λαχιττε ἀτοί σας» (Ἀῆμος). Τότε ἔρχονται οἱ Καλλικάντζαροι καὶ πειράζουν τοὺς ἀνθρώπους.

3. Καλλικάντζαροι.

Ὄνόματα αὐτῶν κατὰ τόπους: Καρκάντζαλοι (Θεσσαλία, Μακεδονία), Λυκοκατσαῖοι (Ἀρκαδία), Λυκοτσάγκαροι (Κωστί), Παγανά (Ναύπλιον), Ἀνάκαρτοι (Ἡπειρος), Πλανήταροι (Κύπρος), Κήδες (Σύμη), Κωλοβελόνηδες (Ἀθῆναι) κ.τ.λ.

Προσωνυμῖαι: σταχτοπόδηδες, σταχτιᾶδες, κατουρλιῆδες κλ.

Μορφὴ καὶ προέλευσις. Πῶς φαντάζεται ὁ λαὸς τοὺς Καλλικαντζάρους καὶ ὑπὸ ποίαν μορφήν παρουσιάζονται οὗτοι; Εἶναι εἰδικὰ δαιμόνια ἢ ἄνθρωποι ποὺ μεταμορφώνονται τὰς νύκτας τῶν Χριστουγέννων εἰς δαίμονας; Π.χ. Κατὰ τοὺς Σαμίους «εἶναι σὰν τοὺς ἄνθρώπους, ὅμως μαῦροι καὶ ἄσκημοι καὶ πολὺ ψηλοὶ καὶ φοροῦν σιδεροπάπουσα». Κατὰ τοὺς Ἀργεῖους «εἶναι μαυρειδεροί, μὲ κόκκινα μάτια, τράγινα πόδια, μὲ χέρια σὰν τῆς μαίμου καὶ μὲ τριχωτὸ ὅλο τὸ σῶμα». Κατὰ τοὺς Ἀραγοβῖτες τῆς Παρνασσίδος εἶναι «κουτσοί, στραβοί, μονόμματοι, μονοπόδαροι καὶ πολὺ κοντοί... Ἡ θροφή τους εἶναι σκουλήκια, βαθρακάκια, φίδια κ.ἄ.». Κατὰ τοὺς Κυπρίους «παρουσιάζονται σὰν κοινὰ... σὺν ὄντι νὰ τὰ πιάσουν, ἀλλ' ἄξαφνα τὸ κουβάρι τρέχει μονάχο του καὶ φεύγει. Παραπέρα γίνεται γάδαρος ἢ καμήλα καὶ πάει μπροστὰ. Γελάει ὁ ἄνθρωπος, τὸν καβαλλικεύει καὶ ὁ γάδαρος τότε ψηλῶνεται σὰ βουνὸ καὶ τὸν ὀρᾷ ἀπὸ ψηλά».

Πότε ἔρχονται καὶ πότε φεύγουν οἱ Καλλικάντζαροι; Ποῦ διαμένουν κατ' ὅλον τὸν ἄλλον χρόνον καὶ τί κάμνουν ἐκεῖ. Π.χ. «ἔρχονται ἀπὸ τῆ γῆς ἀποκάτου. Οὐλὸν τὸ χρόνο πελεκᾷ μὲ τὰ τσεκούρια καὶ κόψουν τὸ δέντρο ποὺ βασταίει τῇ γῆς» (Ἀρκαδία) ἢ «ρουκανοῦν μὲ τὰ δόντια τους τὰ στύλια, ἀπ' βαστοῦν τὸν οὐρανὸ νὰ μὴν πέσῃ καὶ πλακώσῃ τῇ γῇ» (Ἀγραφα).

Πόθεν εἰσέρχονται εἰς τὰς οἰκίας καὶ ποίας βλάβας καὶ ἐνοχλήσεις προκαλοῦν εἰς τοὺς ἐνοίκους; Κατὰ ποίους τρόπους πειραζοῦν τοὺς νυκτερινούς διαβάτας; Π.χ. κατεβαίνουν ἀπὸ τὰς καπνοδόχους καὶ κατουροῦν τῇ φωτιά «κι διὰν βροῦνε δουλειὰ ἀρχεμένη τὴν κατουροῦνε» (Νάξος), καβαλλικεύουν στοὺς ὄμους τοὺς διαβάτες, τοὺς πιάνουν στὸ χορὸ κ.τ.λ.

Μέσα καὶ τρόποι ἀποτροπῆς τοῦ κακοῦ: σταυρὸς μὲ κερί στὴν πόρτα, ἄλλας ἢ παλιοπάπουσσο στὴ φωτιά, κόκκαλο χοιρινὸ στὸ τζάκι κ.τ.λ., δαυλὸς ἀναμμένος ἢ μαυρομάνικο μαχαίρι κ.τ.λ.

Μὲ ποῖον τρόπον ἡμπορεῖ ὁ ἄνθρωπος νὰ δέσῃ τὸν Καλλικάντζαρον καὶ «νὰ τὸν ἔξῃ δούλον του, νὰ τὸν στέλνῃ ὅπου θέλῃ»; (Π.χ. δένεται ἀπὸ τὸ πόδι «μὲ μόλινο, μὲ λινὴ κόκκινη κλωστή» (Κύπρος).

Προσφοραὶ πρὸς τοὺς Καλλικαντζάρους: π.χ. εἰς τὴν Κύπρον «τὴν τελευταία ἡμέρα τὰ Δωδεκαῆμερα, ποὺ θὰ φύγουν οἱ Πλανήταροι, τοὺς περιποιῶνται καὶ τοὺς κάνουν ξεροτήνα... τὰ ρίχνουν ἀπάνω στὰ δώματα, νὰ τὰ φᾶν

οἱ Πλάνηταροι, πού γυρίζουν τότε ἀπὸ σπίτι σὲ σπίτι καὶ χαιρετεῖωνται πού θὰ φύγουν». Εἰς τὴν Ἀγχίαλον «τρεῖς μέρες πρωτότερα ἢ τοῦ Χριστοῦ, τῆς ἁγίας Ἀναστασίας, ἔκαμναν κάτι γλυκά, γκουλογκάτζια μὲ σάρι, λίγο ἀλεύρι, σταπίδες, ζάχαρη, καρύδια, σῦκα, κανέλλα καὶ τὰ μοίραζαν στὰ σπίτια. Πρωτότερα ἢ θάλα πετάζουν τρεῖς χονλιαριές ἀποκάτ' ἀπὸ ντὴ φοβού. Τis πετοῦσαν ἔτσι ἀπάνω». Εἰς τὴν Σπάρτην (Μ. Ἀσίας) «μερικοί, μιμούμενοι τοὺς Καλλικαντζάρους, κατεβίβαζον ἀπὸ τὴν καπνοδόχον ἓνα τορβᾶν μὲ ἓνα ρεπάνι καὶ ἓνα ἄδειο μπουκάλι ζητοῦντες παστοურμᾶ, σαραγλί καὶ κρασί, ἀφοῦ δὲ ἐγεμίζετο ὁ τορβᾶς τὸν ἀνέσueron».

Λαϊκαὶ διηγήσεις σχετικαὶ μὲ τὴν ἐμφάνισιν Καλλικαντζάρων καὶ τὴν ἀπαλλαγὴν ἀπὸ αὐτοῦ, τὴν σύλληψιν καὶ ἀπελευθέρωσιν Καλλικαντζάρων κ.λπ.

Τί κάμνουν διὰ νὰ ἐμποδίσουν τὸ παιδί, πού ἐγεννήθη τὰ Χριστούγεννα, νὰ πάη μὲ τοὺς Καλλικαντζάρους; Π.χ. τὸ δένουν μὲ σκορδοπλεξούδα ἢ μὲ ψαθόσκοινο ἀπὸ τὸ χέρι τῆς μητέρας του (Μέτραι Θράκ.) ἢ τοῦ καίουν τὰ νύχια τῶν ποδιῶν «δὲν μπορεῖ νὰ γίνῃ Καλλικατζαρος χωρὶς νύχια» (Χίος).

4. Προγνωστικὰ τοῦ καιροῦ ἐν τῶν ἡμερῶν τοῦ Δωδεκαημέρου· δηλ. ἡ πρώτη ἡμέρα δεικνύει τί καιρὸν θὰ καίῃ τὸν Μάρτιον, ἡ δευτέρα τὸν Ἀπρίλιον κ.έ.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

2. Χριστούγεννα.

ΑΘΗΝΩΝ

Ἔθιμα τῆς παραμονῆς καὶ τῆς ἡμέρας τῶν Χριστουγέννων.

1. Τὰ χοιροσφάγια (χοιροσφράϊα ἐν Νάξῳ, χοιροσφαζίματα ἐν Μάνῃ κ.ά.).

Ποῖα ἔθιμα τηροῦνται κατὰ τὴν σφαγὴν τῶν χοίρων;

Ποῦ μεταχειρίζονται μίαν κοινὴν οἰκογενειακὴν μάχαιραν, διὰ νὰ σφάζουν τοὺς χοίρους εἰς ὅλας τὰς οἰκίας τῆς οἰκογενείας;

Καθαρμοί, ἔξορκισμοί. Π.χ. εἰς τὴν Αἰτωλίαν «μῆχουν» στὸ κοίλωμα τῆς κοιλιᾶς τοῦ χοίρου ἓνα πιρουνί. Καρφώνουν, λέει, τὸ δαίμονα». Οἱ Βλαχόφωνοι τῆς Πίνδου «χαράσσουν διὰ μαχαιριδίου ἐπὶ τῆς κοιλίας παρὰ τὸν ὀμφαλὸν σταυρόν, ἐπὶ τοῦ ὁποίου θέτουνσιν ἀνημμένους ἀνθρακας καὶ ἐπ' αὐτῶν θυμίαμα. Κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον εἰς μικρὸς ἀπαγγέλλει τὴν Κυριακὴν προσευχήν».

Ποῦ σφάζουν τοὺς χοίρους κατὰ τὴν δευτέραν ἡμέραν τῶν Χριστουγέννων; Τί σφάζουν ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ τὴν πρώτην ἡμέραν; Π.χ. εἰς τὴν Λήμνον «ἀνήμερα τὰ Χριστούγεννα σφάζουν καμὰ ὄρνιθα, θὰ πασχάσουν ὄρνιθα. Τὰ γουριζέλια τὰ σφάζουν τῇ δευτέρῃ μέρᾳ».

2. Χριστόψωμα, πίττες, κουλλούρια.

Ὄνομα, σχῆμα, στολισμὸς αὐτῶν κεντήματά ἢ πλουμίδια καὶ ὀνομασίαι αὐτῶν· π.χ. σπίτια, βόδια, ἀρνάκια, κατσικάκια κλπ. Ποῖα σχέδια πρέπει νὰ ἔχῃ

ἀπαραιτήτως ἡ πίττα μιᾶς γεωργικῆς καὶ μιᾶς ποιμενικῆς οἰκογενείας; Π.χ. εἰς Δρυμόν (Μακεδ.) στήν πίττα μιᾶς γεωργικῆς οἰκογενείας σχεδιάζονται με ζυμάρι τὸ ἀλέτρι με τὰ βόδια, ἡ στάβα (στοιβὰς δημητριακῶν δεμάτων), τὸν βαγιόν' (βαρέλι) καὶ τὸν σπίτ'. Τρόπος παρασκευῆς καὶ ψησίματος. Ποία ἡ ἀποδοσιμὴ εἰς τὰ χοιροκούλλουρα σημασία; Π.χ. Κούμουλα ἐν Κύπρῳ λέγονται τὰ παξιμάδια ποὺ κάμνουν τὰ Χριστούγεννα· κούμουλα λέγονται καὶ τὰ παξιμάδια ποὺ κάμνουν, ὅταν ἀναμένουν τοκετόν, καὶ ποὺ προσφέρουν εἰς ὅσους ἐπισκέπτονται τὴν λεχώ. Τοποθετοῦν νόμισμα μέσα εἰς τὸ χρυστόψωμο, ὅπως εἰς τὴν βασιλόπιτταν;

3. Κουλλούρια «γιά τὸ καλὸ τῶν βοδιῶν, τῶν προβάτων, τῶν ὀρνίθων, τοῦ χωραφιοῦ» κλπ. Ποῖον σχῆμα δίδουν εἰς τὸ καθένα; Π.χ. εἰς τὴν Δαμασκητιανὴν τῆς Κοζάνης τὸ κουλλούρι τοῦ χωραφιοῦ καὶ τῶν προβάτων ἔχει σχῆμα ζυγοῦ καὶ τὸ κρατοῦν στὸ σπίτι ὅλη τὴ χρονιά, κρεμασμένο στὸ καρφί. Τὶς κλοῦρες τῶν ζώων τὶς θρυμματίζουν καὶ με λιγὰν ἀλάτι δίδουν τὰ θρύμματα νὰ τὰ φάγουν τὰ ζῶα, γιὰ νὰ εἶναι καλά. Ποία ἡ συνήθεια ἀλλοῦ;

4. Εἰδικὰ φαγητὰ διὰ τὴν τράπεζαν τῶν Χριστουγέννων. Τρόπος παρασκευῆς, ὄνομα καὶ ἀριθμὸς αὐτῶν. Π.χ. πασιμάδες ἐν Δυτ. Μακεδονίᾳ (= γκολμάδες με χοιρινὸ κρεῖας). Εἰς Σκόπελον ὁμοίως παραδέχου εἰς τὴν τράπεζαν «ἐννιά λογιῶν φαγητὰ», εἰς Ἀκαλῶν 40 εἰδῶν φαγητὰ, εἰς τὸ Εὐκάρνον ἀπαραίτητα φαγητὰ ἦσαν τὰ φασόλια καὶ ὁ κοκλυβόζωμος, ἐκ τῶν ὁποίων ἐλάμβανεν ἕκαστος ἀνὰ τρία κοκλυάρια. Συνηθίζουν νὰ βράζουν κατὰ τὴν παραμονὴν διάφορα ὕσπρια καὶ σπόρους μαζί (πολυσπόρια);

5. Προσφοραὶ εἰς τοὺς νεκρούς, ἐπίσκεψις εἰς τὸ νεκροταφεῖον (πρβλ. *φχολοημένα*: *σφογκᾶτα* καὶ *κουλλούρια*). Π.χ. εἰς τὴν Νίσυρον κατὰ τὴν νύκτα τῶν Χριστουγέννων ὁ ἱερεὺς δίδει τρισάγιον καὶ κατόπιν τὰ εὐχολοημένα μοιράζονται εἰς τὸν λαόν, ἀπερχόμενοι δὲ εἰς τὴν οἰκίαν θέτουν πρῶτα ἐπὶ τῆς τραπεζῆς τὰ εὐχολοημένα καὶ ἔξ αὐτῶν πρῶτον τρώγουν. Εἰς τὸ Λασιθί τὴν ἡμέραν τῶν Χριστουγέννων τηγανίζουν σκῶτι καὶ με ἕνα μπουκάλι κρασί καὶ ἕνα κουλλούρι τὸ πᾶνε στήν ἐκκλησίαν καὶ μετὰ τὴν λειτουργίαν τὸ μοιράζουν στὸν κόσμον, πίνουν μὲ μακαριά.

6. Παρασκευὴ προζυμιοῦ, δι' ὅλον τὸ ἔτος. Μὲ ποῖον τρόπον γίνεται τοῦτο; Π.χ. εἰς τὴν Ἡπειρον «ἐν κοράσιον ἀναμειγνύει εἰς ἕν ἄγγειον τὸ ἄλευρον με ὕδωρ καὶ κατόπιν ἀνάπτει ἐν κηρίον καὶ τὸ κολλᾷ εἰς τὸ ἄκρον τοῦ ἀγγείου, λέγον τρίς: Ὁ Χριστὸς γεννᾶται, τὸ φῶς ἀναβαίνει, τὸ προζύμι γιὰ νὰ γένη. Μέχρι τῆς πρωΐας τὸ προζύμι εἶναι ἕτοιμον καὶ χρησιμεύει δι' ὅλον τὸ ἔτος.

7. Πυρραὶ ἀναπτόμεναι τὴν παραμονὴν εἰς τὸ μεσοχώρι καὶ τὰς πλατείας τοῦ χωρίου. Ὅνομα αὐτῶν (κλαδαριά, μπουμπούνα κλ.). Ὑλῃ, μὲ τὴν ὁποῖαν ἀνάπτεται ἡ φωτιά, τραγούδια ᾄδόμενα πέριξ αὐτῆς. Κτυποῦν καὶ κουδούνια; Πυροβολοῦν; Ποῖαν ἐξήγησιν δίδουν εἰς τὸ ἔθιμον αὐτό; Π.χ. Εἰς τὸ Καστανόφυτον Καστορίας ἡ φωτιά ἀνάβεται μὲ κέδρα εἰς τὸ ἄκρον τοῦ χωρίου καὶ εἰς ὑψηλὸν μέρος. Εἰς Ὅρεστικὸν Ἄργος «ξημερώνοντας Χριστούγεννα φκιάνουν φωτιά μεγάλη, γιὰ νὰ ζεσταθῇ ἡ ἀρκούδα· φασκιώνει ἡ ἀρκούδα, λένε, καὶ κάνει τ' ἀρκουδόπλα της». Εἰς τὸν Πόντον (Κελόσα) «τὴν παραμονὴν τῶν Χριστουγέννων ἀναβαν μεγάλην φωτιά καὶ τὴ σταύρωναν τρεῖς φορές μ' ἓνα φύλλο ὀξέας καὶ μὲ κρασί κόκκινο». Εἰς τὴν Σιάτισταν κατὰ τὰς πρὸ τῶν Χριστουγέννων νύκτας ἄνδρες περιεζωσμένοι τὰ νῶτα καὶ τὸ στήθος σειρὰς κωδῶνων (κνπριά), «χτυποῦν τὰ κουδούνια» ἀπὸ τῆς κορυφῆς λόφων, ὡς καὶ κατὰ τὴν παραμονὴν γύρω εἰς τὴν «κλαδαριά».

8. Ἔθιμα περὶ τὴν ἐστίαν.

(α) Πῶς ὀνομάζεται κατὰ τόπους τὸ στέλεχος (κούτσουρο), ποὺ τοποθετεῖται τὴν παραμονὴν τῶν Χριστουγέννων εἰς τὴν ἐστίαν. (Χριστόξυλο ἐν Χίῳ, δωδεκαμερῆς εἰς Ναίμονα, σκαρκάντζαλος εἰς Τζίμον Μεσημβρίας, μπάμπω, μαμμὴ ἄλλα-χοῦ. Ραῖκου πρωτύτερα, τὸ ξύλον μὲ ξηρὸς καρπὸς; Τί κάνουν τὰ ξύλα καὶ τὴν στάκτην, ποὺ ἀπομένουν ἀπὸ τὴν φωτιά; Εἰς ποίους σκοποὺς τὰ χρησιμοποιοῦν;

Παραδείγματα: Εἰς τὴν Χίον τὴν παραμονὴν «κάθε νοικοκύρης θὰ κόψῃ ἓνα μεγάλο ξύλο ἀφ' τὰ χωράφια καὶ θὰ τὸ φέρῃ νὰ τὸ ρίξῃ μέσ' στήν μέσην τοῦ σπιθκιοῦ καὶ τὸ λὲν Χριστόξυλο. Ἐντὸ θὰ τὸ ράνουν ἀμύγδαλα, καρύδια καὶ θὰ τρέχουν τὰ παιδάκια νὰ τὰ μαζεύγουν νὰ τὰ τρῶν. Ὑστερὶ θὰ πὰ νὰ πάρῃ τὸ Χριστόξυλον ἡ νοικοκυρὰ νὰ πὰ νὰ τὸ βάλῃ στὴν παρασιάν, νᾶφτῃ δώδεκα μέρες, χωρὶς νὰ σβήσῃ. Ὑστερὶ θὰ μαζζώξῃ τὴν ἀχχυλιὰ νὰ τὴ ρίξῃ στὰ τέσσερα καντούνια τοῦ σπιθκιοῦ, γιὰ νὰ φυλάῃ ἀπὸ τοὺς Ὅξω κι ἀπ' ἐδῶ». Εἰς τὸν Τζίμον Μεσημβρίας ἔβαζαν μιὰν ἀχλαδιὰ ἢ τσαπουργιὰ «ὄ, τ' εἴχ' ποτακεῖνα τ' ἀγκαθιάρ' κα. Κάθα πρωὶ θάνα τὸ καῖν ἀπὸ λίγο νὰ βαστάξῃ δώδεκα μέρες, τ' ὀνομάζαμε σκαρκάντζαλο, ἐπειδὴς ἦταν γιὰ τὶς Σκαρκάντζαλοι ἐκαίγε τὸ ξύλο αὐτὸ καὶ γι' αὐτὸ παραφυλάγγιαν τὸ σπίτι ἀπὸ τὶς Σκαρκάντζαλοι. Καὶ ντὴ στάκτην τὴ μαζεύαμε, ντὴ ρίχναμε στὸ γέννημα, γιὰ νὰ μὴ κάμ' δαυλό· ρίχναμε καὶ γύρω στὴν ἀλλήν 'πὸ τὰκείν' ντὴ στάκτη κορδόνι λόγυρα, γιὰ νὰ προφυλάγεται τὰ ζῶγα, τς ἀθρῶπ' 'πὸ κάθ' ζούδι κι ἀπ' τὶς Σκαρκάντζαλοι». Εἰς τὰ Μάλγαρα τῆς Θράκης τὰ ξύλα ποὺ ἀπομένουν στὴ φωτιά «τὰ παίρν' σπιτουνοικοκύρ'ς τὴν παραμονὴν τοῦν Φώτουν κι τὰ μπήγ' στοὺ χουράφ', γιὰ νὰ μὴ μποροῦν οἱ μαγίστρες νὰ πάρουν τοὺν καρπὸ ἀπ' τὰ γεννήματα καὶ γιὰ νὰ καρπίζον τὰ στάρια». Εἰς τὸν Ναίμονα «τὸ δωδεκα-

μερίτη» (δηλ. τὸ ξύλο τρικκιά πού ἔκαιγε δώδεκα μέρες), ἅμα τέλειωναν οἱ μέρες, τὸ ἔπαιρνε ὁ νοικοκύρης, τὸ ἔκαμνε σταυρὸ καὶ τὸ πάαινε σ' ἓνα χωράφ', τὸ ἔμπηγε καὶ στέκονταν κεῖνο· τὸ εἶχε γιὰ καλὸ, γιὰ τὰ χαλάζια». Εἰς τὴν Ἀγχιάλον «ὅταν ἔβγαινε ὁ παπᾶς τὰ Φῶτα, γιὰ νὰ φωτίσ', κ' ἔμνεισκε κανένα κομμάτι, τὸ πετοῦσαν καταπόδ' σιὸν παπᾶ, γιὰ νὰ φύγνε ὅλα τὰ κακά». Εἰς τὴν Μεσημβρίαν «κεῖνα τὰ ξύλα πού πομένουν τὰ ρίχνουν στὸ σταυροδρομ'. Κρατοῦν καὶ λίγια στάχτ' γιὰ τὰ παιδιὰ, τὰ κολυμποῦν καὶ ρίχνουν λίγια μέσα». Ποία ἦ συνήθεια ἄλλου;

(β) Ποῦ συνηθίζουν ἀντὶ ἐνὸς νὰ τοποθετοῦν εἰς τὴν ἐστίαν δύο ἢ τρία ξύλα; καὶ ἀπὸ ποῖα δένδρα; Ποῦ τὸ ἔθιμον αὐτὸ λέγεται «πάντρεμα τῆς φωτιάς» καὶ διὰ ποῖον λόγον ἔλαβε τὸ ὄνομα αὐτό; Π.χ. εἰς τὰ Ἀγραφα «τὴν παραμονὴ τῶν Χριστουγέννων παντρεύουν τὴ φωτιά τους· βάνουν ἀγριοκερασιᾶς ξύλο γιὰ στοίχειωμα τῆς νοικοκυρᾶς καὶ κέδρινο ξύλο γιὰ στοίχειωμα τοῦ νοικοκύρη· καὶ τὰ βάνουν χλωρὰ στὴ φωτιά, γιὰ νὰ καοῦν». Εἰς τὴν Κέρκυραν βάζουν καὶ τρίτον ξύλον, πού συμβολίζει τὸν κουμπάρον, εἰς δὲ τὴν Λευκάδα ὁ νοικοκύρης, ἀφοῦ τοποθετήσῃ εἰς τὴν γωνιὰν δυὸ ξύλα, (ἓνα μεγάλο, ἴσο, ἀρσενικό, καὶ ἓνα μὲ παραφνύδας, θηλυκὸ) χύνει ἐπάνω εἰς αὐτὰ ὀλίγον λάδι καὶ ὀλίγον κρασί, ἀπαγγέλλων δ' ὁμῶς τὸ «Ἐὐλογητὸς εἰ, Κύριε», θέτει πῦρ εἰς τὰ ἐπὶ τῆς πυρᾶς λευγαρωμένα ξύλα. «Ἔτσι γίνεται τὸ πάντρεμα τῆς γωνιάς». Εἰς τὰ Μάλγαρα τῆς Θάκης «ὁ σπιτονοικοκύρης κόβει τρία ξύλα τριῶν λογίων ἴσους ἓνα μέτρο, ἀπὸν δέντρα π' ἄνουν καρπὸ, κὶ τὰ βάζ' στοὺ τζάκι ἀπὸν βραδὺ τῆς Χριστοῦ· θὰ καίουντι ἀπὸν λίγου, ὥς τὴν παραμονὴ τοῦ Φώτου». Εἰς τὸ Μεσσηνίον Πυλίας «τὸν παλιὸ καιρὸ φυλάγαμε τοὺς Καλκαντισάρους, καίγαμε χαμολιό, σπαραγγιά. Γιὰ τοὺς Καλκαντισάρους παντρεύαμε καὶ τὴ φωτιά. Μαζώναμε τὴ στάχτη νὰ γένη λαμνὶ (ἐπιμήκης σωρὸς) καὶ βάναμε τὴ σπαραγγιά δίπλα - δίπλα, νὰ κοιμηθῇ μαζί της. Ἄμα ἔτριζε ἡ σπαραγγιά, λέγαμε πὼς παντρεύτηκε ἡ φωτιά». Ποῖον τὸ ἔθιμον ἄλλου;

(γ) Σπονδαὶ εἰς τὴν ἐστίαν. Π.χ. εἰς τὰ Σούρμενα καὶ τὴν Τραπεζοῦντα κατὰ τὴν νύκτα τῶν Χριστουγέννων ὁ οἰκογενειάρχης ἔχυνε σταυροειδῶς κρασί εἰς τὴν ἐστίαν, εἰς τὴν ὁποίαν ἐτοποθέτει σταυροειδῶς φύλλα καρυδιᾶς. Ὅμοίως, ὡς εἶδομεν, εἰς τὴν Λευκάδα, εἰς τὴν Πάργαν κ. ἄ.

(δ) Ἀνακάτεμα τῆς φωτιάς. Ποῖον καλοῦν ν' ἀνακατέψῃ τὴ φωτιά καὶ πρὸς ποῖον σκοπὸν; Π.χ. εἰς τὴν Δαμασκητιὰν Κοζάνης φωνάζουν ἓνα παιδί, τὸ πιὸ τηχερὸ πού ξεύρουν, γιὰ ν' ἀνακατώσῃ τὴ φωτιά. Τὴν ἀνακατώνει μὲ τὴ τζιομπανίκα (τὸ ραβδί) του καὶ λέει: π'λιά, κατσίκια, ἀρνιά, γρόσια.

9. Τράπεζα καὶ δεῖπνον τῆς Παραμονῆς καὶ τῆς ἡμέρας τῶν Χριστουγέννων.

(α) Τὸ κόψιμο τοῦ χρυστόψωμου καὶ τὰ ἐθιζόμενα κατ' αὐτό. Τί ἄλλο τόποθε-

τοῦν ἐπὶ τῆς τραπέζης ἐκτὸς τοῦ χριστόψωμου καὶ τῆς πίττας; Τί τρώγουν ἐν ἀρχῇ; (μέλι, καρύδια κ.λ.π.). Ὑψωσις τῆς τραπέζης. Τῆς Παναγίας τραπέξι ἢ τοῦ Χριστοῦ τὰ γεννητούρια. Τί κάμνουν τὰ περισσεύματα ἢ ἀπορρίμματα τῆς τραπέζης;

Παραδείγματα. Εἰς τὴν Σπάρτην «κόβουν πρῶτα τοῦ Χριστοῦ τὸ ψωμί. Ὁ πατέρας τὸ σταυρώνει καὶ λέει: Χρόνια πολλὰ καὶ τοῦ χρόνου! Κόβει τὸ ψωμί καὶ μοιράζει ἀπὸ μιὰ φέτα σὺν καθένα». Εἰς τὴν Σινώπην «τὸ βράδυ τῆς παραμονῆς τῶν Χριστουγέννων ἔβαζαν ἓνα «σταυροψῶμι» στὴ μέση στὸ τραπέξι καὶ γύρω γύρω φροῦτα. Ἐπάνω στὸ σταυροψῶμι κάρφωναν ἓνα κλαδί ἐλιάς, κάρφωναν στὸ κλαδί σῦκα, μῆλα, πορτοκάλια καὶ ἔπιαναν κατόπιν γύρω-γύρω τὸ τραπέξι ὅλοι, τὸ σήκωναν ἑπάνω κάτω καὶ ἔλεγαν τρεῖς φορές: Χριστὸς γεννᾶται, χαρὰ σὺν κόσμῳ, Κερᾶς τραπέζια, Παναγίας τραπέζια. Κάθιζαν κατόπιν καὶ ἔτρωγαν τὸ φαγί τους. Τὰ σταυροψῶμια τὰ κρεμοῦσαν σὲ ράφια, στὰ εἰκονίσματα, ἔτσι στολισμένα, ὅπως ἦσαν μὲ τὴν ἐλιά. Τὰ ἄφηναν ἐκεῖ τὸ Δωδεκαήμερο, τὰ ἔπαιρναν τῶν Φώτων καὶ τὰ ἔτρωγαν. Αὐτὸ τὸ βράδυ ἀπαραίτητα ἔπαινον τὸ τραπέξι ἔπρεπε νὰ ἔχουν μέλι καὶ καρύδια καὶ τὰ ἔτρωγαν». Εἰς Σμύρνην Ραιδεστού «τὴν παραμονὴν τὰ Χριστουγέννα κάμνι τοῦ ἱννὰ λουγιῶ φρά. Εἶναι τὰ γεννητούρια τοῦ Χριστοῦ. Τὰ βάζνι ἀπὸ σὺν πουρῶ, καὶ θυμιάζνι καὶ τὰ ἔτρωγνι καὶ ἀπὸ τὰ εἰκονίσματα, νὰ φάῃ ἡ λιχὺντα ἡ Παναγία» (Λογογραφία ΓΒ' 395). Εἰς τὴν Κορώνην «τὴν πρώτην ἀγκυρὰν τοῦ τουρκειοῦ, πὺν θὰ κόφουν, τὴ δέκουνε ἐνοῦ διακονιάρη, πὺν θὰ περνάη, καὶ ὕστερα θὰ κάτσουνε στὸ τραπέξι. Ἀπὸ τὸ τραπέξι εὐτοῦνο τὴ ἀποφαγούδια οὐλα τὰ μαζώνουνε σὲ μιὰ σακκούλα καὶ τὰ πᾶνε σὲ χτήματά τους. Παίρνουνε ἀπὸ λιγουλάκι καὶ τὸ χώνουνε στὴ ρίζα ἐνοῦ δειντικοῦ, ἐνοῦ λιώφτου, μιανῆς μηλιάς, μιανῆς λειμονιάς. Καὶ ποτὲ νὰ μὴν καρπίξῃ θὰ τσακίσῃ σὺν καρπὸ τοῦ χρόνου, ἕμα τοῦ βάνουνε στὴ ρίζα τοῦ ἀπὸ φτοῦνα τὴ ἀποφαγούδια». Εἰς τὸν Πόντον τὸ νόμισμα, πὺν ἔβαζαν μέσα στὸ χριστόψωμο, ὃ νοικοκύρης τὸ ἔρραπτεν εἰς τὴν σακκούλα του. Ποῖον τὸ ἔθιμον ἄλλου;

(β) Ὑθίμα γεωργικὰ περὶ τὴν τράπεζαν. Θυμιάσις μὲ τὸ ὕνι (θύμνιασμα τῆς πίττας, θύμνιασμα τῶν ζώων κτλ.). Π.χ. εἰς τὸ Κωστὶ τῆς Θράκης «ἐβάσαμε τὸ τραπέξ' καὶ θυμιάσαμε τὰ ζῶγα μὲ τὸ ὕνι. Τὸ ὕνι κεῖνο δώδεκα μέρες δὲν ἔβγαινε πὲ τὸ τζάκι. Τὸ βάσαμε δίπλα στὴ φωτιά, στὸ τζάκι πῶσον». Εἰς τὸν Δρυμόν Μακεδονίας «ἡ πίττα τοποθετεῖται ἐπὶ τοῦ σουφρᾶ καὶ ἐπ' αὐτῆς πινάκιον πλήρες σίτου, σκόροδον, ἀργυρᾶ νομίσματα, καρπὸς ροιᾶς, διάφοροι ξηροὶ καρποί, σταφυλαί, ὕδροπέπωνες καὶ ἄλλα ἐπίσης ποτήριον πλήρες οἴνου, ἐντὸς τοῦ ὁποίου βάπτεται «τοῦ κλικούδ'» τὸ Καλλκάντζαρον». Ἐκ τοῦ οἴνου μεταλαμβάνουν ὅλα τὰ μέλη τῆς οἰκογενείας, εὐχόμενα «Καλὴ ὕγεια, καλὴ χρουνιά, καλὸ διδικέτ'». Ὁ σκοπὸς ὅλων αὐτῶν εἶναι νὰ μὴ πάθουν τὰ βόδια κανὲν κακὸν καὶ νὰ ἐξασφαλισθῇ ἡ καλὴ ἐσοδεία καὶ

ἡ εὐτυχία τοῦ σπιτιοῦ. Εἰς τὴν πυρὰν τῆς ἐστίας τοποθετεῖται τὸ «*δκθιρου*» (ἀλε-τροπόδα) καὶ μὲ αὐτὸ γίνεται τὸ *θύμνιασμα* τῆς πίττας. Ἀφοῦ ὁ νοικοκύρης τοῦ σπιτιοῦ θυμνιάσῃ, ὁ δοῦλος παίρνει τὸ θυμνιατὸ καὶ κατέρχεται εἰς τὸν στάβλον, ὅπου θυμνιάζει τὰ ζῶα καὶ τὰ γεωργικὰ ἐργαλεῖα. Τοῦτο ἐπαναλαμβάνεται τρεῖς φορές, τὰ Χριστούγεννα, τὸ Νέον ἔτος καὶ τῶν Φώτων (Λαογρ. IB' 95). Εἰς τὰ χωρία τῆς Μεσημβρίας «*τοῦ Χριστοῦ παραμονὴ θυμνιάσαμε μὲ τὸ ὄνι. Καθένας θὰ βάλ' στὸ θύμνιαμα τὴ σακκούλα τ' γιὰ νά χ' πάντα παραδες, τὸ τραπέζι τ', τὸ σπίτι τ'.*»

(γ) Ἄλλα ἔθιμα περὶ τὴν τράπεζαν. — Τὸ ὕψωμα. Περιγραφή τῆς τελετῆς. Π.χ. εἰς τὴν Αἰτωλίαν ὁ παπᾶς γυρίζει τὰ σπίτια ὅλα μὲ τὴ σειρὰ καὶ σηκώνει ὕψωμα ἀφοῦ δηλ. διαβάσῃ τις εὐχὲς καὶ βγάλῃ τὸν ἄρτο ἀπὸ τὸ πρόσφορο, ζυγώνουν ὅλοι οἱ σπιτικοὶ στὸ τραπέζι καὶ πιάνουν τὸ Χριστόψωμα μὲ τὸ δεξιὸν χεῖρ, ἕνας ἀπὸ δῶ, ἄλλος ἀπὸ κεῖ, ὁλόγυρα· τὸ ὕψωνουν, ἐνῶ ὁ παπᾶς διαβάζει· τελειώνοντας ἡ εὐχή, τ' ἀφήνουν κάτω. Τὸ παίρνει ὁ παπᾶς καὶ τὸ βάνει στὸ κεφάλι. Κρατώντας το ἀπὸ τις δύο ἄκρες, τὸ τσακίζει. Ἄν τὸ κομμάτι, ποὺ κρατεῖ τὸ δεξιὸν χεῖρ, τύχῃ μεγαλύτερο, πέρασε ὁ πιὸ πολὺς χειμῶνας, μαντεύουν· θὰ γλυτώσουν τ' ἀρνάκια καὶ τὰ κατσικάκια τῆς χρονιάς· ἂν κατὰ τὸ ξεροβί πέσῃ τὸ μεγαλύτερο κομμάτι, κακὰ θὰ πάῃ ἡ χρονιά γιὰ τὸ πρῶμα. (Δ. Δοροκοπῶλου, Ποιμενικὰ τῆς Προύμης, 1930, σ. 113). Ὅμοια μαντεύουν διὰ τὴν εὐοδείαν οἱ γεωργοί.

10. Διανυκτέρευσις μὲ τὸν σκοποὺν νὰ ἴδουν ποὺ ἀνοίγουν τὰ οὐράνια. Πίστις, ὅτι ἡ εὐχή τοῦ ἀγρυπνοῦντος ἐκπληροῦται. Διατυπώσεις τηροῦμεναι κατὰ τὴν διανυκτέρευσιν ταύτην. Παράδειγμα: «Εἰς τὴν Κίον τὰ κορίτσια τῆς γειτονιαῖς μαζεύονται σ' ἕνα σπίτι, ἀνοίγουν τὰ παραθυροφύλλα, βάζουν σὲ μιὰ λεκάνη μὲ νερὸ ἕνα ξερὸ κλωνάρι βασιλικὸ καὶ δίπλα στὴ λεκάνη ἕνα εἰκόνισμα τῆς Παναγίας, θυμιάζουν, διαβάζουν καὶ ψέλνουν τροπάρια τῶν Χριστουγέννων καὶ κάθε λίγο κοιτάζουν ἀπὸ τὸ παράθυρο πρὸς τὴν ἀνατολή. Τὴν ὥρα ποὺ γεννιόταν ὁ Χριστός, ἂν ἦταν καλὲς χριστιανές, ἔβλεπαν μιὰ λάμψη σὰν ἀστραπὴ στὴν ἀνατολή. Ἄλλες ἔβλεπαν τὴν ἴδια τὴν Παναγίαν μὲ τὸ Χριστὸ στὴν ἀγκαλιά της. Τὴν ὥρα αὕτῃ τῆς προσευχῆς ἀνοίγει καὶ ὁ ξερὸς βασιλικὸς μέσα στὴ λεκάνη καὶ ἔβγαζε φύλλα».

11. Τὸ κέρασμα τῆς βρύσης.

Παραδείγματα: Εἰς τὴν Ἠπειρον τὸ μεσονύκτιον τῆς 24ης πρὸς 25ην Δεκεμβρίου ἐπὶ γαῖαναν στὴ βρύση καὶ ἔκλεβαν τὸ νερὸ, ἀφοῦ πρωτύτερα τὴν κερνοῦσαν μὲ λίγα ἀπὸ τὰ προϊόντα τῶν ζώων των (τυρὶ, βούτυρον), λέγοντες: «Ὅπως τρέχ' τὸ νερὸ σ', βρυσούλα μ', ἔσ' νὰ τρέχ' καὶ τὸ βιό μ'». Εἰς τὴν Κερασσοῦντα «παῖδες ἢ κοράσια ἢ γυναῖκες ἐγειρόμεναι νυκτὸς ἀπέρχονται εἰς βρύσιν καὶ καλανιάζουν αὐτὴν (=χαιρετοῦν· κάλαντα, καλὸς καιρὸς πάντα καὶ τοῦ χρόνου), ἀποτι-

θέντες παρ' αὐτὴν ἄλας, σῖτον ἐψημένον καὶ κλάδον ἐλαίας ἐμπηγνύοντες καὶ ἀντλοῦσιν ὕδωρ». Ποῦ ἄλλοῦ συνηθίζεται τοιοῦτον τι;

12. Ἀγερμοὶ παίδων. Τὰ Κάλαντα.

Γυρίζουν καὶ μεγάλοι; Τί κρατοῦν; (Ράβδους, ρόπαλα, ρετινοκέρια, καράβι) καὶ τί τραγουδοῦν;—Τὸ καλὸ ποδαρικό.—Τὸ σκάλισμα τῆς φωτιᾶς.—Τὸ κτύπημα τῆς νεονύμφου μὲ τὴν βέργαν κ.τ.τ.—Εὐχαὶ καὶ δῶρα.—Τί τραγουδοῦν, ἂν δὲν τοὺς δώσουν φιλοδώρημα (ξετραγούδισμα);

Εἰς τὸ Σαμόκοβον Ἀν. Θράκης τὴν παραμονὴν τῶν Χριστουγέννων «τὸ βράδ' ἐτρέχασι γύρω σὰ σπίτια καὶ γηλέγασι: Χριστὸς γεννιέται / σὰ γῆλιος φέγγει / σὰ νιὸ φεγάρι, / σὰν παλληκάρι/. Τὰ ξημερώματα πάλε γυρίζασι καὶ τραγουδοῦσασι: Κυρὰ Θεοτόκο / ἐκοιλοπόνα, / ἐκοιλοπόνα / καὶ παρακάλιε: / —Βοηθῆστε με αὐτὴ τὴν ὥρα / τὴ βλογημένη / καὶ δοξασμένη / μαμμὴ νὰ πᾶτε, / μαμμὴ νὰ φέρετε. / Ὡστε νὰ πᾶσι / καὶ νὰ γυρίσου / Χριστὸς γεννήθῃ / σὰ νιὸ φεγάρι, / σὰ νιὸ φεγάρι, / σὰν παλληκάρι».

Εἰς τὸ Ὁρεστικὸν Ἀργος «ἀπὸ τὰ παιδιὰ τὸ πρῶτο πού θὰ χτυπήσῃ τὴν πόρτα τοῦ σπιτιοῦ (μὲ τὴ τζιουμπανῖα τοῦ τῶν Χριστουγέννων) τὸ παίρνουν μέσα καὶ τὸ βάζουν ὑ' ἀνακατέψῃ τῇ φωτιά νὰ ἰδοῦνε τὸ τυχερό». Εἰς τὸ Κασιδιόνη (Σητείας Κρήτη) «γιὰ νὰ πᾶν καλὰ ὁ χρόνος ποὺ ἐρχεται, τὴ νύχτα τῆς παραμονῆς τῶν Χριστουγέννων, πρὶν ξημερώσῃ, βάζουν ἓνα βόδι μέσα στὸ σπίτι, γιὰ νὰ κάμῃ τὸ ποδαρικό, ὅπως λένε, καὶ τὸ ἀφήνουν ἐκεῖ μέχρις ὅτου νὰ κατοικήσῃ».

Ποῦ τὰ παιδιὰ χτυποῦν τὴν νεονύμφον μὲ τὴν βέργαν, διὰ νὰ κάμῃ παιδί; Τί λέγουν συγχρόνως;

13. Μεταμφιέσεις. Ὑπαίθριοι παραστάσεις.

Μεταμφιέσεις (1) εἰς ζῶα (καμήλα ἢ γκαμήλα, ἀρκουδα, λύκον, τράγον κλπ.). Π.χ. εἰς τὰ Μαράσια Ἀδριανουπόλεως τὴν παραμονὴν τῶν Χριστουγέννων τὸ βράδυ κάνουν καμήλα καὶ τὴν περιφέρουν εἰς τὰ σπίτια οἱ νέοι τοὺς δίδουν δῶρα χρήματα ἢ σῖτον. (Πρὸβλ. τὸν τεκέν, μεταμφίεσιν εἰς αἶγα ἢ τράγον ἐν Πόντῳ).

(2) εἰς ἀνθρώπους (γαμπρὸς καὶ νύφη, μπάμπω, ἀράτης, χαχάμης, καπετάνιος κλ.). Ὄνόματα τῶν μετλημφισμένων. Ποῦ οὗτοι λέγονται Καλλικάντζαροι;

Ὅμαδες μετλημφισμένων. Ἀπὸ ποῖα πρόσωπα ἀποτελεῖται κάθε ὁμάς; Ὀνομασία ἐκάστου τῶν μελῶν ἢ τῆς ὅλης ὁμάδος (π.χ. ρογκάτσι, ρογκατσάρια, λουκατσάρια, μωμόεροι κλ.). Τρόπος μεταμφίσεως. Περιφορὰ ἀνὰ τὰς οἰκίας τοῦ χωρίου ἢ καὶ ἄλλων γειτονικῶν χωρίων· τραγούδια εὐχετικά, ὑπαίθριοι παραστάσεις. Περιγραφὴ τῶν δρωμένων ὡς οἷόν τε λεπτομερῆς, μετὰ φωτογραφιῶν τῶν καθ' ἕνα προσώπων καὶ τῶν σκηνῶν τῆς παραστάσεως.

Τί γίνεται ὅταν συναντηθοῦν δύο ὅμιλοι (Ρογκάτσια) καθ' ὁδόν; Ὑποταγὴ

τῆς μιᾶς ομάδος εἰς τὴν ἄλλην (πέρασμα κάτω ἀπὸ δύο κοντάρια πού διασταυρῶνουν οἱ καπετάνηδες). Τοπωνύμια φανερώνοντα, ὅτι διεξήχθη κάποτε ἐκεῖ μάχη μεταξὺ Ρογκατσαραιῶν δύο γειτονικῶν χωρίων (π.χ. στοῦ *Ρογκατσάρη* παρὰ τὴν Κρανιὰν Ἐλασσῶνος, στὸ *Μαυρομαντήλι* εἰς τὰ Χάσια κλ.). Αἱ σχετικαὶ παραδόσεις.

Πολὺ ἐνδιαφέροντα εἶναι τὰ τελούμενα κατὰ τὸ Δωδεκαήμερον ἐν Πόντῳ ἀπὸ τὸν *μωμοέρον* (ἢ τὰ *μωμοέρια* ἢ τὰ *κίβσια*). Π.χ. κατὰ τινὰ περιγραφὴν τὸ πρωτεῦον πρόσωπον εἶναι ὁ Οὐζεῖν - Ἄλῃ, ὁ ὁποῖος ἀπάγει μίαν νέαν, ἀλλὰ φονεύεται ὑπὸ τοῦ πατρός της, ὁ ὁποῖος παρουσιάζεται «κωδωνοφόρος καὶ μὲ μεγάλο πρόσωπον». Μετανοῶν ὁ φονεὺς προσκαλεῖ ἱατρόν, ὁ ὁποῖος μὲ ἓνα μαγικὸν χόρτον ἀνασταίνει τὸν φονευθέντα. Ἀκολουθεῖ γάμος τούτου μὲ τὴν κόρην καὶ χορός. Ποῦ ἄλλου τελεῖται κατὰ τὸ Δωδεκαήμερον ὁμοίαις τῆς παραστάσεως (Φόνος ἀνδρὸς καὶ αἰφνιδία ἀνάστασις αὐτοῦ, γέννησις παιδίου, χοροί), ἢ διαγωνισμὸς εἰς τὴν ἀπαγγελίαν διστίχων ἢ ᾠσμάτων μεταξὺ τῶν ἀρχηγῶν δύο ομάδων; Ποία ἢ ἐπιβαλλομένη ποινὴ εἰς τὴν ἡττηθεῖσαν ομάδα; (Π.χ. νὰ περιφέρουν ἐπὶ τῆς ῥάχews τετραποδιστὶ τοὺς νικητὰς ἀνὰ τὰς ὁδοὺς τοῦ χωρίου).

14. Μαντικαὶ συνήθειαι.

Εμπυροσκόπια: κόκκοι σίτου (ἢ τριυλὰ κλωρᾶ ἐλαίας ἢ καουδιᾶς) ρίπτονται ἐπάνω εἰς τὴν καφετῇ πλάκα τοῦ τζακιῦ ἀπὸ τὸ πηδῆμα τῶν κόκκων ἢ τὸν τρόπον, μὲ τὸν ὁποῖον ἀπανθρακοῦνται, συμπυκνῶνται, ἂν ἓνα ἄτομον θὰ ζήσῃ ἢ θὰ ξενιτευθῇ. Τοὺς κόκκους αὐτοὺς ρίπτουν κατὰ τὴν βρύση τοῦ χωριοῦ ἢ στὸ πηγάδι (Δυτ. Μακεδ.). Μαντεύματα ἐκ τοῦ καιροῦ. Π.χ. ὅσο πὺλ πολλὰ χρόνια θὰ εἶναι τοῦ Χστοῦ, τόσο πὺλ πολλὰ *μπερεκέτια* (εἰσοδήματα) θὰ ἔχ' τὸ καλοκαίρ' (Θρόκη).

15. Ἄλλαι συνήθειαι: διασκόρπισις ἄμμου εἰς τὴν οἰκίαν, ἀνάρτησις κλάδων αἰθιδῶν εἰς θύρας ἢ εἰς τὸ εἰκονοστάσιον κ.τ.τ. Π.χ. εἰς τὴν Κερασοῦντα τὴν ἡμέραν τῶν Χριστουγέννων, περὶ τὰ ἐξημερώματα, τὰ κορίτσια κατεβαίνουν εἰς τὴν παραλίαν, μαζεύουν πετραδάκια καὶ κατόπιν τὰ σκορπίζουν εἰς τὸ σπῖτι. Ἐπίσης σχίζουν λεπτοκάρνα καὶ τὰ περνοῦν εἰς φύλλα κλάδου ἐλαίας καὶ τὰ κρεμοῦν εἰς τὸ εἰκονοστάσιον καὶ εἰς τὰς αὐλαίας θύρας καὶ τὰς τῶν ἐργαστηρίων.

16. Ἐπισκέψεις, εὐχαὶ καὶ δῶρα, χοροὶ καὶ παιδιαὶ τῆς παραμονῆς καὶ τῆς ἡμέρας τῶν Χριστουγέννων. Π.χ. εἰς τὴν Λῆμνον χορεῦν τὸ βράδυ τὴν *ἀποσουρτή*: βγάζουν τὸ μπροστινὸ μέρος τῆς κοιλιᾶς τοῦ χοίρου καὶ τὸ μαγειρεύουν μὲ λάχανα, μαζεύονται συγγενικαὶ καὶ φιλικαὶ οἰκογένειαι καὶ διασκεδάζουν. Εἰς τὴν Ὑδραν παίζανε *πίττα καὶ γαζὶ* μὲ μεταλλικὰς δεκάρες (δηλ. κορώνα-γράμματα). Εἰς τὴν Κάρπαθον κάθε Χριστούγεννα (καὶ Λαμπρῇ) οἱ νύφες, καὶ μάλιστα οἱ καινούριες νύφες, πλάσσουν γιὰ τὶς πεθερὰς τοὺς μιὰ *ρίπλα*, δηλ. ἓνα μεγάλο κουλλούρι μὲ

χοντρούς κλώνους και με πλουμιά πάνω, την καλοψήνουν στο φούρνο και την πέμπουν δῶρο. Ἡ πεθερά κάνει κ' ἐκείνη τὰ δῶρα της στὴ νύφη της.

3. Πρωτοχρονιά.

Ἔθιμα τῆς παραμονῆς καὶ τῆς Πρώτης τοῦ ἔτους.

1. Βασιλόπιττα, κουλλούρια καὶ γλυκύσματα.

Ὄνομα: βασιλόπιττα, βασιλοκουλλούρια, βασιλόψωμο, μηλίνα (Θράκη), βασιλίτσα, (Κεφαλλ.), ὁ σταυρὸς τοῦ σπιτιοῦ (Σκῦρ.) κτλ.

Σχῆμα, τρόπος παρασκευῆς καὶ διακοσμῆσεως αὐτῶν. Π.χ. εἰς τὰς Κυθωνίας τὴν παραμονὴν τῆς Πρωτοχρονιάς «ἡ νοικοκυρὰ πρῶι-πρῶι ζύμῳνε τὴ βασιλόπιττα μὲ ἀλεύρι, μὲ λάδι, ζάχαρη καὶ μυρωδικά. Ἐπειτα μ' ἓνα πιρουνὶ ἔκῃνεν ἓνα μεγάλο σταυρὸ στὴ μέση τοιμπιστό· τὸν ἔκανε μὲ τὸ πιρουνί, γὰρ νὰ βγαίνουν τὰ μάτια τῶν ἐχθρῶν, νὰ μὴ γλωσσοτραῶνε τὸ σπίτι. Ἐπαιρνε κατόπιν ἓνα κλειδὶ κ' ἔκανε πλουμίδια στὴν πίττα ἀπάνω, γὰρ νὰ κλειδώνεται τὸ στόμα τῶν ἐχθρῶν, νὰ μὴ λένε. Ἐκανε καὶ ἄλλα πλουμίδια μὲ τὴ δαχτυλήθρα, πὺν εἶναι τὸ γνώρισμα τῆς νοικοκυρᾶς». Τὸ βασιλόψωμο εἰς τὸ Βογατσικὸν εἶναι «μὴ μπουγά-
 ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ
 τσα μὲ γράμματα ἀπὸ πάνω μὲ ζυμάρι· τὰ μοῦνται ἀπὸ τὰ πρόβατα, μὴ καλέβα, σταυρὸ, μπιμπλιά, σταφύλια ἀπάνω, γὰρ νὰ γένῃσιν ἱ ἄρνια καὶ τὰ κατοίκια».

Εἰς τὴν Σκῦρον κάνουν «ἓνα σταυρὸ ἀπὸ ἕμη, πὺν οἱ ἄκρες του κυνηγοῦν ἡ μὴ τὴν ἄλλη, σὰν τὴ σβάστικα. Τὸ πρῶτ' τοῦ ἁγίου Βασιλείου τὸν βάζουν στὰ εἰκονίσματα καὶ τὸν ἀφήνουν ἐκεῖ ὅλο τὸ χρόνον, γὰρ τὸ καλὸ τοῦ σπιτιοῦ. Τὸν παλιὸ σταυρὸ θὰ τὸν δώσουν νὰ τὸν φάῃ ἡ ἀγελάδα ἢ τὸ πρῶτο βόδι, σὰν θὰ πᾶνε τίς βοδόκλογρες στὴν κατούνα (τὸ στάβλο)». (Ν. Πέρδικα, Σκῦρος).

Τί βάζουν μέσα εἰς τὴν βασιλόπιττα; μόνον νόμισμα ἢ καὶ ἄλλα σημάδια; Ποία ἡ σημασία ἐκάστου; Π.χ. εἰς τὸν Σκοπὸν τῆς Θράκης «βάζναι μέσα μεταλλικό, σουρβακίδ' (κλωνὶ μικρὸ ἀπὸ δένδρον κρανιά) καὶ ἄχερο· σ' ὅποιον πέσ' τὸ μεταλλικό, θὰ πάρ' τὸ σπίτ'· σ' ὅποιον πέσ' τὸ σουρβακίδ', θὰ πάρ' τ' ἀμπέλ', θὰ γέν' ἐργάτης· σ' ὅποιον πέσ' τ' ἄχερο, θὰ γέν' ρεσπέρ'ς (γεωργός)».

Πίττα χωριστὴ διὰ τὰ βόδια: βοδόκλογρα (Σκῦρος), βουόπιττα (Κάρπαθος), διὰ τὸν ἀγελαδάρην τοῦ χωριοῦ, τὸν ἀγοροφύλακα (κεχαγια) κτλ.

2. Τί σφάζουν τὴν παραμονὴν τῆς Πρωτοχρονιάς; Κόττα; (βασιλόκοττα ἐν Πελοποννήσῳ) ἢ ἄλλο ζῷον; Π.χ. εἰς τὴν Κρήνην τῆς Ἰωνίας «ἀφ' ἑσπέρας τὴν Ἀρχιχρονιά σφάζαμε στὸ κατῳφλίο τῆς πόρτας μιὰν κόττα ἢ ἓνα διαῖνο γιὰ τὸ καλὸ». Τοῦναντίον εἰς τὴν Κορώνην «τ' Ἀγιοβασιλείου δὲ σφάζουν κόττα, γιὰτὶ ἡ κόττα, καθὼς σγαρλάει τὸ χῶμα, διώχνει τὰ καλὰ τοῦ σπιτιοῦ κατὰ πίσω

της σφάζουν γουρνού, πού τὰ σπρώχνει κατὰ μπρός του, ἢ κατοίει πού τὰ τρώει οὐλα ὅσα τοῦ ρίχνεις». Ποία ἡ συνήθεια ἄλλου;

3. Εἰδικὰ φαγητὰ διὰ τὴν τράπεζαν τοῦ ἁγίου Βασιλείου. Βράζουν καὶ πολυσπόρια; Ποῖος ὁ σκοπὸς τοῦ ἐθίμου; Π.χ. εἰς τὴν Κύθνον τὴν παραμονὴν τοῦ ἁγίου Βασιλείου τρώγουν σιτάρι βρασμένο μὲ μέλι, εἰς δὲ τὴν Ἀπύρανθον τῆς Νάξου χίλια φαγιά νά ᾄχουνε, βάζουνε καὶ μαεργιὰ στὸ τραπέζι καὶ τρῶνε: καλαμπόκι, σιτάρι καὶ φασούλια μαζί μαγειρεμένα. Πρέπει νὰ φᾶνε, γιὰτ' ἄλλιως, ἂν δὲν κάμουνε κι ἂν δὲν φᾶνε, πιάνει ψεῖρα τὸ γέννημά τους». Εἰς τὴν Κύπρον, βράζουν ἐκλεκτὸν σῖτον καὶ τὸν ἀναμειγνύουν μὲ ἁμύγδαλα, σταφίδες, σπειριὰ ροδιῶν, κανέλλαν καὶ ζάχαριν· κάμνουν τὰ «κόλλυφα τ' αἱ Βασιλείου», (τὰ βασιλούδια), ἀφοῦ δὲ γεμίσουν ἓνα δίσκον μὲ αὐτὰ καὶ θέσουν ἐπάνω τὴν βασιλόπιτταν μὲ μικρὰν ἀναμμένην λαμπάδα ἐπ' αὐτῆς, τὸν τοποθετοῦν κάτω ἀπὸ τὸ εἰκονοστάσιον τῆς οἰκίας. Εἰς τὴν Σκόπελον τῆς Θράκης ὅλοι οἱ παρακαθήμενοι εἰς τὴν τράπεζαν παίρνουν στὰ χέρια τους κόλλυβα ἀπὸ τὸ πιάτο, τὰ πετοῦν ψηλὰ πρὸς τὴν πόρτα τοῦ σπιτιοῦ καὶ λένε: «Ὅσα κ' εἶς ρίξω, τόσ' ἁμάξια σιτῶν νὰ μοῦ δώσ' ὁ καινούργιος χρόνος. Ὁ καινούργιος χρόνος βράζει! Ὅσα κ' εἶς σιτὴ φούχτα, τόσες ἀγγελίδες, τόσα παρόβια κτλ.

4. Ἐθίμα περὶ τὴν ἐστίαν.

Στέλεχος (κούτσουρο) ἢ κλάδοι πρίνου ἢ ἐλαίας ἢ ἄλλου δένδρου εἰς τὴν φωτιά· σκάλισμα τῆς φωτιάς. Ρίπτουν καὶ φύλλα δάφνης ἢ ἐλαίας εἰς τὴν φωτιά, καὶ πρὸς ποῖον σκοπόν; Εἰς τὴν Καστοριαν τὸ βράδυ τῆς παραμονῆς ἀνάβουν στὸ τζάκι τὴ μεγαλύτερη φωτιά· βάζουν τὴ μεγαλύτερη «κουφάδα» (=χοντρὸ κορμό), «γιὰ νὰ φασκιώσ' ἢ ἀρκούδα, γιὰτὶ φασκιών' ἢ ἀρκούδα ἀπόψε». Εἰς τὴν Ἑπειρον τὴν Πρωτοχρονιὰ συνηθίζουν νὰ ρίπτουν εἰς τὸ πῦρ κλάδον πρίνου, λέγοντες τὰ ἑξῆς:

Καλημέρα κι αἱ Βασίλης | μὲ τὸν πέριναρο στὰ χέρια | μὲ τὸ διάφορο στὸ σπίνι | ὅσα φύλλα καὶ κλαριά, | τόσα γρόσια καὶ φλουριά.

5. Πυρὰ εἰς τὰς πλατείας ἢ εἰς τὸ μεσοχώρι καὶ κροῦσις κωδῶνων, ὡς καὶ κατὰ τὴν παραμονὴν τῶν Χριστουγέννων. Ὄνομα τῶν πυρῶν, τραγούδια καὶ χοροὶ περὶ αὐτῶν.

6. Τράπεζα τῆς παραμονῆς καὶ τῆς ἡμέρας τοῦ ἁγίου Βασιλείου. Τὸ γεῦμα τῆς Πρωτοχρονιάς.

(α) Στολισμός τῆς τραπέζης. Σύμβολα εὐτυχίας καὶ θαλερότητας. Ἐκτὸς τῆς πίτας καὶ τῶν φαγητῶν τί ἄλλο θέτουν ἐπὶ τῆς τραπέζης; Μένει τὸ τραπέζι ὅλην τὴν ἡμέραν ἀσήκωτο; Π.χ. εἰς τὰ Σβέρδια τῆς Λήμνου «τὸ τραπέζ' τ' ἀφήνουν ὅλη μέρα· κεῖται στολισμένο. Βάζομεν ῥοδ' ἀπάνω, γιὰ νὰ ᾖ ὅπως τὸ

ρῶδ' γεμᾶτο, βάζουμ' γλυκύσματα· τὸ μέλ' ἀπαραίτητο. Πρῶτα θὰ βάλουμ' τὸ μέλ', τηγανόπ'τες, ρόδ'». Εἰς τὴν Μάδυτον «θέτουν κλάδον ἐλαίας ὡς σημεῖον ὑγείας, φλουριά ὡς σημεῖον εὐτυχίας κτλ.» Εἰς τὴν Κίον τὸ βράδυ τῆς παραμονῆς «ἔστηναν τὸν ἅη Βασίλη (τὴν ψημένη πίττα) ὄρθιο στὴν ἄκρη τοῦ τραπέζι, πού ἀκουμπούσε στὸν τοῖχο. Ἐπαιρνε τότε ὁ νοικοκύρης τὸ κλωνὶ τὸ ἐλαιόδεντρο, πού εἶχε φέρεи πρωτύτερα ἀπὸ τὸ κτήμα του, καὶ τὸ κάρφωνε στὸν ἅγιο Βασίλη ἐπάνω κ' ἔλεγε: «Χρόνια πολλά. Μὲ τὸ καλὸ νὰ μπῇ ἅη Βασίλης», καὶ κρεμοῦσε μιὰ χρυσὴν ἀλυσίδα στὸν ἅη Βασίλη· τὸ ἴδιο ἔκαναν καὶ ὅλοι τοῦ σπιτιοῦ».

(β) Τὸ κόψιμο τῆς πίττας. Πότε κόβουν τὴν πίττα; Τὸ βράδυ τῆς παραμονῆς, τὰ μεσάνυχτα ἢ τὸ πρωῒ μετὰ τὴν λειτουργίαν; ἢ κατὰ τὸ γεῦμα τῆς Πρωτοχρονιάς; (Πρβλ. πίττα ἀπουσπερνῇ καὶ πίττα πουργιάτ'κη ἐν Μαδύτῳ). Ποῖος τὴν κόβει καὶ εἰς πόσα τεμάχια; Κατὰ ποίαν σειρὰν; Ποῦ τὸ πρῶτον κομμάτι ὀρίζεται τοῦ σπιτιοῦ; Π.χ. εἰς τὴν Μεθώνην «κόβουνε τὴν βασιλοκουλλούρα καὶ ρίχνουνε τὰ κομμάτια οὐλα μέσα σ' ἕνα τριβαλίθι (=πετσέτα τοῦ φαγητοῦ) καὶ τὰ βγάνουνε ἕνα-ἕνα κομματί. Πρῶτα βγάνουνε τοῦ σπιτιοῦ, ὕστερα τῆς βάρκας ἢ τοῦ καϊκιοῦ, ἂν ἔχουνε, ὕστερα τοῦ διακονιάση κ' ὕστερα τοῦ νοικοκύρη. Ὅτινος πέση τὸ φράγκο, τὸ ἔχουνε πὼς θὰ τοῦ πῇ κατὰ τὴν χρονιά». Πῶς γίνεται ἄλλου ἡ διανομὴ; Εἰς Ἀγιάσον «τὴν βασιλεία τὴν κόβουν ἀποσπεροῦ ἢ ἅη Βασιλείου τὴ μοιράζ' ὁ νοικοκύρ'ς μὲ τοῦ καθαροῦ τὴ μοῖρα· κόβει καὶ μιὰ τοῦ Χριστοῦ καὶ μιὰ τῆς Παναγίας· θὰ κόψη καὶ γιὰ τὰ ζᾶ του, τοῦ μ'λαριοῦ, τῆς κατσίκας. Κατεβαίν' καὶ σὰ ζᾶ καὶ τὶς δὶν' στὸ σόμα». Ποία ἡ ἔννοια διὰ τὸ κομμάτι τοῦ σπιτιοῦ;

(γ) Τὸ κομμάτι τοῦ ἁγίου Βασιλείου. Πίστις ὅτι τὴν νύκτα ὁ Ἅγιος ἔρχεται νὰ φιλευθῇ. Προετοιμασίαι διὰ τὴν ἐπίσκεψίν του. Εἰς Ἀγιάσον Λέσβου «ὅλ' ντὴ νύχτα ἀφήνουν τὸ τραπέζ' ἔτσι στρωμένο, νὰ πάη ἅγιος Βασίλ'ς. Στὴ γωνιά μέσα χώνουν ἀποσπεροῦ ἕναν κούτσουρα μακρύ, λόρτο. Τὸν χώνουν στὸ π'καρὶ (καπνοδόχο), γιὰ νὰ ᾗχη σκαλοπάτ' οὐ Ἅγιους Βασίλ'ς π' θὰ κατέβ'». Εἰς τὰς Κυδωνίας «τὴν παραμονὴν τῆς Ἀρχιχρονιάς, τὴν ὥρα πού πηγαίναμε νὰ κοιμηθοῦμε, γεμίσαμε ἕνα δίσκο πράματα, ἕνα πιάτο πηχτή, ψάρια καὶ τὸ κομμάτι τῆς πίττας τοῦ ἁγίου Βασιλείου, ἕνα πιάτο τυρί, γλυκό, ἕνα ποτήρι νερό, γιὰ νὰ ῥθῃ τὸ βράδυ ὁ ἅγιος Βασίλης νὰ τραταριστῇ». Εἰς τὴν Σκῦρον «βάνουν σ' ἕνα σινὶ μιὰ κούπα ἢ ἕνα λαγηνάκι μὲ νερό, δυὸ βαβάδες μὲ ξεροτήγανα, λουκουμάδες κι ὅ,τι γλυκὸ ἔχουν, μαζὶ κ' ἕνα ρόδι, τὸ γουδόχερο ἢ μία πέτρα, νὰ τὰ βρῇ ὁ Ἅη Βασίλης, νὰ γλυκαθῇ καὶ νὰ δροσιστῇ, νὰ ἔχη καὶ τὸ σπῖτι γλυκασμένο καὶ δροσισμένο ὅλο τὸ χρόνον» (Πέροδικα, Σκῦρος).

(δ) Τί τρώγουν ἐν ἀρχῇ; (Προδόρπια). Π.χ. εἰς τὴν Σινώπην «ἅμα μοί-

ραζαν τὴν πίττα, ἔπρεπε νὰ φᾶνε τρεῖς βοῦκες μὲ μέλι καὶ βούτυρο καὶ κατόπιν ἔτρωγαν τὴν κόττα».

7. Περιποίησης τῶν ζώων. Πίστις ὅτι ὁ ἄη Βασίλης ἐπισκέπτεται τὴν νύκτα τῆς Πρωτοχρονιάς τὰ ζῶα καὶ τὰ ἐρωτᾷ πῶς περνοῦν. Παραδείγματα: Εἰς τὴν Λέσβον οἱ ξενγᾶδες «τὴ νύχτα ἰ' ἄη Βασιλεῖοῦ πᾶνι καὶ περιποιοῦντι τὰ ζᾶ τους. Τὰ χτενίζνι, τὰ κοιτᾶν νὰ ἴναι ὁμορφα. Πάει τὴ νύχτα ὁ ἄη Βασίλης καὶ τὰ ρωτᾷει, ἂν περνᾶνι καλὰ. Βάζνι τὴ μερίδα τοῦ καθενοῦ στοῦ παχνί του. Πρέπει κεῖν' ἀὴ μέρα νὰ ἴναι ὄφαριστιμένα τὰ ζᾶ».

8. Ἐθιμα τῆς στάνης: κόψιμο τῆς πίττας εἰς τὸ μαντρί, φίλευμα τῶν βοδιῶν κτλ. Εἰς τὰ Χάσια «δοιοὶ ἔχουν προβάτα καὶ γίδια, θὰ σηκωθῇ ἡ γυναικα τὴ νύχτα νὰ φτιάσῃ μιὰ πίττα καὶ θὰ βάλῃ μέσα ἓνα ξυλάκι κλουριασμένο (τὸ λένε μαντρί). Ἀφοῦ ψηθῇ ἡ πίττα, τὴν παίρνει ὁ ἄντρας καὶ πηγαίνει στοῦ μαντρί τὰ μεσάνυχτα θὰ πάρῃ κρασί, φᾶνι, πιτομὶ καὶ θὰ πηγαίῃ νὰ εὐχηθῇ τὸν τσοπάνον: Καλημέρα, καλὴ χρονιά! καὶ τὸν χρόνον, χίλια νὰ γίνουν! Ἐπειτα κάθονται, τρώγουν τὴν πίττα καὶ πίνουν καὶ τραγουδοῦν. Ὅποιοι βρῇ τὸ κλουριασμένο ξυλάκι τὸ «μαντρί», αὐτὸς θὰ ἔχῃ τὸν τῶν προβάτων ἔπειτα τὸ πάρα χρόνον μέσα εἰς τὸ μαντρί αὐτὸ τὸ ξύλο, νὰ μὴν τὸ φατοῦν ὁ κόσμος καὶ τὰ ζῶα. Ἀφοῦ φάγουν καὶ πιοῦν, τραγουδοῦν ὁσὶ νὰ φέρῃ». Εἰς τὴν Σκῦρον «ὁ νοικοκύρης τὸ πρωῒ θὰ πάρῃ τὴ βοδόκλωρα καὶ ἄλλα δῶρα γιὰ τοὺς βοσκούς καὶ θὰ πάῃ στὴν κατοῦνα (=στάβλον). Θὰ βγάλουν τότε τὰ βόδια ἔξω στοῦ πλαίωμα, θὰ τὰ βάλουν νὰ πρωτοπατήσουν πάνω σὲ σίδερο, γιὰ νὰ εἶναι γερά καὶ σιδερένια ὅλο τὸ χρόνο ὥστερα θὰ περάσουν τὴ βοδόκλωρα ἀπὸ τὸ κέρατο τοῦ βοδιοῦ. Τὸ βόδι τινάσσει τὴν κεφαλὴν του καὶ ἀπὸ τὸν τρόπο πού θὰ πέσῃ καταγῆς ἡ κουλλούρα μαντεύουν πῶς θὰ πάῃ ἡ σοδειὰ τῆς χρονιάς... Κόβουν τότε τὴ βοδόκλωρα, δίνουν τὴ μισὴ νὰ τὴν φάῃ τὸ βόδι καὶ τὴν ἄλλην τὴν ἀφήνουν νὰ τὴ φάῃ ὁ παραγίδς ἢ ὁ βοσκός. Δίνουν ἀκόμα στὰ βόδια σῦκα, μουσιτόπιτες, τὰ φιλεύουν. Στὸ τέλος τοὺς δίνουν καὶ τὸ σταυρὸ τοῦ σπιτιοῦ τὸν περσινοῦ (σταυροκουλλούρα), πού κατέβασαν ἀπ' τὰ εἰκονίσματα νὰ τὸν φᾶνε» (Ν. Πέρδικα, Σκῦρος, Α' 129 κ.ἑ.).

9. Ἡ πίττα τοῦ σκύλου. Εἰς τὴν Κάρπαθον «τὴν παραμονὴ ἰ' ἄη Βασιλεῖοῦ ψήνουν στὴ φωτιά ἓνα πιττί ὥστερα πᾶνε καὶ βρίσκουν ἓνα σκύλο—ἓνα μαῦρο σκύλο καλύτερα—καὶ τοῦ δίνουν τὸ πιττί νὰ φάῃ καὶ τοῦ λένε: Πᾶρε, σκύλε, τὸ πιττί σου τσαὶ τὸ λαοπίττι σου/ νὰ βλέπῃς καλὰ τὰ χωράφια, νὰ μὴν τὰ τρώσιν οἱ λαοί. Ὁ σκύλος θὰ πηγαίῃ νὰ φυλάῃ τὰ σπαρμένα καὶ τὰ μπουστάνια, νὰ μὴν τὰ πειράζουν οἱ λαγοί» (Μιχ. Νουάρον, Σύμμεικτα Καρπάθου Α' 183).

10. Ἔθιμα ἄλλων ἐπαγγελματιῶν: βαρκάρηδων, μυλωνάδων κλπ. Π.χ. «οἱ βαρκάρηδες τῆς Σκύρου τὴν Πρωτοχρονιά πᾶνε στὴ βάρκα νερό, γλυκά, ρόδι, τῆς ρίχνουν καὶ λεπτὰ νὰ τὴν ἀσημώσουν. Τὸ ἴδιο κάνουν καὶ οἱ μυλωνᾶδες στὸ μύλο τους. Τὴν παραμονὴ τῆς Πρωτοχρονιάς θὰ πᾶνε νὰ φιλέψουν τὸ μύλο πίττα, ξεροτήγανα, μουστοπίπιτες. Θὰ πᾶνε κ' ἓνα λαίγι-μὲ νερό, θὰ τ' ἀκουμπήσουν ὅλα πάνω σ' ἓνα τριπόδι καὶ θὰ τ' ἀφήσουν ὅλη νύχτα, νὰ ῥθῇ ὁ Ἄη Βασίλης, νὰ βρῇ τὸ μύλο δροσισμένο καὶ γλυκαμένο. Τὸ πρωτὶ θὰ πάῃ ὁ μυλωνᾶς ἢ ἡ μυλώνισσα νὰ κάνουν ποδαρικό, χύνουν τὸ νερό, σπάζουν τὸ ρόδι, ρίχνουν λεπτὰ. Ἡ μυλώνισσα στέλνει σὲ ὅλους ὅσοι ἀλέθουν στὸ μύλο μ'λόπιττα, ζυμωμένη μὲ ζάχαρη, μαστίχα, κανέλλα καὶ ἄλλα μυρωδικὰ καὶ στολισμένη ἀπὸ πάνω μὲ πλουμούδια ἀπὸ τὴν ἴδια τὴ ζύμη. Ἐκεῖνοι θὰ τῆς στείλουν πάλι ὅλοι ὅτι ἔχει καλύτερο ὁ καθένας, ἄλλος σῦκα, ἄλλος καρύδια, ὁ τσοπάνης κρέας, τυρί, ὅτι νὰ εἶναι» (Πέρδικα, Σκῦρος, Α' σ. 130, 161).

11. Καταχύσματα καὶ προσφοραὶ εἰς τὸ στοιχειὸ τοῦ σπιτιοῦ ἢ ἄλλα δαιμονικὰ ὄντα. Π.χ. Εἰς τὴν Σκύρῃ τὸ βράδυ τῆς παραμονῆς ἔβαζαν ἓνα σινὶ μὲ φαγητὰ ἐπάνω εἰς τὴν στέγη διὰ νὰ φάγουν ὄντα τινά, «ἀπ' ἐμᾶς καλοὶ» καλούμενα. Εἰς τὴν Σκῦρον «οἱ παλαιοὶ μυλωνᾶδες ρίχνανε τὴν Πρωτοχρονιά μὲς στὴν τρύπα τοῦ μύλου σιμιθόδες, σῦκα, καρύδια, γιὰ νὰ φιλέψουν τὸ στοιχειὸ ποὺ βγαίνει κάτω ἀπ' τὸ ζουράκι τοῦ μύλου» (Πέρδικα, Σκῦρος Α' 161). Εἰς τὴν Χίον ὁ οἰκοδεσπότης τὴν πρώτην τοῦ ἔτους λίαν πρωτὶ περιήρχετο τρεῖς ὅλην τὴν οἰκίαν ἔχων εἰς χεῖρας κάνιστρον μὲ παντοειδεῖς καρποὺς καὶ γλυκύσματα καὶ ἄρτους καθαρωτάτους καὶ τὰ ἐσκόρπιζε ψιθυρίζων εὐχὰς ὑπὲρ τῆς εὐημερίας τοῦ οἴκου (ταῦτα ἦσαν ὡς τις ἐνιαυσία θυσία εἰς τὸ στοιχειὸ τοῦ σπιτιοῦ). Ἐξακολουθεῖ τοῦτο νὰ γίνεται εἰς τὴν Χίον ἢ ἄλλου;

12. Προσφοραὶ εἰς τοὺς νεκρούς. Μνημόσυνα.

Εἰς τὸ Λασιθί τῆς Κρήτης «τὴν Ἀρχιχρονιά γεμίζομε ἓνα πιάτο κουλλουράκια ἢ λουκουμάδες κ' ἓνα μπουκάλι ρακὶ καὶ τὰ πᾶμε στὴν ἐκκλησιὰ καὶ πίνουνε μιά μακαριά». Εἰς τὴν Κορώνην «τὸ πρῶτο πιάτο τοῦ φαγιοῦ ποὺ θὰ βγάνουν τὸ δίνουν σὲ φτωχὰ παιδάκια, γιὰ νὰ σχωρεθοῦν οἱ πεθαμένοι. Ἄν δύνεται κανεὶς, μεράζει καὶ περισσότερα, μὰ τὸ πρῶτο πιάτο εἶναι ἀπαραίτητο νὰ βγῇ ἀπὸ τὸ σπῆτι».

13. Τὰ Κάλαντα τῆς Πρωτοχρονιάς.

Ποῖοι τὰ λέγουν; καὶ πότε; Γυρίζουν καὶ μεγάλοι; Τί τραγουδοῦν; Τί κρατοῦν εἰς χεῖρας; (μῆλον ἢ πορτοκάλι; καράβι ἢ ἀστέρα;) Τί εὐχονται καὶ μὲ ποίας πράξεις συνοδεύουν τοὺς λόγους των; (Κτυπήματα μὲ τὴν βέργαν, σκάλισμα τῆς φωτιάς, διασπορὰ σίτου ἢ κριθῆς εἰς τὴν αὐλὴν κτ.) Τὰ διδόμενα δῶρα (ξηροὶ

καρποί, νομίσματα καρφωμένα μέσα σὲ μήλο ἢ πορτοκάλι, κουλλούρια, γλυκύσματα). Ὀνομασία τῶν δώρων: *καλοχερίδια* (Κρήτη), *πουλουστρήνα* (Κύπρ.), *μπουλοστρήνα* (Σάμος), *καλιστρήνα* (Ἀπύρανθος).

Παραδείγματα: Εἰς τὴν περιφέρειαν Ἀδριανουπόλεως «τὸ πρωτὶ τῆς Πρωτοχρονιαῆς τὰ παιδιὰ, ἡλικίας 12 - 15 ἐτῶν, γυρίζουν τὰ σπίτια μ' ἓνα κλαδί κρانيᾶς (σουρβάκια) καὶ σουρβίζουν, δηλ. κτυποῦν τὸν νοικοκύρην καὶ τοὺς οἰκέτους εἰς τὴν ράχιν, λέγοντα: «Σούρβα, σούρβα, γερὸ κορμί, / γερὸ κορμί, γερὸ σταυρί / Σὰν ἀσήμι, σὰ κρانيὰ / καὶ τῇ χρόν' γούλ' γεροὶ / καὶ καλόκαρδοι!» Ποῦ τὸν κλῶνον τῆς κρانيᾶς περιτυλίσσουν μὲ χρωματιστὲς κλωστὲς καὶ κορδέλλες; Εἰς τὸ Κωστὶ «κόφτανε ἓνα κλωνάρι πράσινο ἀκρانيὰ καὶ τυλίξαι τὴ ζώνη τὴν ἀσημένια, πὺν φορούσασιν οἱ μάννες τους. Ἔτσι τὸ παιδὶ πήγαινε πὰ στὸ σπίτι μὲ τ' ἀσήμι». Εἰς τὴν Σινώπην «μόλις ξημερώσῃ τὴν Ἀρχιχρονιά, σκοτεινὰ - σκοτεινὰ ἀκόμη, ἓνα κορίτσι ἐπαιρνε ἓνα κομμάτι δάφνα κ' ἐπήγαινε στὰ συγγενικὰ σπίτια νὰ καλαγγιάσῃ τὸ ὀτσάκι. Ἐπρεπε νὰ πάῃ πρώτῃ ν' ἀνοίξῃ αὐτὴ τὴν πόρτα. Πήγαινε ἴσια στὸ τζάκι, ἔρριχνε τὴ δάφνα μέσ' στὴ φωτιά καὶ καούντανε κ' ἔλεγε: «Καὶ τοῦ χρόνον, καλὲς δουλειές». Οἱ ἀνδραποὶ τοῦ σπιτιοῦ ἐκαλάγγιαζαν τὸ κορίτσι, δηλ. τοῦ ἔδιναν ἓνα πορτοκάλι, πὺν εἶχαν καρφώσει μέσα ἓνα δίχροσο ἢ πεντάχροσο, τοῦ ἔδιναν καὶ γλυκὰ, φρούτα».

Εἰς τὴν Λήμνον, τὰ κάλαντα τῆς Πρωτοχρονιαῆς «τὰ μικρὰ παιδιὰ γυρίζουν στὰ λούκ - λούκ. Μπαίνουν μέσα κρατώντας καλάθια, γονατίζουν καὶ λέν: λούκ - λούκ, καλημέρα σας κι Ἀγιοβασίλ'ς. Τοὺς δίνουν λονκούμια φκιαγμένα μὲ ζυμάρ', καρύδια, σταφίδες καὶ τὰ μαζεύουν στὸ καλάθ'. Φεύγοντας πάλι φωνάζουν στὸ δρόμο: Λούκ - λούκ, λούκ - λούκ! Χαλᾶν τὸν κόσμον. Οἱ νοικοκυρεὲς τὰ δέχονται μὲ καλὴ καρδιά καὶ τὰ λένε: «Καλῶς τὸν πέτταρο ἢ καλῶς τὴς π'λαδέλλες. Κάτ'τε νὰ κάτ' κ' ἢ κλώσσα μας».

14. Τὸ ποδαρικό. Ποῖος κάνει τὸ ποδαρικό; Ὁ νοικοκύρης ἢ ὁ πρωτότοκος υἱός; ἓνα τυχερὸ παιδὶ ἢ ὁ τυχὼν πρῶτος ἐπισκέπτης; Μὲ ποίας πράξεις καὶ ποίους λόγους καὶ εὐχὰς συνοδεύεται τὸ ποδαρικό; (Ρίξιμο πέτρας ἢ σιδηροῦ ἀντικειμένου, σπάσιμο ροδιοῦ, χύσιμο νεροῦ, σπορὰ κριθῆς κττ.)

Παραδείγματα. Εἰς τὴν Ἀμοργὸν τὸ ποδαρικό τὸ κάνει ἓναξ τοῦ σπιτιοῦ, καθὼς γυρίζει ἀπὸ τὴν ἐκκλησία μ' ἓνα εἰκονισματάκι στὸ χέρι. Μπαίνει δυὸ βήματα στὸ σπίτι λέγοντας: *Μέσα καλὸ!* Γυρίζει πάλι δύο τρία βήματα ὀπίσω καὶ ξαναλέγει: *κι ὅζω κακό!* Τὸ κάνει αὐτὸ τρεῖς φορές. Τέλος, λέγοντας: *Μέσα καλὸ!* ρίχνει ἓνα ρούδι νὰ σπάσῃ μέσα στὸ σπίτι. Κατόπι τρῶνε μιὰ δαχτυλιὰ μέλι ὅλοι, γιὰ νὰ ναι γλυκεῖα ἡ ζωὴ τους ὅλον τὸ χρόνο, κι ἀμέσως κατόπιν βάζουνε

καὶ τρῶνε κοφτὸ γιὰ χάρη τοῦ ἁγίου Βασίλη. Εἰς τὸν Ἀπόσκεπον Καστορίας φωνάζουν ἓνα παιδί, πὺν ἔχει καλὸ ποδαρικό, καὶ τὸ βάζουν μὲ τὴ τζουμάγια (ξύλο μὲ κόμβο κάτω) καὶ ἀνακατώνει τὴ φωτιά καὶ λέγει: Ἀρσενικά παιδιά, θηλυκά ἀρσενιά. Εἰς τὸ Λασηθί «ὁ ξένος πὺν θὰ μπηῇ πρῶτος στὸ σπίτι βασιτᾶ μιὰ πέτρα καὶ τὴ βάζει στὴ μέση τοῦ σπιτιοῦ, καθίζει ἐπάνω καὶ λέει: Καλημέρα στὴν ἀφεδιά σας, καλὴ ἁγία ἀρχιμενιά. / Κλοὺ κλοὺ στὰ ῥνίθια σας, / στ' ἀρσενιά σας καὶ στὰ ρίφια σας. / Νὰ κλωσσήσ' ἡ γι-δρυνιά σας, / νὰ γεννήσῃ κ' ἡ αἰλιά σας, / νὰ γαστρωθῇ ἡ γαῖδαρα σας, / νὰ κάμῃ ἓνα μονλάρι. / Ἀρσενιά καὶ ρίφια θηλυκά, / καὶ κοπέλια ἀσπρινικά. / Ὅσο βάρος ἔχει τουτηνιὲ ἡ πέτρα, τόσο χρυσάφι νὰ μπαίνῃ στὸ σπίτι σας! Ὑστερα τότε κερνοῦνε καὶ φεύγει (Μ. Λιουδάκη).

Εἰς τὴν Κάρπαθον τοῦ ἁγίου Βασιλείου «βάζουν ἄσπρο σκύλο πρῶτ' πρῶτ' μέσ' στὸ σπίτι γιὰ τὸ καλὸ καὶ τοῦ δίνουν νὰ φάῃ μπακλαβᾶ. Τὸ κάνουν, γιὰ νὰ σκυλιάσῃ τὸ σπίτι καὶ νὰ θεριέψουν οἱ ἀνθρώποι του» (Μιχ. Νουάρος).

15. Μεταμφιέσεις καὶ δραματικαὶ παραστάσεις τῆς Πρώτης τοῦ ἔτους. Αἱ κατὰ τόπους ὀνομασίαι: Ρογκατάια ἢ Ρογκατσάρια, Μωμόεροι, γκαμῆλα ἢ οἱ Τζαμαλοί, μπούμπαρος καὶ νέφι, κλπ. Περιγραφὴ. Φωτογραφίαι. (Βλ. ἐρωτήματα διὰ τὰς μεταμφιέσεις τῶν Χριστουγέννων).

16. Μαγικαὶ καὶ δεισιδαίμονες πράξεις πρὸς ἐξασφάλισιν ὑγείας, καλῆς ἐσοδείας, πολλαπλασιασμοῦ τῶν παιμνίων κττ.

(α) Ἀνανέωσις τοῦ ὕδατος (καινούριο, κινὸ ἡ ἁγιοβασιλιάτικο νερό, ἀμίλητο νερό). Ποῖος πηγαίνει εἰς τὴν βρύσιν (ἢ εἰς τὸ πηγάδι), διὰ νὰ φέρῃ νερὸ τὴν Πρώτην τοῦ ἔτους; Προσφοραὶ (κεράσματα) εἰς τὴν βρύσιν. Πράξεις σχετικαὶ μὲ τὴν δοξασίαν, ὅτι τὸ νερὸ κοιμᾶται.

Παραδείγματα: Εἰς τὴν Σινώπην «ὅποιος εὗρισκε τὸν παρᾶ στὴν πίττα, ἔπρεπε νὰ σηκωθῇ πρῶτ' - πρῶτ' νὰ πάῃ στὴ βρύση μ' ἓναν κουβᾶ. Κρατοῦσε κ' ἓνα κομμάτι πίττα, ἀλειμμένο μὲ μέλι καὶ βούτυρο. Ἄφηνε τὸ κομμάτι του στὴ βρύση, κι ἂν εὗρισκεν ἄλλο ἐκεῖ, τὸ ἔπαιρνε καὶ τὸ βάνανε μέσα στὴ μαγιά· γέμιζε καὶ τὸν κουβᾶ νερὸ καὶ τὸ ἔφερνε στὸ σπίτι».

Εἰς Ρεΐσδερε «τὴν Ἀρχιχρονιά νύχτα νύχτα ἠπηγαίναμε νὰ πάρωμε τὸ μάλαμα, τὸ πρῶτο νερό, ἀπὸ τὸ πηγάδι. Κεῖνος πὺν πηγαινε στὸ πηγάδι κρατοῦσε ἓνα πιάτο λουκουμάδες ἢ διπλάκια καὶ τ' ἄφηνε ἀπάνω στὸ πηγάδι, γιὰ νὰ πληρώσῃ τὸ μάλαμα».

Εἰς τὴν Αἰτωλίαν «τὴν Πρωτοχρονιά ταῖζουν τὴ βρύση μὲ πολυσπόρια, πὺν φέρνει ἓνα παιδί ἀμίλητο καί, ἐνῶ τὰ ρίχνει μέσα, λέει: —Ὅπως τρέχει τὸ νερό, νὰ τρέχῃ καὶ τὸ βιό! Ἐπειτα φέρνει τ' ἀμίλητο νερὸ στὸ σπίτι κι ἀπ' αὐτὸ πίνουν καὶ νίβονται ὅλοι γιὰ τὰ χρόνια πολλά».

Εἰς τὴν Σκῦρον «ἀπὸ τὸ βράδν οἱ γυναικες χύνουν ὄλο τὸ νερό ἀπ' τὶς στάμνες καὶ τὸ πρῶτ', μόλις τελειώσῃ ἡ λειτουργία, θὰ πᾶνε νὰ φέρουν τὸ νιὸ νερό, νὰ δροσίουν τὰ σπῖτια τους. Παίρνουν στὴν τσέπη τους οὐκα, σταφίδες, μουστοπίπιτες, καρύδια καὶ ὅ,τι ἄλλα καλούδια ἔχει ἡ κάθε μιά, γιὰ νὰ γλυκάνουν τὰ νερά. Σὰ θὰ ρίξουν τὶς φιλιές τους στὸ νερό, ἔρχονται μουρμουριστὰ καὶ λένε: 'Ὡς τρέχει τὸ νερό, ἔτσι νὰ τρέχουν τὰ καλὰ μέσ' στὸ σπῖτι μας» (Ν. Πέρδικα).

(β) Ἀνοιγμα τῆς βρύσης. Τὴν ἀφήνουν νὰ τρέχῃ, λέγοντες «Κατὰ πῶς τρέχ' ἡ βρύση, ἔτσι νὰ τρέχ' ἡ τύχη μ'» καὶ φεύγουν, χωρὶς νὰ στραφοῦν πρὸς τὰ ὀπίσω (Μάδυτος).

(γ) Προσκόμισις πέτρας ἢ ἄμμου εἰς τὸ σπῖτι. Ποῖος τὴν φέρνει καὶ ἀπὸ ποῦ; «Ἀνθρωπος τοῦ σπιτοῦ» ἢ κάθε ἐπισκέπτης;

Εἰς τὴν Ἁγιά Σοφία Λήμνου τὴν Πρωτοχρονιά «ἓνας πὺν θὰ πᾶ νὰ χαιρετήσ' θὰ πάρ' μιὰ πετραδέλλα βρυγιασμέν', θὰ τὴ μολάρ' μέσ' στὸ σπῖτ' καὶ θὰ πῇ: ὅπως βαρεῖ ἡ πέτρα, νὰ βαρῇ καὶ τ' ἀφέντ' ἡ σακούλα. Τὶς πέτρες τὶς κάνουν τροχαλιὰ (σωρὸ) μέσ' στὸ σπῖτ' καὶ τὶς πετοῦν στὴν ὄχτῳ. Μερικοὶ ἀνεβάζουν πέτρα μεγάλη στὸ σπῖτ', τόσο μεγάλ', πὺν τὴ φορτῶνεται ἓνας στὴν πλάτη γιὰ γούρι». Εἰς τὸν Πόντον κορίτσια καὶ γυναῖκες κατεβαίνουν εἰς τὴν θάλασσαν μὲ σκεῦος πλήρες «καρκότου» ἢ χόνδρων σίτου καὶ με ἄλλας οὐτὰ τὰ χύνουν εἰς τὴν θάλασσαν, με τὸ ἴδιον δὲ σκεῦος παίρνουν ἀπὸ τὴν θάλασσαν κροκάλας μὲ νερό καὶ ἐπιστρέφουσαι εἰς τὴν οἰκίαν τὰ σκορπίζουν εἰς τὰ δοματῖα. Ἐνα ἀπὸ τὰ λιθάρια αὐτὰ τὸ ρίπτουν εἰς τὸ σκεῦος τῆς ζύμης, τὸ ἀντικαθίστουν δὲ μετὰ ἓν ἀκριβῶς ἔτος δι' ἑτέρου. Νομίζουν ὅτι τοῦτο παρέχει ἀφθονίαν οἰκιακῶν ἐφοδίων». Ποῦ ἄλλοῦ γίνεται τοῦτο;

(δ) Ἐκθεσις ἀντικειμένων εἰς τὰ ἄστρα. Σπορὰ κριθῆς κλπ. Π.χ. εἰς τὰ Σβέρδια τῆς Λήμνου τὴν παραμονὴν τοῦ ἁγ. Βασιλείου τὸ βράδν, «βγάζουν» τὰ φλουριά στὸ παραθύρο, στὰ κεραμίδια, νὰ τὰ ἰδῇ τὸ ἄστρο, (νὰ μὴν τὰ ἰδῇ ὁ ἥλιος), γιὰ νὰ ἴναι εὐτυχισμένος ὁ χρόνος. Στὸ ἄστρο βγάζουν καὶ ἄφκο, σιάρ', κιδάρ', μπαμπακόσπορο, ἀπ' οὐλα τὰ σπορικά, καί, τὸ πρῶτ' τὰ παίρνουν καὶ τὰ σπέρνουν μέσα στὸ σπῖτ' καὶ λέν: «πολλά μπερεκέτια»! Θὰ πάρουν μιὰ πέτρα ἀπ' τὰ κεραμίδια, νὰ ἴναι κόκκιν', καὶ θὰ κάτῃ ἀπάν' ὁ νοικοκύρ'ς καὶ θὰ σπείρ' ἀπ' οὐλα τὰ σπορικά μέσα στὸ σπῖτ'.

(ε) Θραῦσις ροδιοῦ. Ποῖος τὸ θραύει καὶ πρὸς ποῖον σκοπόν; Μὲ ποίας τυχὸν ἄλλας πράξεις καὶ εὐχὰς συνοδεύεται τοῦτο;

Π.χ. εἰς τὴν Ἀράχοβαν (Παρνασσ.) «ἀποβραδὺς ξαστριάζουν ἓνα λιθάρι ἢ ἓνα ρόιδο. Τὸ πρῶτ', αὐτὸς πὺν θὰ γυρίσῃ ἀπὸ τῆς βρύσης τὰ πετάει μέσα στὸ σπῖτι λέγοντας: Σὰν τοῦν λιθάρι' γιροὶ κι σὰν τοῦν ρόιδου γιμῶτ'!»

(c) Κτυπήματα με βέργαν ή κλώνον ελαίας εις την ράχιν ή με σκυλλο-κρομμύδα ή σιδηροῦν ὄργανον, εις την κεφαλὴν. Ἀνάρτησις ἀγριοκρομμύδας ἐκ τοῦ ἀνωφλίου τῆς θύρας κλ.

Εἰς τὴν Στενήμαχον «τ' Ἀη Βασίλ' τὴν παραμονὴν τ' ἀπόγιονμα, πᾶν' οἱ κουπέλλις με μινὰ στάμνα κ' ἕνα ραβδί ἀπὸν κρανιά στοῦ ποντάμ'. Γιμίζουν τὴ στάμνα κὶ χτυποῦντι μὴ τοῦ ραβδὶ κὶ λέν' : Κὶ τοῦ χρόν' ! Τοῦ προὺ μὴ κείνου τοῦ ραβδὶ γυρλίξ'ν στὰ συγγενικά τὰ σπίτια κὶ χτυποῦν τς ἀνθρῶποι κὶ λέν' : Κὶ τοῦ χρόνον». Εἰς τὰ χωρία τοῦ Μαραθῶνος καὶ τοῦ Ὠρωποῦ ὁ κομίζων τὸ ἀμίλητο νερὸ εἰς τὴν οἰκίαν φέρει καὶ κλώνους τινὰς ελαίας καὶ ἄγριον κρίνον καὶ με αὐτὰ κτυπᾷ ὅλους τοὺς οἰκείους εἰς τὴν κεφαλὴν ἐπευχόμενος «καλημέρα καὶ εὐτυχὲς τὸ νέον ἔτος», κατόπιν δὲ τὸ ἀναρτᾷ εἰς τὸ ἐξωτερικὸν ἀνώφλιον τῆς ἔξω θύρας.

17. Ἀλλαι μαγικαὶ πράξεις πρὸς ἐπίτευξιν ἀφθονίας τῶν καρπῶν, κλοπὴν τῆς ἐσοδείας ἢ τῆς εὐτυχίας τῶν ἄλλων κλ.

(α) Διὰ νὰ κάμουν μεγάλη θημωνιά. Εἰς τὸν Ναίμονα τῆς Μεσημβρίας «τ' Ἀη Βασιλειοῦ, ἅμα εἶχεν ἕνας γαμπρὸς θάλα' ῥατὴ μ' ἕνα ξύλο μακρὸ, λοῦρο (ἁμαξόξυλο), σουρβάκιζε τὸν πεθερὸν, τὴν πεθερὰ μὴ τὸ ξύλο αὐτό : Γειά, χαρά, Καλημέρα ! Καλὴς ἦρθε, κὶ Ἀη - Βασίλ' με τὸ ποτὸ τὸ μπερεκέτ'. Γερὸ κορμί, νερὸ σταυρὶ καὶ τοῦ χρόνον πιότερα ! Ἐ' ἄστερα τὸ σήκωνε στὴν κομίνα (καπνοδόχο), νὰ φαίνει' ἀποπᾶν', νὰ κᾶν' ὁ πεθερὸς μεγάλη θημωνιά. Ἀμα φώτιζε ὁ παπᾶς, τὸ κατεβάζαν ὕστερα καὶ τὸ καίγαν».

(β) Διὰ νὰ κάμουν πολλὰ πουλιά. Εἰς τὴν Ἑπειρον τὴν Πρωτοχρονιὰ «βάνουν ἕνα πουργάρι στὴ γωνιά μπροστὰ κὶ ἅμα ἔρθουν ἀπ' τὴν ἐκκλησιά, κάθε-ται ἕνας ἀποπᾶν' καὶ τὸ πλακῶν', γιὰ νὰ βγάνουν οἱ κότες πολλὰ πουλιά».

(γ) Διὰ νὰ κλέψουν τὴν εὐτυχίαν τοῦ ἄλλου. Εἰς θρακικὰ χωρία (Τσορέκκιοι) «τὴν πρώτην τοῦ ἔτους ὅποιος σηκωθῇ πρῶτος πηγαίνει εἰς τὴν ἐστίαν ἔρπων καὶ ἀνάπτει πῦρ, ἔπειτα δὲ πρέπει νὰ ὑπάγῃ κρυφὰ εἰς τὸ σπίτι τοῦ γείτο-νός του καὶ νὰ κλέψῃ χῶμα, πέτρα ἢ κάτι ἄλλο· ἔτσι νομίζει, ὅτι τοῦ παίρνει τὴν εὐτυχίαν». Εἰς τὴν Σκῦρον «ἅμα θέλῃς νὰ πλουτίσῃς, πᾶς κρυφὰ τοῦ ἁγίου Βασι-λείου πρῶτ' - πρῶτ' ὁ ἕνα πλούσιο σπίτι, προσέχεις νὰ μὴ σὲ δῇ κανένας, κλέβεις λίγο νερὸ καὶ φεύγεις. Τὸ νερὸ θὰ τὸ πᾶς σπίτι σου, νὰ πιοῦν ὅλοι οἱ δικοί σου τρεῖς γουλιές ὁ καθένας καὶ νὰ ρίξῃς καὶ στὶς τέσσερις γωνιὰς τοῦ σπιτιοῦ σου. Τὸ σπίτι τὸ ξένο θὰ στεγνώσῃ καὶ θὰ ξεκληριστῇ καὶ τὸ δικό σου θ' ἀρχοντύνῃ» (Ν. Πέριδικα).

18. Μαντικαὶ συνήθειαι τῆς παραμονῆς ἢ τῆς Πρώτης τοῦ ἔτους.

(α) Ἀπὸ τὸ νόμισμα τῆς βασιλόπιττας (Βλ. ἀνωτ. σελ. 123).

(β) Ὁμοπλατοσκοπία, ὁστεομαντεία. Π.χ. εἰς τὰ χωρία Μετρῶν Θράκης «ὁ μεγαλύτερος τοῦ σπιτιοῦ θὰ κοιτάξ' τὸ καρὰβ' (τοῦ καπονιοῦ). Σὰν εἶναι γιομαῖτο (σκοτεινό), ἢ χρονιά θὰ πάῃ μπερκετλίδκ', σὰν-εἶναι πάλε ἄδειο, θὰ ἔχμε φτώχεια».

(γ) Ἑμπυροσκοπία. Κόκκοι σίτου ἢ φύλλα ἐλαίας ἢ σοῦρβα (πράσινα μάτια σουρβιάς) ἢ κουνούτσια ἀπὸ κρανιές ἢ φύλλα πρίνου ρίπτονται εἰς τὴν πυρακτωμένην παρασιὰ ἢ πάνω στὴν θερμάστρα. Ἀπὸ ποίας παρατηρήσεις οἰωνίζονται ὑγείαν ἢ θάνατον, εὐφορίαν ἢ ἀφορίαν;

(δ) Οἰωνισμοὶ ἐκ μετεωρολογικῶν παρατηρήσεων διὰ τὴν ἐσοδείαν τῆς μετέξης, τὴν εὐφορίαν τῶν ἀγρῶν, τὴν γέννα τῶν ποιμνίων. Π.χ. ἐὰν κατὰ τὴν Πρώτην τοῦ ἔτους ὁ οὐρανὸς εἶναι διάστερος, ἢ ἔκτροφή τῶν μεταξοσκωλήκων θὰ εἶναι ἐπιτυχῆς (Ἀδριανούπολις).

(ε) Ὀνειρομαντεία, μὲ τὸ προζύμι τῆς βασιλόπιττας ἢ μὲ τὴν πρώτη βοῦκα τῆς πίττας ἢ ἄλλου φαγητοῦ τοῦ δείπνου τῆς Πρωτοχρονιάς. Π.χ. εἰς τὰ περὶχωρα τῶν Πατρῶν τὰ κορίτσια κρατοῦν ἓνα κομματάκι ἀπὸ τὸ προζύμι, ποὺ θὰ κάμουν τὴ βασιλόπιττα, τὸ ἀλατίζουν πάρα ποῖον καὶ τὸ ψήνουν. Τὸ βράδυ ποὺ θὰ κοιμηθῶν τὸ τρῶνε. Ὅποιον ἴδουν τὴ νύχτα νὰ τοῦς ὀσση νερό, αὐτὸν καὶ θὰ πάρουν. Ἄλλοῦ γίνεται καὶ προσκύλλεσμα τῆς Μοῖρας π.χ. μία βοῦκα (μασημένη ἀπὸ τὴν πίττα) κάτω ἀπὸ τὸ μαξιλάρι, τὸ σταυρώνει καὶ λέει: «Ἄγιε Βασίλη μου καλέ, / καλέ καὶ ἀγαθέ, / ἀπὸ τὴν ἔρημο περῶς, / καὶ τις Μοῖρες ἀπαντᾷς, / ἂν δῆς καὶ τὴ δική μου, / νὰ μοῦ τὴ χαιρετᾷς. / Ἄν κἀνταῖ, νὰ σηκωθῇ, / καὶ ἂν στέκεται, νὰ περπατῇ, / νὰ ῥθῃ νὰ θερίσωμε / σῆμα, κριθάρι, / καὶ χρυσὸ μαργαριτάρι. / Τὴ νύχτα βλέπει στὸν ὕπνο της κεῖνον ποὺ θὰ πάρῃ (Τρίγλεια Βιθυνίας) ἢ Ὠ/Γεννάρη, Καλαντάρη, / καὶ καλὰ καλαντισμένε, / ἐκεῖ στὴ Γέννα ποὺ θὰ πᾶς... (Ἀθῆναι).

(ς) Ἄλλα πράγματα ὑπὸ τὸ προσκεφάλαιον: ἀποκτενίδια, κτένι, καθρέπτης, ἀγριαγκινάρα κλπ. μετὰ ἢ ἄνευ καταδέσμου τῆς Μοῖρας. Π.χ. εἰς τὴν Αἴγινα τὴν ἐσπέραν τῆς παραμονῆς τοῦ νέου ἔτους ἢ νέα κτενίζεται καὶ τ' ἀποχτενίδια της μ' ἓνα χτένι καὶ ἓνα καθρέφτη θέτει ὑπὸ τὸ προσκεφάλαιον τῆς κλίνης της, ἔπειτα περιζώνεται χρυσομάντηλον, τοῦ ὁποίου τὰ δύο ἄκρα δένει ὀπισθεν τῆς μὲ τρεῖς κόμβους, λέγουσα: Σὲ δένω, Μοῖρα μου, νὰ ῥθῃς ἀπὸψε στὸν ὕπνο μου, νὰ μοῦ εἰπῇς ποῖον θὰ πάρω, καὶ ἂν δὲν ῥθῃς, δὲ σὲ λύνω.

19. Προγνωστικὰ τοῦ καιροῦ.

Π.χ. «Ἄμα εἶναι τοῦ Ἀη Βασιλείου καλοκαιριά, θὰ εἶναι σαράντα μέρες καλοκαιριά» (Αἰτωλία).

20. Προλήψεις καὶ δεισιδαιμονίαι.

Προσέχουν νὰ μὴ κλάψουν, νὰ μὴ χάσουν τίποτε, γιατί ἔπειτα ὄλον τὸν

χρόνο θὰ τὸ παθαίνουν αὐτό. «Καφὲ κείν' τὴν ἡμέρα δὲν κάνουν'. Ὁ καφὲς εἶναι πίκρα». — «Δὲν δίνουν τίποτε ἀπὸ τὸ σπίτι οὔτε χάρισμα οὔτε δανεικό».

Στὴν Μεθώνη «τὴν Πρωτοχρονιά καὶ σὺς ἀρχιμηνιὲς παρατηροῦμε ποιὸν θὰ πρωτοῖδουμε, σὰ θὰ βγοῦμ' ὅξω ἀπὸ τὸ σπίτι μας. Πρέπει πάντα νὰ ᾗ καλὸ ἀνάχαρο. Καμπόσοι τηρᾶνε πρῶτα τὴ θάλασσα καὶ τὰ βουνὰ καὶ ἔπειτα ὅποιον καὶ νὰ ἰδοῦνε δὲ στρέγει». Στοῦ Σκάρμιγκα «σηκώνονται τὴ νύχτα καὶ δένουν γιαπράκια, γιὰ νὰ ξεματίσουν τὸ μῆνα τὸν Ἀη Βασίλη, νὰ μὴν τοὺς τοιποιρίση ἀπὸ τὸ κρύο. Τὸ πρῶτ' κάνουν τὸ σταυρὸ τοὺς καὶ λένε: "Ἄγιε μας Βασίλη, σὲ ξεματίσαμε μὲ θερμό, νὰ μὴ μᾶς ξεματίσης μὲ κρύο» (Μ. Τσάκωνα).

Δὲν κάνει σκύλος μαῦρος νὰ μπῇ μέσα στὸ σπίτι τὴν ἡμέρα τ' Ἀθωασιλειοῦ· ἂν ὁ σκύλος εἶναι ἄσπρος, εἶναι καλὸ. Τοῦ δίνεις ἓνα κομμάτι ψωμὶ ἢ γλυκὸ γιὰ τὸ καλὸ. «Ἄν ἔμπη χοῖρος, κάποιος ἀπὸ τ' ἀντρόγυνο θὰ χηρέψη» (Κάρπαθος). «Κακὸ εἶναι καὶ ὅταν σπάση γυαλί ἢ καθρέφτης στὸ σπίτι τὴ μέρα τῆς Πρωτοχρονιάς» (Σκῦρος).

21. Ἐπισκέψεις, δῶρα, εὐχαὶ, χοροὶ, πιάσι.

Ἐξετάζεται ποῖος θὰ κάμῃ τὴν πρώτην ἐπισκέψιν (τὸ ποδαρικό); Τί φέρει εἰς τὸ σπίτι καὶ τί ἐπαύξει; (πέτρα, ἡ δῶρα τῶν βαπτιστικῶν ποδῶν ἀναδοχόν (κανίσκι μὲ ξηροτήγανα ἢ ρόδια, καρδιά, κυδώνια) στὴ νουνὰ ἐν Καρπάθῳ, μὲ γλυκὸ καὶ κρέας (χήνα, κουνέλι) ἐν Ἀρσινόῃ, ἀνταλλαγὴ δώρων. Π.χ. εἰς τὴν Αἰτωλίαν «στέλνουν χρονοπολλίσματα στὰ δασυὰ» (=δῶρα διὰ τὸ χρόνια πολλά).

Εἰς Κρήνην τῆς Ἰωνίας τὴν Πρωτοχρονιά «ἀφήνουν πόρτες καὶ παραθύρια τέντα ἀνοιχτά καὶ ἔχει τὸ δικαίωμα ὁποιοσδήποτε, γνωστὸς καὶ ἀγνωστος, νὰ μπῇ γὰ τραταριστῇ». (Πρβλ. «Ἀη Βασίλη ἔχεις;» γιὰ ὅσους ἔχουν πόρτες καὶ παράθυρα ἀνοιχτά ἄλλες μέρες).

Κεράσματα (παστέλλια, σῦκα, πίττες, ξηροὶ καρποί).

22. Ἐθιμα τοπικά, ὡς ἀνάρτησις κλάδων ἐλαίας κτλ.

Εἰς τὴν Σινώπην «ἡ νοικοκυρὰ τὸ βράδυ τῆς Ἀρχιχρονιάς ἔκαμνε σταυρὸν ἀπὸ χαλβὰ καὶ τὸν κολλοῦσεν πάνω ἀπὸ τὸ τζάκι καὶ ἔλεγε: «Εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ, ὁ παλιὸς χρόνος βγήκε καὶ ἐμπήκεν ὁ καινούργιος χρόνος». Λίγο ψηλὰ ἀπὸ τὸ χαλβὰ ἄρφώνανε ἓνα κλαδί ἐλιάς, μὲ 40 - 50 φύλλα, ἀπὸ τὰ ὁποῖα κρεμοῦσαν λουφτουκάβρια (σπασμένα εἰς τὸ ἄκρον). Ἐκεῖ στεκότανε ὅλο τὸ χρόνο. Παίρναμε τὸ παλιὸ κλαδί καὶ βαλίσκαμε τὸ καινούργιο».

Ὅμοίως εἰς τὸν Πόντον τοποθετοῦν ἕξ κλάδους ἐλαίας καὶ ἕξ δάφνας εἰς τὸ εἰκονοστάσιον εὐχόμενοι: «Ἦρτε καλοχρονία, ὡς πάη κακοχρονία». Τί συνηθίζεται ἄλλου;

4. Θεοφάνεια.

Ἔθιμα τῆς παραμονῆς καὶ τῆς ἡμέρας τῶν Θεοφανείων.

1. Ὄνομα τῆς ἐορτῆς: Φῶτα, Ὀλόφωτα, Ἀγίαση, Γιορδανιοῦ. Ὄνομα τῆς παραμονῆς: τοῦ Ἀγιασμοῦ, τοῦ Σταυροῦ, Πρωτάγιαση. Σημασία τῆς ἐορτῆς: «Μεγάλη γιορτή, θεότρομη». «Τὰ Φῶτα εἶναι ἡ μεγαλύτερη γιορτή γιὰ τοὺς Βεντζιῶτες (Δυτ. Μακεδον.) Κάθε καινούργιο ροῦχο τὸ πρωτοφοροῦν τὰ Φῶτα, γιὰ νὰ φωτιστῇ».

2. Ὁ ἀγιασμός τῆς παραμονῆς. Ὄνομα καὶ χρῆσις τοῦ ἡγιασμένου ὕδατος: πρωτάγιαση, φώτιση. Εἰς Ἀγιάσον Λέσβου, τὴν φώτιση τὴν ρίχνουν στὰ κτήματα καὶ στὶς βρύσες. Δοξασία ὅτι μὲ τὴν πρωτάγιαση ὁ παπᾶς διώχνει τοὺς καλικάντζαρους. Σχετικαὶ διηγήσεις καὶ παροιμίαι. Π.χ. ἀγιάσαν τὰ νερά, πᾶν τὰ παγανά.

3. Ἀλλαι καθαρτικαὶ πράξεις τῆς παραμονῆς. Περισυλλογὴ τῆς στάκτης ἀπὸ τὴν ἐστίαν καὶ χρῆσις αὐτῆς. Ἐκκένωσις τῶν ἀγγείων τοῦ ὕδατος κτλ. Πῶς δικαιολογοῦνται αἱ συνήθειαι αὗται; Π.χ. εἰς τὴν Ἱμβρον «τὴ μέρα ποὺ θὰ βγῇ σταυρός, πρῶι - πρῶι, πρὶν πᾶμε στὴν ἐκκλησία, θὰ βγοῦμε νὰ τριγυρίσουμε ὅλο τὸ σπίτι. Ρίχνουμε τὴν ἀλιά προγύρου τοῦ χουμι σὲ κατὶ γιὰ τὰ μαμνούδια. Τὰ προφυλάει ἀπὸ τὰ τέσσερα τὰ γουβάρα». Ἄλλου τὴ στάκτη τὴ βαστούν καὶ τὴν ἀνακατώνουν στὸ σπόρο, γιὰ νὰ μὴ βγάξουν τὰ γεννήματα δαυλό.

4. Παρασκευὴ ἄρτων, πιττῶν, κουλλουρίων, εἰδικῶν φαγητῶν. Ὄνομασία, τρόπος παρασκευῆς αὐτῶν καὶ χρῆσις. Π.χ. φωτίτσα (ἐν Κεφαλληνίᾳ) ἄρτος ἐν σχήματι σταυροῦ, ποὺ τρώγεται τὸ πρῶι τῶν Φώτων, μαρμαρίτες (ἐν Λήμνῳ) οἱ τηγανίτες: «Παίρνουμε ἁγιασμό ἀπ' τὴν ἀγκλησὰ τοῦ Φωτός, τὴν πρώτη μέρα, (ὄχ' ἀνήμερα) καὶ κάνουμε μαρμαρίτες. Ζ'μώνουμε ζ'μάρι μὲ νερὸ καὶ μὲ τὸν ἁγιασμό κ' ἔπειτα τ' ἀνελοῦμε καλά πυρώνουμε τὸ πλακί (πέτρα) καὶ τὸ βάζουμε στὴν πυρουσιὰ καὶ φωτιά πολλὴ ἀποκάτ' καὶ χύνουμε μὲ τὸ κουτάλ' ἀργιὰ ἀργιὰ καὶ γίνονται τρυπίτσες. Καὶ λέμε τὰ παιδιά, ὅτι ἔρνται Καλλ'καντζὰρ καὶ τὶς τρυποῦν (Λήμνος).

5. Ἔθιμα ἀγροτικὰ τῆς παραμονῆς. Φωτισμός (καπάλισμα) τῶν ἀροτριώντων. Βουδόπιττα, ὡς κατὰ τὰ Χριστούγεννα. Σιτάρι βρασμένο ὡς κόλλυβο. Ποία ἡ χρῆσις του; Π.χ. εἰς τὴν Ρόδον «οἱ ζενκάδες τὴν παραμονὴ τῶν Φώτων παίρνουν φῶς ἀπὸ τὴν ἐκκλησία σ' ἓνα κερί καὶ φωτίζουν τὰ βόδια, καίουν δηλ. τὶς τρίχες στὰ διάφορα μέρη τοῦ σώματός των. Ἐπίσης τὴν ἴδια ὥρα κρεμοῦν στὸ ἓνα κέρατο ἓνα κουλλουράκι, ποὺ τοῦ τὸ δίνουν τὴν ἄλλη μέρα καὶ τὸ τρώγει. Εἰς τὸ Κατσιδόνι Κρήτης «τὴν παραμονὴ τῶ Φωτῶ ψήνουνε τὰ παλληκάρια γιὰ τὰ

βούγια δηλ. μείγμα από άρακᾶ, κονκιά, ροβίθια, σιᾶρι και από όλα τὰ ὄσπρια και τὰ δίδουν στα βούγια νὰ τὰ φᾶνε. Τὸ πρῶτ' ἐπαιρναν ἀπὸ τὰ παλληκάρια αὐτὰ καί, ἐνῶ τὰ ἐσκορποῦσαν εἰς τὸ δῶμα, ἔλεγαν· Φᾶτε, πουλιά κι ἄσκορδαλοί, μὴ φᾶτε τῇ σπορά μου» (Ἐπ. Κρητ. Σπ. Γ' 418).

6. Ἀγερμοί. Γυρίζουν τὰ παιδιά (ἢ και μεγάλοι) τὴν παραμονὴν ἢ τὴν ἡμέραν τῶν Φώτων; Τί τραγουδοῦν; Εἶναι μετημφιεσμένοι; Πῶς λέγονται οὗτοι κοινῶς; Λίδουν καμίαν παράστασιν μιμικήν; Τί τοὺς δίδουν ὥς δῶρον; Διασκεδάσεις μὲ τὰ συναθροιζόμενα δῶρα. Π.χ. εἰς τὴν Λῆμνον «τὰ Φῶτα, τὴν παραμονή, μόλις βασιλέψ' ὁ ἥλιος, γίνονται παρέες και δυὸ ἀπ' αὐτοὺς φοροῦν μουντσούρες. Εἶναι ντυμέν', βάζουν καί τσόλια, και πᾶν' ἀπὸ σπῖτ' σὲ σπῖτ' και φοβερίζουν τὰ παιδιά. Ἔχουν και κ'δούνια, τρέχουν και βροντοῦν τὰ κ'δούνια. (Τὰ «βαδάτζούδα» τὰ λέμε, *badátzoz* = καλλικάντζαρος). Ἀμα ἀκούσουν τὰ παιδιά, κρυβγίνεται κι αὐτοὶ ρωτοῦν: Κλαῖν' τὰ παιδιά; Χτυποῦν και τὸ ραβδί χάμω και στήν πόρτα. Τis δίνουμ' μαρμαριῖτες, κρασί, μόνστο, κραάς χοιρινό. Τοὺς λέμε και Καλλ'κατζάρ'» (Γ. Μέγας). Ποῦ ἄλλου ἀπαντᾷ ἡ ὀνομασία και ἡ συνήθεια αὐτή; Εἰς τὴν περιφέρειαν τοῦ Ἀλμυροῦ τὴν παραμονὴν τῶν Θεοφανείων οἱ μεταμφιεζόμενοι (καλλιτράδες) ὑποκοινοῦνται τὰ πρόσκαιρα μιμικῶν δράματα· γύφῃ, γαιμπράς, πεθερά, ἀράπης, γιατροῦ (βλ. περιγραφήν ἐν Λαογραφίᾳ, Ε. 225 κῆ.).

7. Πυραὶ τῶν Θεοφανείων. Ποτε τὰς ἀνάπτουν και πῶς τὰς δικαιολογοῦν; Π.χ. εἰς Ἀνακοῦ Καππαδοκίας τὴν παραμονὴν τῶν Θεοφανείων «τὰ παιδιά γυρίζουν τὰ σπίτια φωνάζοντας; «Σιγίρια σιγίρια (φρύγανα) ἀδιά τὴν καλόγρια». Ἀφοῦ μαζέψουν ἄρκετά, τὰ φέρουν εἰς τὸ προαύλιον τῆς ἐκκλησίας, ὅπου μετὰ τὴν ἀπόλυσιν μαζεύεται ὁ κόσμος και βάζουν φωτιά εἰς τὸν σωρόν: καίουν τὸν Σιφώτ' (δαίμονα). Ἀλλοτε μάλιστα ἐκλείναι σὲ πῆλινον ἄγγειον μία γάτα, γιὰ νὰ παραστήσουν τὸν Σιφώτ'».

8. Ὁ μέγας ἁγιασμός και ἡ κατάδυσις τοῦ σταυροῦ. Ἐθιμα ἐπικρατοῦντα κατὰ τὰς τελετὰς ταύτας.

(α) Πλειοδοτικὴ δημοπρασία διὰ τὴν ἐκχώρησιν τοῦ δικαιώματος τοῦ βαστάζειν τὸν Σταυρόν ἢ τὴν εἰκόνα τῆς βαπτίσεως. Τρόπος προκηρύξεως: Ποιὸς θ' ἀξιωθῇ νὰ ὑψώσῃ τὸν τίμιον και ζωοποιὸν Σταυρόν! Διαγωνισμός. Ἀλλαι προκηρύξεις: «Σὲ τίνος ἄλῳνι θὰ γίγῃ ὁ μέγας ὁ ἁγιασμός» (Ἀνασέλπισα). «Ποῖος θὰ πάρῃ σπῖτι τοῦ τὴν εἰκόνα τῆς βαπτίσεως» (Βέντζια) κλπ.

(β) Ἡ κατάδυσις τοῦ Σταυροῦ εἰς τὴν θάλασσαν ἢ εἰς ποταμόν, εἰς δεξαμενὴν κλπ. Πομπὴ μὲ τὰ ἐξαπτέρυγα. Πλύσις εἰκόνων, γεωργικῶν ἐργαλείων

κτλ. εἰς τὴν θάλασσαν ἢ τὸν ποταμόν. Οἱ «βουτηχῆδες», καὶ τὰ δικαιώματά των ἡ περιφορὰ τοῦ Σταυροῦ κλπ. Παραδείγματα:

Εἰς τὴν Πλάκαν τῆς Λήμνου «τ' Ἀλόφωτα οἱ γυναῖκες παίρνουν τὶς εἰκόνες ἀπὸ τὸ σπίτι καὶ πᾶνε στὴν ἐκκλησιά καὶ μετὰ πᾶνε στὴ θάλασσα. Καὶ ὅταν ρίξῃ ὁ παπᾶς τὸ Σταυρό, κολυμποῦν οἱ ἀνθρώποι νὰ τὸν πιάσουν» καὶ ἀναμεταξὺ οἱ γυναῖκες, ὅσο νὰ πιάσουν τὸ Σταυρὸ ἀπὸ τὴ θάλασσα, παίρνουν μὲ μιὰ κρατοῦνα (νερο-κολόκυνθο) νερὸ ἀπὸ 40 κύματα καὶ ἔπειτα βουτοῦν βαμπάκι μέσα στὸ νερὸ καὶ πλένουν τὶς εἰκόνες· δὲ λαλᾶνε (ἀναλο νερό). Ὑστερα τὸ νερὸ ἐκεῖνο τὸ πηγαίνουν στὴν ἐκκλησία καὶ τὸ χύνουν σὲ μέρος ποὺ δὲν πατιέται».

Εἰς τὴν Μεσημβρίαν «οἱ γυναῖκες κατέβαζαν τῶν Φώτων τὰ εἰκονίσματα κατέβαζαν καὶ ὄνι καὶ τσάπα, ὅποιοι τί ἐπάγγελμα εἶχε καὶ τὰ πλέναν στὸ γιολό, τ' ἀρμυρὸ νερό. Ἀγιασμός γέν'ταν ἡ θάλασσα. Ἐπαιρναν καὶ νερό, γιὰ νὰ ρίξ'νε μέσ' στὸ σπῖτ. Φωτίσκαν τὰ νερά, ἔλεγαμ', δὲν ἔχ' ζούδια ποτιώρα!»

(γ) Πυροβολισμοί, ἀπόλυσις περισσοτέρων.

(δ) Περιφορὰ τῶν ἁγίων εἰκόνων περὶ τὸ χωριὸν καὶ τοὺς ἀγρούς ἢ περὶ τὴν ἐκκλησίαν. Παράθεσις τροφῶν, καρπῶν καὶ ἀγιασμός αὐτῶν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ἢ διανομὴ αὐτῶν εἰς τὴν ἐκκλησία καὶ κατ' οἶκον. Κοινὴ ἑστίασις.

Παραδείγματα: Εἰς τὰ Βέντζια τῆς Δ. Μακεδονίας «τὴν ὥρα ποὺ λατुरοῦν ὁ παπᾶς, τὰ παλληκάρια τοῦ χωριοῦ μὲ τὶς εἰκόνες τοῦ σπιτιοῦ των τὸ καθένα στὸ χέρι, γυρίζουν ὅλα τὰ ἐξωκκλήσια ἢ ἀκόμα καὶ τὰ οἶκα, ποὺ εἶναι ἔξω ἀπ' τὸ χωριό, φωνάζοντας διαρκῶς: «Κύργι ἐλέησο!», κάμνοντας ἔτσι τὸ γῦρο τοῦ χωριοῦ. Γυρίζουν ἔπειτα μπροστὰ στὴν κεντρικὴ ἐκκλησία καὶ βάζουν τὶς εἰκόνες μὲ τὴ σειρὰ στὸ νάρθηκα, ἐνῶ οἱ κοπέλλες τοῦ χωριοῦ, φορτωμένες μὲ τὰ φτσέλια (μικροβυτία, μποῦκλες), γεμᾶτα νερό, μὲ ἓνα πιάτο στὸ χέρι, γεμᾶτο μὲ ἄλας καὶ μιὰ κουλλούρα ἀπὸ σταρίσιο ἀλεύρι ἔχοντας ἐπάνω ἀπ' αὐτὴν καὶ μιὰν ἀγιαστούρα, καμωμένη ἀπὸ στάχνα σίκαλης, στολισμένα μὲ βασιλικὸ καὶ χρωματιστὲς κλωστές, πηγαίνουν καὶ ἀφήνουν τὸ φορτίο τους μπροστὰ στὶς εἰκόνες των ἢ καὶ ἑκάστη μιὰ. Ἐκεῖνη τὴν ὥρα βγαίνουν ἀπὸ τὴν ἐκκλησία καὶ ὁ παπᾶς μὲ τὴν ὅλη πομπὴ καὶ κάνουν τὸ μεγάλο ἀγιασμό. Μετὰ τὸν ἀγιασμό οἱ νέοι τοῦ χωριοῦ ἀρπάζουν στὰ χέρια τοὺς τυχόν νιόπαντρους καὶ πᾶν νὰ τοὺς βουτηξοῦν στὸ κρύο νερὸ τῆς λεκάνης τῆς βρύσης καὶ μόνον τότε τοὺς ἀφήνουν, ὅταν τοὺς ὑποσχεθοῦν νερὸ γλέντι. Ἐκεῖνη τὴν ὥρα περνοῦν μπροστὰ στὴν ἐκκλησία τὰ βόδια, ὀδηγούμενα ἀπὸ τοὺς νοικοκυραίους καὶ τὰ φωτίζει ὁ παπᾶς. Ἐπειτα βγαίνει στὴ δημοπρασία ἢ εἰκόνα τῆς βαπτίσεως: ἐκεῖνος ποὺ θὰ προσφέρει περισσότερα στὴν ἐκκλησία τὴν παίρνει στὸ σπίτι του καὶ δέχεται τὴν ἐπίσκεψη καὶ τὶς εὐχὲς ὅλων τῶν κατοίκων. Τὶς φωτισμένες κουλλοῦρες τὶς δίνουν στὰ βόδια τους, τὸ φωτισμένο ἄλας τὸ μοιράζουν σὲ ὅλα τὰ ζῶα τους καὶ μὲ

τὴν στάχνη ἁγιαστοῦρα καὶ τὸν ἁγιασμό τῆς τριτέλας ραντίζουν ὅλα τὰ σπαρμένα χωράφια» (Κ. Τσιούμης, ἐφημ. «Βόρειος Ἑλλάς», Κοζάνη 23 Ἰαν. 1938).

Εἰς τὴν Αἶνον «μετὰ τὴν ἐπιστροφὴν ἀπὸ τὸν γῦρον τοῦ χωρίου ὅλοι οἱ χωρικοὶ εἰσέρχονται εἰς τὴν ἐκκλησίαν καὶ ἴστανται κατὰ σειρὰν εἰς τὰ στασίδια· ἐκεῖ τοὺς διανέμεται ἀνὰ ἓν μικρὸν κολλύριον καὶ τεμάχια κρέατος ξεροψημένου ὑπὸ τοῦ «νουνου» τοῦ παρελθόντος ἔτους. Εἰς ἓν τῶν κολλυρίων ὑπάρχει μικρὸς ἀργυροῦς σταυρός, ὃ δὲ ἀνευρίσκων αὐτὸν χωρικός ὀνομάζεται νουνὸς καὶ ὑποχρεοῦται νὰ κατασκευάσῃ τὰ κολλύρια κατὰ τὸ ἐπόμενον ἔτος καὶ νὰ θυσιάσῃ ββοῦν ἢ δάμαλιν καὶ νὰ φιλέψῃ ὅλους τοὺς χωρικούς».

Εἰς τὰ Νένητα Χίου «ὁ ἱερεὺς ἐκάστης ἐνορίας μετὰ τὸν ἁγιασμόν παρέθετε ἐν τῷ ναῷ ψωμί, τυρὸν καὶ κρασί καὶ ἔδιδεν ἀπὸ ἓν τεμάχιον εἰς ἕκαστον τῶν ἐκκλησιαζομένων». Εἰς τὴν Σινώπην αἱ γυναῖκες κατὰ τὸν ἐσπερινὸν διανέμουν σῦκα, μήλα καὶ ροδάκινα. Ποία ἢ συνήθεια ἄλλου;

(ε) Ἐμβάπτισις τοῦ παπᾶ ἢ τῶν νεοφώτων, ὡς καὶ ἀσθενῶν πασχόντων ἐκ ρίγους, εἰς ποταμὸν ἢ ἄλλα ὕδατα καὶ αἱ συναφεῖς πράξεις. Π.χ. εἰς τὸ Σιναπλὶ «ἅμα τελείωνεν ὁ ἁγιασμός, κάθε χριστιανὸς τῆς συνοικίας πῆγαινε στοῦ παπᾶ τὸν τὸ σπῖτ' καὶ ἔβαζαν τὸν παπᾶ πᾶν στ' ἁμάξ' καὶ τὸν πῆγαινε σὲ βροῦσ' ὅξω ἀπ' τὸ χωριὸ νὰ τὸν λούσουν. Ἦταν γιὰ ντὴ γειὰ καὶ τὸ μπερεκέτ' σημειῖον ποὺ βαπτίστηκεν ὁ Χριστὸς καὶ ἔλουσαν τὸν παπᾶ. Ἐνας ἀπ' αὐτοὺς φορεῖται ἕνα ῥάσο τοῦ παπᾶ παλιό, γέρονταν φευτοπαπᾶς καὶ οἱ ἄλλοι τρανοῦσαν τ' ἁμάξ' μοναχοὶ τοὺς καὶ τὸν πῆγαιναν σὲ μακρινὴ βροῦση, ἀπὸ χιλιόμετρο περισσότερο καὶ τὸν ἔβρεχαν, τὸν ἔλουσαν τοῦ ἔρριχναν ἕνα δυὸ κακάβια νερὸ στοὺς κεφάλ' καὶ ὅταν τὸν γύριζαν, τοὺς ἔκανε τραπέζ' ὁ παπᾶς καὶ τοὺς μεθοῦσε καὶ χόρευαν». Πρβλ. τὰ βρεξούδια ἐν Σκοπέλῳ καὶ Πέτρῳ (Θράκ.) ἐν Ἀρχ. Θρακ. Θεσ. Η, 149.

Εἰς τὴν Σινώπην τὴν ὥρα ποὺ ἔρριχτεν ὁ παπᾶς τὸ Σταυρὸ «ὅσοι εἶχαν ψυχὸς (=ρίγη πυρετοῦ) ἔπεφταν στὴ θάλασσα καὶ περνοῦσαν ἐφτὰ κύματα ἀποπάνω τοὺς καὶ γίνονταν καλά. Ὅσοι δὲν ἦσαντε ἐκεῖ, ἔστελναν τὸν κουβᾶ τοὺς καὶ τοὺς ἔβαζαν ἐφτὰ κύματα· τὰ πῆγαιναν στοὺς σπῖτι καὶ ἔλουζαν τὸν ἄρρωστο».

9. Τὰ φωτίκια ἢ φωτοκερία, δῶρα τοῦ νουνου πρὸς τὸν βαπτιστικόν. Π.χ. εἰς τὸ Τσακήλι τῆς Θράκης ὁ νουνὸς ἐτοιμάζει φωτίκι: δένει σ' ἕνα σπάγγο ἕνα τσάκνο, ὕστατα περνάει ἕνα σῦκο, ἕνα πορτοκάλ', ἕνα σεκέρ (ζαχαρωτό), ἕνα μῆλο, ἕνα σῦκο ἕνα πορτοκάλ', ἕνα σεκέρ καὶ πάλε τὰ ἴδια μὲ τὴν ἀράδα, ἴσαμε π' νὰ γιομίσῃ ἢ ἀρμαδιά. Ἀπάν' δέν' κ' ἕνα κερί καὶ τὰ στέλν' στ' ἀδεξιμ' τ'. Ὅσο μεγάλο εἶναι τὸ φωτίκ', τόσο θὰ μεγαλώσῃ καὶ τ' ἀδεξιμ'». Πότε ἀνάβουν τὸ κερί;

10. Χρήσις τοῦ μεγάλου ἁγιασμοῦ: ραντισμὸς σπιτιοῦ, βαρελιῶν, ἀγρῶν

ἀμπέλων, κτηνῶν κλπ. Ἄνοιγμα κρασιῶν, ἀσήμωμα βαρελιῶν κλπ. Π.χ. οἱ ζευγᾶδες τῆς Καρπάθου ἀγιάζουν τὰ βόδια μὲ τὸν ἀγιασμό καὶ λέγουν: «Ἀγιασμός, φωτισμός, / Φῶτα τσαι καλὸς τσαιρός». Ἐπίσης ρίχνουν λίγο ἀπὸ τὸ μεγάλο ἀγιασμό στ' ἀπανωπίθια (πιθάρια) τοῦ κρασιοῦ στὸ ἀμπελόσπιτο καὶ λέγουν τὰ ἴδια. Εἰς τὴν Φθιώτιδα παίρνουν ἀγίασμα ἀπὸ τὸν μεγάλον ἀγιασμό, ρίχνουν μέσα καὶ στάχτη ἀπὸ τὴ βραδεῖα τῶν Χριστουγέννων, ποὺ εἶναι ἀκατούρηγη ἀπὸ τὰ Καλλικατζούρια καὶ ραντίζουν τ' ἀμπέλια τοὺς καὶ λένε: Φεύγα, κάλαβρε, ἀπ' τ' ἀμπέλια· ἔχω παγανήσια στάχτη καὶ μεγάλον ἀγιασμό. Εἰς τὴν Κορώνην «τὸ ἀνοιγμα τῶν κρασιῶν γίνεται τῷ Φωτῶνε ποὺ ἀγιάζονται πάνε στὰ βαρέλια, τοὺς ρίχνουνε ἀγιασμό κ' ὕστερα τ' ἀνοίγουνε. Μαζεύονται οὔλοι οἱ συγγενεῖς, γαμπροί, ξαδέρφη καὶ ἀσημώνουνε τὸ βαρέλι ποὺ θ' ἀνοίξουν. Πρῶτος τὸ ἀσημώνει ὁ νοικοκύρης, παίρνει ἓνα δεκάρικο ἢ εἰκοσάρι καὶ μὲ μαστίχι τὸ κολλάει ἀπάνω στὸ βαρέλι. Ὑστερα τὸ ἀσημώνουνε οὔλοι οἱ δικοί. Ὁ νοικοκύρης θὰ τοὺς βγάλῃ ἓνα μεζέ, καὶ πίνουνε καὶ γλεντᾶνε».

11. Ἄλλα ἔθιμα μετὰ τὸν ἀγιασμό τῶν ὑδάτων:

(α) Σταύρωμα τοῦ σπιτιοῦ μὲ τὰ κηρία τῶν Φώτων. Π.χ. εἰς τὴν Σινώπην «σταυρώνουν τὸ σπίτι, κολλοῦν δηλ. τέσσερα κηρία πρὸς τέσσερις τοίχους τοῦ δωματίου, γιὰ νὰ φύγουν οἱ ἔξαι ἀπ' ἐδῶ».

(β) Ἀγῶνες δρόμου ἢ πάλης. Π.χ. εἰς τὴν Σωζόπολιν μετὰ τὸ ρίξιμο τοῦ Σταυροῦ στὴ θάλασσα τῆς Ἀχτῆς ἐσυνήθησε ἡ ἵπποδρομία μέχρι τῆς πλατείας.

(γ) Ἀνανέωσις τοῦ ὕδατος (καινούργιο νερό). Π.χ. εἰς τὴν Αἰτωλίαν «τὸ νερὸ τῆς ἡμέρας τῶν Φώτων, ποὺ θὰ βρεθῇ στὰ ἀγγεῖα τοῦ σπιτιοῦ, τὸ πρῶτ' αὐτοῦ Ἀη Γιαννιοῦ πρέπει νὰ χυθῇ καὶ νὰ πάρουν νύχτα καινούργιο νερὸ ἀπὸ τίς πηγές. Θεωρεῖται ἀγιασμένο καὶ δὲν κάνει νὰ τὸ πιοῦν».

(δ) Πράξεις καὶ ἐνέργειαι ἀποσκοποῦσαι τὴν ἐπίτευξιν γάμου, τὸ κλώσσημα τῶν ὀρνίθων κττ. (Ὁ βασιλικὸς τοῦ παπᾶ, γέννημα ἀπὸ τὸ δισάκκι τοῦ παπᾶ κττ.). Π.χ. εἰς τὴν Σμύρνην «τὸ κορίτσι ποὺ θέλει νὰ παντρευθῇ μέσα στὸ χρόνο, φυτεύει ἓνα βασιλικὸ τὸ Μάη καὶ φροντίζει νὰ τὸν διατηρήσῃ ὡς τὰ Φῶτα, ποὺ ἔρχονται οἱ παπᾶδες καὶ ἀγιάζουν. Τότε κόβει μιὰ φούντα ἀπὸ τὸ βασιλικὸ της, τὴ δίδει στὸν παπᾶ καὶ παίρνει αὐτὴν ποὺ κρατᾷ αὐτὸς καὶ τὴ φυλάει στὰ εἰκονίσματα. Ἄν τὸ καταφέρει, θὰ παντρευθῇ ἐκεῖνο τὸ χρόνο». Εἰς τοὺς Γαλανᾶδες τῆς Νάξου «τὴν ἡμέραν τῶν Φώτων ἡ νοικοκυρὰ κάθε σπιτιοῦ, ποὺ ἐπισκέπτεται ὁ παπᾶς, παίρνει ὀλίγον γέννημα ἀπὸ τὸ δισάκκι τοῦ παπᾶ, διὰ νὰ κλωσῇ-σουν οἱ ὀρνιθές της. Ἐπίσης διὰ τὸν αὐτὸν σκοπὸν τὸν βάζει καὶ κάθεται κομμάτι».

12. Δοξασίαι ὅτι τὴν παραμονὴν τῶν Θεοφανείων «ἀνοίγουν» οἱ οὐρανοὶ καὶ

διεζητήσης γίνεται», ότι «ἡ θάλασσα γίνεται γλυκεῖα καὶ πίνεται», ότι «τῶν Φώτων βαφτίζονται οἱ ἀνέμοι καὶ ὅποιοι ἄνεμος τύχη νὰ φυσᾷ τότε, ἡμερώνει κατόπι» ἢ «αὐτὸς θὰ φυσᾷ ὅλο τὸ χρόνον», ότι «ὁ καιρὸς ἀλλάζει τὴν στιγμή πού πέφτει ὁ Σταυρὸς στὴ θάλασσα», ότι «τὰ βόδια μιλοῦν στὸ στάβλο» κλπ. Προβλ. τὴν παροιμίαν: «Χαρὰ στὰ Φῶτα τὰ στεγνὰ καὶ τὶς Λαμπρὲς βρεμένες».

Σχετικαὶ συνήθειαι. Π.χ. εἰς τὴν Σηλυβρίαν «τὰ κορίτσια ἀγρυπνοῦν πέραξ μιᾶς γλάστρας βασιλικοῦ, ὅστις, ὅτε ἀνοίγονται τὰ οὐράνια, (περὶ τὴν πρωΐαν), ἀνθεῖ...».

13. Ἀλλαι προλήψεις. Π.χ. «ἀπὸ τὸ ἄλλο πρωῒ, ἀνημερὶς τοῦ Φωτοῦ, πού πέφτει ὁ Σταυρὸς στὴ θάλασσα, ἀρχίζουνε καὶ πιάνουνε καὶ τὰ ὄνειρα, τὰ ὅποια δὲν πιανόντουσαν σὲς ἡμέρες τοῦ Δωδεκαημέρου, ἐπειδὴ τὰ μεπερδεύανε οἱ πονηροὶ Καλλικάντζαροι» (᾽Υδρα).

14. Ναυτικαὶ συνήθειαι. Αἱ σχετικαὶ παροιμίαι μὲ τὴν ἐρμηνείαν τῶν. Π.χ. «Τοῦ Σταυροῦ δέσε, τοῦ Σταυροῦ λῆσε», δηλοῦσα τὸν χρόνον διακοπῆς καὶ ἐνάρξεως τῶν θαλασσίων ταξιδίων (14 Σεπτεμβρίου — 6 Ἰανουαρίου).

ΑΚΑΔΗΜΙΑ Ἀπὸ τοῦ ἁγίου Ἰωάννου μέχρι τῶν Ἀπόκρυφων.

1. Σύναξις Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου (7 Ἰανουαρίου).

1. Διανομὴ τεμαχίων πίττας εἰς τὸν ναὸν καὶ τῆς ἐκκλησίας (κατὰ ἄτομα ἢ κατὰ οἰκίας;) Ποῖος ἔχει τὴν ὑποχρέωσιν νὰ κατασκευάσῃ τὴν πίτταν;

2. Πανήγυρις καὶ θυσία βοός. Κοινὴ ἐστίασις τῶν ἐορταστῶν. Π.χ. εἰς τὸ Βάρος Λήμνου «τ' Ἀη Γιαννιοῦ τὸ ταχεῖα ἔσφαζαν ἓνα μπαλιό (=παλιό-βοῦδο), τὸ μαγερεῦαν καὶ τὸ τρώγαν ὅλ' οἱ χωριανοί, ἄντρες, γυναῖκες, μέσ' στ' ἄλάνι» (πλατεῖα). Πῶς ἄλλου συνήθιζεται τοῦτο;

3. Ἐμβάπτισις (ἰδίᾳ τῶν νεονύμφων) εἰς τὴν θάλασσαν ἢ εἰς ποταμόν. Π.χ. εἰς τὴν Ἀγχιάλον «τ' Ἀη Γιαννιοῦ ὅσοι ἦδασ' νιόπαντροι, χρόνος μὴ μετράσ' ἀπὸ πάνω δους, ἦδασ' ὑποχρεωμέν', τοὺς ἔπαιρναν μὲ τὰ ὄργανα, τοὺς πήγαιναν στὸ γιालὸ καὶ τοὺς πέταγαν στὴ θάλασσα. Ἐπρεπε νὰ βραχῇ ὁλόκληρος. Περνοῦσανε μὲ τὰ σπῖτια δους κατόπ' καὶ ἄδον ἀφήνανε τὸν καθένα στὸ σπῖτ'. Φιλοῦσε τὸ χέρι τῆς πεθερᾶς καὶ τοῦ πεθεροῦ του εἴτε τοῦ πατέρα καὶ τῆς μητέρας του καὶ δὲ φκιούντασ' : «Χρόνια πολλά, νά'ναι γερός». Ὅταν βρέξουνε τὸν ἄδρα, παίρνουν μιά κανάτα νερὸ μὲ δὴ θάλασσα καὶ βρέχουνε δὴ γεναῖκα». «Νὰ ζῆστε, ἔτη πολλὰ καὶ νὰ σᾶς δώκ' ὁ Θεὸς παιδιά». Ἦταν γιὰ γερωσύν'».

4. Ἀγερμοὶ ἀνδρῶν. Π.χ. εἰς τὰ Λακκοβίκια τὴν ἡμέραν τοῦ ἁγίου Ἰωάννου «ὁμὰς ἀνδρῶν ἐνδύεται παλιόρρουχα, κρεμᾷ κώδωνας καὶ πᾶν ἄλλο δυνάμενον νὰ ἐμποιήσῃ τρόμον εἰς τοὺς λοιποὺς, ἀνθρώπους καὶ περιέρεχεται ἀνὰ τὰς ὁδοὺς καὶ οἰκίας, ὁπόθεν λαμβάνει χρήματα (παμπόγεροι)». (Γουσίον, Παγγαῖον, σ. 40).

5. Θρονισμός (ἄξιωμα). Π.χ. εἰς τὴν Στενήμαχον ὁ παπῶς ποὺ πήγαινε νὰ εὐχηθῇ στὰ σπίτια, ὅπου ὑπῆρχε παιδί ἀγόρι, τὸ σήκωνε μὲ τὰ χέρια του καὶ ἔλεγε: «ἄξιος, ἄξιος!» δηλ. νὰ γίνῃς ἄξιος, ὅπως ὁ Βαπτιστὴς Ἰωάννης ποὺ ἀξιώθηκε νὰ βαπτίσῃ τὸ Χριστό. Ἄλλου τὸ ἄξιωμα τὸ κάμνουν παιδιὰ, ποὺ γυρίζουν στὰ σπίτια μ' ἓνα σκαμνί. (Λαογραφ. Β' 417, 18).

6. Συμπόσιον καὶ διασκέδασις παιδίων. Π.χ. εἰς τὸ χωρίον Κρεμιστὴ τῆς Ρόδου «τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Βαπτιστῆ τὸ βράδυ μαζεύνονται, σὲ διάφορα σπίτια χωριστὰ τ' ἀγόρια καὶ χωριστὰ τὰ κορίτσια καὶ κάμνουν τὸ ρουφενέ ἀγοράζον μὲ ἔρανο μεζέδες, κρασι καὶ διασκεδάζον ὅλη καὶ νύχτα ἐκείνη τρώγοντας καὶ πίνοντας. Δὲν ἐπιτρέπεται νὰ μπῇ κανένας μέγας σὲ ὅποιο σπίτι γίνεται ὁ ρουφενές». Χοροὶ καὶ τραγούδια. Ποῦ ἄλλου ἐπινοεῖται τὸ ἔθιμον τοῦτο;

2. Τῆς ἁγίας Δομνῆς (8 Ἰανουαρίου)

1. Ὄνομα τῆς ἐορτῆς: ἡ μέρα τῆς μαμῆς, τῆς μπάμπως ἡ μέρα, τὸ μπάμπου γκιουνού.

2. Ἑορτὴ καὶ συμπόσιον γυναικῶν. Ποῖαι γυναῖκες συμμετέχουν εἰς τὴν ἐορτὴν καὶ διὰ ποῖον σκοπόν; (Π.χ. εἰς τὴν Μεσημβρίαν «κάθε γυναῖκα ποὺ τεκνώνει... τοῦχαν σὲ καλὸ, γιὰ ν' ἀποχτοῦν παιδιὰ»). Ἐπίσκεψις καὶ δῶρα εἰς τὴν μαμὴν (σαπούνι, μαντήλα, φαγητά, ρακὶ κλπ.). Νίψις τῶν χειρῶν τῆς μαμῆς, παρασκευὴ φαλλοῦ καὶ συμβολικαὶ πράξεις: «ἔκαμναν τ' ἀστεῖα μὲ κἀνα λουκάνικο κεῖνο τὸ λουκάνικο τὸ ἐκλαιγαν, τὸ φιλοῦσαν»). Στολισμός καὶ καμάρωμα τῆς μαμῆς (λουλούδια χρυσοσμένα, πλεξάνες κρομμυδιῶν, σκόρδων ἢ ὀρμαθοὶ μὲ σῦκα, σταφίδες, χαρούπια ἀντὶ περιδεραίου, ἓνα κρομμύδι ἀντὶ ὥρολογίου κλπ.).

Ἐξόδος τῆς μαμῆς ἐστολισμένης ὡς νύφης ἐν πομπῇ ἐφ' ἀμάξης κατὰ βρεγμα αὐτῆς εἰς τὴν βρύσιν κλπ. Τραγούδια «καλὰ καὶ ἀχαμνά», μεταμφιέσεις, χοροί, ἀστεῖσμοι (π.χ. τὸ τρίκωλο). Ἀποκλεισμός τῶν ἀνδρῶν εἰς τὰς οἰκίας.

3. Πότε ἄλλοτε συνηθίζεται παρομοία ἐορτή; (Π.χ. εἰς τὸν Ναίμονα τῆς Μεσημβρίας τὴν δευτέραν ἡμέραν τοῦ γάμου καὶ τὴν Πρωτομαγιά).

Ἐκτενὴ περιγραφὴν τοῦ ἔθιμου βλ. ἐν Ἀρχεῖφ Θρακ. Θησ. Γ' 196 κ.ε.

3. Τὰ Ἀντίφωτα (14 Ἰανουαρίου).

Ποῖαι δοξασαίαι καὶ συνήθειαι σχετίζονται μὲ τὴν ἡμέραν αὐτήν; Π.χ. οἱ γεωργοὶ δὲν καματεύουν. Πρβλ. *Τὰ Φῶτα ἔκαψε τὸ ζευγάρι, τ' Ἀντίφωτα καὶ τὸ ζευγολάτη* (Γύθειον).

4. Τοῦ ἁγίου Ἀντωνίου (17 Ἰανουαρίου).

Τιμωρία τῶν μὴ τηρούντων τὴν ἀργίαν. Πρβλ. τὴν κατάραν: «ποὺ νὰ σ κάψη τ' Ἀγναντωνιοῦ τὸ χαλάζι» καὶ τὴν παροιμίαν «Κάλλια τ' Ἀγναντωνιοῦ φωτιά, παρὰ τ' ἀγάπης κρίση».

Θεραπεία τῶν δαιμονιώντων δι' αὐστηρᾶς 40ήμερου νηστείας καὶ διὰ προσδέσεως αὐτῶν διὰ τῶν ἱερῶν ὁλύσεων ἐν τῷ ναῷ τοῦ Ἁγίου (Βέροια).

5. Τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου (18 Ἰανουαρίου).

1. Θυσία δημοτελὲς βοδὸς ἢ προβάτων καὶ σκοπός, δι' ὃν αὕτη γίνεται. Θυσίαι οἰκογενειακαὶ πετεινῶν «διὰ τὴν ὑγίαν των». Π.χ. εἰς τὸ Καβατζίκι τῆς Αἴνου «τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου εἰς κάθε σπίτι εἶναι ἀπαραίτητον νὰ σφάξουν ἀπὸ ἕνα πετεινὸν διὰ τὴν ὑγίαν τους».

2. Προλήψεις καὶ δεισιδαίμονες συνήθειαι. Π.χ. εἰς τὴν Πυλίαν «τ' Ἅγιο Θανασοῦ τό 'χουνε σὲ κακὸ νὰ κάθουνε ἀρχή. Οἱ γυναῖκες δὲ ζυμώνουνε, δὲν πλένουνε λένε εἶναι τῆς Ἀσπρης».

6. Τοῦ ἁγίου Εὐθυμίου (20 Ἰανουαρίου).

1. Παρασκευὴ πιπτῶν καὶ διανομὴ τεμαχίων εἰς ἄρρενα παιδιά ὑπὸ γυναικῶν μετὰ τὴν λειτουργίαν, διὰ ν' ἀποκτήσουν καὶ αὐταὶ ἀγόρια (Λαογρ. 5', 172). Πρβλ. «Τ' Ἅγιο Θυμιοῦ θυμήσου με, κλήρα γιὰ νὰ σ' ἀφήσω».

2. Μαντικάι συνήθειαι: «Τ' Ἅγιο Θυμιοῦ κολλᾶνε κερδιὰ στὸ καντήλι ἢ στὸ τζάκι κοντά, ὅσα παιδιά ἔχεις. Τὰ κολλᾶς μονότερα καὶ ὅποιο σωθῇ μπροστά, θὰ πεθάνῃ πρῶτος» (Ἀγ. Ἄννα Εὐβοίας).

7. Τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν (30 Ἰανουαρίου).

Ὄνομα τῆς ἑορτῆς: *Τῶν Γεραρχόντων* (Μανιάκι), *τῶν Τριανταρχόντων* (Αἰτωλία). Ποῖοι ἑορτάζουν τὴν ἡμέραν αὐτήν; Π.χ. ὁ Ἀρχοντῆς καὶ ἡ Ἀρχοδοῦ ἐν Θράκῃ.

Τὰ Συμόγιορτα (1 - 3 Φεβρουαρίου).

Κοινὸν ὄνομα τῶν τριῶν ἑορτῶν τῆς α' ἑβδομάδος τοῦ Φεβρουαρίου.

8. Τοῦ ἁγίου Τρύφωνος (1 Φεβρουαρίου).

1. Ἅγιος φύλαξ τῶν ἀμπέλων καὶ προστάτης τῶν ἀγρῶν. Παράστασις αὐτοῦ ἐν εἰκόνι (μὲ κλαδευτήρι)· «στοὺς κόλλυβο πάν' ζωγραφισμένους ὁ ἅγιος Τρύφος μὲ τὸ σταφύλ'» (Ἀγχίαλος). Κατὰ ποίων ζώων ἔχει ἐξουσίαν; (κατὰ ποντικῶν καὶ κάμπης).

2. Τέλεσις ἁγιασμοῦ καὶ ἀρτοκλασίας μετὰ κολλύβων ὑπὸ τῶν κηπουρῶν, ράντισις ἀμπέλων καὶ κήπων. Διατὶ ἀπὸ τὸν ἁγιασμόν τοῦ ἁγίου Τρύφωνος δὲν πίνουν οὔτε τὸν παίρνουν μέσα εἰς τὸ σπίτι; Εἰς τὰς Μέτραις κάθε χωρικός ἐρράντιζε μὲ τὸν ἁγιασμόν τὸν κῆπον του, χωρὶς νὰ πατήσῃ ἐντὸς αὐτοῦ. Διατί;

3. Ἀπαγόρευσις ἀγροτικῶν ἐργασιῶν, τιμωρία τῶν παραβατῶν.

4. Τοπικαὶ συνήθειαι. Π.χ. ἐν Ἠλείῳ κáμνουν κολλοῦρες καὶ τὶς κυλοῦν εἰς τ' ἀμπέλια, τὰ χωράφια καὶ τοὺς κήπους τραγουδῶντας: Τρύφωνα πολύνκαρπε, / ἔλα θῶ στ' ἀμπέλι μου / καὶ στοὺς χωράφια μου, / νὰ φάμε καὶ νὰ πιοῦμε. Ἐν Στενιμάχῳ ἔσφαζαν βόδι (κοινομπάνι), γιὰ νὰ εὐχαριστήσουν τὸν Ἅγιο, καὶ ἐμοίραζαν τεμάχια εἰς τοὺς κατοίκους, μετὰ δὲ τὴν λειτουργίαν ἐγένετο ἄγων πάλης ἐν τῇ πλατείᾳ. «Παλεύουν δυὸ ἀντρειωμένοι κι ὁποῖος νικήσῃ παίρνει βραβεῖο ἕνα ἀρνί». Ἐν Δρυμῷ Μακεδονίας συγχρόνως μὲ τὸ ράντισμα παραγίνονται καὶ τὸ «κλικούδ' τ' καλλικάζαρον» (ποὺ θυμνιάζεται Χριστοῦγεννα, Ἁγ. Βασίλει καὶ Φῶτα) καὶ τὸ κοπικὸ εὐχὸς τῆς Μεγ. Πέμπτης· τὰ κόβουν μικρὰ μακρὰ κομματάκια καὶ τὰ θάβουν στ' ἀμπέλια καὶ στὰ γεννήματα. Ποῖαι αἱ συνήθειαι ἄλλοι;

9. Τῆς Ὑπαπαντῆς (2 Φεβρουαρίου)

1. Ὄνομα τῆς ἑορτῆς: Τῆς Ἀποπαντῆς (Κάρπαθος), ἁγία Πακονή, ἁγία Πακὺν = «ἡ ἁγία ποὺ ἀκούει» (Πάρος), ἡ Φλεβαρανὴ (Κύμη), Παναγία ἡ Μυλιαροῦσα· ἐξηγήσεις: «οἱ μύλοι ἀργοῦν, καὶ νὰ τοὺς βάλῃς μπροστά, σταματοῦν καὶ δὲν ἀλέθουν» (Λασιῶδα Κρήτης).

2. Ἀργία γεωργῶν: τὴν φυλᾶνε γιὰ τὸ χαλάζι (Αἰτωλία).

3. Προβλέψεις περὶ τοῦ καιροῦ. Π.χ. «Ὁ, τι καιρὸς κáνῃ τῆς Ὑπαπαντῆς, θὰ κáνῃ σαράντα μέρες ὕστερα» (Αἰτωλία) ἢ «ὅλον τὸν Φεβρουάριον» (Μέτραι Θράκης). Ἄλλ' εἰς τὴν Δυτ. Κρήτην «ὀντὸν εἶναι καλὴ μέρα τῆς Ὑπαπαντῆς, ἔχει πολὺν χειμῶνα πίσω».

4. Λαμπαδηφορία.

10. Τοῦ ἁγίου Συμεὼν (3 Φεβρουαρίου).

Ὄνομα: Τ' ἅγιο - Συμοῦ ἢ Συμνιοῦ.

Ἀπαγόρευσις πάσης ἐργασίας εἰς τὰς ἐγκύους. Προφυλάξεις καὶ ἐνέργειαι διὰ «νὰ μὴ γεννηθῇ τὸ παιδί σημειωμένο». Π.χ. εἰς τὴν Σῦρον «οἱ ἔγκυες γυναῖκες τὸ

βράδυ, πὺν θὰ πέσουν νὰ κοιμηθοῦνε τὴν ἡμέρα κείνη, πρέπει νὰ βγάλουν τὰ ροῦχα ἀνάποδα καὶ νὰ περάσουν ὕστερα τὰ χέρια τους στὶς πλάτες ἢ στὰ μεριά τους, ὥστε καὶ ἂν βγῇ τίποτε, νὰ βγῇ πίσω καὶ νὰ μὴ φαίνεται».

Ἄλλαι ἀπαγορεύσεις: π.χ. εἰς τὸν Ναίμονα Μεσημβρίας «τ' Ἀη Συμοῦ δὲν κόφτουμε μὲ τὸ μαχαῖρ' τίποτε, οὔτε ψαλίδ' ἀνοίγουμε, οὔτε ξύλα κόφτουμε μὲ τὴν τσεκούρα γιὰ τὰ σημεῖα, καμιά ἔγκυα πού' ναι νὰ μὴν πάθ' τὸ παιδὶ τίποτε».

11. Τοῦ ἁγίου Χαράλαμπος (10 Φεβρουαρίου).

1. Κατὰ ποίων ἀσθενειῶν θεωρεῖται ὁ ἅγιος Χαράλαμπος προστάτης; Παράστασις τοῦ Ἁγίου εἰς εἰκόνας. Διηγῆσεις περὶ αὐτοῦ.

2. Παρασκευὴ μονομερίτικου παννιοῦ ὑπὸ γυναικῶν καὶ κορασίων καὶ ἀφιέρωσις αὐτοῦ «σὰν ποδιά» εἰς τὴν εἰκόνα τοῦ Ἁγίου. (Τὸ ποκαμισάκι τοῦ ἁγίου Χαράλαμπος, Λαογραφ. Ζ' 503). Γίνεται τοῦτο κατ' ἔτος ἢ κατὰ 3 ἢ 4 ἔτη; Ἀπὸ ποίαν ἀφορμὴν καθιερώθη τὸ ἔθιμον αὐτό; Ποῖος ὁ τρόπος τῆς παρασκευῆς τοῦ μονομερίτικου παννιοῦ;

3. Ποῖοι κατ' ἔξοχὴν ἀγοῦν κατὰ τὴν ἐορτὴν τοῦ Ἁγίου; π.χ. εἰς τὸ Καινούργιο Χωριὸ τῆς Πυλίας στὸν Ἅγιον Χαράλαμπον τότε φυλάττει οἱ τοσαυτῆδες γιὰ τὸ φίδι». Εἰς τὸ Κατσιδόνι Κρήτης «τὸν λειτουργᾷ ὁποῖος τὰ ζῶα του δὲν πηγαίνουν καλὰ καὶ τάσσεται νὰ τοῦ τὰ θεράπεια». Εἰς τί κυρίως σύγκειται τὸ τάμα;

4. Πανηγυρις καὶ θυσία ταύρου δημοτελής. Ἐνα ἀξιολογώτατον παράδειγμα: Εἰς τὴν Ἀγίαν Παρασκευὴν τῆς Λέσβου «γιορτάζουν τὸν ἅγιον Χαράλαμπον, πὺν βρίσκεται τρεῖς ὥρες πέρα ἀπ' τὸ χωριό, σ' ἓνα βουνὸ πὺν λέγεται Ταῦρος. Τὸ πανηγύρι αὐτὸ γίνεται κάθε χρόνον μετὰ τὸ Πάσχα, ὅταν βγαίνει ὁ Μάιος ἢ στὶς ἀρχὲς τοῦ Ἰουνίου. Τὸ σωματεῖο (δὲν καθορίζεται ποῖον) ὀρίζει τὴν μέρα καὶ ὁ κόσμος ἐτοιμάζεται... Εἶναι γιορτὴ ἀγροτικὴ καὶ ἔχει σχέση μετὰ τὰ ζῶα. Ὁ κάθε χωρικός πὺν ἔχει φοράδα τάξει στὸν Ἅγιον πάει νὰ γεννήσῃ ἢ φοράδα του καὶ θὰ κἀνὴ τὸ κουρμπάνι (δηλ. θὰ μετάσχῃ εἰς τὴν θυσίαν καὶ τάξει νὰ σφάξῃ αὐτὸς τὸ βόδι). Γιὰ νὰ γίνῃ ἡ γιορτὴ πρέπει πρῶτα νὰ βρεθῇ τὸ κουρμπάνι, τὸ βόδι δηλ. πὺν πρέπει νὰ θυσιαστῇ. Ὅλη ἡ γιορτὴ εἶναι τὸ θυσίασμα αὐτό. Τὸ πανηγύρι ἀρχίζει Παρασκευὴ πρῶτ' καὶ τελειώνει τὴν Κυριακὴν τὸ βράδυ. Τὸ πρῶτ' τῆς Παρασκευῆς κατεβάζουν τὸν ταῦρον στὴν ἐκκλησίαν, ὅπου τὸν στολίζουν μ' ἓνα στεφάνι στὸ λαιμὸ ἀπὸ πολύχρωμα λουλούδια καὶ χρυσώνουν τὰ κέρατά του. Κατόπι τὸν παίρνουν οἱ Ἐπιτρόποι μετὰ τὴν μουσικὴν καὶ τὸν γυρίζουν μέσα στὸ χωριό. Ἀπὸ κάθε δρόμο καὶ στενὸ θὰ περάσουν τὸ βόδι. Ἡ μουσικὴ παίζει ἓνα σκοπὸ τῆς ἡμέρας αὐτῆς εἰδικό, πὺν τὸν λένε γκιόρσουγλου. Βγαίνουν οἱ γυναικοῦλες καὶ

οίχουν πάνω στον ταύρο μεταξύ και πόσια, τραπεζομάντηλα και άλλα, κεντημένα απ' τα κορίτσια. Όλοι τρέχουν να ιδούν το βόδι. Με το ξγυρμα του ήλιου, κι αφού ο γύρος θα 'χη τελειώσει, καβαλλαράιτοι με σελωμένα αλογα, με μπρισκούλια και χαϊμαλιά, παίρνουν τον ταύρο, για να τον πᾶν στον Ἅγιο. Ἡ ἐκκλησία βρίσκεται μέσα στα πεύκα στην πλαγιά του βουνού (του Ταύρου). Ἀλλὰ δὲν σφάζεται ἀμέσως τὸ βόδι. Θὰ περιμένουν αὐτοὺς πὺν θὰ ἔλθουν τὸ Σαββάτο. Τὸ Σαββάτο τὸ βράδυ λοιπὸν μαζεύονται ὅλοι γύρω στὸ βόδι κι αφού ὁ παπᾶς τελειώσει τὴν εὐχή, ὁ Ἐπίτροπος σηκώνει τὸ μαχαίρι καὶ προσφέρει τὴν πρώτη τιμὴ, γιὰ νὰ τὸ σφάξῃ. Τότε πολλοὶ πὺν τὸ ἔχουν τάμα βάζουν ἀπάνω δηλ. στὸ αἷμα ἢ στὸ μαχαίρι, τὸ ἀνεβάζουν, ὅπως λένε, καὶ σ' ὅποιον κατακυρωθῇ, αὐτὸς τὸ σφάζει. Λένε ὅτι τότε γονατίζει τὸ ζῶο κι αὐτὸς τοῦ βάζει τὸ μαχαίρι στὸ λαιμό. Τότε περνοῦν ὅλοι ἀπὸ μπροστὰ καὶ βουτώντας τὸ δάχτυλο στὸ αἷμα πὺν τρέχει ἀχνίζοντας κάνουν ἓνα σταυρὸ στὸ κούτελο. Εἶναι γιὰ τὸ καλὸ. Τότε ἀρχίζει τὸ γλέντι καὶ βαστᾷ ὅλη τὴ νύχτα. Τὸ πρωτῆ, αφού φᾶνε τὸ κέρασμα, τὸ κρέας τοῦ βοδιοῦ μαγειρεμένο μὲ σᾶρι, ξεκινοῦν γιὰ τὸ χωριό. Ἐξω ἀπ' τὸ χωριό, στὴν Κανκάρα, περιμένει ὁ κόσμος τὰ Χαρλαμέλλια, ὅσους δηλ. πῆγαν στὸν Ἅγιο Χαρλάμ. Οἱ ἀρχὲς καὶ ὁ δεσπότης μαζί. Αὐτοὺς τρέχουν τὰ αλογα, ὁ δεσπότης στεφανώνει αὐτὸ πὺν νίκησῃ καὶ χαρίζει στὸ νικητὴ ἓνα ἄλετρι ἢ ἓνα γκέμι ἢ καὶ σέλα καὶ πόσια ἀκόμα. Μετὰ ἔτσι ὅπως εἶναι καβαλλάρηδες, ἢ κάθε ποσά με τὴ μουσικὴ τῆς κάνει τὸ γύρο στὸ χωριὸ γιὰ τὸ κέρασμα». (Ἀνακοίνωσις τοῦ φοιτητοῦ Παν. Φραγκέλλη).

12. Τοῦ ἁγίου Βλασίου (11 Φεβρουαρίου).

1. Ἅγιος φύλαξ καὶ προστάτης κατὰ τῆς εὐλογίας, κατὰ τοῦ λύκου κλπ. Δεισιδαιμονίαι: Π.χ. εἰς τὴν Πυλίαν «τὴ βαστᾶνε αὐτὴ τὴν ἡμέρα γιὰ τὸ τσακάλι καὶ γιὰ τὸ λύκο. Δὲν τυροκομᾶνε, δὲν κάνουνε δουλειὰ στὸ σπίτι τους. Ὅμοιος θέλει νὰ δουλέψῃ παίρνει ἓνα σακκούλι καὶ νὰ βελόνα καὶ τὰ ράφτει ἀπὸ πίσω του. Τόνε ρωτᾷ ὁ ἄλλος: —Τί ράφτεις; —Ράφτω πέτρες καὶ ἀκόνια / καὶ τοῦ λύκου τὰ σαρόνια. Τὸ λέει τρεῖς φορὲς κι ἀπέκει πάει καὶ δουλεύει». Εἰς τὴν Αἰτωλίαν «τὴ φυλᾶνε οἱ γεωργοί, προπάντων δὲν φορτώνουν τὰ ζῶα, οὔτε καὶ οἱ γυναῖκες φορτώνονται πάνω τους ξύλα, γιὰτὶ αὐτὸς ὁ ἅγιος εἶναι μουσκαροπνίχτης, πνίγει δηλ. σὲ ποτάμια τὰ μουσκάρια τους, ἂν φορτωθοῦν (Λουκοπούλου, Γεωργικά 173).

2. Κοινὴ τράπεζα εἰς τοὺς ἐκκλησιαζομένους. Εἶδος φαγητῶν (χασούλ=φαγητὸν ἀπὸ σιτᾶρι κομμένο, μαγειρεμένο μὲ μέλι καὶ βούτυρο ἐν Πόντῳ, κρέας προβάτων ἢ αἰγῶν, σφαζομένων εἰς τὸν περίβολον τοῦ ναοῦ, ἀλλαχού). Περιγράψατε τὸ ἔθιμον. Ἐν Κερκύρᾳ διανέμεται εἰς τοὺς ἐκκλησιαζομένους χειμωνικὸ (καρπουζί).

ΤΡΩΑΔΑ

ΥΠΟ

ΔΙΚΑΙΟΥ Β. ΒΑΓΙΑΚΑΚΟΥ*

Ὁ μῦθος τοῦ τρωϊκοῦ πολέμου, ὁ τόσον γνωστός, ὑπῆρξεν ἡ κατὰ προτίμησιν ὑπόθεσις καὶ τῶν μετὰ τὸν Ὅμηρον ποιητῶν. Ἡ παράδοσις ὅμως τοῦ γεγονότος τούτου διετηρήθη ζῶσα μετὰ ταῦτα, κατὰ δὲ τοὺς Βυζαντινοὺς χρόνους ὁ «Πόλεμος τῆς Τρωάδος»¹⁾ ὑπῆρξε προσφιλὲς τῆς ποιήσεως θέμα.

Ἡ ἀνάμνησις τοῦ ἀρχαίου κόσμου διατηρεῖται ζῶσα εἰς τὰς σημερινὰς παραδόσεις καὶ «ὁ θεσπέσιος αὐτὸς πλοῦτος τῆς πνευματικῆς σφαίρας τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ ἀντλεῖ τὴν ὑπαρξίν του, κατὰ μέγα μέρος, ἀπὸ τῆν παρακαταθήκην τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος»²⁾.

Εἰς δημοτικὸν ἄσμα τῆς Μάνης (μοιρολόγι τῆς μάχης τοῦ Ἀηροῦ)³⁾ φέρονται οἱ στίχοι:

* Διὰ τὴν ἔρευναν τοῦ θέματος ἐληφθῆσαν ἀπ' ὅσιν τὰ χειρόγραφα τοῦ Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ καὶ τοῦ Λαογραφικοῦ Ἀρχείου. Αἱ παραπομπαὶ γίνονται διὰ μὲν τὰ πρῶτα μὲ τὴν βραχυγραφίαν ΙΑ, διὰ δὲ τὰ δεύτερα μὲ ΛΑ, ἀκολουθεῖ ὁ ἀριθμὸς χειρογράφου, ἡ σελὶς καὶ τὸ ὄνομα τοῦ συλλογέως, ὅταν τοῦτο εἶναι γνωστόν. Παραπομπαὶ εἰς χειρόγραφα τοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου Κωνσταντινουπόλεως δηλοῦνται διὰ τῶν γραμμάτων ΚΠ.

Τὸν καθηγητὴν κ. Γ. Α. Μέγαν δι' ὠρισμένας ἐπὶ τοῦ θέματος ὑποδείξεις εὐχαριστῶ.

1) Δ. Μανροφρύδου, Ἐκλογή μνημείων τῆς νεωτέρας ἑλληνικῆς γλώσσης, Ἀθήνησιν 1866 σ. 183 - 211. Κ. Krumbacher, Ἱστορία τῆς Βυζαντινῆς Λογοτεχνίας, μετάφρ. Γ. Σωτηριάδου, Ἐκδ. Μαρσολῆ, Ἀθήναι τόμ. Γ(1900) 127 - 128.

2) Δ. Ζακυνθοῦ, Ἡ ἐνότης τῆς ἑλληνικῆς ἱστορικῆς παραδόσεως, Νέα Ἑστία, Ἀθήναι 38 (1945) τευχ. 441, σ. 952.

3) Βλ. É. Legrand, Recueil de chansons populaires Grecques publiées et traduites pour la première fois. Paris 1873 σ. 144 - 150. Ν. Γ. Πολίτου, Ἐκλογαὶ ἀπὸ τὰ τραγούδια τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ, Ἀθήναι 1914 σ. 22 - 24. Α. Π. Δασκαλάκη, Αἱ μεγάλοι ἱστορικοὶ ἐπέταιοι. Μάχη τῆς Βέργας. Ἐφημ. «Ἐμπρός» 18 καὶ 19 Ἰουνίου 1926. Κ. Πασαγιάννη, Μανιάτικα μοιρολόγια καὶ τραγούδια, Ἀθήναι 1928 σ. 58 - 60. Ἀπ. Μελαχροينوῦ, Δημοτικὰ τραγούδια, Ἀθήνα 1946 σ. 62 - 64. Δ. Β. Βαγιακάκου, Οἱ μάχες τῆς Βέργας, Ἀρμενοῦ καὶ Δηροῦ στὸ δημοτικὸ τραγούδι τῆς Μάνης, Ἐφημ. «Ἡ Φωνὴ τῆς Λακωνίας» Ἀθήναι 16 Ἰουνίου 1946.

Οἱ γι ἄδρες ὅλοι ἐλείπασι,
 τ' ἦτα στή Βέργα τ' Ἀρμυροῦ,
 ὅπου Τρωάδα ὁ πόλεμος
 ἐπάαινε¹⁾ μερόνυχτα.

Ἡ διάρκεια καὶ ἡ σκληρότης τῆς παρὰ τὴν Βέργαν Ἀλμυροῦ (Ἐξω Μάνης) γενομένης μάχης μεταξὺ Μανιατῶν καὶ τῶν στρατευμάτων τοῦ Ἰμβραήμ πασσᾶ²⁾ παραβάλλονται εἰς τὸ ἄσμα τοῦτο πρὸς τὰς τοῦ πολέμου τῆς Τροίας. Ἡ λέξις *Τρωάδα* ἔχει ἐνταῦθα ἐπισημαστικὴν σημασίαν. Ὁ Ν. Γ. Πολίτης ἐπεξηγῶν αὐτὴν γράφει: «πόλεμος δεινὸς καὶ μέγας, ὡς ὁ παλαιὸς τῆς Τρωάδος»³⁾.

Ἡ ἀνάμνησις τῶν μεγάλων συμφορῶν τῆς ὁμηρικῆς Τροίας διетηρήθη καὶ σήμερον. Οὕτω, ἐπὶ τῆς σημασίας τῆς μεγάλης καταστροφῆς λέγονται ἐν Μάνῃ αἱ φράσεις: *ἐγίνηκε Τρωάδα, τὰ καμε Τρωάδα*⁴⁾. Καὶ γενικῶς πρὸς ἐπίτασιν τῆς ἐννοίας περιστατικοῦ τινος εἶναι ἐν χρήσει αὐτόθι καὶ αἱ φράσεις: *Τὰ κάμαμε Τρωάδα*⁵⁾, *ἐπάαινε τὸ πετρακίδι Τρωάδα*⁶⁾ ἢτοι ἐγένετο φοβερός πετροπόλεμος.

Ὁμοίως εἰς τὴν Λακεδαιμόνα λέγεται: *Ἐτὰ κάμαμεν Τρωάδα ἢ ἐγινε Τρωάδα*, παροιμία τὴν ὁποίαν, ὡς σημειώνει ὁ Βενετζ. Ἰατροίδης, μεταχειρίζονται ἐν τῷ λέγειν, ὅτε θέλουν νὰ δώσωσιν ἐπίτασιν περιστατικοῦ τινος, οἷον: *διεσκέδασαμεν εἰς τὰς κάμας τοῦ Κάστω, ὅπου ἔγινε (τὰ κάμαμεν) Τρωάδα* (ἐπάγωμεν εἰς τὴν πανήγυριν νὰ τὸ κάμωμεν Τρωάδα»⁷⁾.

Ἐκτὸς τῆς Μάνης καὶ τῆς Λακεδαιμόνος καὶ ἀλλαχοῦ τῆς Ἑλλάδος ἐπιζῇ ἡ ἀνάμνησις τῶν συμφορῶν τῆς ὁμηρικῆς Τροίας. Οὕτως εἰς τὴν Λάσταν τῆς Γορτυνίας ἐπὶ καταστροφῆς λέγεται ἡ φράσις: *ἐγινε Τρωάδα*⁸⁾, εἰς τὴν Σάμον ἐπὶ μεθύσεων: *Τὰ καμε Τρωάδα*⁹⁾, εἰς τὴν Ἀμοργόν: *Τὰ καμεν Τρωάδα (ἢ θάλασσα)*¹⁰⁾, εἰς

¹⁾ Ἐπήγαυε, διεξήγετο.

²⁾ Σ. Χ. Σκοπετέα, Ἡ ἐποποιία τῶν Μανιατῶν κατὰ τοῦ Ἰμβραήμ πασσᾶ. Μάχαι Βέργας-Δηροῦ: Σπαρτιατικὰ Χρονικά, 8 (1945) φύλλ. 75 σ. 11-14.

³⁾ Ν. Γ. Πολίτης, ἔνθ' ἄνωτ. σ. 24.

⁴⁾ Συνών. φρ. *ἐγίνη ὁ τόπος θάλασσα* πρβλ. τὸ μοιρολόγι: *ἐγίνη ὁ τόπος θάλασσα / καὶ δὲν εἰλέπον (βλέπω) τὴ στέρῃα*. Ὁμοίως: *ἐγίνη τὸ ἄλλα-ἄλλα*.

⁵⁾ Συνών. φράσ. *τὰ κάμαμε θάλασσα*. Πρβλ. ΙΑ 387, 1382. Κατὰ μαρτυρίας συγκεντρωθείσας ἐν τῷ Ἀρχεῖφ τοῦ Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ ἢ φρ. αὕτη εἶναι κοινὴ καὶ εἰς Αἰτωλίαν, Ζάκυνθον, Γορτυνίαν, Κρήτην, Μεγίστην καὶ Ἡπειρον, ἐνθα καὶ ἡ φρ. *Τὰ κάνω λάχανα*.

⁶⁾ Ἀνακοίνωσις τοῦ συναδέλφου κ. Σ. Χ. Σκοπετέα.

⁷⁾ Δῆμος Φάρδος. Ἐφημ. Φιλομαθῶν 5 (1857), σ. 126 Βενετζ. Ἰατροίδης.

⁸⁾ Ν. Ι. Λάσκαρη, Ἡ Λάστα καὶ τὰ μνημεῖα τῆς. Ἐν Πύργῳ 3 (1906) 180.

⁹⁾ Ἐπ. Σταματιάδου, Σαμιακά. Ἐν Σάμῳ τόμ. 5 (1887) 87.

¹⁰⁾ ΛΑ 1357Α, 45. Ε. Ἰωαννίδης 1876.

τὴν Κρήνην (Μ. Ἀσίας): *Ἦπαθα τοῇ Τροιάδας τὰ κακὰ ἢ ἡτραυήξα τοῇ Τροιάδας τὰ κακὰ*¹⁾, εἰς τὴν Χίον (Καρδάμυλα): *Ἐκαμέν του τῆς Τροιάδος τὰ κακὰ*²⁾ (τὸν ἐβασάνισε πολύ), εἰς τὴν Σκυῖρον δι' ὑπερβολικῶς μεγάλα καὶ πολλὰ κακὰ ἢ δεινοπαθήματα, ἅτινα διέπραξεν ἢ ὑπέστη τις: *Ἐκαμε τοῇ Τροιάδας τὰ κακὰ, ἔπαυε τοῇ Τροιάδας τὰ κακὰ*³⁾ καὶ εἰς Γορτυνίαν ἐπὶ καταστροφῆς περιουσίας καὶ ἐργασίας: *Ἐγινε Τρωάδα*⁴⁾.

Ἐκτὸς τῆς μεγάλης καταστροφῆς ἡ φρ. δηλοῖ καὶ μεγάλην τρικυμίαν. Παρ' Ἀριστοτέλει Βαλαωρίτῃ φέρεται ὁ στίχος: *Τὶ ξυλοχάλαση εἶν' αὐτή! ἂν ταυρὴν ἢ Τρωάδα*, εἰς δὲ τὰ σχόλια σημειοῦται τὸ ἐξῆς: *Ἐρωάδα περιεργωτάτῃ λέξις κοινοτάτης χρήσεως, σημαίνουσα τὴν γένει μεγάλην καταστροφὴν, ἀλλ' εἰδικώτερον καὶ συνηθέστερον γίνεται χρῆσις αὐτῆς πρὸς χαρακτηρισμὸν μεγάλης τρικυμίας*⁵⁾.

Εἰς τὴν Ἰθάκην διὰ τῆς λ. *Τρωγάδα* δηλοῦται ὁ δυνατὸς ἄνεμος καὶ γενικώτερον ἢ μεγάλη ταραχή: *Ἐξαφνα ἔβαλε μία Τρωγάδα*⁶⁾, εἰς δὲ τὴν Λευκάδα ἡ ραγδαία βροχή: *Τὶ Τρουγάδα ἦταν αὐτὴ νεροποντή*⁷⁾.

Πλὴν τούτων ἡ λ. εὗρηται καὶ ὡς ὄνομα γυναικὸς. Οὕτω, εἰς Ἀλμυρὸν Θεσσαλίας εἰς τρίπτυχον τῆς μονῆς Ξενίας ἀνηγορεύεται ὡς ὄνομα γυναικὸς ἡ λ. *Τρωάδος*⁸⁾, εἰς τὴν Εὐβοίαν λέγεται *Τρουγάδα* (Τροίας)⁹⁾ καὶ εἰς τὰς Ἀθήνας *Τρωάδα*¹⁰⁾.

Εἰς τὴν Ζάκυνθον προσέτι ἐπὶ παντελοῦς ἀγνήσεως εἶναι ἐν χρήσει ἡ ἔκφρασις: *Νὰ μοῦ ἔδινες καὶ οὐλὴ τῇ Τρωάδα, δὲν τὸ κάνω ἐτοῦτο*. Αὕτη, κατὰ τὸν B. Schmidt, ἀνήκει εἰς τὴν λαϊκὴν παραδόσιν, αποκλειομένης ἐπιδράσεως λογίας¹¹⁾.

Εἰς τὸν Πόντον διασώζονται ἐπὶ παροιμίας χρήσεως, ὡς μαρτυρεῖται ἐκ τοῦ Ἀρχείου τοῦ Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ καὶ ἐκ τοῦ Λαογραφικοῦ Ἀρχείου, οἱ τύποι: *Τῆς Τροίας, τῆς Τροιάδας καὶ τῆς Τροιάδος*.

Οὕτω, ἐπὶ μεγάλων δυσχερειῶν ἢ συμφορῶν λέγονται εἰς τὴν Οἰνόνην αἱ φράσεις: *Τῆς Τροίας τὰ κακὰ*¹²⁾, *τοῇ Τροίας τὰ βάσανα*¹³⁾, *εἶδα κ' ἔπαθα τοῇ Τροίας τὰ βάσανα*¹⁴⁾ καὶ εἰς τὴν Ἀργυρούπολιν: *Τῆς Τροίας τὰ κακὰ ἔσυρα*¹⁵⁾.

¹⁾ ΙΑ 240, 37 Δ. Πουλάκης. ²⁾ ΙΑ 230, 109. ΛΑ 692, 109. Σ. Βίος.

³⁾ ΙΑ 612α, 66-67. Ἐμμ. Βαμβακερίδης. ⁴⁾ ΙΑ 90 Τ. Κανδηλῶρος.

⁵⁾ Ἀρ. Βαλαωρίτου, Βίος καὶ Ἔργα. Ἐκδ. Μαρασλῆ, τόμ. Γ' Ἀθῆναι 1907, σ. 363 καὶ 409.

⁶⁾ ΙΑ 423, 62. ⁷⁾ ΙΑ 540, 36.

⁸⁾ Ν. Ι. Γιαννοπούλου, Θεσσαλικά ὀνόματα ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν ἀπὸ τοῦ ΙΣΤ' αἰῶνος καὶ ἐξῆς. Ἐπετηρὶς Παρνασσοῦ ΙΒ' (1916) 188.

⁹⁾ ΙΑ 13, 80. ¹⁰⁾ Ἐφημ. Ἑστία 9-12-1948.

¹¹⁾ B. Schmidt, Das Volksleben der Neugriechen, Leipzig 1871 σ. 18 σημ. 3.

¹²⁾ ΙΑ ¹³⁾ ΛΑ 159, 142 καὶ 542.

¹⁴⁾ ΙΑ 64, 542 ¹⁵⁾ ΛΑ 930, 34 Ζουντούρης.

Ὅμοίως εἰς τὸν Πόντον ἐπὶ δεινῶν συμφορῶν καὶ περιστάσεων λέγεται: *Τῆς Τροιάδας τὰ κακά*¹⁾, εἰς τὴν Οἰνόνην: *εἶδα κ' ἔπαθα τῆς Τροιάδας τὰ βάσανα*²⁾ (ἔπαθα τόσα, ὅσα καὶ ἡ Τροάς), εἰς Τραπεζοῦντα ἐπὶ πλείστον καὶ μεγίστων κακῶν, τὰ ὅποια ὑπέστη τις: *Τῇ Τροιάδας τὰ κακά ἔπαθα*³⁾, εἰς Κερασσοῦντα ὁμοίως ἐπὶ πολυπαθῶν φέρεται: *Τῇ Τροιάδας τὰ κακά ἔσυρα ἢ τὰ βάσανα ἔπαθα*, καὶ εἰς Τραπεζοῦντα: *Τῇ Τροιάδας τὰ κακά*⁴⁾.

Εἰς τὸν Πόντον ἐπίσης ἐπὶ τῶν πολυπαθῶν φέρονται αἱ ἐκφράσεις: *Τῇ Τροιάδας τὰ βάσανα (πάθηα) ἔσυρα*⁵⁾, *τῇ Τροιάδας τὰ κακά ἔρθαν σὸ κηφάλι μ'*⁶⁾, *τῇ Τροιάδας τὰ κακά ἔσυρα*⁷⁾, *τῇ Τροιάδας τὰ κακά (λέγουσι καὶ βάσανα) ἔσυρα*⁸⁾. Ἐπίσης ἐπὶ πλείστον καὶ μεγίστων κακῶν εἰς Τραπεζοῦντα: *Τῇ Τροιάδας τὰ κακά*⁹⁾, καὶ ἐπὶ μεγάλων ταλαιπωριῶν εἰς Κερασσοῦντα: *Τῇ Τροιάδας τὰ βάσανα*¹⁰⁾.

Παραλλήλως φέρεται ἐνταῦθα καὶ ὁ τύπος τῆς Τροιάδος.

Οὕτω, ἐπὶ τῶν πολυπαθῶν λέγεται ἡ φρ. *τῇ Τροιάδος τὰ κακά (πάθηα, βάσανα) ἔσυρα*¹¹⁾. Εἰς τὴν Τραπεζοῦντα ἐπὶ τῶν πολλῶν καὶ μεγάλων δυστυχημάτων, τὰ ὅποια ὑπέστη τις, εἶναι ἐν χρήσει ἡ φρ. *Τῇ Τροιάδος τὰ κακά*¹²⁾ ἢ *ἔσυρα τῆς Τροιάδος τὰ κακά*¹³⁾, εἰς τὴν Κερασσοῦντα ἐπὶ τῶν πολλὰ ὑποστάντων ἡ φρ. *Τῆς Τροιάδος τὰ βάσανα ἔσυρα*¹⁴⁾ καὶ εἰς τὴν Κωσμηνὶ *ἔσυρα τῆς Τροιάδος τὰ κακά*¹⁵⁾. Ὁμοίως τὰ παιδεῖνα, τὰ πάθη τῆς Τροίας.

Ἐκ τῆς χρήσεως δὲ ταύτης τῆς λέξεως καὶ τῆς ἐναλλαγῆς τῶν τύπων Τροίας—Τροιάδας—Τροιάδος φαίνεται ὅτι ἡ φρ. *τῆς Τροιάδας τὰ κακά* δὲν ἔχει καμμίαν σχέσιν μὲ τὰ κακά ἢ τὰ βάσανα τῆς Ἀγίας Τροιάδος¹⁶⁾.

1) ΛΑ 775, 16.—930, 34 Ἀργυρούπολις. Ζωντούρης. Πρβλ. Α. Α. Παπαδοπούλου, Γλωσσικά Ἑρευναι, Ἀρχεῖον Πόντου 12 (1946) 46.

2) ΛΑ 159, 142.

3) ΙΑ 336, 182 [ΚΠ. 16 (1891) 90. Παρχαρίδης].

4) ΛΑ 421, 392.

5) ΛΑ 31, 55, 386, Ποντικά, Ι. Βαλαβάνης, καὶ ΛΑ 212, 90, 794 Τραπεζοῦς.

6) Π. Μεταμορφύδου, Ἡ ἐν Πόντῳ ἑλληνικὴ γλῶσσα, Βατούμ 1910 σ. 88.

7) ΛΑ 31, 68, 585, Ποντικά, Ι. Βαλαβάνης.

8) ΙΑ [ΚΠ. 127 (1874)] 384. Ι. Βαλαβάνη, Μνημεῖα τῆς ἐν Πόντῳ δημοτικῆς: Ἐπτάλοφος Β' (1870) τευχ. 2 ἀριθ. 3. 550, 9.

9) ΙΑ [ΚΠ. 7170 (1893)] 15. Ἀνώνυμος.

10) Ἱστορικὸν Λεξικὸν τῆς Νέας Ἑλληνικῆς ἐν λ. βάσανο.

11) ΛΑ 31Α, 68, 585. Ποντικά, Ι. Βαλαβάνης.

12) Ἀρχεῖον Πόντου 3 (1931) 54. Πρβλ. Α. Α. Παπαδοπούλου, ἔνθ' ἄνωτ. ΙΑ (Ι. Παρχαρίδης) Ἀστὴρ τοῦ Πόντου Β (1886) σ. 421.

13) ΙΑ [ΚΠ. 254 (1877)] 113. Τραπεζοῦς. Ι. Βαλαβάνης.

14) ΙΑ (ΚΠ).

15) ΙΑ (ΚΠ).

16) Α. Α. Παπαδοπούλου, ἔνθ' ἄνωτ.

Κατὰ τὸ Τρωάδος ἐλέχθη καὶ Τροιάδος καὶ κατὰ τὸ Τρωάδας ἐσχηματίσθη καὶ τὸ Τροιάδας. Διὰ παρετυμολογίαν «Τροιάδα ἀντὶ-Τρωάδα διὰ τὸ Τροία» ἐρμηνεύει τὴν λ. καὶ ὁ Γ. Χατζιδάκις ἐν τῇ φρ. «εἶδα κ' ἔπαθα τῆς Τροιάδας τὰ βάσανα»¹⁾.

Ἦδη ὁμως παρ' ἀρχαίοις ἐπὶ μεγάλων κακῶν ἤρχισε νὰ χρησιμοποιῇται ὡς παροιμιώδης ἔκφρασις ἡ ἀνάμνησις τῶν κακῶν τῆς Τροίας.

Παρὰ Δημοσθένει, ἐν τῷ περὶ τῆς Παραπρεσβείας λόγῳ²⁾, ἀναφέρεται ἡ φράσις: «Καὶ κακῶν Ἰλιάς περιεστήκει Θηβαίους» καὶ προστίθεται ἐν τοῖς σχολίοις³⁾: «Καὶ κακῶν Ἰλιάς· ἀπὸ τῶν ἐν Τροίᾳ κακῶν ἡ παροιμία, ἐπὶ τῶν δεινότατα πασχόντων. Φησὶ δὲ ὁ Γενέθλιος ὅτι ἐνήλλαται ἡ πιῶσις· ἔδει γὰρ εἰπεῖν Ἰλιάδος κακά».

Ὅτι δὲ καὶ μετὰ ταῦτα ἡ ἔκφρασις ἦτο ἐν χρήσει μαρτυρεῖ καὶ ὁ Πλούταρχος λέγων: «Φιλόπλουτος ἡ Ἑλένη, φιλήδονος ὁ Πάρις· φρόνιμος ὁ Ὀδυσσεύς, σώφρων ἡ Πηνελόπη· διὰ τοῦτο μακάριος γάμος ὁ τούτων καὶ ζηλωτός· ὁ δὲ ἐκείνων Ἰλιάδα κακῶν Ἑλλῃσι καὶ βαρβάροις ἐποίησεν»⁴⁾.

Ὡς παροιμίαν ἀναφέρει αὐτὴν ὁ Ζηρόβιος γράφων: «Ἰλιάς κακῶν: ἀπὸ παροιμίας τοῦτο ἐλέγετο ἐπὶ τῶν μεγάλων κακῶν παρόσον ἐν Ἰλίᾳ μυρία κακά συνέβη γενέσθαι»⁵⁾. Πολὺ δὲ μετὰ ταῦτα καὶ ὁ Εὐστάθιος Θεσσαλονίκης ἀναφέρει «ὅτι δὲ αἱ συχναὶ Ἰλιακαὶ θυσίαι ἀναγκαίως ἐπὶ κακοῖς πυκνοῖς προηγουμένοις ἐγίνοντο, δηλοῖ καὶ ἡ παροιμία λέγουσα τῷ ἄντ' Ἰλίῳ κακά, λεχθεῖσα μὲν ἐπὶ τινι κακῷ ὑστερογενεῖ, οὐκ ἀπάδουσα δὲ πρὸς τὰ Ὀμηρικά, ἡ δὲ αὕτη προγενεστετέρα ἐστὶ τοῦ κακῶν Ἰλιάς, ἢ ἀνάπαλιν, αὕτη πρὸς ἐκείνης εἰρηται ὡς τὰ γε ἄλλα μιᾶς ἐννοίας εἶσιν ἀμφοτέραι»⁶⁾.

Ἦδη δὲ κατὰ τὸν 17ον αἰῶνα εἶναι γνωστὴ ὡς παροιμία ἡ ἔκφρασις: ἔπαθε τῆς Τρωάδος τὰ βάσανα⁷⁾.

Τὸ γεγονός ὅτι ἀπὸ ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι σήμερον διασώζεται ἡ ἀνάμνησις τῶν συμφορῶν τῆς Τροίας, χρησιμοποιουμένη παροιμιακῶς ἐπὶ τῶν μεγάλων

1) Γ. Χατζιδάκις, Φωνητικά - Παρετυμολογίαι, Ἀθηνᾶ 24 (1912) 31, 51.

2) 387. Πρβλ. αὐτόθι 449 καὶ τὰ «ἐμοὶ δὲ δοκεῖτε ἀτοπώτατον ἀπάντων ἂν ποιῆσαι, εἰ ὅτε μὲν τὰ Θυέστον καὶ τῶν ἐπὶ Τροίᾳ κακὰ ἡγωνίζετο».

3) Σχόλια εἰς Δημοσθένειν. Περὶ τῆς Παραπρεσβείας 387, 12. Ἔκδ. Dindorf.

4) Πλούταρχον, Γαμικὰ παραγγέλματα 140 F.

5) Ρ(αγοεμιογραφίη) Γ(αεσί) Α' σ. 96. Πρβλ. Ὁμοίως αὐτόθι σ. 256 Διογενιανός, καὶ σ. 182, 271: Κακῶν Ἰλιάς: Τὰ ἐναντία: Ἀγαθῶν θάλασσα, ἐπὶ πλήθους ἀγαθῶν, ὡς καὶ τὸ Ἀγαθῶν σωρός καὶ Ἀγαθῶν μνημηκία, αὐτόθι Β' σ. 2-3, 24. Πρβλ. Φώτιος Λεξικὸν ἐν λ.

6) Εὐστάθιος, Εἰς Ὅμηρον, Δ σ. 444, 22.

7) Ν. Γ. Πολίτου, Παροιμίαι (Warner) Β' 114.

λων κακῶν, καταδεικνύει διὰ μίαν ἀκόμη φορὰν τὴν δύναμιν καὶ συνέχειαν τῆς παραδόσεως, τὴν ὁποίαν διὰ τὰς ἑλληνικὰς παροιμίας ἠρνήθη ὁ Krumbacher, παρατηρήσας ὅτι μεταξὺ τῶν ἀρχαίων παροιμιῶν ἀφ' ἑνὸς καὶ τῶν Βυζαντινῶν καὶ νεωτέρων ἀφ' ἑτέρου ὑπάρχει διακοπὴ τῆς παραδόσεως, δικαιολογούμενη διὰ τῆς μεταβολῆς τοῦ βίου καὶ τῶν ἰδεῶν τοῦ λαοῦ μετὰ τὴν ρωμαϊκὴν κυριαρχίαν καὶ τὴν ἐπικράτησιν τοῦ χριστιανισμοῦ¹⁾.

Ἡ ἀνάμνησις τῶν συμφορῶν χωρῶν, πόλεων ἢ ἀτόμων ἤδη παρ' ἀρχαίοις προσέλαβε μορφὴν παροιμίας διατυπωμένης βραχυλογικῶς διὰ τῶν λέξεων *κακά*, *πάθη*, *ἄχη* καὶ ἄλλων συνωνύμων, οἷον *πόλεμος* κλπ.

Οὕτως ἐφέροντο τὸ πάλαι ὥς παροιμίαι:

Ἀζάνια κακά: Ἐπὶ τῶν κακοῖς προσπαλαιόντων²⁾.

Ἀρχιδάμιος πόλεμος: Ἐπὶ τῶν λίαν πικρῶν πολέμων³⁾.

Κορίνθιον κακόν: Ἵσως διὰ τὰς ἐταίρας⁴⁾.

Κυθνώλεις συμφοραί: Τοῦτο εἰς παροιμίαν ἦλθε διὰ τὰ Κυθνίους συμβάντα⁵⁾.

Λέρνη κακῶν: Παροιμία τίς ἐστιν Ἀσγολυή, ἣν ἀποδιοπομπούμενοι ἔλεγον.

Τὰ γὰρ ἀποκαθάρματα εἰς τοῦτο τὸ χωρίον ἐνεβαλόν⁶⁾.

Λήμικον κακόν: Παροιμία, ἣν διαδοῖσθαι φασὶν ἀπὸ τῶν παραινυθέντων εἰς τοὺς ἄνδρας ὑπὸ τῶν γυναικῶν⁷⁾.

Ταινάριον κακόν: Τὸ μέγα καὶ παραινυθόμενον εἰς ἱκέτας. Οἱ γὰρ Λακεδαιμόνιοι τοὺς καταφυγόντας εἰς Ταίναρον τῶν Εἰλώτων ἀπαγαγόντες ἀπέκτεινον⁸⁾.

Τενέδιον κακόν: Ἐπὶ τῶν πάνυ σκληρῶν καὶ ἀπαραιτήτων⁹⁾.

¹⁾ Βλ. ἀντίρρῃσιν Σ. Κυριακίδου, Ἑλληνικὴ Λαογραφία. Ἐν Ἀθήναις 1923 σ. 336 - 337. Πρβλ. D. C. Hesselring, Ἑλλήν. καὶ Ὀλλανδ. παροιμίαι, ἐν Ἀθήναις 1903 σελ. 6 κέ.

²⁾ P. G. A' σ. 46 (Ζηρόβιος), 184 (Διογενιανός). B' σ. 138 (Μακάριος). Πρβλ. Στράβ. Η. 388.

³⁾ P. G. B' σ. 306 (Ἀποστόλιος). Πρβλ. Μ. Ἐτυμολ. 254. 40. Σουΐδας ἐν λ. Bekker, A. G., 1, 450. Θουκ. 2, 19 κέξ.

⁴⁾ P. G. B' σ. 180 (Μακάριος). Πρβλ. Στράβ. Η, 378.

⁵⁾ P. G. A' σ. 107 (Ζηρόβιος). Πρβλ. Σουΐδας ἐν λ. Κυθνώδης καὶ Ἡσύχιος ἐν λ. Κυθνώλης.

⁶⁾ P. G. A' σ. 108 (Ζηρόβιος). B' σ. 122 (Γρηγόριος Κύπριος). Πρβλ. Ἡσύχιος ἐν λ. Παρὰ Φωτίῳ καὶ Σουΐδᾳ ἐν λ. φέρεται καὶ Λέρνη θεατῶν ἀντὶ τοῦ κακῶν θεάτρον Κρατίνος.

⁷⁾ P. G. A' σ. 110 (Ζηρόβιος), 270 (Διογενιανός). B' σ. 503 - 504 (Ἀποστόλιος), 201 (Γρηγόριος Κύπριος). Πρβλ. Ἡσύχιος, Φώτιος, Σουΐδας ἐν λ. Πρβλ. Ἡρόδοτος, VI 1.138.

⁸⁾ P. G. A' σ. 329 (Πλούταρχος). B' σ. 214 (Μακάριος). Πρβλ. Θουκ. 1, 128.

⁹⁾ P. G. B' σ. 176 (Μακάριος), 175 (Mantissae Proverbiorum). Πρβλ. Στέφανος Βυζάντιος ἐν λ. Ἐλέχθη δὲ καὶ Τενέδιος ἄνθρωπος ἐπὶ τῶν φοβεράς ὄψεως ἐχόντων. Πρβλ. Σουΐδας καὶ Φώτιος ἐν λ. Ὁμοίως Τενέδιος ξυνήγορος ἀντὶ τοῦ ἀπότομος Ἡσύχιος, Φώτιος, Σουΐδας ἐν λ. καὶ Τενέδιον βέλος ἀντὶ τοῦ Τενέδιος πέλεκυς.

Τήνια κακά: Ἐπὶ τῶν ἄγαν δυσχερῶν· ὅτι ἐν Τήνῳ τῇ νήσῳ ὄφεις πικροί¹⁾.
Τὰ Θηβαίων πάθη: Δι' ὅσα οἱ Θηβαῖοι ὑπὸ Φιλίππου καὶ μάλιστα ὑπὸ Ἀλεξάνδρου «διὰ φόνου καὶ σιδήρου καὶ πυρός»²⁾ ἔπαθον.

Τὰ Ἰνουῦς ἄχη: Αὕτη δύο παῖδας ἔσχε, Λέαρχον καὶ Μελικέρτην, οἱ κατετοξεύθησαν ὑπὸ Ἀθάμαντος³⁾.

Τὰ Λαβδακιδῶν πάθη⁴⁾. Εἰς δήλωσιν ἁλλεπαλλήλων συμφορῶν ἐνσκηπτουσῶν εἰς γένος ἢ οἶκόν τινα.

Τὰ Μαγνήτων κακά. Ἐπὶ μεγίστων καὶ ἀλγεινοτάτων κακῶν παρ' ὅσον οὗτοι ἀσεβήσαντες εἰς θεοὺς μεγάλων κακῶν ἐπειράθησαν⁵⁾.

Τὰ Μηδείας πένθη⁶⁾: Δι' ὅσα ἡ Μῆδεια, ἡ θυγάτηρ τοῦ Αἰήτου, ἔπαθεν.

Τὰ Νιόβης πάθη⁷⁾: Ἐπὶ τῶν μέγιστα παθόντων κακά. Αὕτη γὰρ ζῶσα λίθος ἐγένετο ἐπὶ τῷ τύμβῳ τῶν παίδων.

Τὰ Πελοπιδῶν πάθη⁸⁾. Παροιμία ἐκ τῶν συμφορῶν τοῦ οἴκου τῶν Πελοπιδῶν.

Τερμέρια κακά. Ἐπὶ τῶν σφόδρα δεινῶν καὶ χαλεπῶν. Ἀπὸ Τερμέρου τινὸς θηριώδους τὴν φύσιν καὶ ληστοῦ⁹⁾.

᾽Ωγύγια κακά. Ἐπὶ τῶν ὀχλησῶν ἐπὶ ἀνέβῃ Κάδμον τὸν ᾽Ωγύγου διὰ τὰς θυγατέρας κακοῖς περιπεσῖν¹⁰⁾.

Ἀνάλογοι ἐκφράσεις φέρονται καὶ σήμερον παρὰ τῷ λαῷ παροιμιакῶς. Διὰ

¹⁾ Ρ. Γ. Β' σ. 49 (Διογενιανός). Πρβλ. Φώτιος ἐν λ. καὶ Ἡσύχιος ἐν λ. ἐνθα καὶ Τήνια ἔχοντα ἀναφέρεται. Πρβλ. Plinius, N. Hist. 4, 12, 22. Ὁ Εὐπόλις ὁ κωμικὸς (F.C.A. ἔκδ. Th. Kock, 1, 320) ἀναφέρει: «Τήνος αὕτη | πολλοὺς ἔχουσα σκορπίους ἔχεις τε συκοφάντας».

²⁾ Πλουτάρχου, Περὶ τῆς Ἀλεξάνδρου τύχης ἢ ἀρετῆς Λόγος II, 342 Β-Γ (κεφ. 11), καὶ Ἀλέξανδρος XI, 25. Ἀρριανοῦ, Ἀνάβασις Ἀλεξάνδρου, Α. ζ-η' Διοδώρου Σικελιώτου, βιβλ. ΙΖ κεφ. 13, 3, 14.

³⁾ Σουΐδας ἐν λ. Πρβλ. Πανσαν. I, 42, 7. 44, 7 — Εὐριπ. Μῆδεια 1284. Πίνδαρ. Ὀλυμπ. Β. 28. Ὀβίδιος, Μεταμορφ. IV, 518-542. Art. Poet. 123. Ἐλέγετο δὲ καὶ τὰ Ἰνουῦς πάθη, Πλούτ., Κάμ. 5.

⁴⁾ Ἡ παροιμία ἀπὸ τῶν συμφορῶν τοῦ γένους τῶν Λαβδακιδῶν.

⁵⁾ Ρ. Γ. Β' σ. 657 (Ἀποστόλιος). Σουΐδας ἐν λ. Πρβλ. Θέογνις 603, 1103, Στράβ. 14, 647.

⁶⁾ Ἀνθολογία Παλατινῇ, XII, 2.

⁷⁾ Ρ. Γ. Β' σ. 544-545 (Ἀποστόλιος). Πρβλ. Ἰλιάς Ω, 602-618. Πρβλ. Πανσαν. I, 21, 3. Ἀνθολογία Παλατινῇ X, 47. XII, 2.

⁸⁾ Πλάτωνος, Πολιτεία II, 380 Α. Ἐλέγετο καὶ τὰ Πελοπιδῶν κακά. Σοφοκλ., Ἡλέκτρα 1497-1498.

⁹⁾ Ρ. Γ. Β' σ. 215 (Μακάριος), 665 (Ἀποστόλιος). Α' σ. 162, 309 (Διογενιανός). Πρβλ. Πλούτ. Θησεὺς ΙΑ. Ἡσύχιος, Σουΐδας ἐν λ. καὶ Φώτιος ἐν λ. Τερμέρια.

¹⁰⁾ Ρ. Γ. Α' σ. 466 (Appendicis). Πρβλ. Φώτιος, Ἡσύχιος, Σουΐδας ἐν λ. καὶ Αἰσχύλ. Πέρσ. 37, 974.

τούτων ὁ λαὸς ἐπεξήτησε νὰ χαρακτηρίσῃ μεγάλη ἡ διαρκὴ δεινὰ διὰ παρομοιώσεως αὐτῶν πρὸς κοινῶς γνωστά, ὅπως ἀκριβῶς καὶ τὸ πάλαι.

Οὕτω, εἰς δήλωσιν ὑπομονῆς, καρτερίας καὶ ἀντοχῆς ἐπὶ λίαν δυσμενῶν περιστάσεων, ἀτυχημάτων ἢ ἐχθρικῆς ἐπιθέσεως εὐχρηστεῖ εἰς Μέσα Μάνην (τ. δ. Μέσσης) ἢ ἔκφρασις:

Ἐγὼ εἰμαι ἡ Βέργα¹⁾ τ' Ἀρμυροῦ
κ' ὅσα μὲ βροῦσι τὰ μοροῦ²⁾.

Αὕτη εἶναι ἀπόσπασμα παλαιότερου μοιρολογίου, λησμονηθέντος τοῦ περιχομένου του, τοῦ ὁποίου ἡ ἀρχὴ ἔχει ὡς ἑξῆς:

Με λείσι³⁾ τί⁴⁾ θὰ σκοτωθοῦ,
γιατὶ τί⁵⁾ νύχτες περπατοῦ,
μὰ γὼ εἰμαι ἡ Βέργα τ' Ἀρμυροῦ,
κ' ὅσα μὲ βροῦσι τὰ μοροῦ...⁶⁾

Καὶ ἐξ ἄλλων ἐπίσης μοιρολογίων καταδεικνύεται ὅτι ἡ ἀνάμνησις τῆς μάχης τῆς Βέργας διατηρεῖται ζωηρὰ παρὰ τὸν λαόν⁷⁾.

¹⁾ Ἡ λ. βέργα ἐκ τοῦ λατίν. *virga* (ἱστορικὸν ἱερεῖον τῆς Νέας Ἑλληνικῆς ἐν λ.), δηλοῖ κλάδον καὶ μεταφορικῶς τοῖς κατέχοντα τὸ ἐμίστηας, ὁπότεν τοῦ ὁποίου κρινόμενοι μάχονται προμαχῶνα (Ἀθηναί, Λακωνία). Ἐνεκα τῆς σημασίας ταύτης εὐρηται καὶ ὡς τοπωνυμικόν. Ἐν Μάνη, Βέργα ἡ, λέγεται τοπων. παρὰ τὸ Ἀκρωτήριον ἀπὸ τοῦ ἐν αὐτῷ μακροῦ τοίχου (Ν. Βέη, Ὁ Γεώργιος Τερτσέτης καὶ τὰ ἀπομνημονεύματα τοῦ Θ. Κολοκοτρώνη. Ἐκδοσις Ἐφημ. «Νέος Κόσμος», Ἀθηναί τευχος Β' (1934) 161: «Ὅταν ἔλειπε ὁ Ἱμπραΐμης στὸ Μισολόγγι οἱ Μανιάταις ἔφκειασαν εἰς τὸν Ἀρμυρό... ἔνα ταμποῦρα δυνατὸ ἀπὸ τὸ πέλαιος ἕως εἰς τὸν βράχον, ἐκράτας ἕως ἑνα μίλλι), ἔνθα ἐγένετο ἡ σύγκρουσις τῶν Μανιατῶν μετὰ τῶν στρατευμάτων τοῦ Ἱμπραΐμ (1826). «Ὁ Ἱμπραΐμης ἔστειλε τὸν κεχαγιάν του νὰ ματακτυπήσῃ τὴν βέργαν εἰς τὸ Ἀρμυρό (Ν. Βέη, ἔνθ' ἀνωτ. σ. 162). Ἡ ἀντοχὴ τοῦ τοίχου καὶ τὸ πείσμα τῶν ἀμυνομένων Μανιατῶν ἀπέτρεψε τὴν εἰσβολὴν καὶ ἔσωσε τὴν χώραν ἀπὸ τὸν ἀνδραποδισμόν. Τὸ κατόρθωμα τοῦτο ἐγένετο θέμα τῆς ἐν Μάνη ποιήσεως (μοιρολογίων), διεξηγήθη δὲ καὶ μετὰ ταῦτα ἡ ἀνάμνησις του παροϊματικῶς ὡς ἀνωτέρω.

²⁾ Πρβλ. Τὸ παρ' ἀρχαίοις ἐπὶ τῶν καρτερῶν λεγόμενον Ἀλκήσιτιδος ἀνδρεία, Ρ. Γ. Β' σ. 273 (Ἀποστόλιος). ³⁾ Λέγουν. ⁴⁾ ὅτι. ⁵⁾ Τίς, τάς. ⁶⁾ Ἐκ τῆς ἀνεκδότου συλλογῆς μου.

⁷⁾ Ἐκ τῆς ἀνεκδότου συλλογῆς μου παραθέτω μόνον μερικὰ ἀποσπάσματα μοιρολογίων σχετικὰ πρὸς τὸ ἱστορικόν τοῦτο γεγονός.

Οὕτω, ἐπαινοῦσα νεκρὸν συγγενῇ τῆς, Ἡλίαν τὸ ὄνομα, ἡ Μανιάτισσα μοιρολογεῖ:

Εἰ Αἰά ἐπά, ἔ Αἰά ἐκεῖ
καστέλλι μου καὶ πρυγαντῇ,
ἔ Αἰά παντοκράτορα,
καὶ Αἰά Βέργα τ' Ἀρμυροῦ...

Ἀλλαχοῦ δὲ ἄλλη μοιρολογεῖ: Ἐ Αἰά Βέργα τ' Ἀρμυροῦ,
προσκίνα βράδν ἀποταχὰ
γὰ νὰ ν' ὁ Δίας ζωντανός,
τ' ὁ πύργος ἐγκρεμίστηκε
κ' ἐμπούκαρε μέσα ἡ Τουρκιά.

Παροιμιακῶς ἐπίσης ἐπὶ σκληρᾶς συγκρούσεως λέγεται εἰς Μέσα Μάνην :

‘Ο πόλεμος ἐγένηκε, σὰ νά τανε Μπιζάνι,

ἢ ἐγένηκε καβγᾶς, σὰ νά τανε Μπιζάνι,

ἐκ τοῦ σκληροῦ πρὸς κατάληψιν τοῦ Μπιζανίου ἀγῶνος κατὰ τοὺς Βαλκανικοὺς πολέμους ¹⁾. Αὐτόθι διὰ τῆς λέξεως *Μπιζάνι* χαρακτηρίζεται καὶ τόπος ὄχυρός καὶ ἀπόκρημνος, οἷον: *ἔναι Μπιζάνι, δὲ μπορεῖ νά μπῇ τίποτα*.

‘Ομοίαν χρῆσιν ἔχει ἔκφρασις ληφθεῖσα ὡσαύτως ἐκ μοιρολογίου :

‘Εγὼν τὸ Φοκαλωτό ²⁾,

ἢ Λάρισα κ’ ὁ Δομοκός.

‘Ομοίως παροιμιώδεις ἐκφράσεις προῆλθον καὶ ἐκ τῶν ὀνομάτων τραγικῶν προσώπων τῆς δημώδους φιλολογίας καὶ τῆς καθόλου παραδόσεως. Οὕτω, εἰς ἔρωτικά ὅσματα ἀνευρίσκομεν στίχους εἰς παροιμιώδη ἔκφρασιν, πρὸ πάντων ἀναμνήσεις τοῦ ἔπους τοῦ Ἑρωτοκρίτου «*διότι συχνάκις εἰς λιανοτράγουδα οἱ δυσέρωτες παραβάλλουν τὰ ἐρωτικά πάθη τοῦ Ἑρωτοκρίτου καὶ τῆς Ἀρετοῦσας πρὸς τὰ ἴδια*» ³⁾. Κοινοτάτη εἶναι ἡ ἐπωδός :

Τοῦ Ρωτόκριτου τὰ πάθη

ἤπαθα γὰ μὲν ἔραση ⁴⁾.

Παρά ταύτην φέρονται καὶ στίχοι ἀναφερόμενοι εἰς τοὺς ἐραστιάς τοῦ ἔπους, ὡς :

Τὰ πάθη μου δὲν τὰ παθε μὴδὲ ἡ Ἀρετοῦσα,

ποὺ γάπα τὸ Ρωτόκριτο καὶ τὴν ἑντραγνοῦσα ⁵⁾.

Καὶ σήμερον ὡς παροιμιώδης ἔκφρασις λέγεται : «*ἔπαθε τοῦ Ρωτόκριτου τὰ πάθη*» ⁶⁾.

¹⁾ Πρβλ. καὶ τὸ παρ’ ἀρχαίοις Ἀρχιδάμιος πόλεμος· ἐπὶ τῶν λιαν πικρῶν πολέμων.

²⁾ Ἡ λ. ἐν Μάνη ὡς τοπων. καὶ ὡς ὄνομα χωρίου. Ἐπίσης ὡς τοπων. αἱ λ. Φοκαλιῶνας ὁ, καὶ Φοκαλόχωρα ἢ. Πρβλ. Ριγανόχωρα ἢ. Παρωνύμιον αὐτόθι καὶ Φοκαλᾶς, ὁ (= ὁ καπνίζων ἀντὶ καπνοῦ φοκάλι).

³⁾ Ν. Γ. Πολίτου, Ἑρωτοκρίτος, Λαογραφία Α (1909) σ. 23.

⁴⁾ Σ. Ξανθοῦδιδου, Ἑρωτοκρίτος, Ἡράκλειον 1915 σ. CLXVI. Ν. Γ. Πολίτης, ἔνθ’ ἄνωτ.

⁵⁾ Ν. Γ. Πολίτης, ἔνθ’ ἄνωτ.

⁶⁾ Μύκονος. Πληροφορία κ. Σ. Μάνεση. Ὅμοιως λέγονται :

Τὰ πάθη σου δὲν τὰ παθε μὴδὲ ἡ γι’ Ἀρετοῦσα,

ὄντεν τὴν εἶχα ᾗς τὴ φ’λακὴ καὶ τὴν ἑντραγνοῦσα.

(Ν. Γ. Πολίτης, ἔνθ’ ἄνωτ. σημ. 3. Πρβλ. αὐτόθι Ἀθηναϊκὸν δίστιχον :

Ἄς ἔχω τὴν ὑπομονὴν ὥσάν τὴν Ἀρετοῦσα,

π’ ἀγάπα τὸν Ρωτόκριτο καὶ τὴν ἑντραγνοῦσα.

ἢ Τὰ πάθη τοῦ Ρωτόκριτου ἔπαθα γὰ γὰ σένα,

νὰ μὴν τὰ πάθη Χριστιανὸς καὶ κάθε μάννας γέννα.

(Ν. Γ. Πολίτης, ἔνθ’ ἄνωτ. 26. Πρβλ. Σ. Ξανθοῦδιδου, ἔνθ’ ἄνωτ. — ΙΑ 371, 147 Κύθνος Φ. Κουκουλές. ΙΑ[ΚΠ] 223, 27 Νίσυρος. Α. Χ. Ζώης, Λεξικὸν Ζακύνθου σ. 1104).

Παροιμιακῶς λέγονται ἐπίσης: *Τρανοῦ τοῦ Κάϊ τὰ βάσανα* ἐπὶ τοῦ διαρκῶς βασανιζομένου¹⁾. *Φωνάζει σὰν τὸν Κάϊ* ἐπὶ ὑποφέροντος ἐκ πόνων καὶ κραυγάζοντος²⁾. *Ἐπαθε ὅσα ἔπαθε ὁ Ἀγγελῆς στὸ καράβι* ἐπὶ ὑφισταμένων πολλὰ βάσανα³⁾.

Εἰς παροιμιώδη ἔκφρασιν μετέπεσε σήμερον εἰς τὴν Ζάκυνθον καὶ ἡ φράσις: *Τοῦ Ἀπολλωνίου τὰ κακά*⁴⁾, διὰ τοὺς πολλὰ βάσανα ὑποστάντας ἢ *Τραναί τ' Ἀπολλωνίου τὰ κακά*⁵⁾, ἐπὶ τῶν ὑπερβολικὰ ὑποφερόντων.

Πλὴν τῆς Ζακύνθου καὶ εἰς Χάβαρην τῆς Ἡλίδος μαρτυρεῖται ἡ φρ: «Ἐπέρασε τοῦ Ἀπολλωνιοῦ τὰ βάσανα», διὰ τὴν ὁποίαν ὁ Ν. Ι. Λάσκαρης⁶⁾ λέγει ὅτι «εἶναι ζακυνθία ἡ παροιμία, ἣν ἤκουσα παρὰ τῆς κ. Ἀδριάνας χήρας Ι. Παστοῦ (1910), ἥτις οὐδὲν περὶ Ἀπολλωνίου καὶ τοῦ περὶ τούτου μύθου ἐγίνγνωσκεν».

Ἡ παροιμιώδης αὕτη ἔκφρασις εἶναι ἀπήχησις ἑλληνικοῦ λαϊκοῦ μυθιστορήματος, γραφέντος πιθανώτατα κατὰ τὸν Γ' μ. Χ. αἰῶνα καὶ ἔχοντός ἡρῶα τὸν Ἀπολλώνιον τὸν Τύριον⁷⁾.

Εἰς τὰ Κύθηρα τὸ μυθιστόρημα τοῦ Ἀπολλωνίου σφύεται ὡς παραμῦθι⁸⁾. Κατὰ πληροφορίας μου⁹⁾ καὶ εἰς τὴν Ζάκυνθον διηγούντο παλαιότερον «τοῦ Ἀπολλωνίου τὸ παραμῦθι», ἐκ τοῦ ὁποίου προήλθε καὶ ἡ ἀνωτέρω παροιμιώδης φράσις.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

20-4-1949 ΑΘΗΝΩΝ

¹⁾ Μέσα Μάνη.

²⁾ Μύκονος. Πληροφορία κ. Σ. Μάνεση. Πρβλ. Σουΐδας ἐν λ. Ἀβελ: Ὁ Κάϊν δὲ γεωργὸς τυγχάνων καὶ μετὰ δίκην (διὰ τὸν φόνον τοῦ ἀδελφοῦ) χειρόνως βιώσας στένων καὶ τρέμων ἦν».

³⁾ ΙΔ 387, 190. Πρβλ. καί: Μήτ' Ἀγγελῆς στὸ πέλαγο ἐπὶ πολυπαθῶν βλ. Ν. Λάσκαρη, Ἡ Λάστα καὶ τὰ μνημεῖα της. Πύργος 1902 σ. 140. Πρβλ: Μηδ' Ἀγγελῆς στὸ κάτεργο ἐπὶ αὐστηρᾶς τιμωρίας ἢ κακοπαθείας, Π. Παπαζαφειροπούλου, Περισυναγωγή γλωσσικῆς ὕλης καὶ ἐθίμων τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, ἰδίᾳ δὲ τοῦ τῆς Πελοποννήσου, Πάτραι 1887 σ. 257.

⁴⁾ Λ. Χ. Ζώης, Λεξικὸν σ. 1140.

⁵⁾ Αὐτόθι σ. 1146.

⁶⁾ Λογογραφία Β (1910) 451.

⁷⁾ Κατὰ τὸν *Krumbacher*, ἐνθ' ἀνωτ. σ. 136, τὸ ἑλληνικὸν πρωτότυπον τοῦ μυθιστορήματος ἀπωλέσθη, ἡ δὲ σωζομένη παραλλαγή τούτου ὑπὸ τὸν τίτλον «Διήγησις πολυπαθῶς Ἀπολλωνίου» προσέρχεται ἐκ Λατινικῆς διασκευῆς αὐτοῦ μετὰ χριστιανικῶν καὶ ρωμαϊκῶν στοιχείων, τὴν ὁποίαν ὁ ἴδιος ὑποθέτει συνταχθεῖσαν κατὰ τὸν βον μ.Χ. αἰῶνα. Κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας τὸ Λατινικὸν μυθιστόρημα τοῦ Ἀπολλωνίου ἀπέβη περιζήτητον λαϊκὸν βιβλίον, ἀπὸ δὲ τοῦ ΙΕΤ' αἰῶνος διὰ τῶν Βενετικῶν ἐκδόσεων διεδόθη εὐρύτατα.

⁸⁾ Σ. Ε. Στάθη, Τὸ παραμῦθι τοῦ Ἀπολλωνίου, Λογογραφία Α (1909) 71 - 77, 683, 685.

⁹⁾ Παρὰ τῆς ἐκ Ζακύνθου δεσποινίδος Μαρίας Βίτσου.

ΕΚΘΕΣΕΙΣ

ΤΩΝ ΥΠΟ ΤΟΥ ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΟΥ ΑΡΧΕΙΟΥ ΠΕΠΡΑΓΜΕΝΩΝ

ΚΑΤΑ ΤΑ ΕΤΗ 1943 ΚΑΙ 1944

Α'. Κατὰ τὸ ἔτος 1943

Κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο τὸ προσωπικὸν τοῦ Λαογραφικοῦ Ἀρχείου ἠδύξθη διὰ τῆς ἀποσπάσεως εἰς αὐτὸ τοῦ καθηγητοῦ τοῦ ἐν Παλ. Φαλήρω γυμνασίου Δ. Πετροπούλου, ὅστις ἀνέλαβεν ὑπηρεσίαν παρ' ἡμῖν τὴν 21 Ὀκτωβρίου. Εὐτυχῶς καὶ ὁ τακτικὸς συντάκτης Γ. Πολίτης ἐπανάλαβε τὴν 25 Ἀπριλίου τὴν ἐργασίαν αὐτοῦ. Πλὴν τῶν ἀνωτέρω εἰργάσθησαν ἐν τῷ Ἀρχεῖῳ οἱ ἐκ προηγουμένων ἐτῶν ἀπεσπασμένοι καθηγηταὶ Μ. Ἰωαννίδου καὶ Δ. Δουκάτος, ὡς καὶ ἡ γραφεὺς Γ. Ταρσούλη.

Δυστυχῶς αἱ ἐκ τοῦ συνεχιζομένου πολέμου προκύψασαι δυσχέρειαι δὲν ἐπέτρεψαν, ὅπως ἐπαναληφθῇ κατὰ τὸ λήξαν ἔτος ἡ κανονικὴ λειτουργία τῆς ὑπηρεσίας τοῦ Ἀρχείου καὶ συνεχιθοῦν αἱ προσπάθειαι πρὸς πλουτισμὸν τῶν συλλογῶν αὐτοῦ. Ἐκ τούτου δὲν κατέστη δυνατόν νὰ διανεμηθῇ εἰς τὸ προσωπικὸν τῶν σχολείων τῆς Δημοσίας Ἐκπαιδεύσεως τὸ α' τεῦχος τῶν ἐρωτηματολογίων τοῦ Ἀρχείου, τὸ δὲ β' τεῦχος, τὸ ἀναφερόμενον εἰς τὴν λατρεῖν λατρείαν, παραμένει ἀκόμη ἀνεκδοτόν. Πρὸς τούτοις οὐδεὶς τῶν λαογραφικῶν διαγωνισμῶν τῆς Ἀκαδημίας, διὰ τῶν ὁποίων τόσον πλουσίαν ὕλην τὸ Ἀρχεῖον ἡμῶν συνεκόμισε κατὰ τὰ προηγούμενα ἔτη, προεκκηρύχθη, ἀποστολὴ δὲ ἐγένετο μόνον μία, τῆς συντακτρίας Μ. Ἰωαννίδου εἰς Ἀγίαν Ἄνναν τῆς Εὐβοίας, ἐξ ἧς συνεκομίσθη ὕλη λαογραφικὴ ἐκ 1150 σελίδων. Ὅθεν, ὑπολογιζομένης καὶ τῆς ἐκ δωρεῶν καὶ ἀποδελτιώσεως χειρογράφων τοῦ Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ προερχομένης ὕλης, εἰσῆλθον εἰς τὸ Λαογραφικὸν Ἀρχεῖον κατὰ τὸ λήξαν ἔτος ἐν ὧν 22 χειρόγραφα ἐκ σελίδων 2031 (ἔναντι 4 χειρογράφων ἐκ σελίδων 363 τοῦ προηγουμένου ἔτους). Ἐκ τούτων προέρχονται

- 2 (ἀριθ. 1479 καὶ 1480) ἐκ σελ. 1150 ἐξ ἀποστολῆς κ. Μαρίας Ἰωαννίδου,
- 3 (ἀριθ. 1481, 1482 καὶ 1484) ἐκ σελίδων 116 ἐκ δωρεᾶς δ. Γ. Ταρσούλη,
- 1 (ἀριθ. 1483) σελ. 32 (σχ. 4ου) ἐκ δωρεᾶς κ. Γ. Τσουρά,
- 1 (ἀριθ. 1485) ἐκ σελ. 60 ἐκ δωρεᾶς κ. Π. Τζουμελέα,
- 4 (ἀριθ. 1490 Α. Β. Γ, 1491, 1499, 1500) ἐκ σελ. 272 ἐκ δωρεᾶς Γ. Μέγα,
- 4 (1495 - 1498) ἐκ σελ. 143 ἐκ δωρεᾶς οἰκογενείας Ν. Γ. Πολίτου,

7 (ἀριθ. 1486-9 καὶ 1492-4) ἀντεγράφησαν ἐν ὅλῳ ἢ ἐν μέρει ἐκ χειρογράφων τοῦ Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ.

Ἐξαιρουμένων τῶν ἐκ δωρεᾶς τῆς οἰκογενείας Ν. Γ. Πολίτου προερχομένων χειρογράφων, τῶν ὁποίων ἡ ὕλη ἔχει πρὸ πολλοῦ δημοσιευθῇ, τὰ λοιπὰ χειρόγραφα περιέχουν 26 ᾄσματα, 308 δίστιχα, 357 παροιμίας, 34 παραμύθια, 18 παραδόσεις, 31 αἰνίγματα, 15 παιδιὰς, 61 εὐχάς, 229 τοπωνύμια, 155 παρωνύμια, ὧς καὶ ποικίλην ἄλλην ὕλην, ἀναφερομένην εἰς τὰς κατὰ παράδοσιν πράξεις καὶ ἐνεργείας τοῦ λαοῦ.

Αἱ ἐργασίαι τοῦ Ἀρχείου καὶ κατὰ τὸ λῆξαν ἔτος περιεστράφησαν εἰς τὴν ἀποδελτίωσιν λαογραφικῆς ὕλης ἐξ ἀνεκδότων καὶ ἐκδεδομένων συλλογῶν καὶ εἰς τὴν συστηματικὴν κατάταξιν τῆς ἀποθησαυρισμένης ἐν τῷ Ἀρχεῖῳ ὕλης.

Ἀπεδελτιώθησαν 16 χειρόγραφα συγκείμενα ἐκ 1022 σελίδων (ἐναντι 8 χειρογράφων ἐκ σελ. 892 τοῦ παρελθόντος ἔτους) ἥτοι ἐν χειρόγραφον (ὑπ' ἀριθ. 1357 Β') ἐξ 151 σελ. ὑπὸ Δ. Λουκάτου, 5 (ὑπ' ἀριθ. 1357 Γ' Δ' Ε, 1490 Β' καὶ 1491) ἐκ σελ. 470 ὑπὸ Δ. Πετροπούλου, 10 (ὑπ' ἀριθ. 1464, 1473, 1381, 1486-8, 1492-4) ἐκ σελ. 400 ὑπὸ Γ. Ταρσούλη. Πρὸς ταῦτα ἐπιταχυολογήθη ὕλη λαογραφικὴ ἐκ τῶν ἐξῆς ἐντύπων· ἐκ μὲν τοῦ βιβλίου τοῦ Γ. Βλαχουδάκη Κλέφτης τοῦ Μοσιᾶ ὑπὸ Γ. Πολίτου, ἐκ δὲ τοῦ Ἡμερολογίου Ὁρίωνος Β' 339-349, ἐκ τῆς Ν. Ἑστίας τ. 373 ὑπὸ Δ. Λουκάτου, ἐκ δὲ τοῦ Μακεδ. Ἡμερολογίου 1939 καὶ Σταυροπούλου, Ἱστορία Ζυγοβιστίου ὑπὸ Γ. Ταρσούλη. Ἀπὸ τῆς ἐργασίας ταύτης ἀπεδελτιώθησαν ᾄσματα 100, δίστιχα 44, παροιμίαι 3550, παιδιὰ 18, εὐχαὶ 23, παρωνύμια 125, τοπωνύμια 321, ὧς καὶ ποικίλη ἄλλη ὕλη, ἀναφερομένη εἰς τὰ ἥθη καὶ ἔθιμα καὶ τὰς δοξασίας τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ, ἥτις καὶ ἐταξινομήθη εἰς τὰς συλλογὰς τοῦ Ἀρχείου.

Ὅσον ἀφορᾷ τῇ συστηματικῇ κατάταξιν τῆς ὕλης ἐγένετο ἡ ἐξῆς ἐργασία· Ὁ συντάκτης Γ. Πολίτης κατέταξε 161 ᾄσματα, ἡσχολήθη δὲ καὶ εἰς τὴν ἀνακατάταξιν ἐνίων ᾄσμάτων καὶ εἰς τὴν συμπλήρωσιν τοῦ εὐρετηρίου αὐτῶν· ἡ συντάκτρια Μαρία Ἰωαννίδου κατέταξε 450 ᾄσματα· ὁ συντάκτης Δ. Λουκάτος κατέγινε εἰς τὸν ἔλεγχον τῆς γενομένης μέχρι τοῦδε κατατάξεως τῶν παροιμιῶν τοῦ Ἀρχείου ἐν συγκρίσει πρὸς τὴν ὁμοίαν ἐργασίαν τοῦ ἀειμνήστου Ν. Γ. Πολίτου, προχωρήσας ἀπὸ τοῦ λήμματος ἐλὶα μέχρι τοῦ λ. κογιονάρω, ἀνακατατάξας συγχρόνως 1574 παροιμίας ἐσφαλμένως πρότερον καταταχθείσας, πρὸς δὲ κατέταξε 3000 παροιμίας νεωστὶ ἀποδελτιωθείσας. Τέλος ὁ Διευθυντὴς τοῦ Ἀρχείου συμπληρώσας τὴν σύνταξιν τοῦ περὶ λαϊκῆς λατρείας ἐρωτηματολογίου κατέταξε τὴν συλλογὴν αἰνιγμάτων τοῦ Λαογραφικοῦ Ἀρχείου κατὰ τὸ σύστημα, τὸ ἐφαρμοσθὲν ὑπὸ Ν. Γ. Πολίτου, ἠρεύνει τὴν παράδοσιν τῶν ἀκριτικῶν ᾄσμάτων πρὸς σύνταξιν ἐγκυκλίου διὰ τὴν ἀναζήτησιν καὶ καταγραφὴν παραλλαγῶν ἐκείνων ἐκ τῶν ἀκριτικῶν ᾄσμάτων, τῶν

ὁποίων ἡ παράδοσις παρουσιάζει ἐλλείψεις ἢ χάσματα, καὶ ἐσυνέχισε τὴν σύνταξιν τοῦ καταλόγου τῶν ἑλλην. μύθων καὶ παραμυθίων κατὰ τὸ σύστημα Aarne-Thompson.

Χρῆσιν τῶν συλλογῶν τοῦ Ἀρχείου ἔκαμαν εἰς τὰς μελέτας των ὁ κ. Ι. Ἀποστολάκης καὶ ἡ κυρία Κ. Κακούρη.

Εἰς τὴν βιβλιοθήκην τοῦ Ἀρχείου εἰσῆχθησαν κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο 5 βιβλία καταγραφέντα ὑπ' ἀριθ. 1591-1595, ἅπαντα ἐκ δωρεῶν (1 τῆς Μπαγκείου Ἐπιτροπῆς, 2 τοῦ Θρακικοῦ Κέντρου, 1 τῆς Ἐπιτροπῆς Ποντιακῶν Μελετῶν, 1 τοῦ κ. Μιχ. Στεφανίδου).

Ἐλπίζοντες ὅτι διὰ τῆς ἐφαρμογῆς τοῦ ἄρτι δημοσιευθέντος Ὁργανισμοῦ τοῦ Λαογραφικοῦ Ἀρχείου θέλει ἐνισχυθῇ τὸ μόνιμον αὐτοῦ προσωπικὸν καὶ ὅτι οἱ ὅροι τῆς διαβιώσεως καὶ τῆς ἐργασίας θέλουν προσεχῶς βελτιωθῇ δι' ἅπαν τὸ ἔθνος καὶ δι' ἡμᾶς, προσβλέπομεν τὸ νέον ἔτος μὲ ἀγαθὰς τὰς ἐλπίδας.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 22 Ἰανουαρίου 1944

Ὁ Διευθυντὴς

Γ. Α. ΜΕΓΑΣ

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

Β'. Κατὰ τὸ ἔτος 1944.

Κατὰ τὸ ἱστορικὸν τοῦτο διὰ τὸ ἔθνος ἡμῶν ἔτος, καθ' ὃ ἡ Ἐλευθερία ἐπα-
νῆλθε μὲν εἰς τὴν πατρίδα μας, ἀλλ' ἐκινδύνευσε ν' ἀμαυρωθῇ ἐκ τοῦ ἐμφυλίου
πολέμου, αἱ δυσχέρειαι, αἱ ὑφιστάμεναι καὶ κατὰ τὰ προηγούμενα ἔτη, ἐξηκολού-
θησαν νὰ ἐπηρεάζουν τὴν κανονικὴν διεξαγωγὴν τῆς ὑπηρεσίας τοῦ Λαογρα-
φικοῦ, ὡς καὶ τῶν λοιπῶν Ἀρχείων τῆς Ἀκαδημίας.

Σημασίαν διὰ τὴν μελλοντικὴν ἀνάπτυξιν τῶν ἐργασιῶν τοῦ Ἀρχείου ἔχει
ἡ κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο ἐπιτευχθεῖσα μονιμοποίησις τῶν μέχρι τοῦδε ἀπεσπασμένων
εἰς αὐτὸ καθηγητῶν Μαρίας Ἰωαννίδου καὶ Δημ. Λουκάτου, ὡς καὶ ὁ διορισμὸς
εἰς αὐτὸ τοῦ εἰς τὸ Μεσαιωνικὸν Ἀρχεῖον τῆς Ἀκαδημίας ἀπεσπασμένου καθη-
γητοῦ Γεωργ. Σπυριδάκη. Οὕτω ἡ ἀποκτηθεῖσα ἐκ τῆς μακρᾶς ἐν τῷ Λαογραφικῷ
Ἀρχεῖῳ ἐργασίας πείρα ὑπὸ τῶν τέως ὡς ἐπικούρων ταξινόμων ὑπηρετούντων ἐν
αὐτῷ λειτουργῶν τῆς Ἐκπαιδεύσεως ἐξησφαλίσθη εἰς ὄφελος τοῦ ἡμετέρου Ἀρχείου.

Πλὴν τῶν εἰρημένων συντακτῶν εἰργάσθησαν κατὰ τὸ διαρρεῦσαν ἔτος ἐν τῷ
Ἀρχεῖῳ ὁ ἐπικουρὸς συντάκτης Δημ. Πετρόπουλος καὶ ἡ γραφεὺς Γ. Ταρσούλη,
προαχθεῖσα εἰς τὸν βαθμὸν ἀκολουθου. Δυστυχῶς ἐκ τῆς ἐλλείψεως συγκοινωνίας
καὶ ἄλλων δυσχερειῶν δὲν κατέστη δυνατόν εἰς δύο ἐκ τῶν ἀπεσπασμένων εἰς τὸ

Ἀρχεῖον λειτουργῶν τῆς Ἐκπαιδεύσεως, τὴν Μαρίαν Λιουδάκη, διδασκάλισσαν ἐν Ἱεραπέτρᾳ Κρήτης καὶ τὸν Μ. Καλιντέρην, καθηγητὴν ἐν Κοζάνῃ, νὰ προσέλθουν καὶ ἀναλάβουν ὑπηρεσίαν παρ' ἡμῖν.

Πρὸς τούτοις κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο συνετάχθη ἐσωτερικὸς Κανονισμὸς τῶν ἐργασιῶν τοῦ Ἀρχείου ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ καθιερωθέντος ἐν αὐτῷ ἀπὸ μακροῦ συστήματος ἐργασιῶν, ὅστις καὶ ἐνεκρίθη ὑπὸ τῆς Συγκλήτου τῆς Ἀκαδημίας, ἐκδιδόμενος δὲ θ' ἀποτελέσῃ βάσιν σταθερὰν καὶ γνώμονα ἀσφαλῆ εἰς τὸ μέλλον.

Αἱ ἐργασίαι τοῦ Λαογραφικοῦ Ἀρχείου κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο περιορίσθησαν εἰς ἀποδελτίωσιν λαογραφικῆς ὕλης ἐκ χειρογράφων καὶ ἐντύπων καὶ εἰς ταξινομήσιν τῆς ἀποθησαυρισθείσης ἐν αὐτῷ ὕλης. Ἐκ τούτου ὁ πλουτισμὸς τοῦ Ἀρχείου διὰ νέων λαογραφικῶν συλλογῶν ὑστέρησε πολὺ, εἰσελθόντων εἰς τὸ Ἀρχεῖον μόνον 12 χειρογράφων ἐκ σελ. 2354 (ἐναντι 22 χειρογρ. ἐκ σελ. 2031 τοῦ παρελθόντος ἔτους). Ἐκ τούτων δύο μὲν προέρχονται ἐκ δωρεῶν, τὸ ὑπ' ἀρ. 1503 (σελ. 1) κατατεθὲν ὑπὸ τοῦ κ. Σπ. Δοντᾶ καὶ τὸ ὑπ' ἀρ. 1508 (σελ. 174) ὑπὸ τῆς κ. Μαγδαληνῆς Τσάκωνα, τὰ δὲ λοιπὰ δέκα (ὑπ' ἀρ. 1501, 1502, 1504-1507, 1509-1512) προέρχονται ἐκ σταχυολογίας λαογραφικῶν εἰδήσεων ἐκ χειρογράφων τοῦ Ἱστορικοῦ Λέξικου. Ἡ περιεχομένη εἰς ταῦτα λαογραφικὴ ὕλη εἶναι ἄσματα 109, δίστιχα 28, παροιμίαι 515, παραδόσεις 4, παραμύθια 4, αἰνίγματα 2, εὐχαὶ καὶ ᾠραὶ 42, παρωνύμια 12, τοπωνύμια 58, ὄψεις 7 καὶ ποικίλαι εἰδήσεις, ἀναφερόμεναι εἰς τὴν γλῶσσαν καὶ τὸν βίον τοῦ λαοῦ.

Εἰς τὴν ἀποδελτίωσιν τῆς ὕλης ἡσχολήθησαν οἱ συντάκται Γ. Σπυριδάκης καὶ Δ. Πετρόπουλος καὶ ἡ ἀκόλουθος Γ. Ταρσούλη. Ἀπεδελτιώθησαν δὲ ἐν ὅλῳ 38 χροφ. ἐκ 3846 σελίδων (ἐναντι 16 χροφ. ἐκ 1022 σελίδων τοῦ παρελθόντος ἔτους) ἥτοι 8 μὲν (τὰ ὑπ' ἀρ. 37, 46, 95, 192, 249, 375, 1499 καὶ 1500) ἐκ σελίδων 301 ὑπὸ Γ. Σπυριδάκη, 17 δέ, (τὰ ὑπ' ἀρ. 1084, 1091Α καὶ Β' 1115, 1118, 1357Ε καὶ Σ' 1430, 1435, 1437, 1474, 1478, 1483, 1490Α'. Β'. Γ'. καὶ 1508) ἐκ σελ. 1166 ὑπὸ Δ. Πετροπούλου, 13 δέ, (τὰ ὑπ' ἀριθ. 1120, 1445, 1489 1501, 1502, 1504, 1505-7, 1509-1512), ἐκ σελ. 2379 ὑπὸ Γ. Ταρσούλη. Πρὸς τούτοις ἐσταχυολογήθη λαογραφικὴ ὕλη ἐκ τῶν ἐξῆς ἐντύπων: Μελανοφρύδου, Ἡ ἐν Πόντῳ ἑλλ. γλῶσσα καὶ Ἱ. Λαμπρίδου, Ζαγοριακὰ ὑπὸ Δ. Πετροπούλου, Ν. Δημητρακοπούλου Νομικαὶ ἐνασχολήσεις τ. Β' σ. 79-138 ὑπὸ Δ. Λουκάτου, Μακεδονικὸν Ἡμερολόγιον 1938 καὶ 1940 καὶ L. Heuzey, Excursion dans la Thessalie turque ὑπὸ Γ. Ταρσούλη, τῆς ἀποδελτιώσεως αὐτῶν προπαρασκευασθείσης ὑπὸ τοῦ Διευθυντοῦ τοῦ Ἀρχείου.

Διὰ τῆς ἐργασίας ταύτης ἀπεδελτιώθησαν 783 ἄσματα, 88 δίστιχα, 3944 παροιμίαι, 53 παραμύθια, 10 μῦθοι, 35 παραδόσεις, 36 αἰνίγματα, 13 ἐπῳδαί, 66 εὐχαί,

60 παρωνύμια, 100 τοπωνύμια, και ποικίλη ἄλλη λαογραφικὴ ὕλη, ἀναφερομένη εἰς τὰ ἥθη καὶ ἔθιμα καὶ τὰς δοξασίας τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ.

Ἐν σχέσει πρὸς τὴν συστηματικὴν κατάταξιν τῆς ἀποθησαυρισθείσης ἐν τῷ Ἀρχεῖῳ ὕλης ἐγένετο ἡ ἑξῆς ἐργασία :

Εἰς τὴν κατάταξιν τῶν δημοτικῶν ἁσμάτων ἡσχολήθησαν οἱ συντάκται Μαρία Ἰωαννίδου καὶ Γεώργιος Πολίτης, καὶ ἡ μὲν πρώτη, ἐργασθεῖσα ἐπὶ πεντάμηνον μόνον, κατέταξε 596 ἄσματα, ὁ δὲ δεύτερος 977, ἀσχοληθεὶς συγχρόνως καὶ εἰς τὸν καταρτισμὸν εὐρετηρίου τῶν κλέφτικων καὶ τῶν ἐρωτικῶν ἁσμάτων. Ὁ συντάκτης Δ. Λουκάτος ἐξηκολούθησε τὸν ἔλεγχον τῆς γενομένης μέχρι τοῦδε κατατάξεως τῶν παροιμιῶν τοῦ Ἀρχείου ἐν συγκρίσει πρὸς τὴν ὁμοίαν ἐργασίαν τοῦ ἀειμνήστου Ν. Γ. Πολίτου, προχωρήσας ἀπὸ τοῦ λήμματος κόθρος μέχρι τοῦ λήμματος μουζοῦρι καὶ ἀνακατατάξας 1576 παροιμίας ἐσφαλμένως καταταχθείσας. Τέλος ὁ Διευθυντὴς τοῦ Ἀρχείου ἀσχολήθη εἰς τὴν συστηματικὴν κατάταξιν τῆς ὕλης, τῆς ἀναφερομένης εἰς τὴν μαγειάν, τὰς μαγικὰς καὶ δεισιδαιμόνας συνηθείας καὶ τὴν μαντικὴν, καὶ καὶ εἰς τὴν σύνταξιν ἐρωτηματολογίων, σχετιζόντων μὲ τὰς δοξασίας καὶ τὰς συνηθείας ταύτας.

Χρησάντων τῶν συλλογῶν τοῦ Ἀρχείου ἕκαστος εἰς τὰς μελέτας τῶν οἱ καθηγῆται κ. κ. Ἰ. Ἀποστολάκης καὶ Φαίδων Κουκουλές, ὁ ἀρχιτέκτων κ. Σπ. Τσαούσης καὶ αἱ κυραὶ Κατερίνα Κακούρη, Ἑλένη Περαράκη καὶ Καλλιόπη Μπαξεβάνη.

Εἰς τὴν βιβλιοθήκην τοῦ Ἀρχείου εἰσῆλθον κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο ἑξ ἔντυπα, καταγραφέντα ὑπ' ἀριθ. 1596 - 1601, ἅπαντα ἐκ δωρεῶν, 1 ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ κ. Μ. Στεφανίδου, 1 ὑπὸ τοῦ Θερακικοῦ Κέντρου, 1 ὑπὸ τοῦ Συλλόγου Ποντίων καὶ 3 ὑπὸ τῆς δ. Γ. Ταρσούλη.

Οὕτως ἔληξε καὶ τὸ ἔτος τοῦτο, πλήρες περιπετειῶν, τὰς ὁποίας συνεπέφερεν ἡ μακρὰ καὶ βαρεῖα δουλεία τοῦ ἔθνους.

Μὲ τὴν Ἐλευθερίαν ἐπανελθοῦσαν ἤδη εἰς τὴν Πατρίδα μας καὶ μὲ τὰς δυνάμεις τοῦ Ἀρχείου εἰς προσωπικὸν ἠϋξημένας ἐλπίζομεν ἀπὸ τοῦ προσεχοῦς ἔτους, ὅτι θὰ δυνηθῶμεν νὰ ἐπαναλάβωμεν τὰς προσπάθειάς ἡμῶν πρὸς προαγωγὴν τοῦ ἐθνικοῦ καὶ ἐπιστημονικοῦ ἔργου τοῦ Λαογραφικοῦ Ἀρχείου.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 19 Φεβρουαρίου 1945

Ὁ Διευθυντὴς
Γ. Α. ΜΕΓΑΣ

ΠΙΝΑΞ ΤΟΠΩΝΥΜΙΩΝ

- *Αγαθόπολις 5, 38, 44, 50
 *Αγιάσος 125, 134
 *Αγία Άννα Εύβοίας 105, 141
 *Αγία Παρασκευή Λέσβου 143
 *Αγία Σοφία Δήμου 130
 *Αγ. Γεώργιος Δασυθίου 81,
 *Αγραφα 114, 118
 *Αγχιάλος 47, 48, 107, 115,
 118, 139, 142
 *Αδριανούπολις 20, 128, 132
 *Αηλιάσσης 24, 25
 *Αθήναι 114, 132, 152,
 Αίγινα 132
 Αίγιος 28, 101, 107, 109, 137
 Αιτωλία 5, 34, 46, 62, 77, 79,
 87, 95, 96, 97, 103, 106
 115, 120, 129, 132, 133
 138, 141, 142, 144, 146,
 *Ακαλον 116
 *Ακαρνανία 62, 79
 *Αλεποχώρι 22
 *Άλμυρός 135, 147, 152,
 *Αμανή Χίου 74, 75
 *Αμοργός 128, 146
 *Αμόριον 14
 *Αμπελάκια 17, 85
 *Αμπρακιά 70,
 *Ανακού Καπαδοκίας 135
 *Ανασελίτσα 135
 *Άνδρος 80, 94
 *Απόσκεπος Καστορίας 129
 *Απύρρανθος 44, 124, 138
 *Αράχοβα Παρνασσ. 34, 74,
 98, 103, 114, 130
 *Αργος 114
 *Αργος Όρεστικόν 117, 121
 *Αργοστόλιον 111
 *Αργυρόπολις 147, 148,
 *Αρκαδία 114
 *Αρτα 89
 *Ασώματος Ρεθύμνου 92
 *Αφούγγια 76,
 Αχελώ (*Αγχιάλος) 47
 Βάρος Δήμου 74, 139
 Βασιλικό Θράκης 28, 37,
 Βελβενδός 60
 Βελίστι 30, 31
 Βέντζια Μακεδονίας 47, 93,
 135, 136
 Βέργα 152,
 Βέροια 90, 141
 Βήσανη 96
 Βλάστη Μακεδονίας 90, 109
 Βλαχόφωνοι βλ. Πίνδος
 Βογατσικόν 113, 123
 Βοιωτία 79
 Βούρβουρα Κυνουρίας 70,
 Βούργαρι 28
 Βραχώρι Πιπιδίου 67, 70,
 Βρυσικό 17
 Γαλανάδες Νάξου 123
 Γκιουμουρτζίνα 20
 Γορτυνία 146, 147
 Γουνάκι Βεντζίων 93
 Γρίζι Πυλίας 91
 Γύθειον 141
 Δαδιά 10, 45
 Δαμασκηνιά Κοζάνης 116,
 118
 Δεμάτι Μαλακασίου 108
 Δηρός 145
 Διδυμότειχον 5, 15, 20, 32
 Δογαντζι 13
 Δραχμάνι 46,
 Δρυμός Μακεδονίας 104, 113,
 116, 119, 142
 Δωδεκάνησος 67, 72, 76
 *Ελάτεια 46,
 *Ελληνοχώριον 32
 *Επτάνησος 101
 Εύβοια 60, 61, 70, 147
 Εύκαρνον 116
 Ζάκυνθος 106, 146, 147, 154
 *Ήπειρος 47, 48, 62, 64, 65,
 69, 71, 74, 79, 87, 113, 114,
 116, 120, 124, 131, 142,
 146,
 Θεσσαλία 47, 48, 79, 100, 114
 Θήβαι 49,
 Θήρα 70, 93
 Θράκη 5, 45, 62, 66, 71, 75,
 79, 81, 122, 123
 *Ιθάκη 147
 *Ιμβρος 91, 134
 *Ινναχώριον 71, 103
 *Ιόνια νήσοι 79
 Καβακλί 5, 24, 38
 Καβατζίκι Αΐνου 141
 Καινούργιο χωριό Πυλίας 143
 Καλάβρυτα 86, 47,
 Καλάμαι 94
 Κάλιανη 47,
 Καπλάνι Πυλίας 70,
 Καππαδοκία 54
 Καράμζα 15
 Καρδάμυλα Χίου 147
 Κάρπαθος 80, 88, 90, 96, 122,
 123, 126, 129, 133, 138
 Καρωτή 16, 32
 Καστανόφυτον Καστορίας 117
 Καστορία 113, 124
 Κατάλακκος Δήμου 91
 Κατιρλί Βιθυνίας 88
 Κατισδόνη Σητείας Κρήτης
 121, 134, 143
 Κελόσα Πόντου 117
 Κερασούς 120, 122, 148
 Κέρκυρα 88, 89, 118, 144
 Κεφαλληνία 62, 95, 112, 123,
 134
 Κεφαλόβρυσον Αιτωλίας 46,

Κέφαλος Κω 66
 Κίος Βιθυνίας 98, 111, 112, 120
 Κιουπλί 9, 15, 42
 Κοζάνη 47₁
 Κοινή 74
 Κομοτηνή 113
 Κορώνη 74
 Κορώνη 71, 74₁, 94, 99, 101, 119, 123, 127, 138
 Κρανιά Έλασσόνας 122
 Κρεμαστή Ρόδου 140
 Κρήνη Ίωνίας 123, 133, 147
 Κρήνη 62, 64, 65₁, 67, 70, 71, 72, 78, 79, 81, 87, 99, 104, 128, 142, 146₆
 Κρώμη 148
 Κυδωνία 71₃, 123, 125
 Κύθηρα 62, 154
 Κύθνος 124
 Κυκλάδες 76, 79
 Κύπρος 65, 68, 79, 82, 88, 91, 92, 100, 102, 114, 116, 124, 128
 Κως 66, 68, 69, 70₁, 75
 Κωστή Θράκης 15, 43₄, 44, 54₇, 55, 90, 114, 119, 128
 Λάβαρα 13, 58₁
 Λαδά Άλαγονίας 108, 109
 Λακεδαιμών 146
 Λακκοβίκια Μακεδονίας 105, 140
 Λακωνία 76, 79, 152₁
 Λασήθη 97, 103, 116, 127
 Λάστα Γορτυνίας 146
 Λατσίδα Κρήτης 142
 Λεμεσός Κύπρου 98
 Λέρος 88, 106
 Λέσβος 77, 92, 105, 126
 Λευκάς 118, 147
 Λευκίμη 12
 Λήμνος 66, 71₅, 78, 79, 88, 99, 113, 115, 122, 124, 128, 134, 135
 Μαντεμοχώρια Χαλκιδικής 85
 Μάδυτος 112, 125, 130
 Μακεδονία 5, 46, 47₁, 54, 66, 79, 114, 116, 122

Μάλαρα Θράκης 117, 118
 Μάνδρα Σουφλίου 33₂
 Μάνη 65, 76₈, 78, 100, 145, 146, 152, 153
 Μανιάκι 54₇, 55, 72₂, 87, 91, 96, 97, 107, 141
 Μαραθόκαμπος Σάμου 99
 Μαραθών 131
 Μαράσια Άδριαν/πόλεως 121
 Μαυρομαντήλι Χασίων 122
 Μεγάλο Μπογιαλίκι 23
 Μεγίστη 146₆
 Μεθώνη 125, 133
 Μεραμβέλλον 103
 Μεσημβρία 5, 38, 50, 85, 107, 118, 120, 136, 140
 Μεσσήνη 77
 Μεσοχώρι Καρπάθου 105
 Μεσοχώρι Πυλίας 75, 118
 Μεταξάδες 21, 33, 34
 Μέτραι Θράκης 111, 113, 132, 142
 Μήλος 68
 Μικρά Άσια 41, 39
 Μικρόν Τόροβορον Στρανίτς 49
 Μονοπάτιον Κρήτης 63
 Μοράβα 50
 Μόρφου Κύπρου 62
 Μπαϊντίρι Μ. Άσίας 110
 Μπάνα 25
 Μπάστα Μεσσηνίας 109
 Μπουρουντζούκι Άγχιάλου 27
 Μπροντίβο 27, 28, 43, 44
 Μύκονος 153₈
 Ναζλί 111
 Ναίμονας Μεσημβρίας 26, 112, 113, 117, 131, 140, 143
 Νάξος 70, 76₃, 80, 114
 Ναύπλιον 114
 Νένητα Χίου 137
 Νήσοι Αιγαίου 85
 Νίσυρος 116
 Οινόη Πόντου 148
 Ουζούν Κιουπροῦ 20
 Παλαδάριον Προύσης 100
 Παλιούρι 18, 19, 33, 49₁

Παλούκοβα 31
 Πάργα 118
 Παρπαριά Χίου 75
 Πάτρα 132
 Πελλελί Χαλκιδικής 46
 Πελοπόννησος 48, 72, 74₅, 77₁₀, 81
 Περιβόλια Κρήτης 90
 Πέτρα Θράκης 5, 29, 137
 Πετράδες 15
 Πίνδος 115
 Πλάκα Δήμου 136
 Πόντος 66, 76, 93, 117, 119, 121, 122, 130, 133, 144, 147, 148
 Πρέβεζα 98
 Πυλία 64₂, 77, 94, 106, 143, 144
 Πύργος 49
 Παγωνιανή Ήπειρου 52₄, 96, 106
 Ραβδός 27
 Ρεθύμνη 63
 Ρεϊσδερε 129
 Ροδόπη 46
 Ρόδος 64, 71, 99, 134
 Σαμόκοβον Άνατ. Θράκης 104, 113, 121
 Σάμος 45₃, 62, 94, 114, 128, 146
 Σβέρδια Δήμου 124, 130
 Σηλυβρία 139
 Σιάτιστα 117
 Σιγή Βιθυνίας 71, 100, 101, 110
 Σιμιτλί Ραιδεστού 119
 Σιναπλί 137
 Σινώπη 34₆, 92, 119, 125, 127, 128, 129, 133, 137, 138
 Σκάρδος 50
 Σκάρμινγκας 133
 Σκόπελος 5, 88
 Σκόπελος Θράκης 29, 116, 124, 137
 Σκοπός Άνατολ. Θράκης 5, 74₁, 123
 Σκῦρος 77, 123, 125, 126, 127, 130, 131, 133, 147

Σλαβονία 50
 Σμύρνη 138
 Σούρμενα 118
 Σουφλι 5, 15, 33
 Σπάρτη 101, 119
 Σπάρτη Μ. Ἀσίας 115
 Στενήμαχος 131, 140, 142
 Σύμη 88, 89, 114
 Σῦρος 66, 142
 Σφακιά 64₅
 Σωζόπολις 89, 138

Τελώνια Λέσβου 113
 Τήλος 86
 Τήνος 93

Τζίμος Μεσημβρίας 117
 Τοπόλια Δυτ. Κρήτης 104
 Τραπεζοῦς 87, 118, 148
 Τριγλία Βιθυνίας 132
 Τρίκαλα Κορινθίας 77₁₈
 Τριφυλία Ὀλυμπίας 65
 Τριφύλλι 6
 Τριφύλλιον Θράκης 42, 52
 Τσακίλι Θράκης 137
 Τσακωνιά 65
 Τσαουσκιόι 22
 Τσορέκκιόι 5, 29, 131

*Υδρα 122, 139

Φεραί 5, 42
 Φθιώτις 138
 Φυλαχτό 12
 Φυσίνη Δήμου 77

Χάβαρη Ἡλείας 154
 Χαλκιδική (Γιουροῦκοι) 46
 Χάσια 122, 126
 Χειμλί 33
 Χίος 61, 71₈, 76, 105, 115,
 117, 127
 Χούνη Εὐρυτανίας 47₄
 Χτένι 47,

Ὠρωπός 131

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΠΙΝΑΞ ΣΥΓΓΡΑΦΕΩΝ ΑΘΗΝΩΝ

*Αθήναιος 83₁
 Αἰσχύλος 151₁₀
 *Απολλόδωρος 82₂
 *Αποστόλιος 151
 *Αρριανός 151₂
 *Αριστοτέλης 59₁

Δημοσθένης 82₂, 149
 Διογενιανός 150, 151
 Διόδωρος Σικελιώτης 151₂
 Du Cange 78₁₁

Εὔπολις 151₁
 Εὐστάθιος Θεσσαλονίκης 149₃

Ζηνόβιος 149, 150

*Ἡσύχιος 63₁, 151₁
 Θεοδώρητος ὁ Κέρου 54
 Θεόκριτος 68

*Ἰσοκράτης 82₂

Καλλίνικος 84
 ;
 Λέων ὁ Σοφός 80₈

Μακάριος 150
 Ματθαῖος Εὐαγγελ. 77₁₀

Ξενοφῶν 82₁

*Ὀμηρος 83₁
 *Ὀρειβάσιος 78

Πλάτων 151
 Πλίνιος 81₅, 151₁
 Πλούταρχος 34₄, 35₆, 149₄,
 151₂

Σέξτος Ἐμπειρικός 78
 Σουΐδας 150₉, 151₉
 Σοφοκλῆς 151₈
 Στέφανος Βυζάντιος 150₉

Φιλόστρατος 35₅
 Φωκυλίδης 82₁
 Φώτιος 149₅, 150₉

ΠΙΝΑΞ ΛΕΞΕΩΝ ΚΑΙ ΠΡΑΓΜΑΤΩΝ

ἀγάπαι 83
 ἀγαρεία-ἀγγάρεια 73, 77, 78
 ἀγερμοί 135
 ἁγία Βαρβάρα 110 κέ.
 — Βλαχέραινα 89
 — Δομνή 140
 — Μαρίνα (καινούρια φω-
 τιά κατά τὴν ἑορτὴν
 τῆς) 50
 — Πακουή-Πακού, βλέπε
 Ὑπαπαντή.
 ἁγιασμός (τῶν Φώτων κ.ἄ.)
 7, 19, 92, 103, 142—
 μέγας 135
 ἁγίδα 79
 ἁγικά 43
 Ἁγιοκλαφίνος βλ. Ἁγ. Κλή-
 μης
 ἁγιολίθος 47, 98
 ἁγιος Ἀθανάσιος 141
 — Ἀκουφός (Ἰάκωβος) 88
 — Ἀνδρέας ὁ τρυποτηγα-
 νίτης 89
 — Ἀντώνιος 90, 141
 — Ἀρμογένης (Ἑρμογέ-
 νης) 88
 — Βασίλειος 123 κέ.
 — Βλάσιος 144
 — Γεώργιος 90
 — Ἐλευθέριος 112
 — Εὐθύμιος 141
 — Ἰγνάτιος 113
 — Ἰωάννης 139 κέ. θερμο-
 λόγος-ριγολόγος 89
 — Κλήμης 88
 — Κυπριανὸς ἐν Κύπρῳ 92
 — Κωνσταντῖνος Τρυπο-
 ρινὸς 90
 — Μόδεστος 113
 — Νικόλαος 111
 — Προκόπιος 88
 — Σάββας 111
 — Σπυρίδων 89, 98, 112

ἅγιος Στυλιανὸς 88
 — Συκαλᾶς 105
 — Συμεὼν 142
 — Τρύφων 142
 — Φανούριος 88
 — Χαράλαμπος 143
 ἁγνεία: εἰς μαγγανείας 40,
 ἀγριοκερασιά 30, 47,
 Ἄδām 92
 ἀδελφοί: πρῶτος καὶ τελευ-
 ταῖος - μονογενεῖς 26, 40,
 50 - δίδυμοι 27, 50, 51, 52
 ἀηκολαόγιορτα 109
 ἀκοίμητη λειτουργία 100, 101
 ἄκριτος 47, βλ. καὶ σιωπὴ
 ἀλλαξοβολία 62
 ἀλλατούρα - ἀλλατούρισμα 65
 ἀμίλητο νερὸ 129, 136
 ἀμφιδόσιμα 45
 ἀναθήματα 99
 ἀνάκαρτοι 114, βλ. καὶ Καλ-
 λικάντζαροι
 Ἀνάληψις 94
 ἄναλο νερὸ βλ. ἀμίλητο νερὸ
 ἀνάρτησις κλάδων 122
 ἀναστενάρηδες 28, 54,
 ἀνεμονέρι 92, 93
 ἀνεμοφωτιά 44
 ἀνοιγμα τῆς βρύσης 130
 ἀντιβόθεια 60
 ἀντικάματο 62
 ἀντισυκάρικα 62
 ἀντίφωτα 141
 ἀξίωμα 140
 ἀποκαμούδα 71
 Ἀποπαντή βλ. Ὑπαπαντή
 ἀποσουρή 122
 ἀποσπέρει, ἀποσπερίδες 71
 ἀποχτενίδια 132
 ἀργατιά 67, 76
 ἀριστερόχειρες (εἰς μαγγα-
 νείας) 8, 10, 11, 12, 16, 17,
 18, 26, 39, 41, 47

ἀρκαυλεῖο 64
 ἀρκαύλης 64
 ἀρνοκλήκι ἢ ἀρνοκλήσι 72
 ἀρνίτις βλ. κέδρο
 ἄρτοι: τρόπος παρασκευῆς 105
 — ἁγ. Νικολάου 111
 Ἀρχάγγελος Μιχαὴλ 88
 ἀσήμωμα εἰκόνων 99
 ἀσθένεια: διόξιμο ἀρρώστειας
 ἀπὸ τοῦ χωριῶ 28 βλ. πυρά,
 τρυποπέρασμα
 ἀσπροβδόμαδο 95
 ἀστροφα 47,
 badátzox (καλλικάντζαρος)
 135 τὰ badatzódka 135
 βαρβάρα (ἡ) — βάρβαρα (τὰ)
 110, 111
 βασιλικός 138, 139
 βασιλοκτοία 123
 βασιλοκουλλούρα 125
 βασιλόπιττα 123
 βασιλούδια 124
 βασιλόψωμα 123
 βδομαδιάτικο 62
 βελόνη 56
 βέργα μαγική 30
 βλόυρους 87
 βοδόκλωρα 123
 βοῦβες 65
 βουόπιττα 123
 βούτυρο 126
 βουτηγᾶδες 136
 βρεξοῦδια (τὰ) 137
 βρικόλακας 6, 7, 21, 34, 44, 49
 βρωμονέρια 92
 γαζοφυλάκια 84
 γαλομέτρες 64,
 γελαδάρης 66
 γενί ἀτὲς 12, 27
 Γεραρχόντων (τῶν) 141
 γιανί κατὰ 6, 10, 11, 44, 45

γιαρδίμ-γιαρδούμ 79
 γιαρδίμτζήδες 79
 γκίρλιτσα 56
 γκολιόμπαρ' βλ. γυμνότης
 γκολίους (γκόλιαβος, γκόλια-
 τούς, γκολιόμπαρος) βλ.
 γυμνότης
 γίπλα 122
 γκλοκ'νιά 11
 Γουρλομάτα βλ. Παναγία
 γούστρελος 44
 γυμνότης 7, 13, 14, 15, 16, 17,
 18, 20, 22, 23, 24, 25, 26,
 27, 29, 33, 40, 50, 52, 57

δαίμων πυρός 38, — άσθε-
 νείας 50
 δανεικοί 60 (δανεικολογία, δα-
 νεικαριά, δανεικαρολόοι)
 δεκαπεντίζω 93
 δένδρα: σιτοιχειωμένα, ήσκιω-
 μένα 98
 δέσιμο καλλικαντζάρου 114—
 μοίρας 13,
 διάβαση άσθενείων 14, 43
 διαβολάνεμος 27, 44
 διαβολιά 81
 διαβολόστια 29. βλ. και δια-
 βολοφωτιά
 διαβολοφωτιά 5 κέ. 25, 26,
 27, 28, 29, 44, 49, 53
 διαβουλουψώμ' 105
 διασκορπισεις άμμου 122
 δίδυμοι' βλ. άδελφοί
 δίοδος δι' όπης — νέα γέννη-
 σης 48' βλ. και τρυποπέ-
 ρασμα
 δώδεκα 57
 δωδεκαμερίτης 117
 δωδεκάμερα 113
 δώρα πρωτοχρονιάς 127

εικόνες θαυματοурγοί 90 —
 περιαγωγή εικόνων 43, 136
 έμβάπτισις εις ποταμόν 137
 εγκαινιάσμα 31
 έγγαρικοί 67
 εγκοίμησις εις εκκλησίας 102
 εκκλησία: κατοικία του 'Α-
 γίου 90

έμπολον (βγαίνει στα έμπο-
 λα) 72
 έμπυροσκοπία 122
 έννέα 13, 15, 24, 52, 57
 έπαιτεία, εις μαγειάν 57
 έπτά 20, 30, 57
 επτάζυμα (εφτάζζουμο) 106
 έρανοι 83
 εργατιά' βλ. άργατιά
 έστία: προσκύνησις 96' περι-
 την - περιφορά 47
 έταιρείαι ή συνεδρίαί 83
 εύκολογάω 86

ζαμπουνλίκ' 25
 ξερβός' βλ. άριστερόχειρ
 ζώσιμο εκκλησίας 98 κέ.

θεοφάνεια 91, 134 — ίπποδρο-
 μίαί 138
 θλουμμάρι 72
 θεοδώρισμα 93
 θυμίασις 43
 θύμιασμα της πίστεως 119
 120
 θυσίαι: διαφορών ζώων 100,
 107, 108 βλ. και προσ-
 φοραί

Τούδας 54

κιζδίλδας 21
 κήδες 114
 καθαρμοί 33, 34, 42, — εικό-
 νων οικιών 56, 94
 καθαρότης εις μαγειάν 39, 40,
 57,
 καθαρτήριοις χαρακτηρ πυ-
 ρών 54
 Καϊλιώτης 89
 καινούρια φωτιά' βλ. φωτιά
 κάλαντα 121, 127
 καλεστική, καλεδκή, καλι-
 στή 77
 καλιντραδες 135
 καλιστρήνα 128
 καλλικαντζαροι 54, 56, 134,
 135' όνόματα κ. 114
 καλογέρωμα 101
 καλοχερίδια 128

κάπνισμα άρρώστου 48
 καπνός: εις άσθενείας 41
 καρά γιανίκ 14, 18, 19, 21,
 22, 27, 29, 44, 49,
 καρφίον 56,
 κάρφωμα ζώου εις σταυρο-
 δρόμ 42,
 καταχύσματα 127
 κατουρλήδες (καλλικαντζαροι)
 114
 καυκιά 65,
 καύσις ζώου 42,
 καψί ή κατσι 86
 κέδρον: πυρά εκ κ. 6, 7, 11,
 15, 16, 17, 18, 21, 22, 29
 κέντος 76
 κέρασμα της βρύσης 120, 129
 κεσκέι 144
 κεχαγιάς 78
 κιβώτια έλέους 84, 85
 κιόσια (Μωμόεροι) 122
 κλοπή εις μαγειάν 15, 17, 20,
 56, 57
 κλωστή: απόθεσις κ. άσθε-
 νών 35
 κοινασία 65
 κοινατό ή κοινάς 62, 64, 65,
 βλ. και συζεψιά
 κοινατορας 64, 65
 Κοίνης (έπων.) 65
 κοινή τράπεζα εις πανηγύ-
 ρεις 144
 κόκκες 64
 κολλήβας - κολλήγας 61
 κολληματάρης 61
 κόλλυβα: άγίου Νικολάου 111
 - άγίου Μοδέστου 113 -
 άγίου Βασιλείου 124
 κοπατουάρηδες 66
 κούα 63, 65
 κουλληγικό χωράφι 79
 κουλλούρι: Χριστουγέννων
 115, 122, κλικούδ' τ' Καλ-
 λικαντζαρου 119 - θερι-
 σμού 104
 κούμουλα 116
 κουρκουνιώτης (ό ταξ. Μι-
 χαήλ) 89
 κουρμπάνι 99, 100, 107, 142
 κουτί των πτωχών 85

κούτσουρο (Χριστουγέννων)
117

κουρουπάρικα 72₆, 73

κοφτό 129

κρασοφιλία 77

κυττήματα: με βέργαν, κλά-
δους 127, 131

κύκλος μαγικός 43₄

κωλοβελόνηδες 114' βλ. καλ-
λικάντζαροι

λαλάγγια 112

λέηση 103

λεφτοκαρυά 25

ληβόθεια - ληνοβόθεια 60

λυκοτσαγκαράιοι - λυκοτσά-
γκαροι 114

μάζεμα 77

μακαριά 116

μαμμή 117

μαρμαριτες 134

μάχαιρα μαγική 56

μεγάλη Πέστη 30

μελίτματα 106

μέλι 125, 126

μελόπιττα 110

μεντζί 71, 79

μεταβίβασεις άσθeneίας 33

μετάληψis: προστοιμασία μ. 94

μεταμφιέσεις 121, 135

μητάτο 64

μνημόσυνα 127

Μοδέστου φυλλάδα 6, 43, 67

μοϊρα: προσκάλεσμα μ. 132

μονάζω 93

μονομερίτικο πουκάμισο 33 -
παννί άγ. Χαλαάμπους

143 - λειτουργιά. 100, 101

μονονόματοι 16, 17, 22, 25,
33, 39, 58

μονοσιτεία 93

μονοφαγία 93

μουζούρι 65₂

μπάλος 71

μπάμπω 117

μπογαζλαμάς 13

μπουλστρήνα 128

Μυλιαργοῦσα Παναγία(ή)-142

Μωμοέροι-ια 122

νερό: ν. από πηγάδι 12 - και-
νούριο, νιό ν. 34₂, 129, 130,
138, τρεχούμενο ν. 34, 35,
42, άναλο νερό 136, κοιμι-
σμένο ν. 97, ν. της πρω-
ταπριλιάς 97, ραντισμός
με ν. 34, βλ. και ύδωρ,
σιωπή.

Νικολοβάρβαρα: τ' άη - 109,
110

Notfeuer 36₂, 39, 55

νύξ εις μαγειάν 14, 38

νυχτέρια 70

ξέλαση 71, 77, 79

ξύλα: άποτρεπτικά κεραυνού
37 - δια καινούριαν φωτιά
23 (φλαμουριά) 29, 30,
47 (άγριοκερασιά, χέδρον,
πεύκο).

ξύλοφωτιά 51, 46, 54

ξύτικο 46

όνομα: σημασία του δια της
παραγωγής καινούριας φω-
τιάς 21, 22, 23, 29, 51, βλ.
και μονονόματοι

όρδια 75

όρταγιά 81

όρτακιά 62

όρτακλήδες 62

όρτακλίκι 62, 81,

παγάνα (ή) ή παγανιά 75

παγανά (τά) 114

παμπόγεροι 140

Παναγία: επικλήσεις 88, της
II. τραπέζι 119

πανιέρια 104

παραγκαιριά 78₁₁

παρακάθι 71

παρακάλεση ή παρακαλεσιά 77

παρακαλιά 77, 79

παρακαμούδι 71

παρακαμνητό 71

παραμόνεμα 75

παραπιάνω 78

παραπιασμός 78

παρασπόρι 78, 79

πέλεκυς 56

πενταρολόγοι 63

πέρασμα 10

πέρασμα: από τρύπα 6, 7, 8,
11, 12, 14, 15, 16, 17, 18,
19, 21, 22, 23, 27, 31 - από
πόταμο 10, 30 - από φω-
τιά 22, 23, 24, 25, 26, 27,
28, 30, 52 - από τη στιά
18 - από νερό 9 *

πέταλον 56, 57

πιδιακό 64

πίσσα 42₂

πίττα: - Χριστουγέννων 115 -
άγ. Βασιλείου 124, 125,
126

πλανήταροι 114, 115

ποδαρικό 121, 128

πολυσπόρια 124, 129

πουλουστρήνα 128

προγνωστικά του καιρού 132

προδόρπια 125

προζύμι: παρασκευή π. 116

προσφοραί: εις άγίους 106 -
εις νεκρούς 116, 127 - εις
τον φουρνό 96 - εις δαι-
μον. όντα, στοιχειά 106,
127 - εις πηγήν 97

πρωτάγισι 134

πρωτεύουσα (έκκλησία) 90

πρωτοχρονιά: έθιμα 124 κέ.

πρωτότοκος 51,

πῦρ: παραγωγή νέου πυρός
29, 30, 35, 36, 51 - άπο-
τρεπτικόν δαιμόνων 56 -
ζωντανόν 38₂, 50' βλ. και
φωτιά

πύρα φούρνου 66

πυράι περιοδικαί: πήδημα π.
54, 55 - π. Χριστουγέννων
117 - π. Θεοφανείων 135

ράκος: άπόθεσις ρ. άσθε-
νών 33

ρόδι 125, 128, 130

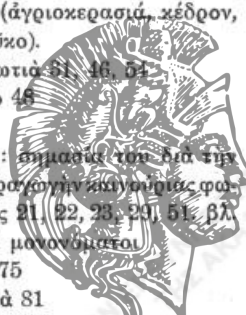
Σάββατον 9, 13, 15, 17, 18,
20, 34, 58

σαββατιανός 11

σαράντα: - λειτουργαί 31, 47
- κύματα 94, 136

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΑΙ

σαρμάδες 116
 σβέσις πυρών 21, 36
 σεμπριά 64· βλ. και σμιξιά
 σεμπρικό χωράφι 79
 σέμπροι 61, 64
 σεντάγκα 71
 σημάδι 64,₂
 σημαδόξυλο 64,₂
 σημισάτορας 64
 σίδερο 5, 7, 14, 15, 19, 24 -
 μαγικό σ. 49,₁
 σίδηρος : σιδ. αντικείμενα εις
 μαγ. ενεργείας 56 - ως φυ-
 λακτόν 57
 σιφέρι 80
 Σιφώτ'ς 54, 135
 σιωπή εις μαγειάν 14, 23, 40,
 58,· βλ. και ἀμίλητο, ἀναλο
 νερό.
 σκαρκάντζαλος 117
 σκλάβωμα 101, 102
 σμερδάκι 44, 45
 σμιγνάτοροι 62
 σμιγοί 64
 σμιξιά 61, 64· βλ. και σεμπριά
 σμιξιάρηδες· βλ. σμιγοί
 σμίχτες 61, 64
 σουρβάκια 128
 σουρβίζω 128
 σπάστρουσες 70
 σπερνά 111
 σπλήνα 24, 30, 44,₂
 σπορόταβλα η̄ τάβλα 80,₄
 σταυροδόμοι 7, 25, 26, 29, 33,
 41, 42, 46, 48, 49, 110 βλ.
 και τριστρατό.
 σταυρός 8
 σταύρωμα : ζώων 15, 16, 19,
 58 - άλωνιού 91 - σπιτιού
 138
 στάχτη παλιά 9 - καινούρια 36 -
 σταχτιάδες, σταχτοπόδηδες
 (καλλικάντζαροι) 114
 στημός 76
 στοιχειό 46,₁
 σύζευγα 62

συζευτάδες 62
 συζεψιά 62
 σ'ναλλαξά 62
 Συμόγιορτα 141
 συνέπαρμα 69
 σύψωμο 80
 τάμα 99
 τάξιμο (βοδιού) 100
 τεκές 121
 τελεσίμ' 20
 τζιτζιροκούλιχο 104, 105
 τηγανόπ'τες 125
 Τίμιο ξύλο 91
 τρανός χορός 109
 τρία 26
 Τριανταρχόντων (τών) 141
 τριστρατό 33, 52· βλ. και σταυ-
 ροδόμοι
 Τρίτ'η) 20
 Τροία 147
 Τροιάδα 147
 τρύπα βλ. τρυποπέρασμα
 τρυποπέρασμα 34, 40· βλ. και
 πέρασμα
 Τρω(γ)άδα 145, 147
 τσίτσιδοι βλ. γυμνάτης
 'Υπαπαντή 142
 υποκάμισο βλ. μονομερήτικο
 φασκιών' η̄ ἀρκούδα 124
 φιλεύουν τὸ μύλο 127
 φιλιά 77,₁₀
 φισιαδόροι 64,₅
 φλαμουριά 22, 24, 25, 27
 Φλεβαριανή· βλ. 'Υπαπαντή
 φλόγια 45
 φουντουκιά (ξύλα φ. πρὸς πα-
 ραγωγὴν καινούριας φω-
 τιᾶς) 29, 30
 φραγμός μαγικός 43,₂
 φράξιμο τοῦ χωριού 28
 φυλακτά 91
 φῶς : ἄγιον - καινούριο - νιό
 - 35, 96

φωτιά : καινούρια φ. 5, 6, 7,
 9, 12, 15, 19, 23, 24, 27,
 33, 36, 41, 45, 46, 49, 50,
 51, 52, 53, 54, 96 - καθα-
 ρτήριος 34, πέρασμα ζώων
 ἀπὸ φ. 47, γουρουνησία φ.
 43, πήδημα, φ. 28 δύναμη
 τοῦ σπιτιοῦ 40,₄, 55, 97,
 ἄγγελος φ. 40,₄, 96, πάν-
 τρεμα φ. 118 σκάλισμα,
 ἀνακάτεμα φ. 118, 121,
 124, 127, 129

φωτίμι 137
 φώτιση 134
 φωτίτσα 134
 φωτοκέρια 137

χαλβᾶς 112
 χάλυψ εις μαγειάν 56
 χαμουδράκια 44, 45
 χάρη 72
 χατζήδικος γάμος 100
 χερ/ά 20
 χιολαράς 10, 13, 56
 χλαμπούρι βλ. φλαμουριά
 χοιρόλιμους 57
 χοῖρος : κᾶψιμο χ. 28, 42, 52
 κέ. θάψιμο χ. 46
 χοιροσφαξίματα (χοιρο-
 σφράϊα) 115
 χοτζάδες : γράφουν τὰ ζῶα
 πρὸς θεραπείαν 13
 χριστόξυλο 117
 Χριστοῦ, τοῦ Χ. τὰ γεννητού-
 ρια 119
 χριστόψωμα 115, 118
 χωραφιάντικο 62

ψυχικάρηδες, ψυχικάριοι 71
 ψυχικό 71, 84
 ψυχικοί 71

ὁμοπλατοσκοπία 132

wildes Feuer 36,₂, 55

RÉSUMÉ DU VOLUME

Coutumes de magie et de superstition en vue de détourner des maladies épidémiques (Τρυποτέρασμα. Καινούργια φωτιά - διαβολοφωτιά. Σίδεργο) par G. A. Mégas (pp. 5-58).

Au début de son étude l'auteur publie, sous forme narrative et dans l'idiome parlé par chacun de ses narrateurs, les témoignages recueillis sur place par lui-même sur les coutumes magiques pratiquées en Thrace et dans certaines autres régions de Grèce dans le but d'obtenir la guérison des animaux domestiques atteints par une épidémie, ou de détourner du village une épidémie qui sévit dans le voisinage (pp. 6-31). Suit un exposé qui comprend, d'une part, une description synthétique de ces coutumes, et, d'autre part, un commentaire scientifique des croyances superstitieuses qui en sont la cause. L'exposé se rapporte particulièrement aux opérations magiques pratiquées par les paysans au cas où leurs bêtes sont atteints par l'épidémie connue sous le nom scientifique d'«anthrax» et due, d'après les croyances populaires, à l'action malfaisante de certain mauvais génie (βοϊκόλακας, χαμοδράκι, σμερδάκι).

Ces opérations magiques pratiquées par les paysans de Thrace sont les suivantes: 1° faire passer les animaux malades ou non (dans certains cas les hommes aussi) à travers un passage souterrain creusé exprès au bord d'un tertre ou d'une route (pp. 32-34); 2° faire passer les hommes et les bêtes du village par dessus un «feu neuf», c.à.d. un feu produit sous certaines conditions d'ordre magique par le frottement, opéré d'une certaine manière, entre deux morceaux de bois sec (cèdre ou tilleul, de préférence) après l'extinction générale des feux et des lumières du village (pp. 34-41); 3° faire brûler vivant un animal du troupeau atteint par l'épidémie (d'habitude, un petit cochon), on l'enduit de poix, on lui met «le feu neuf», et on le laisse ainsi courir au milieu du troupeau, jusqu'à ce qu'il devienne la proie des flammes (pp. 42-43); 4° créer un cercle magique autour de l'étable ou du village entier par des feux continuels d'arbustes de buis, ou par la procession des images saintes (p. 43); 5° faire passer les animaux du village à travers un ruisseau (pp. 41); 6° faire marquer les animaux atteints ou non d'une brûlure au moyen d'une baguette de bois sec allumée au «feu neuf»,

ou du signe de la croix, au moyen d'une baguette de fer fabriquée selon certaines recettes magiques (pp. 41, 56-58).

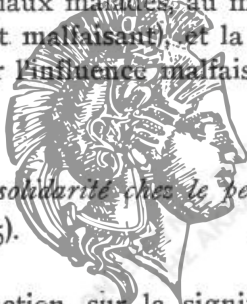
Ensuite l'auteur fait une recherche sur l'usage à fins magiques du «feu neuf» dans le reste de la Grèce (Macédoine, Étolie), et dans les autres pays de la péninsule Balkanique et de l'Europe, ainsi que sur le sens attribué par chaque peuple à l'action magique des feux allumés à l'occasion d'une épidémie ou à un jour fixe de chaque année en vue de prévenir une épidémie. Cette recherche le conduit à la conclusion que la théorie de Frazer sur le caractère purificateur de tout feu périodiquement allumé, qui a son origine dans la coutume très ancienne des peuples européens de faire «du feu neuf» en cas d'épidémie, est juste. Par contre, l'auteur considère comme invraisemblable la théorie de Hofschläger, qui voit à l'origine de la coutume l'habitude des peuples pastoraux de l'Europe de mettre, de temps à autre, le feu à la steppe pour se débarrasser des insectes nuisibles; car cette théorie laisse inexplicé l'élément principale de la coutume, à savoir la guérison ou la purification des animaux malades, au moyen du feu (ce qui veut dire l'anéantissement de l'esprit malfaisant) et la croyance à la puissance magique du feu pour détourner l'influence malfaisante des esprits malins.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

Coutumes de coopération et de solidarité chez le peuple grec par Dém. A.

Pétropoulos (pp. 59-85).

ΑΘΗΝΑΙ

Après une brève introduction sur la signification que présente la recherche scientifique de ces coutumes, l'auteur traite son sujet selon les deux points de vue suivants:

- 1° Coopération et solidarité dans les travaux des particuliers.
- 2° Coopération et solidarité dans l'exécution des travaux d'utilité commune.

Dans la première partie l'auteur examine la coopération du point de vue de l'intérêt mutuel des coopérants, ainsi que la coopération en groupes dans le but d'aider ceux qui en ont besoin toujours dans le cadre de l'esprit de solidarité sociale. L'examen s'étend aux données de la coopération dans les travaux d'agriculture, d'élevage, de ménage etc. L'auteur examine aussi la coopération en groupes animée par l'esprit chrétien de l'altruisme, dans le but de porter secours aux indigents.

Dans la deuxième partie sont traitées la coopération et la solidarité en vue de réaliser des travaux d'utilité commune, à savoir la construction d'églises, d'écoles, de ponts, d'aqueducs, de routes, la culture de champs de la communauté, les précautions contre les dommages causés par des animaux nuisibles, par des bandits, etc.

Dans un chapitre spécial l'auteur donne la définition des termes démocratiques se rapportant aux différentes espèces de coopération et de solidarité (ἀργατιά, παρακαλία, καλεστική, ξέλαση, παρασπόρι, ἀγγαρεία etc.).

Ensuite l'auteur fait un court exposé des idées et des conceptions du peuple grec, relatives au sens moral de la coopération, des coutumes qui visent à sa réalisation, et souligne la valeur que présente le travail individuel dans le but de mener à bonne fin une œuvre quelconque.

Enfin l'auteur examine les manifestations semblables de coopération et de solidarité pendant l'antiquité, l'époque byzantine et post-byzantine. Il est amené à conclure que les principes chrétiens de l'altruisme, renforcés par les conditions nationales et sociales du temps de l'occupation turque, ont influencé tout particulièrement la formation des coutumes de coopération et de solidarité dans la société grecque moderne.

Questions de Laographie hellénique par G. A. Mégas (pp. 86-144).

L'auteur, Directeur des «Archives Laographiques de l'Académie d'Athènes», s'est chargé de publier trois fascicules afin d'offrir aux maîtres des écoles primaires et à tous ceux qui désirent contribuer à la recherche laographique, un formulaire des questions relatives aux actes et coutumes traditionnels du peuple grec. Le classement de la matière s'y fait d'après le système en vigueur aux «Archives Laographiques». Les questions proposées aux collecteurs de matériaux laographiques y sont présentées de manière simple, et elles sont éclaircies par des exemples convenables. De cette façon la connaissance de la vie du peuple, indispensable à tout chercheur, est mise à sa disposition de manière profitable pour lui-même et la recherche scientifique.

Le premier fascicule publié dans «l'Annuaire des Archives Laographiques» (Ἐπετηρίς τοῦ Λαογραφικοῦ Ἀρχείου τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν) des années 1939 et 1940 comprend les chapitres suivants: 1° Questions concernant l'organisation sociale. 2° Questions de droit populaire. 3° Questions relatives à la vie enfantine. 4° Jeux et sports des enfants. 5° Questions se rapportant aux coutumes du mariage. 6° Questions relatives à la mort et aux morts.

Le deuxième fascicule publié dans l'«Annuaire» de 1941-1942 (actuellement sous presse) comprend: 7° Magie et coutumes de magie et de superstition. 8° Divination. 9° Astrologie-Météorologie. 10° Médecine populaire.

Le troisième fascicule est consacré au culte populaire. La première partie publiée dans le tome présent comprend: 1° Questions de culte en général. 2° Coutumes relatives au culte célébrées à l'occasion où à une circons-

tance déterminée. 3° Coutumes de culte célébrées périodiquement (examinées au point de vue général, d'abord, et spécialement, ensuite, au point de vue de l'époque de l'année; ici sont étudiées les coutumes célébrées pendant les fêtes de l'hiver).

Dans le tome qui suivra (1945-1946) seront publiées les coutumes de culte célébrées pendant les fêtes du printemps, de l'été et de l'automne, et, en appendice, les coutumes de culte particulières à la vie des pasteurs et des agriculteurs.

Troada par D. B. Vajacacos (pp. 145-154).

Le souvenir des malheurs légendaires de Troie a été formulé en expression proverbiale par les Grecs anciens (Ἰλιάς κακῶν) pour désigner tout grand malheur, et cette expression s'est conservée dans la tradition orale du peuple grec depuis la plus haute antiquité jusqu'aujourd'hui (ἔπαθα τῆς Τροίας τὰ κακά, τᾶκαμε Τρωάδα, ἐγὼ τῆς Τρωάδα κλπ.). C'est une preuve de plus de la force et de la continuité ininterrompue de la tradition vivante chez le peuple grec.

L'auteur cite à l'occasion des exemples d'expressions proverbiales analogues, anciennes et modernes (Ἀγρία κακά, τὰ Θεβαίων πάθη, ἐγὼ εἶμαι ἢ Βέργα τ' Ἀρμυροῦ etc.) qui prouvent l'identité de la mentalité du peuple grec de l'antiquité à nos jours.

Actes des années 1943-1944 (pp. 155-159).

Tables (pp. 160-166).

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Γ. Α. Μέγα, Μαγικαὶ καὶ δεισιδαίμονες συνήθειαι πρὸς ἀποτροπὴν ἐπιδημικῶν νόσων. (Τρουποτέρασμα. Καινούργια φωτιά - διαβολοφωτιά. Σίδερο)	σελ.	5
Δ. Α. Πετροπούλου, Ἔθιμα συνεργασίας καὶ ἀλληλοβοηθείας τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ.. .. .	»	59
Γ. Α. Μέγα, Ζητήματα Ἑλληνικῆς Λαογραφίας: Κεφάλ. ΙΑ' Λαϊκὴ λατρεία	»	86
Δ. Βαγιακάκου, Τροφάδα	»	145
Γ. Α. Μέγα, Ἐκδόσεις τῶν ὑπὸ τοῦ Λαογραφικοῦ Ἀρχείου πεπραγμένων κατὰ τὰ ἔτη 1943 καὶ 1944	»	155
Πίναξ τοπωνυμίων	»	160
Πίναξ λέξεων καὶ πραγμάτων	»	163
Résumé	»	167

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

